

Конкурентоспроможність національної економіки

Конкурентоспроможність національної економіки:

цивілізаційні виміри та особливості
управління в умовах глобалізації

**КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ЕКОНОМІКИ: ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ВИМІРИ ТА ОСОБЛИВОСТІ
УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

МОНОГРАФІЯ

**Донецьк
Видавництво «Ноулідж»
Донецьке відділення
2011**

УДК [005.336:330.5] (100)

ББК 65.050.1-984

Ч 49

Рекомендовано до друку Вченою радою Донецького університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (протокол №11 від 30.06.2011 р.)

Автори:

О.Б. Чернега, Ю.Г. Бочарова

Рецензенти:

доктор економічних наук, професор М. Г. Білопольський

доктор економічних наук, професор Л.В. Фролова

Чернега О.Б.

Конкурентоспроможність національної економіки: цивілізаційні виміри та особливості управління в умовах глобалізації / [О.Б. Чернега, Ю.Г. Бочарова. М-во освіти і науки, молоді та спорту України]. – Донецьк: Видавництво «Ноулідж» (донецьке відділення), 2011. – 348 с.

ISBN

Внутрішній дуалізм та суперечливість глобалізаційних процесів, що сьогодні формують контури «нового світового порядку», об'єктивно засвідчують необхідність постійного моніторингу та управління конкурентоспроможністю країн у гео економічній та геополітичній площині. Селективний розвиток цивілізаційного потенціалу виступає важливою складовою та умовою реалізації ефективної стратегії управління та підвищення конкурентоспроможності національної економіки в умовах глобалізації.

У монографії досліджені теоретико-методологічні засади формування конкурентоспроможності національної економіки; визначена цивілізаційна складова конкурентоспроможності країн та національних економік; здійснено компаративний аналіз методичних підходів та результатів оцінки конкурентоспроможності країн та національних економік міжнародними інститутами; проведено аналіз глобальних асиметрій та дисбалансів соціально-економічного розвитку; доведено вплив цивілізаційної складової на параметри розвитку та рівень конкурентоспроможності країн та національних економік; здійснено моніторинг конкурентних позицій та оцінку впливу цивілізаційної складової на рівень конкурентоспроможності національної економіки України; запропоновано концепцію підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки України на засадах селективного розвитку її цивілізаційного потенціалу.

Призначена для викладачів, науковців, студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів, представників державних органів влади.

УДК [005.336:330.5] (100)

ББК 65.050.1-984

© О.Б. Чернега, Ю.Г. Бочарова

© Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, 2011

© Видавництво «Ноулідж», 2011

ISBN

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні засади формування конкурентоспроможності національної економіки.....	6
РОЗДІЛ 2. Цивілізаційна складова конкурентоспроможності національної економіки.....	43
РОЗДІЛ 3. Компаративний аналіз методичних підходів та результатів оцінки конкурентоспроможності країн та національних економік міжнародними інститутами.....	83
РОЗДІЛ 4. Глобальні асиметрії та диспропорції соціально-економічного розвитку.....	114
РОЗДІЛ 5. Аналіз та оцінка цивілізаційної складової конкурентоспроможності національної економіки.....	134
РОЗДІЛ 6. Моніторинг конкурентних позицій та оцінка впливу цивілізаційної складової на рівень конкурентоспроможності національної економіки України.....	189
РОЗДІЛ 7. Концепція підвищення рівня конкурентоспроможності України.....	208
РОЗДІЛ 8. Підвищення ефективності національної інноваційної системи України на засадах селективного розвитку її цивілізаційного потенціалу.....	227
ДОДАТКИ.....	239

ВСТУП

Внутрішній дуалізм та суперечливість глобалізаційних процесів, що сьогодні формують контури «нового світового порядку», все більше привертають увагу вчених та підвищують науковий інтерес до проблеми пояснення джерел глобальних соціально-економічних дисбалансів та асиметрій, зумовлюють пошук релевантних систем факторів, які визначають атрибутивний характер ієрархічної архітектури світового господарства, визначають рівень конкурентоспроможності країн у геоекономічній та геополітичній площині. Ураховуючи, що неекономічні детермінанти, у тому числі цивілізаційні, визначають принципи організації економічної діяльності, ставлення індивідів до ризиків, винагород і можливостей, впливають на прийняття стратегічних рішень і, як наслідок, чинять системний та різновекторний вплив на рівень розвитку світових акторів у мінливому глобальному середовищі, вони повинні враховуватися у процесі формування стратегії забезпечення та підвищення конкурентоспроможності країн та національних економік.

Перманентна ескалація конкуренції у геоекономічній та геополітичній площині, сучасний стан та особливості соціально-економічного розвитку України обумовлюють необхідність розробки принципово нової моделі управління конкурентоспроможністю національної економіки, яка б дозволила сформувати базис для створення конкурентних переваг вищого порядку та максимально використати внутрішні можливості та резерви країни. Розробка такої моделі є можливою на засадах селективного розвитку цивілізаційного потенціалу країни та урахування його різновекторного впливу на особливості перебігу економічних та соціальних процесів. Це вимагає систематизації досягнень наукової думки, підготовки відповідної теоретико-методологічної бази, тому у монографії передбачено вирішення наступного кола завдань:

- дослідити теоретико-методологічні засади формування конкурентоспроможності національної економіки;
- визначити цивілізаційну складову конкурентоспроможності національної економіки;
- провести компаративний аналіз методичних підходів та результатів оцінки конкурентоспроможності країн та національних економік міжнародними інститутами;
- дослідити глобальні асиметрії та диспропорції соціально-економічного розвитку;

- проаналізувати та оцінити вплив цивілізаційної складової на рівень конкурентоспроможності національної економіки;
- провести моніторинг конкурентних позицій та здійснити оцінку впливу цивілізаційної складової на рівень конкурентоспроможності національної економіки України;
- розробити концепцію підвищення рівня конкурентоспроможності України;
- розробити напрями підвищення ефективності національної інноваційної системи України на засадах селективного розвитку її цивілізаційного потенціалу.

Вирішення зазначених задач дозволило розвинути понятійно-категоріальний апарат теорії конкурентоспроможності за рахунок розмежування понять «конкурентоспроможність країни» та «конкурентоспроможність національної економіки»; удосконалити класифікацію детермінантів та конкурентних переваг національної економіки за рахунок включення цивілізаційної складової; визначити переваги і недоліки методичних підходів міжнародних інститутів, що систематично займаються аналізом та оцінкою конкурентоспроможності країн та національних економік; визначити масштаби асиметричності та диспропорційності світу в умовах глобалізації; запропонувати авторський підхід до підтвердження гіпотези щодо впливу цивілізаційних детермінантів та рівень конкурентоспроможності національних економік в умовах глобалізації; удосконалити науково-методичний підхід до визначення впливу цивілізаційних настанов на параметри розвитку національних економік; підвищити прикладне значення та розширити сферу застосування вимірників культури, запропонованих Г. Хофстедом, за рахунок визначення вектору та тісноти зв'язку між варіацією параметрів «індивідуалізм», «дистанція влади», «неприйняття невизначеності», «ВНД на душу населення» та «рівень конкурентоспроможності»; визначити цивілізаційні фактори, які деструктивно та позитивно впливають на рівень соціально-економічного розвитку та рівень конкурентоспроможності України в умовах глобалізації; запропонувати стратегічні напрями підвищення ефективності розвитку національної інноваційної системи та концепцію підвищення рівня конкурентоспроможності економіки України, яка передбачає селективний розвиток її цивілізаційного потенціалу.

Викладені у монографії положення та теоретичні розробки будуть корисні для викладачів, науковців, студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів, представників державних органів влади.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

На сучасному етапі розвитку світового господарства та міжнародних економічних зв'язків глобалізація виступає тією рушійною силою та процесом, який не тільки сприяє реалізації «еволюційно-прогресивного потенціалу» розвитку світової спільноти, а й забезпечує реалізацію її «конфліктогенного потенціалу». Суперечливість ефектів глобалізації знаходить прояв як у підвищенні взаємозалежності світових акторів, так і у ескалації суперництва між ними у геоекономічній та геополітичній площині, і, як наслідок, трансформації архітектури світової економічної та політичної системи. При цьому зміни в умовах господарювання та інтенсифікація конкуренції, з одного боку, виступають наслідком глобалізаційних процесів, а, з іншого, рушійною силою подальшого їх розвитку, обумовлюючи цілу низку реформаційних процесів та ефектів на всіх рівнях ієрархії нової світогосподарської цілісності, що формується. За цих умов подальший розвиток теорії конкуренції в цілому та її нормативної частини – теорії конкурентоспроможності, зокрема, стає не тільки одним із пріоритетних напрямків наукових досліджень, але й має нагальну потребу.

Етимологічно слово «конкуренція» походить з латинської мови, від латинського «*conspicere*», яке трактується як «стикатися», «зіштовхуватися» [1], і в найбільш широкому значенні розуміється як боротьба між економічними суб'єктами за оволодіння, розпорядження та використання економічних благ.

Перші цілісні положення теорії конкуренції були сформульовані класиком політичної економії – А. Смітом в середині XVIII ст. та розвинені Д. Рікардо, Дж. Мілем, Дж. Робінсон, Е. Чемберленом, А. Курно, К. Марксом, А. Маршалом, Й. Шумпетером, Ф. Хайєком, М. Портером, Р. Нельсоном, С. Уінтером, Ш. Майталем, Р. Парком, П. Кругманом, С. Коеном та ін.

Результатом досліджень особливостей конкуренції представниками різних наукових шкіл стало:

1. Визначення механізму та напрямку впливу конкуренції на умови господарювання та ринковий статус різних суб'єктів ринку через розкриття функцій конкуренції у ринковій економіці.

Сьогодні теоретично доведено, що конкуренція в ринковій економіці виконує наступні функції: регулюючу – регулює діяльність економічних суб'єктів, шляхом формування ряду можливостей та обмежень для їх функціонування на тому або іншому ринку; алокаційну – виступає гарантом дотримання критерію «максимальної віддачі» та ефективного використання суб'єктами ринку ресурсів та благ; адаптаційну (стимулюючу) – змушує агентів ринку до постійного розвитку та інновацій; інтеграційну – змушує агентів ринку до взаємодії; контролюючу – змушує суб'єктів ринку дотримуватися єдиних правил і норм конкурентної поведінки).

2. Теоретичне обґрунтування особливостей чотирьох класичних моделей конкуренції: досконалої (чистої), монополістичної, олігополістичної конкуренції та чистої монополії.

3. Відокремлення трьох концептуальних підходів до розуміння сутності поняття «конкуренція»: поведінкового, в межах якого конкуренція розглядається як зіткнення, боротьба, змагання суб'єктів господарювання, структурного – акцентує увагу на аналізі структури ринку та конкурентного середовища, тобто тих факторів, які визначають та впливають на розвиток підприємств в умовах конкуренції та функціонального – акцентує увагу на ролі конкуренції в економіці. Сьогодні конкуренція розуміється як змагання чи боротьба між економічними суб'єктами за можливість покращити своє становище; як динамічний процес, який супроводжується боротьбою за переваги; як форма взаємодії економічних суб'єктів у конкурентному середовищі.

4. Формування підґрунтя для перенесення уваги дослідників з вивчення конкуренції між товаровиробниками до її проявів на мезо- та макрорівні. Таким чином, сьогодні об'єктом аналізу є не тільки конкуренція на мікрорівні, а й конкуренція на квазімікро-, мезо-, квазімезо-, макро- та глобальному рівнях (рис. 1.1).

Незважаючи на той факт, що засади розвитку теорії конкурентоспроможності було закладено ще наприкінці XVIII – початку XIX століття, економічна категорія «конкурентоспроможність» стала предметом активних наукових дискусій лише наприкінці XX століття.

У найбільш широкому значенні під конкурентоспроможністю розуміється спроможність до конкуренції, однак, одностайного універсального визначення цього терміну не існує.

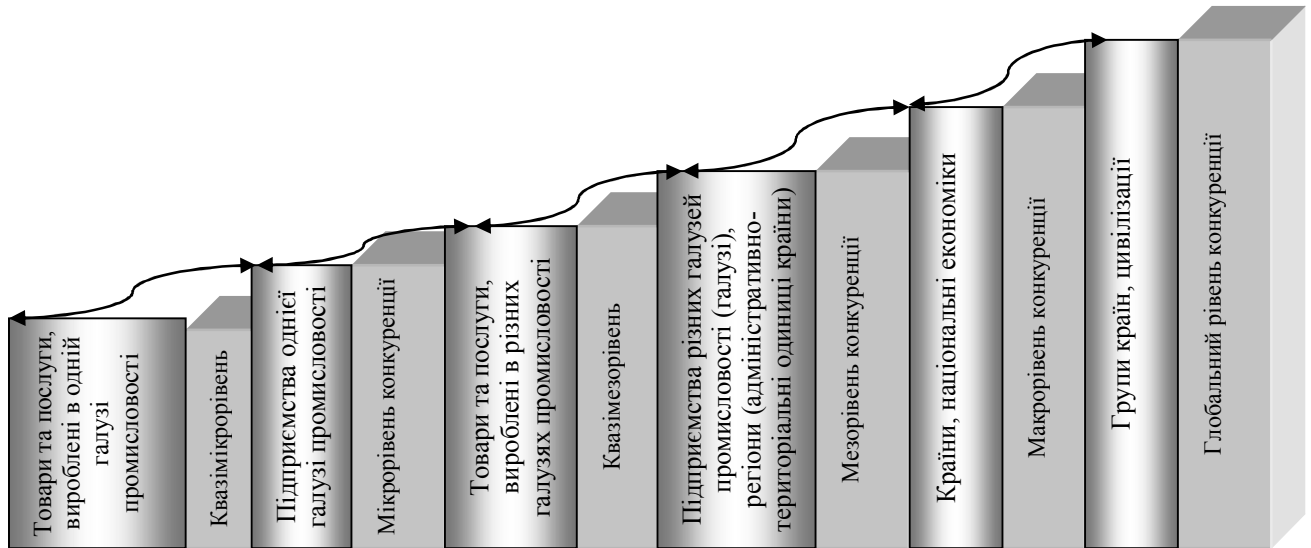

Рис. 1.1. Суб'єктна структура конкурентних відносин в умовах глобалізації

Так, Швиданенко О.А. стверджує, що поняття «конкурентоспроможність» слід інтерпретувати як певний потенціал суб'єкта господарювання, який дозволяє йому досягти мети його функціонування [2].

Хамініч С.Ю. визначає поняття «конкурентоспроможність» як «...здатність суб'єкта господарювання (підприємства, фірми, галузі, держави) господарювати ефективніше, ніж інші у конкурентному середовищі: сегменті ринку, галузі, національному або світовому ринках» [3].

Антонюк Л. приходять до висновку, що «...конкурентоспроможність є проявом системи багатьох факторів, які створюють різні конкурентні переваги в залежності від конкурентного середовища» [4].

Богомолова І.П. та Хохлов Є.В. стверджують, що «конкурентоспроможність – це стан, який характеризує реальну або потенційну можливість виконання своїх функціональних обов'язків в умовах можливої протидії суперників.... Конкурентоспроможність є універсальним показником, який може застосовуватися у багатьох сферах життєдіяльності» [5].

Кратт О.А. та Чурносова І.А. у роботі [6] приходять до висновку, що «конкурентоспроможність» - наявність можливостей здобути перемогу та активний вплив на об'єкт відносин...це наявність у суб'єкта можливості зберегти і примножити ринковий статус, який дозволяє повною мірою реалізувати його економічні інтереси» [6].

Гельвановський М., Жуковська В., Трофімова М. конкурентоспроможність розуміють як «...володіння властивостями, які створюють переваги перед суб'єктами економічного змагання» [7].

Гоголева Т.Н. термін «конкурентоспроможність» трактує як «форму реалізації конкурентних переваг, результат пошуку і використання ринковим суб'єктом нових можливостей» [8].

Александрова Ю.Ю. приходять до висновку, що «...конкурентоспроможність – це агрегована характеристика конкурентних переваг, тобто тих активів і параметрів суб'єкта ринкових відносин, які формують його позитивні відмінні ознаки перед суперниками в конкуренції. Саме процес формування, використання суб'єктами ринку конкурентних переваг – основне джерело функціонування механізму конкуренції, який характеризується і супроводжується змінами у всіх складових його елементах» [9].

Педченко Н.С. розуміє конкурентоспроможність як «...зіставлення конкурентних позицій господарюючих суб'єктів на одному ринку» [10].

Шутаєва Є.А. та Качка А.М. стверджують, що конкурентоспроможність слід розуміти як «...можливість, вміння досягати законним шляхом найвищих економічних і соціальних переваг» [11].

У той же час, Адамик В. та Вербицька Г. розуміють конкурентоспроможність як «...економічну категорію, яка передбачає здатність суб'єкта господарської діяльності впливати на ринкову ситуацію у власних інтересах та спроможність виробляти продукцію, яка задовольняє вимоги споживача при відносно невеликому рівні витрат...» [12]. Фатхутдинов Р.А – як «...властивість об'єкту, що характеризує ступінь реального чи потенційного задоволення ним конкретної потреби в порівнянні з аналогічними об'єктами, представленими на конкурентному ринку» [13]. Дементьева А. – як «сукупність переваг і здатності суб'єкта в порівнянні з йому подібними в боротьбі за досягнення мети, характерної для них, в умовах дії законів певного навколишнього середовища (системи)» [14].

Білецькая І.І. стверджує, що конкурентоспроможність – це «...тимчасовий, іманентний, привілейований стан об'єкту: компаній, галузі, країни, що забезпечується здатністю до кращого використання ключових компетенцій у порівнянні з конкурентами і умінням підтримувати цей стан якийсь час...Конкурентоспроможність – вирішальний фактор комерційного успіху в ринковій економіці» [15].

Савчук С.І. визначає, що конкурентоспроможність – це «...властивість, яка характеризує певні можливості, потенції даного об'єкту як учасника економічного процесу» [16].

Згідно з Гончаревич Л.Г., конкурентоспроможність «...є визначальним критерієм ефективності будь-кого суб'єкта, яка забезпечується за рахунок конкурентних переваг у боротьбі за ринки збуту, ресурси, за місце на ринку, за клієнта, за прибуток та ін., що визначає темпи зростання виробництва та рівень національної безпеки. Конкурентоспроможність – володіння суб'єктом певними властивостями, які дають йому можливість розвиватися на інноваційній основі та перемагати у конкурентній боротьбі...» [17]. Маннапова Д.Ф. констатує, що «конкурентоспроможність – складний структурний елемент системи конкурентних відносин, являє собою багатоаспектну категорію, яка поєднує в собі змістовні моменти конкуренції та монополізму, а також усі суспільно-державні регулятори; вона реалізується на об'єктному і суб'єктному рівнях ринку» [18].

Тимофєєва С.Б. стверджує, що конкурентоспроможність – це «... інтегрована властивість економічного суб'єкту (або економічної системи), яка зумовлює реалізацію мети та досягнення результатів функціонування, необхідних і достатніх для активного позиціонування суб'єкта (системи) в конкурентному ринковому просторі» [19]. Миргородська Є.О. розглядає конкурентоспроможність як «можливість пристосовуватися до умов, що змінюються, з точки зору втримання та поліпшення позицій серед суперників» [20].

Узагальнення вищенаведених підходів до трактування сутності поняття «конкурентоспроможність» дозволяє виділити три найбільш поширені підходи:

1) конкурентоспроможність розуміється як критеріальний показник ефективності суб'єктів конкуренції [3, 6, 12, 13, 17, 21];

2) конкурентоспроможність розглядається як ефект, результат конкурентної боротьби для певних суб'єктів конкуренції [4, 8, 9, 15, 18, 61,];

3) конкурентоспроможність розуміється як сукупність особливостей або характеристик суб'єкта конкуренції, що визначають його спроможність здійснювати певні дії та досягати певних результатів у конкурентному середовищі [2, 14, 19, 22].

До схожого висновку приходять автори роботи [23] – Дітер М. та Енлерт Х., які стверджують, що підходи до сутності та аналізу поняття «конкурентоспроможність» можуть бути розділені на дві групи:

результатоорієнтований підхід – сутність поняття «конкурентоспроможність» розкривається та аналізується через результат діяльності об'єкта аналізу (суб'єкта конкуренції) та детермінантоорієнтований підхід – сутність поняття «конкурентоспроможність» розкривається та аналізується через фактори, що визначають результат конкурентної боротьби для суб'єкта конкуренції. Тобто трактування поняття «конкурентоспроможність» залежить від цілей дослідження, в межах якого воно використовується. У компаративних дослідженнях, найчастіше використовується поняття «конкурентоспроможність» у значенні критеріального показника ефективності суб'єктів конкуренції; у дослідженнях, що зорієнтовані на встановлення причино-наслідкових зв'язків між факторами внутрішнього та зовнішнього середовища та станом об'єкту аналізу – у значенні ефекту, результату конкурентної боротьби для певних суб'єктів конкуренції та/або сукупності особливостей або характеристик суб'єкта конкуренції, що визначають його спроможність здійснювати певні дії та досягати певних результатів у конкурентному середовищі.

Слід зазначити, що об'єктивність визначених підходів до розуміння сутності поняття «конкурентоспроможність» та умов їх застосування підтверджується не тільки у ході його аналізу як економічної категорії, а й у процесі дослідження суб'єктів конкуренції різних рівнів ієрархії (мікро-, квазімікро-, мезо-, квазімезо-, макро- та глобального рівнів).

Необхідно відзначити, що трактування поняття «конкурентоспроможність» відносно об'єктів мікро-, квазімікро-, мезо- та квазімезо- рівнів майже не викликає дискусій та може бути віднесено до категорії усталених. Визначення сутності поняття «конкурентоспроможність» відносно об'єктів макрорівня є одним з найбільш дискусійних у теорії конкурентоспроможності, що пов'язано з позицією авторів щодо доцільності або неможливості ототожнення понять «національна економіка» та «країна (держава)».

Дискусійний характер, пов'язаний, перш за все, із тим, що досить часто не враховується як сам факт наявності різних суб'єктів конкуренції на макрорівні, їх особливості, і, як результат, відбувається ототожнення як самих суб'єктів конкуренції даного рівня агрегування, так і понять «конкурентоспроможність країни (держави)», «конкурентоспроможність національної економіки» та ін.

У економічній енциклопедії під редакцією Мочерного С.В., термін «конкурентоспроможність країни (держави)» визначений як

«...здатність економіки однієї держави конкурувати з економіками інших держав за рівнем ефективного використання національних ресурсів, підвищення продуктивності народного господарства й забезпечення на цій основі високого та постійно зростаючого рівня життя населення» [24].

Швиданенко О.А. розуміє термін «конкурентоспроможність країни (держави)» як «... здатність країни (національної фірми) протистояти конкуренції на власному ринку і ринках «третіх країн» [2]. Луцків О.М. – як «...зумовлене економічними, соціальними і політичними факторами стійке становище країни або її продуцента на внутрішньому та зовнішньому ринках. В умовах відкритої економіки конкурентоспроможність також може бути визначена к здатність країни (підприємства) протистояти міжнародній конкуренції на власному ринку і на ринках «третіх країн» [25]. Динкін А.А. та Куренков Ю.В. - як «...результуючий показник того, наскільки ефективно у порівнянні з іншими країнами вона виробляє, розподіляє та продає товари і наскільки розумно вона використовує свої експортні переваги для постійного підвищення власного економічного потенціалу у найбільш широкому розумінні даного поняття» [26]. Антонюк Л.А. - як «...здатність країни створити таке національне бізнес-середовище за умов вільного і справедливого ринку, в якому вітчизняні товаровиробники можуть постійно розвивати свої конкурентні переваги та займати і утримувати стійкі позиції на певних сегментах світового ринку....» [4]. Дотримуючись аналогічних поглядів, Войтович Р.В. приходить до висновку, що «сильна держава» представляє собою ефективну управлінську інституцію, яка поєднує економічні та адміністративні методи регулювання, виступає гарантом забезпечення реалізації національних інтересів в умовах глобалізації, чинить вплив на загальноцивілізаційний розвиток, при цьому зазначаючи, що «...образ «сильної держави» у світі в умовах глобалізації формується завдяки сильній економіці, могутньому громадському суспільству, ефективній нормативно-правовій базі та принципам «керованої демократії», які забезпечують відповідний контроль за внутрішньою та зовнішньою політикою держави...» [27].

У той же час, Кульпінська Л. стверджує, що конкурентоспроможність національної економіки – це «...комплекс економічних, науково-технічних, виробничих, організаційних, управлінських та інших факторів, що реалізуються в товарах та послугах, які успішно конкурують на внутрішніх і світових ринках» [28].

Жаліло Я.А. робить висновок, що «конкурентоспроможність національної економіки ... характеристика спроможності країни виживати та розвиватися в «агресивному середовищі» світової економіки [29].

Дерябина М. та Колчин С. трактують поняття «конкурентоспроможність національної економіки» – як «...спроможність національної економіки в ринковій системі виробляти і споживати товари та послуги в умовах конкурентної боротьби з товарами та послугами, що виробляються в інших країнах» [30]. Кот Т.В. – «конкурентоспроможність національної економіки є найбільш загальним, інтегральним показником ефективності функціонування національного господарства та його суб'єктів» [31]. Мироненко Н.С. – як «...концентрований вираз економічних, науково-технічних, виробничих, організаційно-управлінських, маркетингових та інших можливостей, що реалізуються в товарах, які успішно протистоять зарубіжним товарам як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках» [32]. При цьому Скотт Б. стверджує, що поняття «конкурентоспроможність» «...відноситься до спроможності держави виробляти, розподіляти товари та послуги у міжнародній економіці у конкурентній боротьбі з товарами та послугами, що вироблені іншими країнами, та робити це таким чином, щоб підвищувався рівень життя населення в країні» [32].

Кирчата І.М. та Поясник Г.В. зазначають, що «конкурентоспроможність національної економіки виявляє здатність економічної системи забезпечувати соціально-економічну оптимальність за будь-якого впливу внутрішніх та зовнішніх чинників» [33].

Сербські дослідники із Інституту міжнародної політики та економіки (Петрович П., Антевські М. та Весік Д.) поняття «міжнародна конкурентоспроможність національної економіки» розуміють як спроможність країни найбільш раціонально використовувати ресурси, відповідно до міжнародної спеціалізації виробництва та торгівлі, та забезпечувати досягнення кінцевої мети – підвищення рівня життя та ВВП. При цьому вони акцентують увагу на тому, що для забезпечення конкурентоспроможності всі зазначені цілі повинні бути досягнені на реальній основі, а не за рахунок нарощування зовнішньої заборгованості [34].

Сорокін Д. під національною конкурентоспроможністю розуміє «...спроможність зберігати свою суб'єктність у світі, що глобалізується» [35]. Аналогічної думки притримується професор Гельванов-

ський М.І., стверджуючи, що «макроконкурентоспроможність – це спроможність до історичного змагання країн-конкурентів» [36].

Б. Йонсон під міжнародною конкурентоспроможністю розуміє «...спроможність економіки країни підтримувати стаке економічне зростання за умови повної зайнятості економічно активного населення без накопичення державою зовнішнього боргу та без постійного дефіциту платіжного балансу» [32].

Експерти Всесвітнього економічного форуму тлумачать поняття «конкурентоспроможність» як «...сукупність інститутів, політик і факторів, які визначають рівень продуктивності країни...» [37]. Експерти Міжнародного інституту розвитку менеджменту – як «...факти та політики, які формують спроможність країни створювати та підтримувати середовище, яке створює можливість для більш ефективної діяльності підприємств та забезпечує більш високий рівень добробуту її громадян» [38].

Жорстку позицію щодо необхідності розмежування понять «конкурентоспроможність національної економіки» та «конкурентоспроможність держави» займає проф. О. Черковець (МГУ), який стверджує, що конкурентоспроможність держави визначається її сукупним державним потенціалом, в межах якого результати та особливості функціонування національної економіки є лише однією з складових [39]. Цю точку зору розділяє Портяков В.Я., визначаючи «сукупну міць держави» як «...інтегральний показник економічного, політичного, військового, науково-технічного та інших потенціалів країни...включає в себе сукупність факторів, що визначають спроможність країни розвиватися, чинити опір труднощам, зовнішньому впливу, дезінтеграційним процесам, відстоювати свою систему цінностей...» [40].

Аналогічної точки зору притримуються й Гельвановський М.І. [36], Бабаян Д.К. [41], Шутаєва Є.А. [11], Качка А.М. [11], Хурда Х. [42], авторський колектив робіт [43], [44] та ін.

При цьому професор Гельвановський М.І. стверджує, що «...характеристики конкурентоспроможності країни...виходять за чисто економічні рамки, доповнюються природними, соціальними, історико-культурними властивостями суб'єкта» [36]. Із ним згодна Хурта Х.: «міжнародна конкурентоспроможність країни це більше ніж сукупна порівняльна (відносна) перевага національної економіки» [42] та Бабаян Д.К., доводячи, що «позиції держави визначаються на основі

«сукупної моці держави».... На основі цього ...вимірюють чотири підсистеми могутності держави: 1) матеріальна або жорстка міць... (природні ресурси, економіка, наука та технологія, а також національна оборона); 2) моральна сила або м'яка міць... (політика, міжнародні відносини, культура та просвітництво); 3) скоординована структура влади... (організація керівництва, управління, менеджмент та координація національного розвитку); 4) екологічна міць ... (міжнародна, природна... та місцева).... Для того, щоб стати центром сили, держава повинна мати сильну економіку, потужну армію, а також певні регіональні або глобальні амбіції та готовність проводити свою політику... економічна міць – найбільш важлива складова сукупної моці держави.... Один тільки економічний потенціал не визначає ...вплив будь-якої держави в регіоні або у світі. ... держава ...виступає одночасно як економічний полюс і як центр сили...» [41]. Дану точку зору розділяє й авторський колектив роботи [43] та [44]. Так, авторські колективи зазначених вище робіт стверджують, що конкурентоспроможність держави визначається ефективністю її зовнішньої та внутрішньої політики; розміром її території, природних ресурсів; наявністю наукового, технологічного та «військового» потенціалу; спроможністю забезпечити високу якість життя населення та підтримувати національну безпеку [43].

До схожого висновку приходять й Шустрова Т.В., яка стверджує, що «...геополітичний статус держави визначається величиною потенціалу держави, який розраховується як сума значень його геополітичних атрибутів...» [45]. При цьому вона наводить цілу низку досліджень, автори яких підтримують її точку зору. Так, Шустрова Т.В. визначає, що:

на думку американського геополітика Спайкмена Н., «...у світі міжнародної ієрархії необхідна військова сила для покращення або ...збереження позиції держави», у якості критеріїв геополітичної могутності держави можуть виступати: поверхня території; природа границь; чисельність населення; наявність або відсутність корисних копалин; економічний та технічний розвиток; фінансова міць; етнічна однорідність; рівень соціальної інтеграції; політична стабільність; національний дух;

на думку англійського геополітика Х. Дж. Маккіндера, головним фактором «потенційної могутності держави» виступає технічний прогрес;

на думку Бжезинського З., провідними факторами, що визначають могутність держави виступають: економічний, технологічний та культурний;

на думку Клайна Р.С., «інтегральна міць держави» визначається з огляду на такі параметри його функціонування та атрибути: населення та територія; економічна міць; військова міць; стратегічна концепція (доктрина); державна воля;

на думку Матоса К., «інтегральна міць держави» визначається через такі його атрибути: населення та територія; економічна міць; військова міць; стратегічна концепція (доктрина); державна воля та рівень авторитета «керівників» держави [45].

Окрім цього, вона подає типологію держав, яка, як стверджує автор, на відміну від класичної типізації (наддержава, велика держава, регіональна держава та мала держава), охоплює всю різноманітність позицій держав, які займаються ними у світі у відповідності до їх рівня впливу та радіусу дії цього впливу: наддержава, тобто гегемон на світовому (глобальному) рівні; велика держава; провідна військова держава у глобальному масштабі; велика держава у зоні впливу однієї цивілізації; провідна військова держава у зоні впливу однієї цивілізації; велика держава у зоні регіонального впливу; провідна військова держава регіонального масштабу; крупний партнер в економіці (фінансах та/або торгівлі); крупний партнер в економіці (фінансах та/або торгівлі) у зоні впливу однієї цивілізації; крупний партнер в економіці (фінансах та/або торгівлі) регіонального масштабу; звичайна держава, але зручний військово-політичний партнер для однієї або декількох держав; звичайна держава, але зручний партнер в економіці (фінансах та/або торгівлі) для однієї або декількох держав; звичайна країна, яка діє тільки на своїй території [45].

Цю думку розділяє Войтович Р.В., який до основних критеріїв, що забезпечують конкурентоспроможності держав у світі, відносить спроможність уряду забезпечити формування демократичних інститутів влади, ефективність державного устрою та функціонування державних інститутів, реалізацію оптимальної «політики компромісу» держави та громадянина [46].

Таким чином:

1) поняття «конкурентоспроможність країни (держави)» є ширшим за поняття «конкурентоспроможність національної економіки»;

2) конкурентоспроможність країни (держави) знаходить своє відображення у рівні соціально-економічного розвитку країни та її геополітичному статусі; конкурентоспроможність національної економіки – у рівні розвитку національного господарства («...сукупність галузей і сфер економіки країни, взаємозв'язаних суспільним поділом праці» [1]) та рівні його включення у систему міжнародних економічних зв'язків (як стверджує Градов А.П., «положення національної економіки в світовій системі господарювання визначається рівнем національного багатства та конкурентоспроможністю країни на світових ринках товарів, послуг, капіталів» [47]);

3) під конкурентоспроможністю країни (держави) доцільно розуміти, одночасно, причину, наслідок і критерій реальної та потенційної порівняльної здатності держави виконувати свої функції як основного інституту управління суспільством (підтримувати свою цілісність та суверенітет, виступати представником його інтересів, сприяти розвитку економічної, соціальної структури та цінностей та ін.) та чинити вплив на геоекономічні та геополітичні трансформації; під конкурентоспроможністю національної економіки - одночасно, причину, наслідок і критерій реальної та потенційної порівняльної здатності як системи національного господарства в цілому, так і окремих її складових забезпечувати сталий приріст національного багатства та чинити вплив на геоекономічні трансформації.

Проведене уточнення сутності поняття «конкурентоспроможність» відносно об'єктів макрорівня набуває особливого значення та актуальності в умовах глобалізації, оскільки «в умовах глобалізації все більше обмежуються можливості національних держав як суб'єктів міжнародних економічних та політичних відносин...» [27]; основними суб'єктами міжнародних економічних відносин стають національні підприємства та ТНК; «... боротьба за доступ до світового доходу стає вищим стратегічним орієнтиром... на світовій арені» [48].

Важливою особливістю теорії конкурентоспроможності є перманентна зміна уявлення про основні фактори (детермінанти), які визначають її рівень. Під детермінантами конкурентоспроможності національної економіки доцільно розуміти сукупність екзогенних та ендемогенних чинників, що формують середовище функціонування та розвитку як національного господарства в цілому, так і окремих його елементів. Це пов'язано із тим, що «конкурентоспроможність є синтезом багатьох економічних категорій» [33] і, як наслідок, багатьох економічних теорій.

Так, теорія конкурентоспроможності національної економіки тісно пов'язана «...з теорією міжнародної торгівлі, оскільки розглядається взаємодія держав з іншими державами на світових ринках, ... з теорією просторової організації продуктивних сил, з огляду на те, що промисловість є головним об'єктом емпіричних досліджень процесів конкуренції» [32], теоріями економічного розвитку та зростання, національної безпеки в цілому та національної економічної безпеки, зокрема. З огляду на це, різні покоління дослідників конкурентоспроможності до визначальних її детермінантів відносили та продовжують відносити різні фактори, починаючи від виграшу від торгівлі, витрат виробництва, факторів виробництва і закінчуючи рівнем технологічного розвитку, особливостями місцевого попиту, стратегіями суб'єктів господарювання, наявністю споріднених та підтримуючих галузей, особливостями державного управління, інноваціями, людським капіталом та його характеристиками та ін. (додаток А1).

Згідно з Дж. Саксом, «... конкурентоспроможність національної економіки визначається наявністю в країні здорового ринку, факторів виробництва та інших характеристик, які формують потенціал для досягнення стабільного економічного зростання. Здорова економіка має бути підкріплена зростанням ділової активності, керована законом та стабільними цінами» [33].

Експерти компанії Deloitte та Ради конкурентоспроможності США (U. S. Council on Competitiveness) приходять до висновку, що конкурентоспроможність національної економіки визначається конкурентоспроможністю промисловості країни (цю думку розділяє й Андросова О.Ф., яка стверджує «промисловість є основою економіки, яка утворює фундамент економічного зростання та соціального прогресу суспільства» [49]), яка, в свою чергу, визначається такими факторами, як: якість та доступність робочої сили; наявність та «якість» вчених, дослідників та інженерів; наявність можливостей для створення інновацій (Capacity for manufacturing innovation); цінова конкурентоспроможність матеріалів, енергії та робочої сили; наявність сировини (корисних копалин); цінова конкурентоспроможність енергії; енергетична політика; здоров'я економічної та фінансової системи; податкова система; торговельна політика; політика центрального банку та економічна політика; якість інфраструктури; політика уряду щодо інвестування у виробництво, у науку, технології та техніку; нормативно-правова база; нормативи витрат; трудове законодавство та

правила; захист інтелектуальної власності; наявність локальної мережі «кваліфікованих» постачальників; розмір локального (місцевого) ринку; інтенсивність місцевої конкуренції; якість та доступність послуг з охорони здоров'я, співробітництво між державним та приватним секторами; антимонопольні закони та правила [50]. Дану думку розділяють Міценко Н.Г. та Смик О.С, стверджуючи, що основою конкурентоспроможності національної економіки кожної країни є конкурентоспроможність підприємств [21].

Лебедев І.В. стверджує, що «у сучасних умовах конкурентоспроможність національної економіки в цілому й окремих підприємств, зокрема, визначається значною мірою якістю робочої сили, що тісно пов'язана з поняттям «людський капітал»» [51].

Кирчата І.М. та Поясник Г.В. у роботі [33] приходять до висновку, що «основними складовими конкурентоспроможності є: якість національних ресурсів, ефективність їх використання та положення країни в системі світогосподарських зв'язків» [33].

М. Портер у роботі [52] стверджує, що конкурентоспроможність національної економіки знаходиться під впливом «...чотирьох властивостей країни, які носять загальний характер...» [52]: факторні умови; умови попиту; наявність споріднених і підтримуючих галузей; стратегія фірми, її структура та конкуренти, які він об'єднує терміном «національний «ромб»», під яким розуміє «...систему, компоненти якої взаємно посилюються. Кожен детермінант впливає на інші...» [52].

Пізніше, окрім зазначених вище основних «чотирьох властивостей», М. Портер вводить ще дві додаткові: випадок та уряд. При цьому М. Портер зазначає, що «...детермінанти – кожна окремо та всі разом – сприяють досягненню національного успіху або гальмують його. Детермінанти національної конкурентоспроможності являють собою комплексну систему, яка знаходиться у стані розвитку. Одна детермінанта постійно впливає на іншу» [52].

У свою чергу, Колодко Г.ж. до факторів конкурентоспроможності національної економіки відносить: людський капітал, фінансовий та реальний капітал, розвинені інститути, розмір ринків, якість політики та геополітичне положення країни [53].

Сербські дослідники із Інституту міжнародної політики та економіки (Петрович П., Антевські М. та Весік Д.) дотримуються думки, що рівень та якість міжнародної конкурентоспроможності національної економіки визначається її загальним економічним та

соціальним станом, на який впливають чотири групи факторів: системні, маркетингові, зовнішні та внутрішні. Як стверджують дослідники, системні фактори визначають загальні рамки для підприємницької діяльності, і включають політичну, правову та економічну систему країни та їх стабільність; маркетингові фактори лежать у основі підвищення конкурентоспроможності підприємств та можуть істотно вплинути на напрямок та особливості їх розвитку; зовнішні фактори мають особливе значення для розвитку конкуренції у відкритій економіці та включають звичаї та правила міжнародної торгівлі, міжнародної кооперації, умови двосторонніх та багатосторонніх торговельних угод та ін.; внутрішні фактори мають вирішальне значення для забезпечення конкурентоспроможності, оскільки відображають можливості підприємств, характеризують місце їх створення та розвитку [34].

Осовська Г.В. та Осовський О.А. акцентують увагу на таких чинниках, як: міць національного господарства, ступінь інтеграції у світову економіку, фінансові можливості (наявний фінансовий капітал), науково-технічний прогрес, чисельність працездатного населення (кадри певної кваліфікації), інфраструктуру бізнесу, менеджмент, уряд (політика уряду) [54].

Леденева М.В. стверджує, що фактори конкурентоспроможності національної економіки – це «об'єктивні можливості національного... господарства із виробництва матеріальних благ..., які відображаються показниками економічного потенціалу та економічної моці, які співвідносяться один з одним,... як категорії можливості та дійсності. Економічний потенціал країни являє собою сукупність можливостей економіки виробляти певну масу благ у встановлений час та заданої якості та доводити їх до споживача. Економічна міць – це реальні спроможності економіки щодо задоволення у кожний даний момент потреб суспільства. Економічний потенціал національного господарства характеризується поняттям національного багатства, а економічна міць – агрегованими показниками обсягу національного виробництва (ВВП, ВНД)» [55].

Сіваченко І.Ю., Козак Ю.Г., Єханурова Ю.І. до факторів конкурентоспроможності національної економіки відносять: політико-правові, економічні, соціокультурні, ресурсні та інфраструктурні фактори, які в свою чергу включають якість державної економічної політики, менеджмент, стійкість і динамічність внутрішньої економіки, особливості внутрішньої конкуренції, ефекти інтернаціо-

налізації, глобалізації, особливості зовнішньої конкуренції [56]. Цю думку частково розділяє Губський Б.В., який розглядаючи умови ефективного розвитку національної економіки (а, отже, її конкурентоспроможності) в умовах глобалізації, стверджує «в сучасних умовах ефективним є розвиток....., орієнтований на ...усталену інвестиційну конкурентоспроможність» [57], досягнення якої можливе за рахунок: економічних, політичних, науково-технологічних та соціальних факторів [57].

Жаліло Я.А. визначає такі основні фактори конкурентоспроможності національної економіки, як: «...ефективна координація та співпраця між транснаціональними корпораціями та країнами, в яких здійснюється їхня діяльність....; орієнтація державної політики на консолідацію суб'єктів економічних відносин у межах країни, а також стимулювання виходу корпорацій на світову арену....; моніторинг та визначення урядом критичної межі, за якою збільшення прибутковості окремих суб'єктів всередині країни починає погіршувати умови роботи інших....; відстеження з боку урядів та передбачення загроз, які виникають внаслідок підвищення відкритості економіко-правового середовища....; посилення уваги до механізмів інноваційно-промислової політики, покликаних забезпечувати конкурентоспроможність у стратегічній перспективі....; поширення політики сприяння розвитку «людського капіталу» [29].

Д'яченко А.В. виділяє наступні основні умови формування (фактори) конкурентоспроможності національної економіки: «...фактори формування інтелектуального продукту і розвитку інноваційної діяльності; фактори мотивації ефективної виробничо-економічної діяльності; фактори інвестиційної політики, які забезпечують становлення високопродуктивної економіки; фактори створення і удосконалення ефективних товарних зразків; фактори формування конкурентоспроможних кластерів виробництва; фактори формування ефективної інфраструктури комунікацій та транспорту» [58].

Швець І. стверджує, що на формування конкурентоспроможності національної економіки впливає такий «ряд груп факторів»: рівень політичної стабільності в країні; соціально-економічні параметри країни; рівень відповідності (відставання чи випередження) параметрів інфраструктури країни міжнародним і національним нормативам; тип соціально-економічної системи і модель державної економічної політики; природно-кліматичні, географічні, екологічні параметри

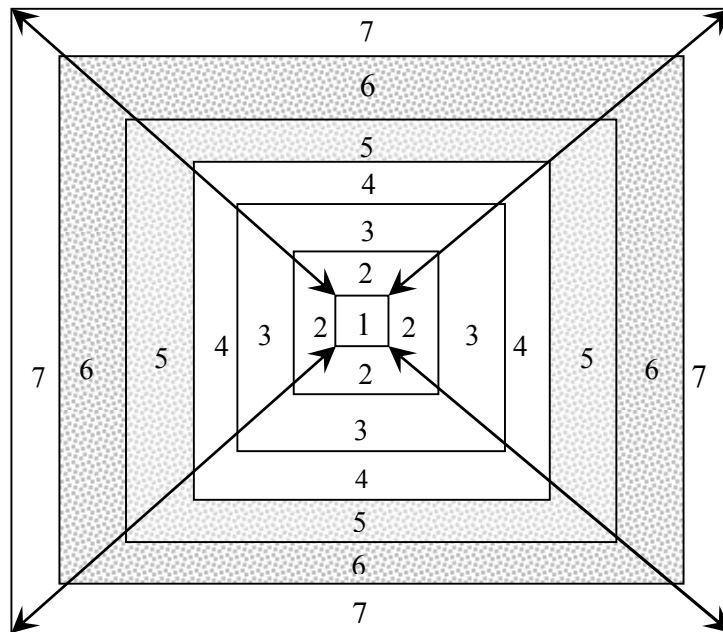
країни; внутрішня забезпеченість факторами виробництва; оптимальний технологічний простір, підприємницька й інноваційна активність у країні; рівень міжнародної інтеграції і кооперування країни [59].

Пилипенко І. В. визначає, що «... для досягнення конкурентоспроможності в геоелекономічному вимірі необхідно добитися збалансованого економічного зростання шляхом виробництва більш якісних ніж у конкурентів товарів та послуг, раціонально використовувати свої природно-географічні ресурси, перетворювати недоліки свого економіко-географічного положення у конкурентні переваги, виходячи з концепції географічного посибілізму, і підвищувати, тим самим, життєвий рівень населення» [32]. При цьому він зазначає, що під фактором конкурентоспроможності доцільно розуміти «суб'єкти економічної діяльності, які формують під впливом міжнародної конкуренції в сільському господарстві, промисловості і сфері послуг просторову структуру господарства країни для оптимального використання своїх конкурентних переваг в міжнародному поділі праці...» [32].

Шутаєва Є.А., Качка А.М. приходять до висновку, що на конкурентоспроможність національної економіки впливають такі фактори, як: технології, наявність капіталів, наявність людських ресурсів, стан зовнішньої торгівлі [11]. Дану точку зору розділяє Швиданенко О.А., який у якості найважливіших факторів, що впливають на рівень конкурентоспроможності в умовах глобалізації, виділяє інформатизацію; інноваційність; економічну демократизацію, яка «...реалізується через інтелектуалізацію, що передбачає вкладення у людський капітал»; екологізацію виробництва [2]. У той же час, Усік Н.І. приходять до висновку, що «в глобальному масштабі джерелами конкурентоспроможності ... є фактори, що визначають форму та результат конкурентної боротьби: технологічні потужності; доступ на великий, інтегрований і багатий ринок; різниця між виробничими витратами у сторони, що займається виробництвом, і цінами на цільовому ринку; політичні можливості національних та міжнародних інститутів управляти стратегіями зростання країн та регіонів, які знаходяться під їх юрисдикцією [60]. Антонюк Л.Л. у роботі [61] висуває думку, що «основним фактором ... конкурентоспроможності суб'єктів міжнародних економічних відносин є їх сприйнятливість до інновацій», а «важливою ознакою конкурентоспроможності країни є ...здатність її суб'єктів оперативно реагувати на зміни у світовому попиті та структурі виробництва» [61].

Гельвановський М.І. приходять до висновку, що «...сукупність стратегічних факторів формування макроконкурентоспроможності виходить далеко за рамки промислової або технологічної політики. Ці фактори охоплюють стратегію розвитку всього соціуму в цілому, у всьому його соціокультурному різноманітті. Вони повинні забезпечувати вирішення головної задачі – збереження соціокультурної унікальності країни і оптимальне використання цієї унікальності для закріплення її конкурентних позицій в світовій економіці...» [36].

Таким чином, фактори, що впливають на рівень конкурентоспроможності національної економіки, як цілісної системи, що виступає об'єктом управління з боку держави, формуються на рівні держави в цілому, на рівні суб'єктів конкуренції мезо-, квазімезо-, мікро-, квазімікро- та глобального рівнів (рис. 1.2) та потребують систематизації та класифікації.

цифрами позначені фактори, що впливають на рівень конкурентоспроможності національної економіки та інших суб'єктів конкуренції: 1 – квазімікрорівня; 2 – макрорівня; 3 – квазі-мезорівня; 4 – мезорівня; 5 – макрорівня (національної економіки); 6 – макрорівня (держави); 7 – глобального рівня (об'єднання країн).

Рис. 1.2. Еклектична каузальна модель факторів, що впливають на рівень конкурентоспроможності національної економіки

Найбільш завершені класифікації факторів, що впливають на рівень конкурентоспроможності національної економіки, містяться у роботах Портера М. [52], Ніколаєва Н. [62], Кресла П., Круг Е. [63], Цитленок В. [64], Гельвановського М. [36].

М. Портер у роботі [52] пропонує розділити всю множину факторів конкурентоспроможності національної економіки на основі «...двох важливих принципів різниці факторів. Перший – поділ факторів на основні та розвинені. Основні фактори – це такі, як природні ресурси, кліматичні умови, географічне положення країни, некваліфікована та напівкваліфікована робоча сила і дебетний капітал. До розвинених факторів належать сучасна інфраструктура обміну інформацією на цифровій основі, висококваліфіковані кадри...і дослідницькі відділи університетів, які займаються складними дисциплінами.... Основні фактори країна отримує як дар, або ж їх створення потребує порівняно невеликих приватних та державних капіталовкладень... не так розповсюджені, як основні фактори, бо для їх розвитку необхідні значні і здебільшого тривалі вкладення і людських ресурсів, і капіталу.... Другий важливий принцип поділу факторів – за ступенем спеціалізації. Загальні фактори - .... їх можливо застосувати у широкому спектрі галузей. Спеціалізовані фактори - ... застосовуються у обмеженому числі галузей або навіть у одній...» [52].

Ніколаєва Н. у роботі [62], посилаючись на Кресла П., виділяє два типи факторів конкурентоспроможності: «економічні детермінанти: місце розташування, фактори виробництва, інфраструктура, економічне середовище, ... стратегічні детермінанти: ефективність органів управління, стратегія розвитку, суспільно-приватне партнерство і інституційна гнучкість, під якою дослідник розуміє організуючу властивість органів влади адаптуватися до зовнішнього середовища, що змінюється» [62].

Круг Е., проаналізувавши фактори, що впливають на конкурентоспроможність з позицій різних авторів, стверджує, що в роботах дослідників ІМЕМО РАН вся різноманітність факторів формування конкурентних переваг країни або національної економіки зводиться до двох основних видів: базових (ресурсних) і технологічних [63].

Цитленок В., досліджуючи сутність і зміст категорії «конкуренція в світовій економіці», приходять до висновку, що «на рівень і динаміку конкурентоспроможності впливає безліч факторів...., які з позиції системно-аналітичного підходу можна об'єднати в сім груп: загальносистемну, структуроформуючу, соціально-економічну, організаційно-управлінську, етнокультурну, інституційну, над системну» [64].

Згідно з Яців І., всі фактори конкурентоспроможності можна

класифікувати за двома критеріями: перший – відношення певного фактора до економіки, другий – спроможність суб'єкта управляти цим фактором [65]. Тому, Яців І. всі фактори конкурентоспроможності розділяє на: внутрішні та зовнішні, керовані, некеровані та частково керовані [65].

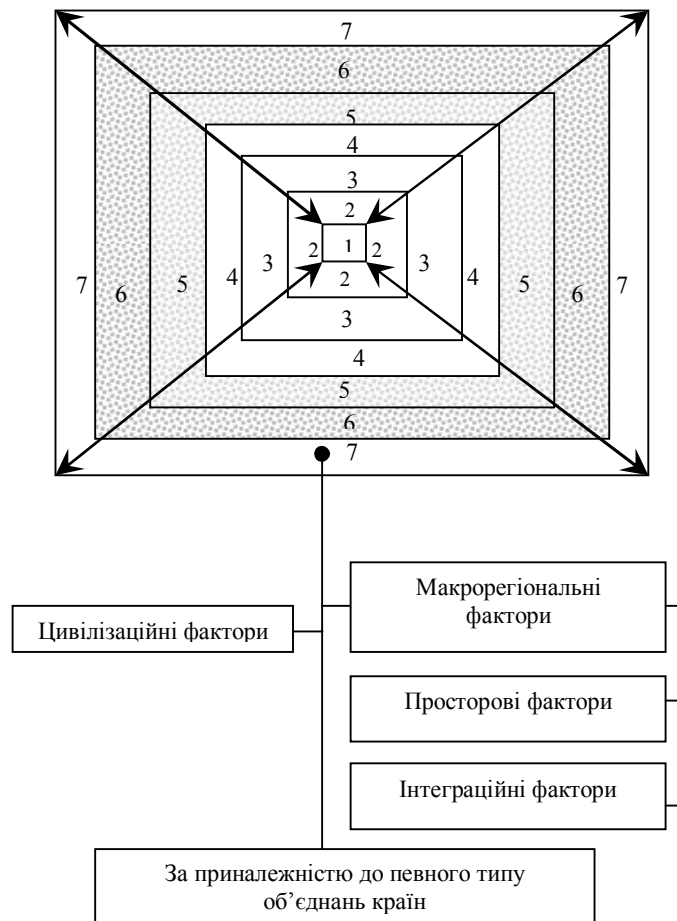
Критична оцінка різноманітних поглядів щодо визначення факторів, які впливають на рівень конкурентоспроможності національної економіки, та врахування особливостей зовнішнього середовища ХХІ ст. дозволила запропонувати класифікацію, що подана на рис.1.3.

Слід зазначити, що як автори по-різному оцінюють роль та значення факторів у процесі формування певного рівня конкурентоспроможності (кількісний вираз – конкурентна позиція; якісний вираз – конкурентний статус) об'єкту аналізу. Відокремлюються два найбільш поширені підходи щодо розуміння ролі та значення факторів, що впливають на конкурентоспроможність національної економіки. Відповідно до першого підходу, фактори (детермінанти) конкурентоспроможності розглядаються як безпосередня умова, що впливає на результат конкурентної боротьби, тобто «...ототожнюються із фактичним успіхом у конкурентній боротьбі» [16]. Відповідно до другого – фактори, що впливають на рівень конкурентоспроможності, розуміються як «базис успіху» у конкурентній боротьбі (потенційні можливості), тобто як умови для формування конкурентних переваг та недоліків. При цьому під перевагою у цілому розуміється – «вигода, ...привілей, виключне право на щось» [1], а під недоліком – «окрема...невідповідність...обов'язковим вимогам стандартів, умовам договорів або вимогам, що висуваються...» [1].

Таким чином, роль та значення факторів конкурентоспроможності національної економіки зводиться до формування підґрунтя для розвитку конкурентних переваг, під якими доцільно розуміти певні особливості об'єкту аналізу, які вигідно відрізняють його від конкурентів та забезпечують порівняно більший позитивний ефект від функціонування.

Гельвановський М. приходять до висновку, що «...національна конкурентна перевага являє собою сукупність вигод (переваг) або незручностей (слабостей) в процесі ведення конкурентної боротьби, що задаються умовами господарської діяльності резидентів в країні та за її межами ... національна конкурентна перевага – актив країни, частина її національного багатства, що реально приносить національний доход...» [66].

Класифікаційний критерій	Види факторів конкурентоспроможності
за відношенням до суб'єкта конкуренції	Внутрішні
	Зовнішні
за можливістю управління	Керовані
	частково керовані
	Некеровані
за тривалістю дії:	Довгострокові
	Середньострокові
	Короткострокові
за часом прояву	Реальні
	Потенційні
за сферою формування	політичні
	соціальні
	Економічні
	екологічні
	Культурні

Класифікаційний критерій	Види факторів конкурентоспроможності
за напрямком впливу	позитивні
	негативні
за характером впливу	екстенсивні
	інтенсивні
за характером оцінки	об'єктивні
	суб'єктивні
за рівнем розповсюдження	загальні
	специфічні
за рівнем складності	прості
	складні

цифрами позначені фактори, що впливають на рівень конкурентоспроможності національної економіки та інших суб'єктів конкуренції: 1 – квазімікрорівня; 2 – макрорівня; 3 – квазімезорівня; 4 – мезорівня; 5 – макрорівня (національної економіки); 6 – макрорівня (держави); 7 – глобального рівня (групи, об'єднання країн).

Рис. 1.3. Система факторів, що впливають на рівень конкурентоспроможності національної економіки

Схожий висновок робить Кундеус О. : «конкурентну перевагу ні в якому разі не можна ототожнювати з потенційними можливостями економічного суб'єкту. На відміну від можливостей - це факт, що фіксується в результаті реальних й очевидних переваг .... Можна мати новітні технології, кращі ніж у конкурентів, більш кваліфікований персонал і при цьому мати гірші економічні показники діяльності. В цьому випадку перші переваги не можна розглядати як конкурентні переваги. Вони є лише передумовою для формування в майбутньому переваг над конкурентами. Саме тому в практиці бізнесу конкурентні переваги є головною метою й результатом господарської діяльності» [67].

На думку Савчука С., «...за умови, що у відношенні кожного елементарного фактору конкурентоспроможності відоме, який із довільних двох станів є більш бажаним з точки підвищення рівня конкурентоспроможності, конкурентну перевагу одного з конкурентів можна визначити як більш бажаний з точки зору результатів конкурентної боротьби (поточних або майбутніх, фактичних або прогнозованих) стан фактора (або групи факторів) конкурентоспроможності даного суб'єкта економіки у порівнянні із станом цього фактору (цих факторів) у його конкурентів... конкурентна перевага являє собою порівняльну характеристику стану однойменних факторів конкурентоспроможності об'єктів-конкурентів, тобто різницю у відповідних властивостях об'єктів, що порівнюються» [16].

Позицію Савчука С. розділяє Міценко Н.та Смик О.[21], Яців І. [65], Кирчата І. [33], Поясник Г. [33] та Балабанова І. [68]. Так, Балабанова І., стверджує, що «...конкурентні переваги – це сукупність ключових відмінних від суперників чинників успіху, які сприяють забезпеченню...стійкої лідируючої конкурентної позиції ...на певний період» [68], при цьому вона зазначає, що «...ключові чинники успіху – це ті чинники, які дозволяють добитися вирішальних переваг...перед... конкурентами» [68].

Кирчата І. та Поясник Г. визначають конкурентну перевагу як «сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників, які вигідно відрізняють суб'єкти і об'єкти економічної діяльності (країна, регіон, підприємство, товар) від їх конкурентів є конкурентними перевагами» [33].

Згідно з Міценко Н. та Смик О. – «конкурентна перевага - наявність у системі якої-небудь ексклюзивної цінності, що дає їй переваги перед конкурентами»[21].

Стеців Л. пропонує розуміти під конкурентною перевагою «позитивні відмінності ... від конкурентів в деяких або в усіх видах діяльності, які забезпечують підвищення соціально-економічної ефективності в короткотерміновому періоді й виживання в довготерміновому за рахунок постійного пошуку нових можливостей і швидкої адаптації до навколишнього оточення та умов конкурентної боротьби, що змінюються» [35].

Антонюк Л. зазначає, що «конкурентні переваги і конкурентоспроможність тісно між собою пов'язані. Конкурентні переваги, що характеризують об'єкти чи суб'єкти господарювання, є факторними ознаками, а конкурентоспроможність — результуючою, конкурентоспроможність є проявом системи багатьох факторів, які створюють різні конкурентні переваги в залежності від конкурентного середовища» [61]. Цю думку поділяє й Лях І., стверджуючи, що «конкурентні переваги макрорівня агрегуються в поняття конкурентоспроможності національної економіки, що визначає місце та престиж країни в світовій спільноті, рівень і якість життя населення» [69]. Висновок Антонюк Л. та Лях І. узгоджується із висновком Портера М., який стверджує, що «...конкурентна перевага утворюється тоді, коли в країні є фактори, що необхідні для успішної конкуренції» [52], тобто можливість забезпечити певний рівень конкурентоспроможності залежить від джерела переваги, від кількості наявних конкурентних переваг, від швидкості відтворюваності конкурентних переваг [52]. М.Портер пропонує поділити всі конкурентні переваги на дві групи: конкурентні переваги вищого та низького порядку та констатує, що «фактори, що мають найбільше значення для досягнення конкурентної переваги... не передаються як спадок, а створюються у межах країни» [52].

Таким чином, різноманітність конкурентних переваг та конкурентних недоліків національної економіки залежить від різноманітності факторів, що їх визначають, та може бути класифікована за аналогічними критеріями (див. рис. 1.3.).

Як стверджує Гельвановський М., «...у всьому наборі конкурентних переваг, які має у своєму розпорядженні економіка країни та підприємства..., що працюють на її території, головною конкурентною перевагою є наявність ефективної стратегії розвитку економіки та механізмів реалізації цієї стратегії окремими підприємствами...та функціональними ланками національного господарського комплексу...» [66]. Дану точку зору підтримує й Кундеус О., який приходить

до висновку, що «...фахівці розглядають конкурентні переваги, як сукупність відносин, що є предметом регулювання ...» [67]. Схожу позицію займає Ліндсі Б. у роботі [70]., визначаючи, що незважаючи на визнану ефективність механізму ринкового регулювання, «коли результати конкурентного процесу не узгоджуються з іншими суспільними цінностями, які широко розділяються,... втручання держави може бути виправданим» [70].

До аналогічних висновків приходять й голова Ради конкурентоспроможності України – Полунєєв Ю., який при цьому зазначає, що «...школа конкурентоспроможності... фактично проводить знак тотожності між державною економічною політикою та політикою з підвищення конкурентоспроможності країни...» [71].

Специфічні державні програми забезпечення та підвищення конкурентоспроможності розроблено практично у всіх країнах світу. Так, політика забезпечення конкурентоспроможності національної економіки США передбачає: випереджаюче зростання витрат на фундаментальні та прикладні дослідження, створення нових стимулів для розвитку інноваційного бізнесу, заохочення досягнень у галузі охорони здоров'я та енергетики; розвиток інфраструктури для створення та комерціалізації інноваційних технологій; забезпечення умов для розвитку конкуренції та бізнесу; забезпечення підвищення рівня зайнятості (збереження та створення нових робочих місць); активне інвестування у транспортну інфраструктуру, захист навколишнього середовища як основи для забезпечення довгострокової конкурентної переваги; стабілізацію державного та місцевих бюджетів; стимулювання розвитку нових товарів та послуг та нових галузей промисловості; податкове стимулювання пріоритетних напрямків розвитку економіки; стимулювання внутрішнього попиту на нові товари та послуги; активний розвиток державно-приватного партнерства; активний розвиток високотехнологічних галузей.

Політика Японії – нарощування експортного потенціалу та товарного експорту; стимулювання внутрішнього попиту; стимулювання розвитку пріоритетних та експортоорієнтованих галузей економіки; удосконалення технологій; активний розвиток інноваційної інфраструктури; розширення прямого державного фінансування досліджень та підвищення пріоритету фундаментальних досліджень; стимулювання співробітництва науки та промисловості; підвищення мобільності наукових кадрів; стимулювання інвестицій; підвищення якості підготовки кадрів та активне використання програм залучення

висококваліфікованих іноземних спеціалістів; укріплення взаємозв'язків між секторами економіки; використання стимулюючої амортизаційної політики; активізацію міжнародних наукових зв'язків.

Політика ЄС – забезпечення розвитку економіки, заснованої на знаннях та інноваціях; підвищення якості освіти; стимулювання інноваційної діяльності; забезпечення сталого розвитку за рахунок підвищення ефективності використання ресурсів, забезпечення високої якості галузі охорони здоров'я та зменшення негативних наслідків демографічних змін; забезпечення переходу до «низько-вуглецевої економіки», зниження викидів вуглекислого газу; сприяння забезпеченню енергетичної безпеки; забезпечення високого рівня зайнятості; забезпечення соціальної та територіальної згуртованості; підвищення та стимулювання мобільності населення в межах ЄС; боротьба із бідністю; підтримка стабільності інституційних рамок, які стимулюють інвестиції у високотехнологічну та інноваційну інфраструктуру, у освіту та підготовку висококваліфікованих спеціалістів; нарощування промислового потенціалу; стимулювання державно-приватного партнерства; забезпечення інвестиційної привабливості; підтримка довіри споживачів шляхом підвищення відповідальності бізнесу; створення сприятливих умов для розвитку конкуренції та бізнесу; забезпечення підвищення якості законодавчої бази.

Таким чином, економічна політика розвинених країн світу спрямована на:

- 1) формування та розвиток конкурентних переваг;
- 2) забезпечення та підвищення конкурентоспроможності національної економіки за рахунок активного розвитку інноваційного та людського потенціалу, підвищення рівня зайнятості; стимулювання інвестицій; розвитку державно-приватного партнерства; підвищення ефективності використання ресурсів; створення сприятливого інституційного середовища для розвитку бізнесу та конкуренції та ін.

Даний висновок узгоджується із висновками Портера М., зробленими у роботі [72]. Так, Портер М. стверджує, що «економічний прогрес – це процес послідовного удосконалення, у ході якого сформоване суспільством бізнес-середовище стимулює все більш складні і продуктивні способи конкуренції. У міру того, як країна йде від низького рівня доходів до середнього, а потім й високого, імперативи, які задаються бізнес-середовищем, будуть змінюватися» [72]. При цьому він зазначає, що для країн, які:

- знаходяться на низькому рівні економічного розвитку, найбільш ефективними будуть такі напрямки забезпечення економічного розвитку та конкурентоспроможності національної економіки, як: нарощування людського капіталу, перетворення інфраструктури, лібералізація торгівлі, залучення зовнішніх інвестицій, захист інтелектуальної власності, удосконалення продуктивних сил та екологічних стандартів, розширення регіональної інтеграції;

- наближаються до середнього рівня економічного розвитку - концентрація на підвищенні якості людських ресурсів, вихованні смаків споживачів, удосконаленні наукової бази, стимулюванні місцевого суперництва, розвитку передової інформаційної та комунікаційної інфраструктури;

- наближаються до високого рівня економічного розвитку – концентрація на наукових розробках у найбільш передових галузях знань; забезпеченні інвестування у НДДКР, нарощуванні науково-технічного потенціалу; забезпеченні розширеного доступу до венчурного капіталу [72].

Враховуючи той факт, що «...державна політика... з рівним успіхом може підірвати конкурентну перевагу країни або посилити її» [73], для перетворення державної економічної політики на конкурентну перевагу національної економіки необхідно створити умови для її ефективності та збалансованості. Як зазначає авторський колектив роботи [74], для вирішення даного завдання «...економічна політика держави повинна ґрунтуватися на системній основі, комплексності, концентрації на головних проблемах забезпечення стійкої конкурентоспроможності при наявності відповідних ресурсів суспільства і з врахуванням світових глобальних тенденцій» [74].

При цьому, як стверджують експерти IMD, для забезпечення ефективності державної економічної політики та перетворення її на «головну конкурентну перевагу» необхідно дотримуватися 10 «золотих правил конкурентоспроможності»:

- 1) створення стабільного та передбачуваного законодавчого середовища;
- 2) забезпечення гнучкого, прозорого та відповідального управління;
- 3) інвестування у розвиток та підтримуючу інфраструктуру (економічну та соціальну);
- 4) посилення середнього класу як ключового джерела добробуту та довгострокової стабільності;

5) розвиток приватних середніх за розміром підприємств як необхідної передумови диверсифікації економіки;

6) підтримка балансу між рівнями заробітної плати, продуктивністю та податками;

7) розвиток місцевого ринку;

8) створення умов для підвищення частки накопичень та внутрішніх інвестицій;

9) підвищення інвестиційної привабливості на міжнародному ринку; поєднання переваг глобалізації та локалізації для забезпечення соціальної єдності та систем цінностей;

10) підвищення рівня добробуту громадян [38].

Глобальна федерація рад конкурентоспроможності (Рада з промислового розвитку Бразилії, Національна Рада конкурентоспроможності Єгипту; Рада конкурентоспроможності при президенті Кореї, Євразійський інститут конкурентоспроможності, Головне управління з інвестицій Національного центру з конкурентоспроможності Саудівської Аравії; Рада конкурентоспроможності ОАЕ, Рада конкурентоспроможності США та ін.) визначає наступні умови забезпечення та підвищення конкурентоспроможності національної економіки у глобальній економіці:

1) державно-приватне партнерство в усіх сферах економіки;

2) нарощування інвестицій у НДДКР;

3) постійне підвищення кваліфікації економічно-активного населення, розвиток його потенціалу;

4) активізація та підвищення ефективності політики розвитку регіонів;

5) забезпечення функціонування ефективної системи захисту прав інтелектуальної власності;

6) розвиток інфраструктури;

7) забезпечення розвитку відкритих, прозорих та справедливих торговельних відносин;

8) активна розробка та впровадження інновацій;

9) прозорість, ефективність та далекоглядність державного регулювання, яке спроможне створити сприятливе середовище для розвитку бізнесу та інвестицій;

10) постійний порівняльний аналіз ефективності державної політики забезпечення конкурентоспроможності [75].

Комісія ООН з економічного розвитку країн Латинської Америки та Карибського басейну, розуміючи основну мету забезпечення

конкурентоспроможності національної економіки як досягнення кращих позицій на міжнародних ринках та більш високого рівня життя населення, розробила такі вісім пропозицій щодо конкурентоспроможності:

1) конкурентоспроможність повинна забезпечуватися за рахунок розвитку технологій та інвестицій в людські ресурси із акцентом на продуктивність, якість та інтернаціоналізацію;

2) критичні контекстуальні змінні повинні включати макроекономічну стабільність, політику, спрямовану на лібералізацію торгівлі та поглиблення міжнародних зв'язків та присутність на конкурентних ринках;

3) політика, спрямована на забезпечення конкурентоспроможності, повинна бути спрямована на: поліпшення якості факторів виробництва; забезпечення належного макроекономічного управління та проведення розумної економічної політики; створення умов для розвитку конкуренції, забезпечення прозорості функціонування ринків та їх доступності; впровадження ефективних стратегій розвитку, спрямованих на підтримку підприємництва, поширення технологій та створення можливостей для торгівлі;

4) конкурентоспроможність повинна забезпечуватися на основі реалізації стратегії розвитку, яка спрямована не лише на ефективну макроекономічну та зовнішньоекономічну політику, але й реалізацію ефективної політики на мікро- та мезорівнях – модернізацію підприємств (оновлення технологій, обладнання, забезпечення ефективної моделі організації виробництва, управління трудовими ресурсами) і середовища, в якому вони здійснюють свою діяльність (формування ефективного ринкового середовища та забезпечення розвитку ефективної внутрішньої координації), забезпечення інтеграції виробничих систем та вирівнювання їх рівнів ефективності, при цьому пріоритет повинен надаватися не структурній перебудові, а формуванню дієвого зв'язку між експортом товарів та послуг та їх виробництвом, максимально ефективному використанню наявних конкурентних переваг, розвитку динамічних конкурентних переваг, які засновані на природних ресурсах;

5) підставою для втручання уряду у дію ринкових сил та механізму має бути недосконалість ринку;

6) поточна політика підвищення ефективності функціонування повинна бути спрямована на: розвиток ринків (технологій, людських ресурсів, довгострокового капіталу, іноземної валюти) за рахунок

ліквідації недостатнього рівня інвестування в експортну діяльність (нові продукти, нові ринки), недостатнього рівня підтримки підприємств-першопрохідців; забезпечення підвищення доходів та форм взаємодії, які дозволяють підвищити рівень конкурентоспроможності; регулювання критично важливих для держави ринків та галузей (засобів та послуг зв'язку, енергетики та ін.); створення можливостей для залучення приватних інвестицій у розвиток інфраструктури (доріг, портів, аеропортів та ін.), встановлення дієвих критеріїв ефективного економічного управління, які дозволяють визначити вартість використання інфраструктури для самих користувачів; підтримку інтернаціоналізації виробництва за рахунок стимулювання іноземних інвестицій, створення альянсів з іноземними партнерами, підвищення національної участі у маркетингових ланцюгах та ланцюгах збуту, заохочення приватних підприємств до використання стратегії розвитку торгівлі, підвищення якості продукції та ін.;

7) формування компліментарного зв'язку між розвитком ринку та державною політикою;

8) створення стимулів для ефективної діяльності [76].

Таким чином, конкурентоспроможність національної економіки доцільно розглядати як об'єкт управління, що характеризується наступними особливостями:

– динамічність – піддається впливу фактору часу та цілеспрямованих дій;

– відносність – встановлюється в результаті порівняння, зіставлення та оцінки;

– адресність – визначається конкретно для кожного суб'єкта чи об'єкта;

– ієрархічність – розглядається як система, кожний компонент якої може розглядатися як підсистема більш складної системи;

– неадитивність – сукупне функціонування різнорідних взаємозв'язаних компонентів системи-конкурентоспроможність породжує нові функціональні властивості цілого, які не можуть бути зведені до суми властивостей його компонентів;

– мультиплікативність – результат функціонування системи-конкурентоспроможність встановлюється шляхом розрахунку синергетичного ефекту від функціонування різнорідних взаємозв'язаних елементів;

– складність – наявність значної кількості ієрархічних рівнів системи-конкурентоспроможність, різноманіття зв'язків та взаємозв'язків між ними;

- вертикальна цілісність – зміни в ієрархічних рівнях системи-конкурентоспроможність впливають на всю систему;
- причинність – є результатом впливу цілої низки причин та факторів;
- нелінійність – може набувати різноспрямованих значень (альтернативність шляхів функціонування та розвитку системи-конкурентоспроможність);
- емерджентність – цілі компонентів системи-конкурентоспроможність не завжди співпадають із цілями самої системи та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Большой экономический словарь [Текст] / под ред. А. Н. Азрилияна. – 7-е изд., доп. – М.: Институт новой экономики, 2008. – 1472 с.
2. Швиданенко О. А. Глобальна конкурентоспроможність: теоретичні та прикладні аспекти [Текст]: монографія /О.А. Швиданенко: - К.: КНЕУ, 2007. - 312 с.
3. Хамініч С. Ю. Конкурентоспроможність національної економіки: особливості, пріоритети та проблеми [Текст] / С.Ю. Хамініч // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – №4(70). – С. 20-27.
4. Антонюк, Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: регіональний аспект [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kneu.kiev.ua/journal/ukr/article/2005_1_Antoniuk_ukr.pdf.
5. Богомолова И.П. Анализ формирования категории конкурентоспособности как фактора рыночного превосходства экономических объектов / И. П. Богомолова, Е. В. Хохлов // Маркетинг в России и за рубежом. – 2005. – № 1. – С. 113–119.
6. Кратт О.А. Гносеологические аспекты конкуренции [Текст] / О.А. Кратт, И.А. Чурносова // Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая. – Вып. 103-3. – 2006. – С. 46-51.
7. Гельвановський М. Конкурентоспособность в микро-, мезо- и макроуровневом измерениях [Текст] / М. Гальяновский, В. Жуковская, М. Трофимова // Российский экономический журнал. – 1998. – №3. – С. 67-77.
8. Гоголева Т. Н. Конкурентоспособность страны: сущность и проблемы регулирования [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vestnik.vsu.ru/pdf/econ/2003/01/igogoleva.pdf>.
9. Александрова Ю. Ю. Современное содержание механизма конкуренции [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.m-economy.ru/art.php3?artid=21900>.
10. Педченко Н. С. Деякі аспекти конкуренції і конкурентоспроможності в ринковій економіці [Текст] / Н.С. Педченко // Регіональні перспективи. – 2000. – №4(11). – С. 48-49.
11. Шутаева Е. А. Международная конкурентоспособность и механизм ее реализации в условиях глобализации [Текст] / Е. А. Шутаева, А. М. Качка // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. – Серия «Экономика». – Том 20 (59). – 2007. – №2. – С. 130-134.

12. Адамик В. Конкуренція і конкурентоспроможність у механізмі сучасного економічного розвитку [Текст] / В. Адамик, Г. Вербицька // Вісник ТНЕУ. – 2007. – №3. – С. 7-16.
13. Фатхутдинов Р.А. Управление конкурентоспособностью организации [Текст]. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Изд-во Эксмо. – 2005. – 544 с.
14. Дементьева А.Г. Конкурентоспособность международных компаний / – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://vovvvv.narod.ru/biblioteka/catalog/men/men5.html>.
15. Белецкая И. И. Конкурентоспособность в ее современной трактовке [Текст] / И. И. Белецкая // Маркетинг и бизнес. – 2004. – №10 (40). – С. 81-88.
16. Савчук С. И. Уровень конкурентоспособности и результаты конкурентной борьбы: проблема корректного использования показателей [Текст] / С.И. Савчук // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – №6 (36). – С. 124-131.
17. Гончаревич Л. Г. Міжнародна конкурентоспроможність в процесі еволюції [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/dutp/2007-2/txts/07hlhkpe.htm>.
18. Маннапова Д.Ф. Отношение конкурентоспособности в современной российской экономике [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.tisbi.org/science/vestnik/2003/issue4/econom21.html>.
19. Тимофієва С.Б. Про деякі аспекти стратегії конкурентоспроможності [Текст] / С.Б. Тимофієва // Научно-технический сборник. – №85. – С. 293-297.
20. Миргородская Е. О. Конкурентоспособность как интегральное свойство рыночной системы хозяйствования [Текст] / Е.О. Миргородская // Философия хозяйства. – М. – 2005. – 4/5. – С. 203-213.
21. Міценко Н.Г. Конкурентоспроможність і конкурентні переваги підприємства в сучасних ринкових умовах [Текст] / Н.Г. Міценко, О.С. Смик // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.3. – С. 243-247
22. Вольтер Ж. Конкурентоспособность: общий подход [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://www.recep.ru/files/documents/General_approach_competitiveness-Walter-ru.pdf.
23. Dieter M. Competitiveness in the global forest industry sector: an empirical study with special emphasis on Germany / M. Dieter, H. Englert // European Journal of Forest Research. – 2007. – Vol. 126.

- Issue 3. – pp. 401-412.
24. Економічна енциклопедія [Текст] / Відпов. ред. С.В. Мочерний. - К.: "Академія". - Т.1., 2000. – 864 с.
  25. Луцків О. М. Теоретичні засади дослідження територіальної конкуренції / О. М. Луцків Економічні науки. Серія "Регіональна економіка" [Текст] : зб. наук. праць / М-во освіти і науки України, Луцький нац. технічний ун-т; [відп. ред. З. В. Герасимчук]. – Луцьк: Луцьк. нац. техн. ун-т, 2005 – Вип. 5(17), Ч. 2. - 2008. – С. 220-237.
  26. Дынкин А.А. Конкурентоспособность России в глобальной экономике (конкурентоспособность России в глобальной экономике) [Текст] / А. А. Дынкина, Ю.В.Куренкова. – М., 2003. – С. 56-57.
  27. Войтоловский Ф.Г. Государство в эпоху глобализации: экономика, политика, безопасность [Текст] / Отв. ред. Ф.Г. Войтоловский, А.В. Кузнецов. – М.: ИМЭМО РАН, 2008. – 219 с.
  28. Кульпінська Л. Конкурентоспроможність національної економіки в контексті інтеграційних процесів [Текст]/ Л. Кульпінська // Вісник КНТЕУ. – 2004. -№5. – С. 87-99.
  29. Жаліло Я.А. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації [Текст]: монографія / Я.А.Жаліло; Національний інститут стратегічних досліджень. – К.: Знання України, 2005. – 388 с.
  30. Дерябина М. Конкурентоспособность российской экономики в условиях глобализации [Текст] /М. Дерябина, С.Колчин // Власть. - 2005. - N 2. - С. 12-20.
  31. Кот Т.В. До питання оцінки міжнародної конкурентоспроможності: регіональний аспект [Текст] / Т.В. Кот // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2008. – № 34. – С. 90-94.
  32. Пилипенко И.В. Конкурентоспособность стран и регионов в мировом хозяйстве: теория, опыт малых стран Западной и Северной Европы[Текст]. – Смоленск: Ойкумена, 2005. – 496 с.
  33. Кирчата І.М. Управління конкурентоспроможністю підприємства в глобальному середовищі [Текст]: монографія / І.М. Кирчата, Г.В. Пояник; Харків: ХНАДУ, 2009. – 160 с.
  34. The international competitiveness and economic integration [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://facta.junis.ni.ac.rs/eao/eao200801/eao200801-01.pdf>.
  35. Сорокин Д. Национальная конкурентоспособность России [Текст] / Д. Сорокин // Экономика и управление. – 2006. – №2. – С. 8-13.
  36. Гельвановский М.И. Национально-государственная стратегия конку-

- рентоспособности России: Методологические аспекты [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.hse.ru/data/460/669/1234/Гельваноский.pdf>.
37. Офіційний сайт Всесвітнього економічного форуму [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <<http://www.weforum.org>>.
  38. Офіційний сайт Міжнародного інституту розвитку менеджменту [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <<http://www.imd.ch>>.
  39. Конкурентоспроможність економіки України: можливості, переваги, компетенції [Текст]: монографія / М-во освіти і науки України; О.Б. [та ін.]; наук. ред. О.Б. Чернега – Донецьк: Вид-во "Ноулідж" (донецьке відділення), 2010. – 519 с.
  40. Портяков В. "Он уважать себя заставил..." (Китай и Россия в экономическом измерении) [Текст] / В. Портяков // Pro et Contra, 1998 – Т3. – №1 – С. 26-40.
  41. Бабаян Д. Понятие полюса и центра силы и место Китая в мировой политике [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.journal-neo.com/?q=node/488>.
  42. Hurta H. Modification Of The Concept Of Competitiveness With Special Regard To The Demand Emerging Nowadays On Cooperation // *Gazdálkodás*. – 2008. – Vol. 51. – Special edition No. 19. – p. 84-92.
  43. Глобальный рейтинг интегральной мощи 100 ведущих стран мира [Текст]. Доклад – 2008 к обсуждению. 2-е издание, дополн. – М.: Международная Академия исследований будущего, 2008. – 148 с.
  44. Политический атлас современности. Опыт многомерного статистического анализа политических систем современных государств [Текст]. – М., 2007. – 248 с.
  45. Шустрова Т. В. Структура модели геополитического статуса государства // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.jurnal.org/articles/2010/polit7.html>.
  46. Войтович Р.В. Вплив глобалізації на систему державного управління (теоретико-методологічний аналіз) [Текст]: (Монографія) / Р.В. Войтович [та ін.], за заг. ред. д-ра філос. наук, проф. В.М.Князева. – К.: Вид-во НАДУ, 2007. – 680 с.
  47. Градов А.П. Национальная экономика [Текст] / А.П. Градов. 2-е изд. – СПб.: Питер, 2005. – 240 с.
  48. Анилионис Г.П. Глобальный мир: единый и разделенный. Эволюция теорий глобализации [Текст] / Г.П. Анилионис, Н.А. Зотова. – М.: Междунар. отношения, 2005. – 676 с.

49. Андросова О.Ф. Побудова сучасної моделі промислового комплексу України [Текст] / О.Ф. Андросова // Економічний простір. – 2008. – №16. – С. 5-11.
50. Офіційний сайт компанії Deloitte (офіційний сайт проекту Global Manufacturing Competitiveness Index) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.deloitte.com/view/en_GX/global/industries/manufacturing/a1a52c646d069210VgnVCM200000bb42f00aRCRD.htm.
51. Лебедев І.В. Розвиток людського капіталу як стратегічний напрям соціально-орієнтованого менеджменту [Текст] / І.В. Лебедев // Вісник соціально-економічних досліджень, 2008 – № 34 – С. 101-108.
52. Портер М. Настанови, цінності, вірування і мікроекономіка добробуту [Текст] / М.Портер // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2008. – №53. – С. 34-46.
53. Колодко Г. Глобалізація і економічний ріст [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.tiger.edu.pl/kolodko/artykuly/rosyjskie/mir_pieremien1.2004.pdf.
54. Осовська Т.В. Менеджмент організацій [Текст] / Т.В. Осовська, О.А. Осовський. – К.: Кондор, 2005. – 860 с.
55. Леденева М.В. Еволюція показателів економічної сили і економічного потенціалу національного і світового господарства. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.m-economy.ru/art.php3?artid=25175>.
56. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємств: Навч. посібник / за ред. І. Ю. Сіваченка, Ю.Г. Козака, Ю.І. Єханурова. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 456 с.
57. Губський Б.В. Інвестиційні процеси у глобальному середовищі [Текст] / Б.В.Губський. – К.: Наукова думка, 1998. – 386 с.
58. Дьяченко А.В. Основания теории трансформационной экономики [Текст] / А.В. Дьяченко. – М: ВолГУ, 2001. – 120 с.
59. Швець І. Конкурентоспроможність країн сучасного світу: аналіз факторів впливу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dialogs.org.ua/ru/material/full/5/4449>.
60. Усик Н.И. Конкурентоспособность как результат управления модифицированными конкурентными преимуществами в глобальной экономике [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.m-economy.ru/art.php3?artid=22214>.
61. Антонюк Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації [Текст] / Л.Л. Антонюк – К.: КНЕУ, 2004. –

275 с.

62. Николаева Н.А. Конкурентоспособность города: взгляд зарубежных ученых [Текст] / Н.А. Николаева // Маркетинг в России и за рубежом. – 2001. – №6. – С. 72-75.
63. Круг Э.А. Факторы, влияющие на конкурентоспособность предприятия: позиции разных авторов [Текст] / Э.А. Круг // Экономика АПК. – 2008. – №10(48). – С. 96-99.
64. Цитленок В.С. О сущности и содержании категории "конкуренция в мировой экономике" [Текст] / В.С. Цитленок // Вестник Томского государственного университета. – 2008. – №3 (4). – С. 13-18.
65. Яців І.Б. Ідентифікація конкурентних переваг підприємства [Текст] / І.Б. Яців // Наука й економіка. – 2010 р. – № 2 (18). – С. 197-203.
66. Гельвановский М.И. Конкурентоспособность национальной экономики: проблемы статистического сопровождения. Поиск методологической адекватности [Текст] / М.И. Гельвановский, К.Л. Рожков, Н.И. Скрыбина, под общ. ред. М.И. Гельвановского. - М.: "Статистика России", 2009. – 393 с.
67. Кундеус О.М. Стратегія інноваційного розвитку [Текст] / О.М. Кундеус // Інноваційна економіка Всеукраїнський науково-виробничий журнал «Економіки». – С. 3-9.
68. Балабанова І.В. Управління конкурентною раціональністю [Текст]: монографія / І.В. Балабанова; Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. – Донецьк: [ДонНУЕТ], 2008. – 538 с.
69. Лях І.І. Обґрунтування концептуальних підходів щодо забезпечення конкурентних переваг на макро- та мезорівнях економіки України [Текст]. – С. 625-629.
70. Линдси Б. Глобализация: повторение пройденного. Неопределенное будущее глобального капитализма / Бринк Линдси: пер. с англ. - Москва: ИРИСЭН, Мысль, 2011. – 416 с.
71. Полунєєв, Ю.В. Технологія економічного прориву: Конкурентоспроможність країни та визначення стратегічних орієнтирів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbuiv.gov.ua:8080/dspace/bitstream/handle/123456789/8797/03-Poluneev.pdf?sequence=1>.
72. Культура имеет значение [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://msps.su/files/2010/12/Wer_culture-matters1a.pdf.
73. Портер М. Международная конкуренция [Текст] / М. Портер; [пер. с англ.] / Под ред. и с предисловием В.Д. Щетинина; – М.:

- Международ. отношения, 1993. – 896 с.
74. Україна в 2007 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку[Текст]: монографія / за заг. ред. Ю.Г. Рубана. – К.: НІСД, 2007. – 538 с.
  75. Офіційний сайт Глобальної федерації рад конкурентоспроможності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.compete.org/about-us/initiatives/gii>.
  76. Promoting competitiveness and managing financial integration in the global economy (A contribution by United Nations Economic Commission for Latin American and the Caribbean (UNECLAC)) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unctad.org/en/docs/poedmm73.en.pdf>.

РОЗДІЛ 2 ЦИВІЛІЗАЦІЙНА СКЛАДОВА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

В умовах глобалізації все більш очевидним стає той факт, що на рівень соціально-економічного розвитку країн, а отже на конкурентоспроможність національних економік, впливають не тільки економічні, а й неекономічні фактори. Як зазначає Швиданенко О., це пов'язано із тим, що «нині відбувається трансформація суб'єктів конкуренції, зміна самого характеру конкуренції, поява її нових неекономічних форм» [1]. До аналогічних висновків приходять й Крив'яков С., стверджуючи при цьому, що «економічна поведінка держави ... завжди значною мірою детермінується політичними, соціальними та багатьма іншими зовсім неекономічними мотивами» [2]. Цю думку розділяє й Хантінгтон С., який констатує, що «...основними гравцями на полі світової політики залишаються національні держави. Їх поведінка, як і у минулому, визначається прагненням до могутності та процвітання, але визначається вона і культурними уподобаннями, спільностями та відмінностями» [3].

У зв'язку із цим з'являються численні дослідження, які переносять акцент з економічних факторів зростання та розвитку на неекономічні. При цьому характерною особливістю даного процесу є те, що серед дослідників немає консенсусу щодо ієрархії неекономічних факторів, їх сили впливу на економічні процеси та результати. Так, у роботах як українських [4, 5-7, 8, 9 та ін.], так і зарубіжних [3, 10-20 та ін.] дослідників наведено нескінченний перелік неекономічних факторів, які, на думку вчених, є окремим об'єктом аналізу та детермінують рівень конкурентоспроможності національних економік, серед яких: корупція, демократія, етика, довіра, громадські свободи, інститути, людський капітал, релігійні особливості, екологія, культура тощо.

Більшість дослідників різноманітність неекономічних факторів соціально-економічного розвитку країн та їх національних економік зводять до чотирьох основних видів:

- 1) екологічні;
- 2) політичні;
- 3) соціальні;
- 4) культурні.

Як зазначає Лоренс Е. Харрісон, сьогодні «все більше науковців, журналістів, політиків і практиків з питань розвитку зосереджуються на ролі культурних цінностей та настанов як факторів підсилення чи послаблення прогресу» [11], при цьому під прогресом автор розуміє «... рух до економічного розвитку та матеріального благополуччя, соціально-економічної справедливості та політичної демократії» [11].

Аналогічної думки дотримуються Драйвер С. та Мартел Л., стверджуючи, що «...дослідження, спрямовані на оцінку економічних відмінностей та успіху, все менше і менше зосереджують увагу на техніко-економічних процесах та більше на культурній різниці» [21].

Колодко Гж., стверджує, що «роль ... культурних факторів досить суттєва, і, що важливо, вона підвищується. Тому її треба більш глибоко зрозуміти у теорії та використовувати на практиці» [22]. Аналогічної думки дотримуються й інші вчені, серед яких: Портер М., Грондом М., Інглгарт Р., Вельцель К., Бжезинський З., Мінервін І., Гуо Р., Ліндсі С., Швиданенко О., Антонюк Л., Філіпенко А., Куриляк В., Смирнов А., Бережной І., Гельвановський М., Конг Л., Фукуяма Ф. та ін.

Так, Фукуяма Ф. доводить, що «економічний розвиток передбачає не лише наявність формальних інститутів...але й певних норм або соціальних цінностей, які сприяють обміну, накопиченню та споживанню,... існує культурний вимір економічної поведінки» [23]. При цьому він зазначає, що «...культурні чинники можуть впливати... на економічну поведінку принаймні у чотири способи: через вплив на організацію та виробництво, через ставлення до споживання та роботи, через можливість створювати та управляти інституціями, а також через створення соціальних мереж» [23].

Схожу думку висловлює Таббеліні Т., стверджуючи, що «цінності можуть впливати на ...економічний розвиток через різні канали: через функціонування державної адміністрації..., через поведінку в приватних організаціях ...через кримінальну активність» [24].

Згідно з Інглгартом Р. та Вельцелем К. «...незважаючи на глобалізацію, світ не стає одноманітним, а вплив культурних традицій нікуди не зникає... культурні традиції... формують сьогоdnішню політичну та економічну практику» [25], «...економічні відмінності пов'язані із значними ... культурними відмінностями» [26]. Аналізуючи цю тезу, Конг Л. акцентує увагу на діалектичному характері зв'язку культури та економіки та робить висновок, що це пов'язано із тим, що культура визначає особливості господарської

діяльності [27]. Аналогічної думки дотримується Беш М., стверджуючи, що «культура визначає атитюди, бачення та поведінку людей, соціальних груп... націй та ін., підтримує їх життя, формує їх середовище та надає сенс їх існуванню; але «культура» означає також результат такої діяльності, проявляється у... об'єктах, інститутах, економічних структурах... моделях землекористування...» [28]. Його підтримує Козловський В., визнаючи, що «культура є базовим компонентом суспільного життя, провідним фактором соціального та економічного порядку» [29].

Розділяє цю точку зору й Кара-Мурза С.Г., наполягаючи, що «однією із складових устрою життя, яка визначає характер цивілізації, є господарство. Це – один із «зрізів» культури, який у найвищому ступені «просочений» етнічними (національними) особливостями. У свою чергу, народне господарство є однією із головних сил, які творять народ та націю, входить у ядро тієї центральної світоглядної матриці, на якій відтворюється цивілізація» [30].

Портер М. робить висновок, що «настанови, цінності і вірування, які часто разом відносять до «культури», відіграють незаперечну роль у поведінці і прогресі людства... роль культури в економічному прогресі є незаперечною» [31]. До аналогічного висновку приходять й Грондон М., визначаючи, що «... економічний розвиток – це культурний процес» [32]. Куриляк В. зазначає, що «...різноманіття історично-культурних зразків поведінки індивідуумів відображається і в економічній поведінці, що знаходить свій прояв у так званих економічних стилях. Це проявляється у способі виробництва та споживання, організаційній структурі та розумінні власності. Економічні стилі, які домінують у суспільстві, формально фіксують економічний порядок» [7].

Виходячи з аналогічних припущень, Бжезинський З. констатує, що «...культурна перевага є недооціненим аспектом ... глобальної моці» [33].

Гуо Р., визначає, що на відміну від політичних та економічних факторів, культурні фактори не зазнають суттєвих змін протягом тривалого періоду часу і тому можуть слугувати важливим інструментом порівняльного аналізу [14].

У той же час Ліндсі С. приходять до висновку, що:

1) «культура є важливою детермінантою національного процвітання, оскільки культура формує думку індивідів про ризики, винагороди і можливості. Зокрема, культурні цінності мають значення,

тому що вони формують принципи, навколо яких організована економічна діяльність, а без економічної діяльності прогрес неможливий»;

2) існує тісний зв'язок між культурою та конкурентоспроможністю національної економіки, оскільки «спосіб, у який люди мислять про бізнес, економіку чи конкуренцію, формує якість стратегічних виборів, які вони роблять» [34].

До схожих висновків приходять й Фербенс М., стверджуючи, що однією із складових добробуту виступає культурний капітал, під яким автор розуміє не тільки «...очевидні вияви культури, такі як музика, мова та ритуальні традиції, але і настанови і цінності...» [35]. Згідно з Колодко Гж., «якщо поглянути на історію економічного розвитку та застою, то вона вчить нас одному: все вирішує культура», дослідник пояснює це тим, що «культура визначає форми господарської та політичної активності» [22].

Швиданенко О. визначає, що «...у зв'язку із формуванням ... глобально інтегрованого простору можна казати про глобальну конкурентоспроможність будь-якої країни як про її здатність зберегти в процесі міжнародної конкуренції значущість соціокультурних її чинників...» [1]. Дану позицію розділяє й Антонюк Л., яка звертає увагу на те, що «розглядаючи характер економічної поведінки суб'єктів господарювання, особливості організації діяльності фірм, їх управління, процес розробки стратегії на ринку, тобто детермінанти, що мають значний вплив на успіх національних компаній в умовах гіперконкуренції, необхідно враховувати й інші елементи, котрі не відносяться до економіки, але їх сукупність і характеризує державу, націю як складну систему економічних і неекономічних факторів» [36].

При цьому Смирнов А. зауважує, що «при всій їх значущості, середньостатистичні соціальні і економічні показники... не дозволяють скласти скільки-небудь повне уявлення про якість національного розвитку. Фактори, які визначають сьогодні потенціал нації, держави мають ярко виражений культурний вимір» [37]. Це, на думку Бережного І., пов'язано із тим, що «...дослідження економіки будь-якої країни не може базуватися тільки на загальних абстрактних економічних законах.... Оскільки кожна економічна система включена в історичні та інституційні системи конкретної держави, то й аналіз економічної політики має враховувати фактори специфічного національного розвитку...» [10].

Схожу точку зору має й Железко О., стверджуючи, що «...тип

національної ... моделі економіки визначається духовно-культурними... цінностями» [38].

Гельвановський М., приходять до висновку, що «нарощування конкурентних переваг країни можливе не тільки без утрати культурної ідентичності, а навпаки – завдяки її наявності і збереженню» [39].

Таким чином, сьогодні існує нагальна потреба у визначенні впливу особливостей національних культур, інститутів, систем цінностей та інших складових національної самобутності на рівень як соціально-економічного розвитку країн в цілому, так і на рівень конкурентоспроможності національних економік, зокрема. При цьому слід зазначити, що внесення нових елементів до системи детермінантів розвитку соціально-економічних систем та конкурентоспроможності національних економік зовсім не заперечує значення економічних факторів, а отже більшості існуючих теорій та підходів до пояснення особливостей розвитку та рівня конкурентоспроможності суб'єктів конкуренції різних рівнів агрегування, а навпаки – дозволяє розширити їх, поєднати у єдину систему, створюючи цілісну теоретико-методологічну базу для подальших досліджень у цьому напрямку.

Одним з найбільш комплексних сучасних підходів, що здатен забезпечити вирішення означеної задачі та стати основою для удосконалення механізму підвищення конкурентоспроможності національної економіки за рахунок поєднання неекономічних та економічних факторів, виступає цивілізаційний підхід. До аналогічного висновку приходять й інші дослідники, зокрема: Швиданенко О., Куриляк В., Денисенко В., Селищев А. та Селищев Н., Крив'яков С. та ін.

Швиданенко О. визначає, що «...глобальна конкуренція стрімко набуває характеру конкуренції між цивілізаціями, які мають різні цілі, цінності, рівні розвитку.... У сучасному світі конкуренція між цивілізаціями стає ... домінуючим чинником світового розвитку...» [1]. При цьому Куриляк В. наполягає, що «недооцінка... цивілізаційно-культурного фактора призводить до різного роду кризових явищ» [5], «формування нового економічного порядку не може бути реалізоване поза культурним шаром... у ХХІ століття людство увійшло розділеним на цивілізації і культури. Попри традиційне уявлення, що на економічний розвиток і добробут вони не впливають, нині стало очевидним, що це не так. Економічна життєдіяльність людства і культура не просто пов'язані між собою. Цей розвиток вирішальним чином визначає найважливіші асиметрії світової економіки, і перш за все багатство і бідність... Світовий економічний порядок в нинішніх

умовах вимагає вироблення нових форм розвитку економічних відносин на стику цивілізацій» [6].

Дотримуючись аналогічних поглядів, Денисенко В. стверджує, що «...в формуванні нової концепції сучасного світового устрою, безумовно, необхідно враховувати фактори цивілізаційної та культурної ідентичності, прямий вплив культурно-цивілізаційного середовища на міжнародні відносини [16].

У той же час Селищев А. та Селищев Н. у роботі [40] приходять до висновку, що «...успіх або неуспіх економічного розвитку тієї або іншої країни перш за все залежить від «цивілізаційної складової» [40]. Аналогічної думки дотримується Крив'яков С.: «економіка містить...ярко виражену цивілізаційну компоненту.... Існують ... суттєві внутріцивілізаційні відмінності в економічному устрої суспільства» [2] та Макурін І. – «...складовою частиною будь-якої цивілізації, є економіка» [29].

Основною структурною одиницею розвитку світового господарства, з позицій цивілізаційного підходу, виступає цивілізація, під якою розуміється складна, спроможна до самоорганізації та саморозвитку поліетнічна, соціально-економічна система, що характеризується унікальною культурою, внутрішньою структурою, траєкторією, особливостями та динамікою розвитку та зберігає свою унікальність протягом великих періодів часу.

Етимологічно термін «цивілізація» походить з латинської мови (від лат. *Civilis*) і розуміється як громадянський, державний [41]. Уперше даний термін було введено в науковий обіг в межах теорії прогресу XVIII століття О.Г. Мірабо у трактаті «Друг людини або трактат про населення»...» [42], але концептуальні положення цивілізаційного підходу до аналізу динаміки складних соціально-економічних систем склалися лише у середині XX століття.

Така розбіжність у часі між моментом введення терміну «цивілізація» у науковий обіг та оформленням цивілізаційного підходу як інструмента аналізу динаміки складних соціально-економічних систем, пов'язана з еволюцією теоретичних підходів до розуміння сутності даного терміну. Так, протягом XVIII – середини XIX століття термін «цивілізація» застосовувався, переважно, для характеристики стану об'єкта аналізу (стадія розвитку суспільства) і лише з кінця XIX – початку XX століття – набув нового значення та став розглядатися як самостійний об'єкт.

Як зазначає Нехода Є., «...поворот у розумінні цивілізаційного

підходу відбувся наприкінці ХІХ ст. і пов'язаний з дослідженнями російського історика Данилевського М. Основна його ідея полягала в тому, що цивілізація не має обов'язкової приналежності до держави. У основі її розвитку і формування лежать не тільки економічні, але й культурні, релігійні фактори...» [43].

Шкаратан О. акцентує увагу на тому, що «саме Данилевському належить думка про те, що серед факторів, які обумовлюють мультилінійність історичного процесу та багатоманітність форм розвитку суспільства, особливе значення належить тому або іншому типу цивілізацій» [44].

Кардинальні зміни у розумінні сутності терміну «цивілізація», що мали місце протягом ХVІІІ–ХХ століття, призвели до того, що сьогодні, як зазначає Думна Н., «... «цивілізація» є найбільш загальним поняттям, що описує суспільно-економічні системи...» [45]. При цьому, займаючи аналогічну позицію щодо розуміння сутності поняття «цивілізація», Шкаратан О., посилаючись на Данилевського М., стверджує, що «цивілізація є поняття більш широке, ніж наука, мистецтво, релігія, політичний, економічний і суспільний розвиток, взяті окремо.... аналіз типів цивілізацій, що склалися історично, дозволяє багато чого зрозуміти та пояснити минуле, теперішнє та майбутнє...» [44]. Дану точку зору розділяє й Швиданенко О., який стверджує, що цивілізації, «...поєднані не тільки тісними економічними зв'язками, але й культурною сумісністю (подібними системами цінностей і мотивацій, світоглядами, способом життя)» [1]. У той же час Крив'яков С. приходять до висновку, що «функціонально можна виділити чотири основних та дві додаткові підсистеми, які утворюють цивілізацію. До основних належать соціальна, економічна, політична та культурна підсистеми. Дві додаткові структури – еколого-географічну та ідеологічну - ... можна внести до складу чотирьох основних, першу – в економічну підсистему, в другу – в культурну» [2].

Відсутність консенсусу у наукових колах щодо сили детермінуючого впливу кожної із зазначених основних підсистем цивілізації, призвела до того, що сьогодні, на думку Філіпенка А., склалися «...два основні напрями (школи) цивілізаційного аналізу...: культурно-матеріалістичний і культурно-історичний...» [46].

У межах культурно-матеріалістичної школи основний акцент у ході дослідження динаміки та особливостей розвитку цивілізацій робиться на матеріальних, господарських (економічних) чинниках. В

той час як «...культурно-історична школа провідну роль відводить духовному чиннику...» [46].

Синтез підходів до розумінні сутності поняття «цивілізація» (додаток А.2) та результатів досліджень, отриманих в межах різних наукових шкіл цивілізаційного аналізу [3, 5-7, 9, 13, 16, 17, 19, 20, 44, 46, 47, 48-67 та ін.], дозволяє виділити такі фундаментальні властивості, які притаманні кожній цивілізації як складній соціально-економічній системі вищого порядку:

1) організаційна складність. Кожній цивілізації притаманна визначена кількість структурних елементів – держав (при цьому, як зазначає Попов Д., «цивілізаційна структура не замінює державну систему.... Цивілізації – це соціуми більш широкого плану, чії культурні характеристики є одним з небагатьох факторів, які визначають зовнішньополітичний курс держави» [68]), які в свою чергу характеризуються обмеженою варіативністю моделей економічної, соціальної, політичної та культурної організації, поєднання яких утворює складну емерджентну соціально-економічну систему вищого порядку;

2) сталість. Цивілізація є досить сталою за просторово-часовою ознакою системою. Як зазначає Доброчеев О. [69], «часовий масштаб» існування цивілізації становить 10000 років;

3) дихотомічна єдність. Цивілізація являє собою складну систему, основною ознакою якої є внутрішня суперечливість, в межах якої цілісність утворюється за принципом «домінування-компенсування»;

4) динамічна рівноважність. Розвиток цивілізації може бути описаний за допомогою циклічної моделі динамічної рівноваги;

5) самоорганізованість, відкритість та адаптивність. Цивілізація являє собою складну систему, що самоорганізується, тобто являє собою «...різновид адаптивної системи, яка в процесі функціонування здатна змінювати свої внутрішні взаємозв'язки, порядок та організацію в залежності від факторів, що на неї впливають, якщо вони не перевищують ...критичні для неї межі...» [70].

У залежності від критеріальної ознаки, в економічній літературі виділяють велику кількість локальних цивілізацій (додаток А.3). Наявність значної різноманітності класифікаційних критеріїв призводить до того, що серед прибічників цивілізаційного підходу немає узгодженої позиції щодо кількості об'єктивно існуючих цивілізацій та їх складу. Так, Тойнбі А. у роботі [17] виділяє 21

локальну цивілізацію, Хантінгтон С. у роботі [3] – 8 цивілізацій (включаючи африканську), Данилевський Г. – 10 культурно-історичних типів, які у розуміння автора є еквівалентами локальних цивілізацій [9, 71], Бегбі Ф. – 9 [3, 67]; Кузик Б. та Яковець Ю. – три цивілізації [71].

Незважаючи на відсутність консенсусу щодо критеріїв класифікації цивілізацій, їх кількості та складу (перелік країн, які можуть бути віднесені до того або іншого типу цивілізацій), що значно ускладнює можливість застосування даного підходу, переважна більшість як українських, так і зарубіжних дослідників єдині в думці про те, що кожній цивілізації притаманне певне «культурне ядро», яке залишається відносно статичним протягом тривалого періоду часу та виступає структуроформуючим елементом внутрішньої організації цивілізації, визначає її особливості.

До «культурного ядра» цивілізації різні дослідники відносять різноманітні світоглядні принципи, ідейно-ціннісні настанови, зразки мислення.

Хантінгтон С. стверджує, що «філософські погляди, основоположні цінності, соціальні відносини, звичаї та загальні погляди на життя суттєво відрізняються у різних цивілізаціях...цивілізація – це явно виражена культура» [3].

Краснова О. зазначає, що «духовно-моральна складова є цивілізаційним «ядром», центром, вилучення якого загрожує загальним знеособленням...» [29].

Авторський колектив роботи [72] приходять до висновку, що «...головне в цивілізації – певна система цінностей, вироблена і підкріплена тривалим історичним досвідом, загальними або близькими умовами існування...система цінностей визначає сутність світових цивілізацій.... Диференціація систем цінностей виступає відмінною ознакою для локальних цивілізацій та їх груп».

Схожу точку зору має Ойсерман Д., який стверджує, що «...цінності це сценарії або зразки поведінки, які є загальними для членів групи; групова соціальна думка. Різниця у цих культурних візрях ...визначають та відрізняють різні соціальні системи» [23]. Ураховуючи, що будь-яка локальна цивілізація являє собою соціальну систему, Ойсерман Д. фактично доводить, що цінності можуть виступати саме тим важливим критерієм, що дозволяє відокремити різні цивілізації.

Дану позицію розділяє й Кара-Мурза С.Г., згідно з яким «джерелом головних цивілізаційних відмінностей є, як кажуть, несхожість центральних світоглядних матриць («зразків істинності»)[30], «базові цінності, які вироблені народом за тисячолітню історію» - це і є світоглядна матриця, на якій збирається окрема локальна цивілізація»[30]. При цьому до цієї «світоглядної матриці» він відносить «...уявлення про суспільство, про те, як треба людині жити з іншими людьми, які права та обов'язки особи у суспільстві» [30]. Однак він зазначає, що «приналежність народу до тієї або іншої цивілізації так, як і принадлежність окремої до того або іншого народу, виражається безліччю об'єктивних ознак... необхідною (хоча й недостатньою) безліччю є самосвідомість народу (і окремої особи)».

До схожих висновків приходять Холіс Н. (головний аналітик британської дослідницької групи Millward Brown Group), який констатує, що «...культурні цінності більш стійкі, ніж можна припускати» [73], при цьому він повністю розділяє думку Моож М., яка переконана, що «країни можуть зближатися за рівнем доходів населення, але вони не зближуються у тому, що стосується цінностей національної культури» [73].

У свою чергу Мантатова Л. відзначає, що «зміна цінностей, опора на цінності, які постійно підтримуються та оновлюються, - такий глибинний механізму цивілізаційного розвитку» [74].

Інглгарт Р. робить висновок, що «... погляди на світ народів багатих суспільств...відрізняються від поглядів народів з низьким рівнем доходу ...» [26], пов'язуючи це із тим, що «ціннісні орієнтації встановлюють критерії бажаності тих або інших цілей. Ця ...функція перетворює ціннісні орієнтації на потужний мотиваційний регулятор поведінки людей.... Зміна цінностей веде до перегляду релігійних переконань та трудової мотивації, впливає на рівень народжуваності, гендерні ролі .... Ціннісні орієнтації функціональні: це свого роду «показчики», які дозволяють вибудовувати життя у відповідності до конкретних умов» [25], а Колонтай М. зауважує, що «...важко або практично неможливо змінити економічне середовище, не змінюючи та не розвиваючи ціннісні настанови людей...» [75].

Схожу думку висловлюють Драйвер С. та Мартел Л. – «різні форми економіки мають різний культурний базис, який впливає на їх форму та успіх» [21].

При цьому Інглгарт Р. та Вельцель К., спираючись на результати емпіричного дослідження, роблять висновок, що «цінності, яким

прихильне населення багатих країн, швидко змінюються, однак у державах з низьким рівнем середньодушового ВВП цього зовсім або майже зовсім не відбувається. У результаті між базовими цінностями представників багатих та бідних суспільств посилюється розрив...» [25, с.119].

Як стверджує, Грондон М.: «...цінності можна згрупувати в однорідну модель, яку ми назвемо «системою цінностей». Справжня система цінностей є змішаною: чисті системи цінностей існують тільки у свідомості, як ідеальні типи. Можливо сконструювати дві ідеальні системи цінностей: одна включає тільки ті цінності, які сприяють економічному розвитку, а інша включає тільки ті цінності, що чинять йому опір. Нація є сучасною, якщо вона керується першою; вона вважається традиційною, якщо керується другою. Жодна з таких систем цінностей не існує в реальності, і жодна з націй не підпадає цілковито під одну або іншу систему. Однак, одні країни керуються системою, що надзвичайно сприяє економічному розвитку, інші ж, навпаки, керуються протилежною крайністю. Справжні системи цінностей рухаються, вони є неоднорідними. Рухаючись до більш сприятливого полюсу системи цінностей, вони поліпшують шанси нації на розвиток. Якщо вони рухаються у протилежному напрямку, то зменшують шанси нації на розвиток...вибираючи систему цінностей, що є ближчою до сприятливої чи резистивної ідеальної системи, люди фактично надають перевагу тому різновиду економіки, що впливає з цієї системи... і це те, що вони будуть у результаті мати...» [32]. Кара-Мурза С.Г. приходять до висновку, що це пов'язано із тим, що «виходячи із різних умов і різних уявлень про природу, людину та суспільство, люди по-різному формували господарство – виробництво і розподіл матеріальних та життєвих благ» [30].

Згідно з Грондоном М., існує 20 «контрастуючих» культурних факторів, «...які по-різному розглядаються в культурах, що сприяють чи чинять опір розвитку. Відмінності тісно пов'язані з економічною ефективністю в протилежних культурах» [32]: релігія; віра в особистість; моральний імператив; дві концепції багатства; два погляди на конкуренцію; два поняття справедливості; цінність праці; роль ересі; освіта; важливість корисності; менші чесноти; фокус на часі; раціональність; влада; світогляд; погляд на життя; порятунок від світу чи у світі; дві утопії; природа оптимізму; два бачення демократії [32].

Згідно з Грондоном М., сприятливий вплив на розвиток мають такі прояви означених цінностей:

- 1) протестантизм;
- 2) високий рівень довіри та віри в особистість;
- 3) середина моральності («поміrkований егоїзм»);
- 4) розуміння того, що багатство міститься у інноваціях (того, «що ще не існує»);
- 5) сприйняття конкуренції як форми співпраці, за умови якої всі отримують вигравш, від того, що відбувається процес постійного удосконалення;
- 6) висока цінність праці;
- 7) врахування інтересів майбутніх поколінь, переважання схильності до заощадження над схильністю до споживання;
- 8) визнання того, що допитливий розум є джерелом для створення інновації;
- 9) розуміння освіти як інструменту, який дозволяє особистості відкривати свої істини, а не диктувати, що є істиною;
- 10) визнання важливості корисності та раціональності;
- 11) висока цінність таких чеснот, як добре виконана робота, охайність, ввічливість, пунктуальність тощо;
- 12) фокус на часі – досягне майбутнє;
- 13) розуміння прогресу як наслідку та результату великої кількості «малих здобутків»;
- 14) влада та сила базуються на законі;
- 15) розгляд світу як налаштування до дій, людина – як суб'єкт, що змінює світ;
- 16) заперечення фаталізму;
- 17) порятунку у світі (порятунком у житті після смерті залежить від успіху індивідуальних зусиль у трансформації світу);
- 18) досягнення бажаного стану та гармонії у суспільстві розглядається як результат творчості та зусиль особистостей;
- 19) розгляд оптимізму як рішучості, яка виникає внаслідок того, що зроблено все, що потрібно для того, щоб гарантувати кращий результат, кожне зусилля щодо досягнення цілі розглядається як таке, що має значення;
- 20) заперечення абсолютизму влади, висока цінність розподілу влади між різними гілками, встановлення її меж, визнання верховенства права [32].

Схожу точку зору щодо того, що цінності відрізняють одну країну від іншої (одне суспільство від іншого) та визначають особливості її розвитку, має Харрісон Л. Так, Харрісон Л. робить висновок, що існує десять цінностей (на думку автора, вони є узагальненими та ідеалізованими), які відрізняють прогресивні культури від статичних:

- 1) часова орієнтація;
- 2) праця;
- 3) ощадливість;
- 4) освіта;
- 5) заслуги;
- 6) громада;
- 7) етичний кодекс;
- 8) справедливість і «чесна гра»;
- 9) влада;
- 10) секуляризм [11].

Харрісон Л. зазначає, що для «прогресивних культур» характерно: орієнтація на майбутнє, прогресивний світогляд – заперечення фаталізму; розгляд праці як важливої умови досягнення добробуту, реалізації особистих здібностей, забезпечення самоповаги; розгляд заощаджень як гарантії безпеки та добробуту; розгляд освіти як одного з найважливіших факторів прогресу; розгляд особистих досягнень як власних заслуг особистості; високий рівень соціальної інтеграції та довіри у суспільстві; використання жорстких інструментів забезпечення дотримання етичного кодексу; справедливість та чесність розглядаються як обов'язкова умова міжособистісних відносин; заперечення абсолютної влади, горизонтальний характер влади; вплив релігійних інститутів на суспільство є незначним [11].

Характеристика цінностей, що відрізняють країни із високим культурним капіталом від країн із низьким культурним капіталом, запропонована Харрісоном Л. та доповнена Грондоном М., Чконія І., Марані М. та Інглгарт Р., представлена у таблиці 2.1.

Таким чином, у дослідженнях Грондона М. та Харрісона Л. можливо визначити наступні спільні риси, якими характеризуються прогресивні суспільства:

- 1) орієнтація на майбутнє;
- 2) заперечення фаталізму;
- 3) надання значної цінності праці та розгляд її як важливої умови досягнення добробуту, реалізації особистого потенціалу;

Таблиця 2.1. – Варіація цінностей країн із високим та низьким культурним капіталом [76]

Фактор	Країни із значним культурним капіталом	Країни із низьким культурним капіталом
1	2	3
Світогляд		
Релігія	Сприяє розвитку раціонального мислення, заохочує прагнення до матеріального добробуту. Культивує дух суперництва та прагматизму. Звертає увагу на те, що відбувається зараз	Сприяє розвитку ірраціонального мислення, пригнічує прагнення людей до матеріального добробуту. Звертає увагу на те, що буде відбуватися із людиною у потойбічному житті. Замість прагматизму культивує утопізм
Доля	Людина може позитивним чином впливати на долю	Людина ніяк не може впливати на долю (фаталізм). Люди відрізняються покірністю та вірою у чарівництво
Орієнтація у часі	Фокус на майбутнє забезпечує можливість планування та бережливого ставлення до часу	Фокус на теперішнє або минуле перешкоджає плануванню та пунктуальності
Природа багатства	Створюється руками людини, тому його можливо нарощувати	Створюється не людиною, тому його розміри відразу задані
Знання	Верифікується (потребує доказової бази), практичне	Абстрактне, теоретичне, космологічне, не потребує верифікації
Цінності та чесноти		
Етичний код	Дотримання коду обов'язково у межах норм, які визнаються практичними. Культивується довіра між людьми	Рухливий, мінливий та містить велику кількість відгалужень. Містить утопічні норми. Люди живуть у атмосфері недовіри
Малі чесноти	Важливі охайність, ввічливість до інших людей, чемність	Малі чесноти неважливі. Любов, справедливість та доброчесність замінюють їх
Освіта	Обов'язкова для всіх людей, забезпечує свободу мислення. Заохочується критичне мислення. Система сприятливо відноситься до різних точок зору, суджень, креативності	Не дуже важлива, але якщо отримано, то це пов'язано із традиціями та попередніми досягненнями
Економічна поведінка людини		
Робота та досягнення на роботі	Жити – значить працювати: робота призводить до багатства	Працювати – значить жити: Робота не веде до багатства. Робота – доля бідних
Економність	Мати інвестування та багатства	Сприймається як загроза рівності

Продовження таблиці 2.1

1	2	3
Підприємництво	Інвестуй та створи нове	Не інвестуй в жодному разі
Схильність до ризику	Спокійна: можеш ризикувати, а можеш і не ризикувати	Низька. Можливі випадкові спекуляції
Конкуренція	Забезпечує найкращий розподіл	Агресивне відношення, бо розглядається як загроза рівності та привілейованому положенню
Інновації	Заохочуються. Стрімка адаптація людей до них	Підозріле відношення. Повільна адаптація людей до них
Успіх	Заохочується	Неважливий. Важливі сімейні зв'язки
Поведінка людини у суспільстві		
Роль закону та відношення до корупції	Закон не можна обійти. Корупція переслідується судовою владою, нетерпеливе відношення	Гроші та зв'язки вирішують усі проблеми. Ставлення до корупції толерантне
Радіус ідентифікації та довіри	Ідентифікація людини пов'язана із різними соціальними групами	Ідентифікація людини пов'язана із однією малою групою
Сім'я	Сім'я – частина усього суспільства	Сім'я – протистоїть суспільству («тиха гавань»)
Асоціація (соціальний капітал як сукупність зв'язків у різних союзах)	Довіра та самоідентифікація людини залежить від того, до якого союзу, кооперації вона належить	Недовіра виникає через надмірний індивідуалізм, анонія
Індивідуальність або колективізм	Виражений індивідуалізм, але не надмірний	Виражена прихильність колективу
Влада	Розосереджена: існують стримуючі сили та противага	Централізована: не обмежена та часто – деспотична
Роль еліт	Несуть відповідальність за суспільство	Використовують владу для вилучення рентних платежів. Носить експлуататорський характер
Відношення між державою та церквою	Відокремлені один від одного	Релігія відіграє важливу роль у громадському житті
Відносини між статями	Рівність проголошується та заохочується	Жінка підпорядкована чоловікові у багатьох сферах життя
Фертильність	Кількість дітей повинна залежати від можливості сім'ї виростити їх та надати освіту	Діти – дарунок Бога, і вони – «економічний актив» сім'ї (тобто потрібні як «робочі руки»)

- 4) високий рівень соціальної інтеграції та довіри у суспільстві;
- 5) визнання цінності справедливості та чесності;
- 6) заперечення абсолютної влади у всіх її проявах, використання переважно горизонтальних ієрархічних моделей організації та структур;
- 7) надання значної цінності освіти.

Ураховуючи все зазначене вище, а також те, що, як зазначає Колодко Г.ж., «в найбільш загальних рисах культура означає систему цінностей, що обумовлюють людську поведінку, долю економічного розвитку визначає культура не сама собою, а в конкретному природному, соціальному і технічному контексті, із часом чинячи на нього зворотній вплив... у поєднанні із багатьма іншими факторами...сприяє або застою, або розвитку...культура визначає у довгостроковій перспективі, хто одержить перемогу, а хто програє, хто збагатиться, а хто зубожіє, чия економіка розквітне, а чия зав'яне, які народи будуть проквітати, а які тягнути жалюгідне існування. І все тому, що в її межах визначені...обставини, що мають значення для людської підприємливості та продуктивності. У одному випадку культура сприяє, а в іншому перешкоджає, тому що в неї самої різні обличчя і вона наштовхується на масу різних додаткових факторів» [22], саме «культурне ядро» доцільно використовувати як основний критерій класифікації цивілізацій.

У сучасних міжкультурних дослідженнях для ідентифікації «культурних ядер» країн та визначення «культурних зон» використовують цілу низку авторських підходів, які за допомогою різних «вимірників» культури надають їм («культурним ядрам») якісну та кількісну характеристику. Так, Інглхарт Р. для «ідентифікації культурного» ядра країн використовує дві групи вимірників (цінностей): традиційні/секулярно-раціональні цінності (пояснюють 44% кроснаціональних розбіжностей) та цінності виживання/самовираження (пояснюють 26% кроснаціональних відмінностей) [63]; Швардц Ш. – три групи вимірників (цінностей): цінності автономії та приналежності, рівноправності та ієрархії, гармонії та майстерності [63]; Хофстед Г. – чотири основних та один додатковий вимірник: індивідуалізм (бінарна опозиція «колективізм»); дистанція влади; маскуліність (бінарна опозиція «фемінність»), неприйняття невизначеності та одну додаткову - довгострокова орієнтація [8, 63].

Оскільки «... показники культури дозволяють оцінити стан, ресурси та тренди цивілізаційного розвитку суспільства» [29], «культурні вимірники» Хофстеда Г., отримали найбільше визнання наукової спільноти, є, на думку експертів [8, 46, 64, 67, 77, 78 та ін.], найбільш універсальними та репрезентативними, тому саме їх доцільно використовувати для ідентифікації «культурного ядра» та класифікації цивілізацій.

Як зазначає Хофстед Г., запропоновані ним чотири основні «вимірника культури» є прямим наслідком чотирьох антропологічних проблем:

- 1) методи боротьби із нерівністю;
- 2) методи усунення невизначеності;
- 3) відносини особи та соціуму;
- 4) «гендерна орієнтація» (домінування у поведінці населення країни в цілому, особливостей, мотивів, цінностей соціальної поведінки чоловіків або жінок) [79].

Параметр «індивідуалізм» (або його опозиція «колективізм») відображає цінність інтегрованості індивідууму у суспільство.

Параметр «дистанція влади» відображає цінність та рівень диспропорційності розподілу влади у суспільстві та базується на переконанні, що всі суспільства нерівні, проте у одних суспільствах рівень нерівності є вищим, ніж в інших (у тих суспільствах, де фіксується низький рівень дистанції влади, має місце менша «відносна рівність», у тих суспільствах, де фіксується високий рівень дистанції влади – «відносна нерівність»).

Параметр «неприйняття невизначеності» відображає відношення суспільства та окремих його членів до невизначеності або ступінь небезпеки, яка на думку окремих суспільств, пов'язана із незнайомими ситуаціями. Суспільства із низьким рівнем неприйняття невизначеності спокійно відносяться до «незнайомих ситуацій», переважно не розглядають їх як потенційне джерело небезпеки, в той час, як суспільства із високим рівнем неприйняття невизначеності – намагаються уникнути таких ситуацій, демонструють спробу контролювати майбутнє, розглядають «незнайомі ситуації» як реальне та потенційне джерело небезпеки.

Параметр «маскулінність» (опозиція «фемінність») вказує на те, яким чином у суспільстві розподілені гендерні ролі, цінності якої «гендерної орієнтації», на думку суспільства, спроможні забезпечити кращий результат його розвитку (маскулінні цінності, орієнтовані на

матеріальний успіх (отримання економічного ефекту)), а фемінні («м'які») – на отримання соціально-економічного ефекту – підвищення якості життя) [79].

Слід зазначити, що не дивлячись на те, що всі чотири «культурних вимірника» мають важливе значення для ідентифікації «культурного ядра» та класифікації цивілізацій, лише один параметр – індивідуалізм, може розглядатися як найбільш важливий параметр цивілізаційної ідентичності. Це пов'язано із тим, що усталена культурна дихотомія «Захід-Схід», яку закладено у основу найбільш загальної класифікації цивілізацій (західна та східна цивілізації), знаходить прояв у бінарній опозиції «індивідуалізм – колективізм» [63, 64, 80 та ін.]. Дану точку зору розділяють як українські, так і зарубіжні науковці, що займаються дослідженням цивілізацій. Так, Шкаратан О. стверджує, що:

1) «...у сучасному світі співіснують декілька основних цивілізацій, які якісно розрізняються за інституційними та ціннісно-нормативними характеристиками» [44];

2) найбільш явно можна побачити відмінності між західною та східною цивілізаціями: «...різноманіття ліній суспільного розвитку у кінцевому рахунку можна назвати «європейським» та «азіатським». Перший походить від античного полюса, це мережа суспільств, які характеризуються приватною власністю, балансом відносин «громадянське суспільство – державні інститути», розвиненою особистістю та пріоритетом цінностей індивідуалізму. Другий тип історично пов'язаний із азіатськими деспотіями, домінуванням державної власності, всеохоплюючою владою державних інституційних структур за відсутності громадянського суспільства, ...пріоритетом суспільних цінностей за умови пригнічення індивідуальності» [44].

Схожу точку зору має Кара-Мурза С.Г.- «у різних суспільствах, з різними уявленнями про права та обов'язки людини, формуються два типи держави та влади, що різко відрізняються.... Ідеократична держава, яка обґрунтовує ...свою владу «зверху» через релігію або ідеологію – в традиційному суспільстві. Ліберальна, яка не бере на себе забагато, держава громадянського, сучасного суспільства, яка легітимізується «знизу», голосами громадян....Ці два типи суспільства розрізняються не тільки способом легітимізації, загальною конструкцією, уявленнями про обов'язки перед підлеглими, але навіть і зовсім різними ритуалами та символами відправлення влади....У відповід-

ності до уявлень людини та тих зв'язків, які об'єднують людей у суспільство, будується політичний порядок, який визначає тип держави. Маючи як взірець ідеал сім'ї, традиційне суспільство породжує так звану патерналістську державу (від лат. pater – батько). Тут відносини влади та відлеглих ієрархічні та будуються за взірцем відносин батька та дітей. Зрозуміло, що уявлення про свободу, взаємні права та обов'язки тут принципово інші, ніж у державі західного суспільства, роль якої зведена до функції поліцейського на ринку (державна – «нічний сторож»)» [30].

Згідно з Мурадяном Є. «... у кожній культурі є як риси індивідуалізму, так і риси колективізму, лише їх співвідношення суттєво різняться від однієї країни до іншої» [81]. Аналогічної думки дотримуються й Інглгарт Р. та Вельцель К., стверджуючи, що «відмінності між індивідуалізмом та колективізмом у широкому розумінні цих понять залишається однією із головних тем у вивченні крос-культурних відмінностей...»[25]. При цьому вони зазначають, що «ціннісні системи суспільств... постійно змінюються, але позиції конкретних країн по відношенню одна до одної залишаються постійними протягом тривалих періодів часу.... Культура – інерційне явище, яке характеризується накопиченням змін, які відбуваються повільно, але неухильно» [25]. Так, проводячи паралелі між колективістськими та індивідуалістськими суспільствами, вони приходять до висновку, що «у колективістських суспільствах соціальні одиниці володіють загальною долею та загальними цілями; особисте – лише компонент суспільного, у результаті чого інтереси групи набувають ключового значення. В умовах колективізму групова приналежність являє собою один із центральних аспектів ідентичності, і високу цінність набуває спроможність жертвувати особистими цілями заради загального блага. Більше того, колективізм має на увазі, що самореалізація особистості пов'язана із виконанням зобов'язань, сформованих іншим, тобто мотивація людини носить зовнішній характер, базується на необхідності відповідати очікуванням інших. Відповідно, більше значення набуває емоційне самообмеження, покликане забезпечити гармонію.... В колективістських суспільствах велике місце у пізнанні і каузальному мисленні людей займає соціальний контекст, сенси контекстуалізуються... колективізм передбачає, що групова приналежність сприймається як непорушний факт, до якого люди повинні пристосовуватися – іншого вибору у них немає. Межі між «своїми» та «чужими» для членів груп стабільні,

багато в чому неподоланні та важливі; обміни ж строяться на взаємних зобов'язаннях та патріархальних зв'язках» [25], а індивідуалістські суспільства є повною їх протилежністю.

Таким чином, сьогодні склалися та об'єктивно існують три типи цивілізаційної ідентичності – три моделі цивілізації: модель західної, східної та пограничної цивілізації. Ураховуючи, що «...цивілізаційна ідентичність країни.... виражається народом через різні форми соціально-культурного буття» [29], «універсальною характеристикою будь-якої цивілізації є спільність її ... ознак, їх органічне взаємопроникнення, утворення на цій основі особливої цілісності, що відрізняється від інших...» [29], під моделлю цивілізації доцільно розуміти сукупність найбільш загальних відносно статичних наявних та/або латентних ознак цивілізації, які визначають її найважливіші типові особливості та потенціал розвитку, найбільш повно відрізняють її від інших цивілізацій.

До найбільш важливих характеристик *західної моделі цивілізації* необхідно віднести:

- 1) примат індивідуальних цінностей та інтересів над груповими, відтворення егалітарної цивілізаційної парадигми;
- 2) еволюційний тип розвитку;
- 3) наявність ринкових відносин;
- 4) переважання розподільчих принципів соціальної справедливості;
- 5) активний розвиток підприємницької ініціативи;
- 6) високий рівень раціоналізації діяльності;
- 7) культ науки;
- 8) активне перетворення світу.

Східної моделі цивілізації:

- 1) примат групових цінностей та інтересів над індивідуальними;
- 2) відтворення елітарної цивілізаційної парадигми, революційний тип розвитку;
- 3) переважання зрівняльних принципів соціальної справедливості;
- 4) активний розвиток патрон-клієнтських відносин;
- 5) смиренність;
- 6) споглядання.

Пограничної моделі цивілізації:

- 1) відносно гармонійне поєднання групових цінностей та інтересів із індивідуальними (особистими);

2) поєднання особливостей західної та східної моделей;

3) гетерогенність (як зазначає Хорос В., «на відміну від цивілізацій, багатоманітність та навіть внутрішня суперечливість яких все ж «стягується» до одного ціннісно-інституційного «ядра», пограничні цивілізації включають різноманітні елементи або «ядра», які співіснують або навіть конфліктують один з одним, які скоріше знаходяться у стані симбіозу, ніж синтезу. Тому даним цивілізаціям (або цивілізаційним спільнотам) властива підвищена внутрішня конфліктність...» [67]).

Приймаючи до уваги те, що «...всяка цивілізація включає у себе різні національні версії, у конкретній історичній ситуації держава та суспільство постійно вводять корегуючі поправки, як корабель йде галсами в залежності від вітру, уклоняючись від курсу то в одну, то в іншу сторону. А в цілому курс витримується» [30], необхідно зробити висновок, що оскільки у ході розвитку цивілізації її структурні елементи - країни можуть зазнавати неконтрольованого та різноспрямованого впливу з боку зовнішнього середовища та змінюватися під його впливом, в межах кожної моделі цивілізації потрібно виділити її субмоделі.

Під субмоделями цивілізації пропонується розуміти альтернативи певної моделі цивілізації, які характерні для певної групи країн, що виступають структурними елементами даної цивілізації, та характеризуються схожими умовами онтогенезу (індивідуального розвитку).

Виникнення та розвиток в межах цивілізацій субмоделей, що виступають альтернативами моделі цивілізації, пов'язано із тим, що, як стверджує Норт Д., «...рамки чинять безпосередній вплив на те, які саме організації виникають, та на те, як вони розвиваються... Спроможність... до самопідтримання, яка створює «ефект блокування», породжується залежністю організацій від... рамок, в яких вони виникли, і наступним виникненням структур, які супроводжують дані організації» [82]. Аналогічної думки притримується Колодко Гж. у роботі [22], стверджуючи, що «...якщо не все, то багато є продуктом минулого... зійти зі «стежки залежності» у реальному історичному процесі буває важко. Розрив з цією залежністю...потребує багато зусиль...» [22].

Таким чином, кількість та варіативність субмоделей цивілізації залежить від складу цивілізації (кількості країн, що відносяться до певної цивілізації) та схожості умов їх онтогенезу.

Можливі наступні варіанти зв'язку між субмоделями та моделями цивілізацій:

– path dependency – глибокий та сильний зв'язок субмоделей та моделі цивілізації;

– path determinacy – менш сильний зв'язок, який залишає місце для сумнівів щодо віднесення певної субмоделі до визначеної моделі цивілізації;

– path indeterminacy (або path independence) – відсутність наявного зв'язку між субмоделями та моделлю цивілізації [82].

Слід зазначити, що останній тип зв'язку – path independence – зустрічається досить рідко і пов'язаний із «...змiнами, в результаті яких існуюча система цінностей змінюється у своїх основах, що передбачає докорінну ломку системи, її трансформацію і навіть виникнення нової системи цінностей» [82].

Таку позицію розділяють Інглгарт Р. та Вельцель К., стверджуючи, що «зміна цінностей, в свою чергу, веде до важливих соціально-політичних наслідків.... Зміна цінностей, пов'язані зі зміною поколінь, відображає історичні зміни в умовах існування людей. Вона не носить загального характеру: зміни виявляються лише у тих випадках, де умови, у яких формуються особистості представників молодого покоління, суттєво відрізняються від тих, в яких формувалися люди старшого покоління» [25].

Як свідчать результати дослідження авторів роботи [83], найчастіше, у результаті впливу зовнішнього середовища, виникають «...зміни, що призводять до перегляду деяких цінностей або зв'язків між ними та не призводять до ломки всієї системи...».

Ураховуючи, що «інституційна система оформлює та консервує ті соціально-економічні та культурні реалії, які складаються у історичному процесі» [29], «...ціннісна орієнтація суспільства відіграє ключову роль у виникненні та розвитку... інститутів» [25], першочергове значення «культурного ядра» пояснюється тим, що саме в його межах формуються неформальні та формальні правила, тобто інститути (за Нортом Д. «інститути... - це набір правил, процедура відповідностей, моральна та етична поведінка індивідуумів у інтересах максимізації багатства... інститути являють собою рамки, в межах яких люди взаємодіють... вони складаються із формальних писаних правил і зазвичай неписаних кодексів поведінки, які лежать глибше формальних правил і доповнюють їх...» [82]), що регламентують відносини між індивідами в межах суспільства цивілізації, і, як

результат, визначають форму її суспільно-економічного устрою (внутрішню структуру цивілізації) та результати економічної діяльності, рівень конкурентоспроможності національної економіки (рис. 2.1.).

Як зазначає Колодко Гж., такий значний вплив інститутів на особливості економічного розвитку, зростання та рівень конкурентоспроможності національної економіки обумовлений тим, що «інститути можуть бути поганими та хорошими. Погані інститути – ті, що сприяють стагнації, - такі, що викликають небажання докладати зусиль та йти на ризик, пов'язаний з господарською діяльністю, блокують людську підприємливість... вони заважають економічному зростанню, тому що обертаються проти ефективності господарської діяльності... Хороші інститути – ті, що слугують справі розвитку – це такі, які, перш за все, гарантують безпеку господарського обороту та сприяють технологічному та соціальному прогресу» [22]. Згідно із Ліндсі Б., «для процвітання... мало хорошої політики – необхідно мати хороші інститути.... Добре працюючі правові інститути знижують трансакційні витрати, що сприяє розвитку ринків » [84].

Рис. 2.1. Модель взаємозв'язку «культурного ядра» та інститутів, що відтворюються в межах окремих цивілізацій

Таким чином:

- 1) сьогодні не існує консенсусу серед вчених щодо кількості та переліку як формальних, так і неформальних інститутів;
- 2) всі інститути як формальні, так і неформальні поділяють на

групи в залежності від того, у якій сфері життєдіяльності суспільства вони знаходять прояв: економічні, політичні, сімейні, освітні, релігійні та ін.;

3) до неформальних інститутів відносять традиції, менталітет, релігію, етичні кодекси поведінки, звичаї, норми та правила, які виникають у результаті співіснування людей та можуть бути розділені, як стверджує Гвоздева М., на шість блоків: обман; вдячність; вплив, тиск; зв'язки; довіра; присвоєння [12];

4) найбільш важливим неформальним інститутом суспільства цивілізації є релігія.

Так, Інглгарт Р. та Вельцель К. стверджують, що «ряд найважливіших крос-культурних варіацій, пов'язаний з релігією, і значення, яке надають їй представники різних суспільств, надзвичайно розрізняється» [25]. Компанієць В. приходять до висновку, що «тип цивілізації визначає тип релігії, під впливом якої й розвивається культура відповідної цивілізації, в тому числі економічна культура» [77]. У той же час, як зазначає Елбакян Є. та Медведко С., «зв'язок між релігією та економічною діяльністю людини існує з прадавніх часів. Релігія чинила та чинить активний вплив на поведінку віруючих в сфері економіки та виробництва, на відношення до праці.... Економічного успіху добивалися ті суспільства та країни, де різні релігії своїми специфічними засобами стимулювали економічну діяльність, створюючи відповідний моральний фон, трудову етику та моральні норми» [85]. Аналогічної думки дотримується й Ліпов В.: «ціннісна складова релігійного світогляду чинить значний вплив на соціально-економічне життя суспільства, становлення особливостей національної господарської традиції» [67]. У свою чергу Гуйсо Л., Сапієнза П., Зінгалес С. приходять до висновку, що «... релігійні вірування асоціюються з «хорошими» економічними атитюдами, де «хороший» визначається як той, що сприяє отримання більш високому доходу на душу населення та зростанню... ці ефекти розрізняються у різних релігійних конфесіях... В цілому... християнські релігії більш сильно пов'язані із атитюдами, що сприяють економічному зростанню.... У межах християнської сім'ї ефект більш сильний для протестантів та католиків» [86].

Головні особливості релігійної етики, які чинять вплив на ефективність та рівень конкурентоспроможності національної економіки, відображено в табл. 2.2.

Таблиця 2.2 – Особливості релігійної етики та їх вплив на економічний розвиток та рівень конкурентоспроможності національної економіки [78, 85, 88, 89 та ін.]

Особливість релігійної етики	Вектор впливу на економіку	Світова релігія						
		Християнство*			індуїзм	іслам	буддизм	інші
		1	2	3				
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Заперечення особистого інтересу як мотиву до праці (праця розглядається як обов'язок людини), переконання у тому, що результати праці оцінюються «з висоти небес»	↓	-	-	+	+	+	+	+
Відношення (цінність приналежності) до певної професії, визнання корисності спеціалізації праці	↓↑	+	+	-	+	±	+	-
Розгляд праці як можливості самовираження, умови задоволення своїх потреб	↓	+	+	-	-	±	+	-
Відношення до багатства як до пороку	↓	-	-	+	+	±	+	+
Відношення до багатства як до форми винагороди за працю	↑	+	+	-	-	±	-	±
Відношення до бідності як до чесноти	↓	-	-	+	+	+	+	+
Відношення до конкуренції як до необхідної умови господарювання	↑	+	+	-	-	+	-	±
Відношення до приватної власності (позитивне)	↑	+	+	-	+	+	-	±
Переконання, що соціальне має пріоритет над особистим, а духовне над тілесним	↓	-	±	+	-	-	-	-
Визнання таких чеснот, як енергійність, ініціативність, креативність, підприємливість, трудолюбство, бережливість, чесність, пунктуальність, як основних та характерних особливостей людини	↑	+	+	±	±	±	±	±

*: 1 – протестантизм; 2 – католицизм; 3 – православ'я;

↑ - стимулює економічний розвиток та підвищення конкурентоспроможності; ↓ - стримує економічний розвиток та створює перешкоди на шляху підвищення конкурентоспроможності; «+» - характерне для даної релігії; «-» - нехарактерне для даної релігії; «±» - не можна однозначно віднести дану особливість релігійної етики до даної релігії.

4) до формальних інститутів відносять, переважно, закони, нормативні акти та ін. Як стверджує Норт Д., «зростаюча складність

суспільства... підвищує віддачу від формалізації обмежень...» [82], у зв'язку із чим виникають формальні інститути. При цьому «формальні правила можуть доповнювати неформальні обмеження та підвищувати їх ефективність.... Формальні правила включають політичні (та юридичні), економічні правила та контракти» [82];

5) одним із важливих формальних інститутів цивілізації та їх складових елементів – країн, що виникає на базі неформальних, є система права – це «... певний спосіб організації суспільства, основний елемент публічної влади, яка поширюється на все суспільство...» [41].

Серед систем права відокремлюють: систему континентального права, загального, звичайного, мусульманського та змішані системи права [87]. Відмінності між системами права полягають, здебільшого, у їх джерелах. Так, джерелом загального права виступає судовий прецедент; звичайного – звичай, континентального – римське право, яке характеризується високим рівнем кодифікації; мусульманського – Коран, змішаного права – різні комбінації поєднань джерел загального, звичайного та мусульманського права [87].

Системи права не тільки різняться за джерелами права, але й відрізняються й за своєю економічною ефективністю. Так, дослідницька група факультету права Оттавського університету встановила, що найбільш економічно ефективною є система континентального права – країни, правові системи яких відносяться до даного типу права, продукують в середньому 36,58% світового ВВП, загального права – 36,07% світового ВВП, змішана система континентального та звичайного права – 17,45% світового ВВП, в той час як найменш ефективною є система змішаного права (континентального, загального та звичайного) – 0,11% та звичайного права – 0,02% світового ВВП (для порівняння система мусульманського права – 0,66% світового ВВП) [87];

б) поєднання формальних та неформальних інститутів визначає найбільш важливі ознаки цивілізацій та соціально-економічних моделей розвитку, рівня конкурентоспроможності національних економік та впливає на їх економічну ефективність. Норт Д. стверджує, що «... інститути, поряд зі стандартними обмеженнями, які описані в економічній теорії, формують можливості, які знаходяться у розпорядженні членів суспільства... І формальні, і неформальні інституційні обмеження призводять до утворення цілком визначених організацій, які структурують взаємодію у суспільстві. Ці організації виникають на основі стимулів, закладених в інституційній системі, а

тому результативність їх діяльності залежить від цієї системи» [82]. Оскільки «економічні наслідки виконання інститутами своїх функцій полягають в тому або іншому функціонуванні економіки...» [37], то найбільш повно «цивілізаційна складова» (поєднання формальних та неформальних інститутів) проявляє себе у національних соціально-економічних моделях та їх типах.

При цьому під національною соціально-економічною моделлю доцільно розуміти «...деякий постійний набір сталих характеристик, які вичерпно описують функціонування економіки окремої країни» [2], а під типами національних економічних моделей – результат «...порівняння різних національних економічних моделей, виділення аналогічних характеристик, виділення схожих моделей та їх групування... Моделі більш високого рівня узагальнення та меншої деталізації...відображають найважливіші, типові риси реальних національних систем економіки» [70]. Як констатує Швиданенко О. «...під соціально-економічною моделлю необхідно розуміти не традиційний для математичних моделей формалізований взаємозв'язок окремих, обраних за суб'єктивним критерієм відповідності параметрів та елементів, характерних для економіки, а комплекс господарських інститутів, які визначають характер економічної системи у конкретних умовах розвитку регіону, країни, світового господарства... Соціально-економічна модель – це єдність правил, норм та звичаїв господарювання, форм та механізмів взаємодії суб'єктів економічного життя, регулювання господарського порядку і процесів» [1];

б) неформальні інститути здійснюють більш сталий та значний вплив на економічну ефективність цивілізації та її складових елементів – країн, ніж формальні. Так, Норт Д. приходиться до висновку, що «...не дивлячись на повну зміну формальних правил, суспільства... зберігають старі елементи» [82]. Носова О. зазначає, що «неформальні інститути... застосовуються при розробці норм, правил у суспільстві, і їх використання приводить до зміни формальних правил... Неформальні правила, ступінь довіри у суспільстві здійснюють більш сильний вплив на економічний розвиток країн у порівнянні із існуючими формальними...» [83]. Цю тезу розділяють й Уільямсон О. [90] та Доброчєєв О. [69].

Уільямсон О. стверджує, що неформальні інститути залишаються відносно статичними протягом 100-1000 років, в той час, як формальні – протягом 10-100 років [90]. У той же час, Доброчєєв О. робить висновок, що в цілому, часові межі трансформації та зміни системи базових цінностей, неформальних інститутів та існування держав

співпадають – 1000 років [69].

Таким чином, «культурне ядро» прямо та опосередковано впливає на формування інститутів, які в свою чергу, аналогічним чином, впливають на параметри та результати функціонування як цивілізацій в цілому, так і окремих їх структурних елементів – країн та створюють умови для економічного розвитку і формування певного рівня конкурентоспроможності національної економіки (рис. 2.2).

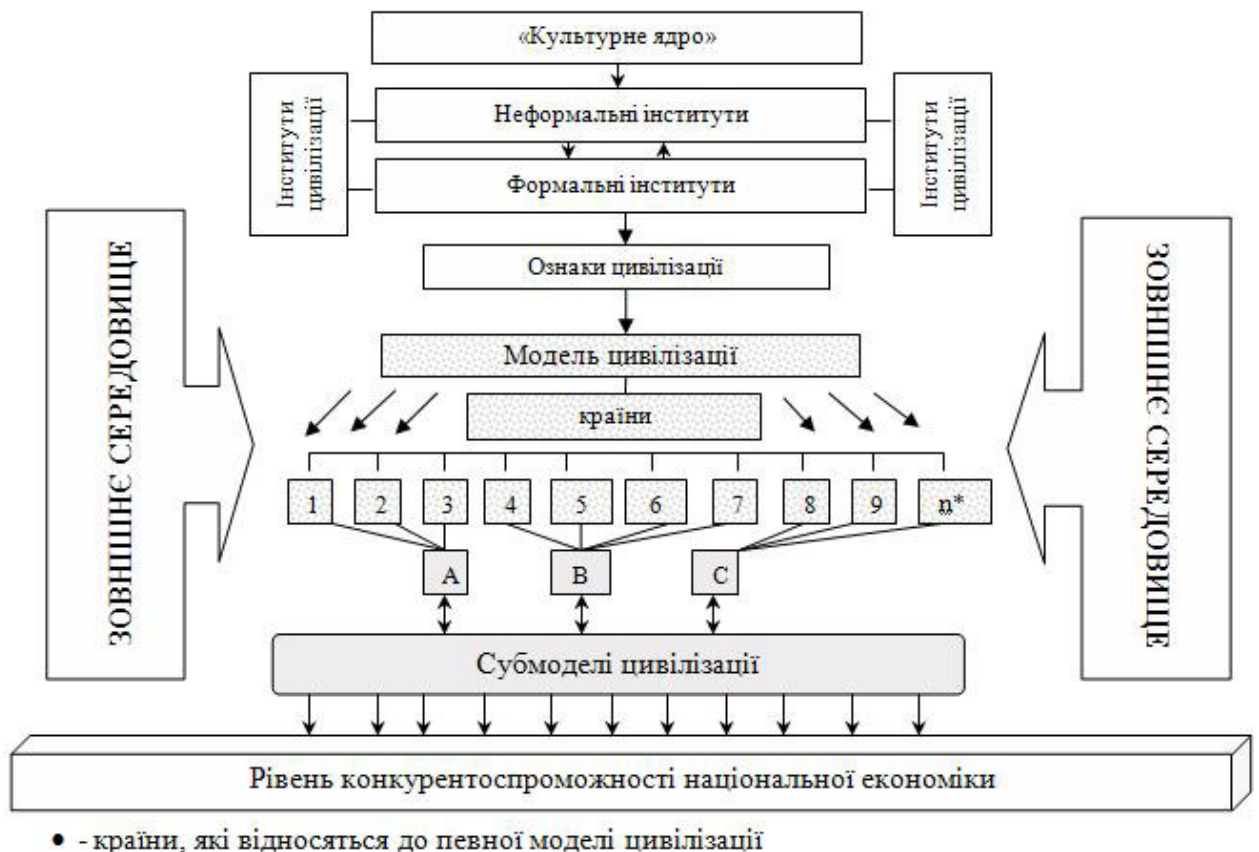

Рис. 2.2. Модель впливу цивілізаційної приналежності країн на їх параметри розвитку та рівень конкурентоспроможності

Отже, досить логічним є висновок Железко О., що «цивілізація представляється як культурно-історичний тип суспільства, що чинить безпосередній вплив на форми та темпи соціально-економічних та суспільно-політичних процесів на кожному етапі формаційного розвитку» [38], авторського колективу роботи [71] (Кузик Б. та Яковець Ю.), згідно з яким «цивілізаційна перевага» «...озброює нове суспільство засобами розвитку, які було вироблено в минулому, що прискорюють та ускладнюють його розвиток» [71] та Шкаратана О., який визначає, що «цивілізаційні відмінності... призводять до якісних відмінностей у економічному, соціальному та ціннісно-нормативному розвитку народів» [44].

7) кожна цивілізація являє собою ієрархічну систему, у якій відокремлюється центр, напівпериферію та периферію. Як зазначає Прозорова Ю., «центр цивілізації – зона підвищеної... активності, ...взаємодії, яка... притягує індивідів» [29];

8) цивілізації взаємодіють між собою. Основними формами та сферами взаємодії цивілізацій є, відповідно: конкуренція, «діалог» [71] та співробітництво у політичній, економічній, соціально-культурній, екологічній та техніко-технологічній сферах [71]. На вибір форми взаємодії між цивілізаціями впливають відмінності у їх «ядрі» - чим більш розбіжностей, тим більш «конфліктною» є форма взаємодії цивілізацій і, як наслідок, країн, що мають різну цивілізаційну приналежність. Таким чином, можна стверджувати, кожна цивілізація та її складові елементи характеризуються своїм «цивілізаційним потенціалом співробітництва», під яким доцільно розуміти можливості та межі взаємодії між ціннісними настановами суспільств, що мають різну країнову та цивілізаційну приналежність, які знаходять відображення у характері співробітництва між країнами у економічній, політичній, соціальній та інших сферах. Приналежність країни до певної цивілізації та/або її субмоделі визначає не лише особливості та ефективність її розвитку, а й характер включення у геополітичні та гео економічні процеси.

Приналежність країни до певної цивілізації як соціально-економічної системи більш високого рівня агрегування доцільно розглядати як у якості сили, що сприяє прогресу, забезпечує формування конкурентних переваг та високого рівня конкурентоспроможності національної економіки, так і у якості сили, яка суттєво протидіє прогресу, призводить до формування конкурентних недоліків та знижує рівень конкурентоспроможності національної економіки.

Ефективність цивілізаційної моделі доцільно визначати з огляду на характеристики моделі та субмоделі цивілізації, до якої належить країна, тобто з огляду на її цивілізаційний потенціал.

Таким чином, складовими цивілізаційного потенціалу, які визначаються унікальністю «культурного ядра» та є детермінантами конкурентоспроможності національної економіки, виступають:

- 1) приналежність та відношення до певної релігії;
- 2) відношення до життя (цінність життя);
- 3) відношення до дружби;
- 4) відношення до сім'ї;
- 5) відношення до свободи;

- 6) відношення до праці;
- 7) відношення до ресурсів;
- 8) схильність до ризику та змін (відношення до ризику та змін);
- 9) відношення до часу;
- 10) відношення до власності та багатства (бідності);
- 11) схильність до відтворення певних типів ієрархічних систем (відношення до влади);
- 12) рівень толерантності (табл. 2.3).

Таблиця 2.3 – Цивілізаційні детермінанти та особливості їх впливу на рівень конкурентоспроможності національної економіки

Перелік цивілізаційних детермінантів	Проекція цивілізаційних детермінантів на економічну систему країни (національну економіку)
<i>1</i>	<i>2</i>
Приналежність та відношення до релігії	Рівень соціальної інтеграції; структура видаткової частини державного бюджету; домінуючі форми відносин у суспільстві; економічна цінність ресурсів, часу; величина трансакційних витрат суб'єктів господарювання; особливості та форми реалізації (задоволення) економічних інтересів; рівень економічної диференціації в суспільстві; права, типи, форми та види власності
Відношення до життя (цінність життя)	Модель соціально-економічного розвитку; структура видаткової частини державного бюджету; модель корпоративної соціальної відповідальності бізнесу (КСВБ); рівень КСВБ; особливості відтворення людського капіталу; рівень розвитку людського капіталу; особливості споживання та накопичення; особливості та форми реалізації (задоволення) економічних інтересів
Відношення до дружби	Форми взаємодії між суб'єктами господарювання; рівень довіри у суспільстві та бізнесі; трансакційні витрати суб'єктів господарювання; особливості суспільного поділу праці; права, типи, форми та види власності; підприємництво та його організаційно-правові форми
Відношення до сім'ї	Особливості відтворення людського капіталу; рівень розвитку людського потенціалу; особливості розвитку ринку праці (пропозиція робочої сили); права, типи, форми та види власності; особливості споживання та накопичення; особливості корпоративної етики; особливості суспільного поділу праці; форми зайнятості (стандартна повна зайнятість, самозайнятість, нетипові форми зайнятості (тимчасова, часткова, випадкова)); особливості розподілу доходів

Продовження таблиці 2.3

1	2
Відношення до успіху (визнання, положення у суспільстві, реалізація власного таланту, здібностей та ін.)	Рівень розвитку людського потенціалу; якість людського капіталу; особливості розвитку ринку праці (пропозиція робочої сили); особливості галузевої структури економіки; особливості та форми реалізації (задоволення) економічних інтересів; особливості суспільного поділу праці; структура видаткової частини державного бюджету
Відношення до свободи	Особливості суспільного поділу праці; модель соціально-економічного розвитку; домінуючий вид системи макро-економічного регулювання (економічний лібералізм, економічний дирижизм); домінуючі форми міжнародних економічних відносин); права, типи, форми та види власності; трансакційні витрати, пов'язані із необхідністю підтримання відтворення певного типу економічної системи (традиційна, командна, ринкова, змішана)
Відношення до праці	Трудова поведінка, продуктивність праці; трудовий потенціал підприємств; зайнятість; безробіття; форми оплати праці; методи найму, особливості розвитку ринку робочої сили; системи мотивації та стимулювання; система охорони праці
Відношення до ресурсів	Основні форми та особливості виробничих відносин; система факторів виробництва, особливості ціноутворення; стратегії економічного розвитку, стратегії організаційного розвитку
Схильність до ризику та змін (відношення до ризику та змін)	Стан та особливості розвитку національних інноваційних систем; державна інноваційна та науково-технологічна політика; особливості розвитку підприємництва, схильність до накопичення та споживання, рівень включення у систему світового господарства та домінуючі форми міжнародних економічних відносин; стратегії організаційного розвитку; стратегії економічного розвитку; види організаційних структур; особливості та динаміка розвитку фінансової системи (валютного ринку, ринку боргових зобов'язань, ринку титулів власності, ринку деривативів)
Відношення до часу	Тривалість робочого часу; особливості та ефективність використання робочого часу; принципи та методи планування та управління діяльністю підприємства, методи планування соціально-економічного розвитку
Відношення до власності та багатства (бідності)	Домінуючі форми власності; форми економічних відносин; форми господарювання, тип економічної системи, модель та стратегії соціально-економічного розвитку; форми взаємодії між суб'єктами господарювання; особливості поділу праці; особливості перерозподілу доходу; особливості товарного виробництва та форм обміну; ефективність використання економічних благ; динаміка та особливості розвитку підприємництва

Продовження таблиці 2.3

1	2
Схильність до відтворення певних типів ієрархічних систем (відношення до влади)	Рівень нерівності у суспільстві та особливості перерозподілу доходів; характер та форми відносин, стратегії економічного розвитку; види організаційних структур управління; стратегії організаційного розвитку; рівень концентрації та монополізації економіки, особливості, методи та типи конкурентних відносин; особливості державного регулювання економіки; особливості поділу праці; масштаби усупільнення виробництва
Рівень толерантності	Форми міжнародних економічних відносин; географічна структура міжнародних економічних відносин; геоекономічні та геополітичні стратегії; модель корпоративної соціальної відповідальності бізнесу (КСВБ); рівень КСВБ; рівень соціальної та економічної нерівності

Враховуючи все зазначене вище, система конкурентних переваг національної економіки повинна включати цивілізаційну складову.

Врахування цивілізаційних детермінантів у ході оцінки рівня конкурентоспроможності національних економік дозволить: більш повно зрозуміти джерела, фактори та механізм формування й забезпечення конкурентних переваг на рівні національної економіки; визначити основні напрямки та перспективи трансформаційних процесів; розробити ефективну стратегію економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Швиданенко О.А. Глобальна конкурентоспроможність: теоретичні та прикладні аспекти [Текст]: монографія /О.А. Швиданенко;- К.: КНЕУ, 2007. – 312 с.
2. Кривяков С.В. Теоретический анализ экономических систем [Текст]. – Томск: Изд-во Том. ун-та, 2007. – 200 с.
3. Хантінгтон С. Столкновение цивилизаций [Текст]. - М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 603 с.
4. Гельвановский М.И. Конкурентоспособность национальной экономики: проблемы статистического сопровождения. Поиск методологической адекватности [Текст]/ М.И. Гельвановский, К.Л. Рожков, Н.И. Скрыбина, под общ. ред. М.И. Гельвановского. - М.: "Статистика России", 2009. – 393 с.
5. Куриляк В.Є. Довіра у валютно-фінансових відносинах на світовому та національному ринках [Текст] // Світ фінансів, 2009. – №4(21) – С. 342-346.
6. Куриляк В.Є. Міжцивілізаційні фактори глобальної економічної інтеграції [Текст] / В.Є. Куриляк // Проблеми розвитку внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. – 2010. – №.10 – С. 342-346.
7. Куриляк В.Є. Экономические, культурные и исторические аспекты трансформационных процессов Украинской экономики [Текст] / В.Є. Куриляк // Проблеми розвитку внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. Сборник научных трудов. Донецк: ДонНУ. – 2009. – С. 262-266.
8. Липов В.В. Институциональная составляющая социально-экономических моделей [Текст] / В.В. Липов // Проблеми современной экономики и институциональная теория (Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая. Выпуск 89-1). – 2005. – С. 112-118.
9. Павленко Ю.Г. История мировой цивилизации [Текст] / Ю.Г. Павленко. – К. «Феникс». – 2002. – 760 с.
10. Бережной И.В. Институциональные детерминанты хозяйственного порядка [Текст] / И.В. Бережной // Экономический вестник Ростовского государственного университета. – 2008. - №3. – Т.6. – С. 88-94.
11. Гаррісон Л.Е. Чому культура має значення [Текст] / Л.Е.Гаррісон // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2008. - №53. – С. 14-20.

12. Гвоздева М.А. Классификация неформальных норм, функционирующих в российской экономике [Текст] / М.А. Гвоздева // Актуальные вопросы современной экономической науки: Сборник докладов II-й Международной научной заочной конференции (Липецк, 10 июля 2010 г.) / Отв. ред. А.В. Горбенко. – Липецк: Типография «Липецк», Издательский центр «Де-факто», 2010. – С. 15-18.
13. Лал Д. Непреднамеренные последствия «Влияние обеспеченности факторами производства, культуры и политики на долгосрочные экономические результаты» [Текст]. – М.: ИРИСЭН, 2007. – 338 с.
14. Минервин И.Г. Экономическая теория 2008.02.001. ГУО Р. Влияние культуры на экономику: Теория и эмпирическое исследование. GUO R. Cultural influences on economic analysis: Theory and empirical evidence [Текст]. - Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2006. – XIII, 246 p.
15. Национальная экономика [Текст]: учебник / под ред. П.В. Савченко. – М.: Экономистъ, 2005. — 813 с.
16. Пространство и время в мировой политике и международных отношениях [Текст]: материалы 4 Конвента РАМИ. В 10 т. / под ред. А. Ю. Мельвиля; Рос. ассоциация междунар. исследований. – М.: МГИМО-Университет, 2007. – 147 с.
17. Тойнби А. Дж. Постигание истории [Текст] / А.Дж. Тойнби / пер. с англ. Е. Д. Жаркова. – М.: Рольф, 2001. – 640 с.
18. Фатхутдинов Р.А. Управление конкурентоспособностью организации [Текст]. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Изд-во Эксмо. – 2005. – 544 с.
19. Фукуяма Ф. Сильное государство: управление и мировой порядок в XXI веке [Текст]: науч.-поп. изд. / Ф. Фукуяма; пер. с англ.: О.Э. Колесникова, Н.Г. Кротовской, В.С. Кулагиной-Ярцевой, Е.Г. Рудневой, М.А. Султановой, Е.Н. Феединой, Н.А. Цыркун; под общ. ред. О.Э. Колесникова. — М.: АСТ: АСТ Москва: Хранитель, 2006. — 224 с.
20. Фукуяма Ф. Соціальний капітал [Текст] / Ф. Факуяма, С. Ліпсет // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2008. – №53. – С. 88-100.
21. Driver S. New Labour: Culture and Economy / S. Driver, L. Martell [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.sussex.ac.uk/Users/ssfa2/cultureandecconomy.pdf>.
22. Колодко Гж. Мир в движении / Гж. В. Колодко; пер. с пол.

- Ю. Чайникова. - М.: Магистр, 2009. - 575 с.
23. International Encyclopedia Of The Social & Behavioral Sciences [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://dl.bookfi.org/genesis/234000/f6c8add1de55d007366921c7cf97376f/_as/\[_International_Encyclopedia_Of_The_Social__Beha\(BookFi.org\).djvu](http://dl.bookfi.org/genesis/234000/f6c8add1de55d007366921c7cf97376f/_as/[_International_Encyclopedia_Of_The_Social__Beha(BookFi.org).djvu).
  24. Tabellini G. Institutions and Culture [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <ftp://ftp.igier.uni-bocconi.it/wp/2007/330.pdf>
  25. Инглхарт Р. Модернизация, культурные изменения и демократия: Последовательность человеческого развития [Текст] / Р. Инглхарт, К. Вельцель. – М.: Новое издательство, 2011. – 464 с.
  26. Инглхарт Р. Культура і демократія [Текст] / Р.Инглхарт // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2008. – №53. – С. 72-87.
  27. Kong L. Culture, economy, policy: trends and developments [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://profile.nus.edu.sg/fass/geokongl/introgeo.pdf>.
  28. Voesch M. Impact of cultural differences [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uibk.ac.at/diamont/downloads/workpackages/folder_wp5_eng.pdf.
  29. Российское общество в современных цивилизационных процессах [Текст] / Под ред. В.В. Козловского, Р. Г. Браславского. СПб.: Интерсоцис, 2010. — 494 с.
  30. Кара-Мурза С.Г. Россия и Запад: Парадигмы цивилизаций. - М.: Академический Проект; культура, 2011. – 232 с.
  31. Портер М. Международная конкуренция [Текст] / М. Портер; [пер. с англ.] / Под ред. и с предисловием В.Д. Щетинина; – М.: Междунар. отношения, 1993. – 896 с.
  32. Грондон М. Культурна типологія економічного розвитку [Текст] / М.Грондон // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2008. – №53. – С. 62-71.
  33. Бжезинский З. Великая шахматная доска: Господство Америки и ее геостратегические императивы [Текст] / З. Бжезинский; [пер. с англ.] / О. Ю. Уральской. – Международные отношения, 1998. - 255 с.
  34. Ліндсі С. Культура, ментальні моделі і національний добробут [Текст] / С. Ліндсі // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2008. – №53. – С. 140-150.
  35. Фербенс М. Змінюючи свідомість нації: елементи процесу формування добробуту // Незалежний культурологічний часопис «І». - 2008. – №53. – С. 126-138.

36. Антонюк Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: регіональний аспект [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kneu.kiev.ua/journal/ukr/article/2005_1_Antoniuk_ukr.pdf.
37. Смирнов И.К. Актуальные проблемы теории экономической ценности // Проблемы современной экономики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.m-economy.ru/art.php3?artid=25169>.
38. Железко О.С. Обзор подходов к выявлению закономерностей социально-экономического развития отдельных территорий [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://elibrary.ru/download/58011300.pdf>.
39. Гельвановський М. Конкурентоспособность в микро-, мезо- и макроуровневом измерениях [Текст] / М. Гальяновский, В. Жуковская, М. Трофимова // Российский экономический журнал. – 1998. – №3. – С. 67-77.
40. Селищев А.С. Китайская экономика в XXI веке [Текст] / А.С. Селищев, Н.А. Селищев. – СПб.: Питер, 2004. – 240 с.
41. Большой экономический словарь [Текст] / под ред. А.Н. Азриляна. – 7-е изд., доп. – М.: Институт новой экономики, 2008. – 1472 с.
42. Крапивинский С.Є. Социокультурная детерминанта исторического процесса [Текст] / С.Є. Крапивинский // Общественные науки и современность. – 1997. – № 4. – С. 134-142.
43. Нехода Е.В. Использование формационной и цивилизационной концепций общественного развития для анализа генезиса труда и социально-трудовых отношений [Текст] / Е.В.Нехода // Вестник ТГУ. – 2007. – №296. – С. 165-171.
44. Шкаратан О.И. Системы цивилизаций и модели социально-экономического развития России и других посткоммунистических стран Европы [Текст] / О.И. Шкаратан // Мир России. – 2010. – №3. – С. 23-45.
45. Думная Н.Н. Новые теоретические подходы к анализу экономической модернизации [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mirkin.ru/_docs/_dumnaya/modern.pdf.
46. Філіпенко А.С. Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність [Текст] / А.С. Філіпенко. – К.: Знання, 2007. – 670 с.
47. Анилионис Г.П. Глобальный мир: единый и разделенный. Эволюция теорий глобализации [Текст] / Г.П. Анилионис, Н.А. Зотова. – М.: Междунар. отношения, 2005. – 676 с.

48. Бочарова Ю.Г. Цивілізаційні фактори національної конкурентоспособності [Текст] / Ю.Г. Бочарова // Інноваційні стратегії підвищення конкурентоспроможності та забезпечення економічної безпеки регіонів України: матеріали X Всеукр. наук.-практ. конф. (25 березня 2008 р.). – Донецьк: ДЕГІ, 2008. – С. 34-35.
49. Бочарова Ю.Г. Модернізація національної інноваційної системи України на принципах селективного розвитку її цивілізаційного потенціалу [Текст] / В.С. Білозубенко, Ю.Г. Бочарова // Культура народів Причорномор'я. – 2011. – Т. 2. – № 196. – С. 36-44.
50. Бочарова Ю.Г. Система забезпечення конкурентоспроможності на макрорівні [Текст]/ Ю.Г. Бочарова // Економіка: проблеми теорії та практики. – 2010. – Т. 1, вип. 262. – С. 25-32.
51. Бочарова Ю.Г. Конкурентні переваги країн: сутність та класифікація [Текст] / Ю.Г. Бочарова // Торгівля і ринок України: темат. зб. наук. пр. – 2009. – Т. 1, вип. 28. – С. 3-10.
52. Бочарова Ю.Г. Рівень конкурентоспроможності національної економіки як критерій та наслідок «раціональної поведінки» економічних агентів в умовах глобалізації [Текст] / Ю.Г. Бочарова // Бізнес та умови його розвитку: національний та міжнародний дискурси: матеріали Першої міжнар. наук.-практ. конф. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2010. – С. 48-50.
53. Бочарова Ю.Г. Компаративний аналіз методологічних підходів та результатів оцінки конкурентоспроможності країн та національних економік міжнародними інститутами / Ю.Г. Бочарова // Конкурентоспроможність економіки України: можливості, переваги, компетенції: монографія / [О.Б. Чернега, В.С. Білозубенко, Ю.Г. Бочарова та ін.]. – Донецьк: Ноулідж, 2010. – Розділ. 3. – С. 119-144.
54. Бочарова Ю.Г. Цивілізаційна приналежність та рівень конкурентоспроможності держави [Текст] / Ю.Г. Бочарова // Міжнар. наук. журн. «Механізм регулювання економіки». – 2010. – № 4. – С. 243-247.
55. Бочарова Ю.Г. Варіативність взаємодії соціально-економічних систем в умовах глобалізації [Текст] / Ю.Г. Бочарова // Економічна політика країн ЄС в умовах глобалізації: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (16 жовтня 2009 р.). – Донецьк: ДонНУЕТ, 2009. – С. 36-39.
56. Бочарова Ю.Г. Вплив цивілізаційних факторів на динаміку розвитку економіки та національну конкурентоспроможність [Текст] /

- Ю.Г. Бочарова // Торгівля і ринок України: темат. зб. наук. пр. – 2008. – Т. 1, вип. 26. – С. 29-33.
57. Бочарова Ю.Г. Компаративний аналіз методичних підходів до оцінки рівня національної конкурентоспроможності [Текст] / Ю.Г. Бочарова // Регіональний збірник наукових праць з економіки «Прометей». – 2009. – № 3 (30). – С. 45-49.
58. Бочарова, Ю.Г. Концептуальні положення щодо підвищення конкурентоспроможності України за рахунок селективного розвитку її цивілізаційного потенціалу [Текст] / Ю.Г. Бочарова // Університетські наукові записки. – 2010. – № 4 (36). – С. 308-314.
59. Бочарова Ю.Г. Моніторинг конкурентних позицій України [Текст] / Ю.Г. Бочарова // Економіка і управління в умовах глобалізації: матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (1-7 грудня 2010 р.). – Донецьк: ДонНУЕТ, 2010. – С. 189-192.
60. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV–XVIII вв. Т. 3. Время мира [Текст] / Ф. Бродель. – М.: "Прогресс", 1992. – 679 с.
61. Градов А.П. Национальная экономика [Текст] /А.П. Градов. 2-е изд. – СПб.: Питер, 2005. – 240 с.
62. Кроссет Б. Культура, стать і права людини [Текст]/ Б. Кроссет // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2008. – №53. – С. 116-125.
63. Лебедева Н. М. Культура как фактор общественного прогресса [Текст] / Н.М. Лебедева, А.Н. Татарко. – М.: ЗАО «Юстицинформ», 2009. – 408 с.
64. Лебедева Н.М. Ценности культуры и отношение к инновациям [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hse.ru/data/2010/03/22/1217729380/Лебедева%20-конф%5B1%5D%5B1%5D.pdf>.
65. Лебедев І.В. Розвиток людського капіталу як стратегічний напрям соціально-орієнтованого менеджменту [Текст] / І.В. Лебедев // Вісник соціально-економічних досліджень, 2008 – № 34 – С. 101-108.
66. Сакс Дж. Про нову соціологію економічного розвитку [Текст] / Дж. Сакс // Незалежний культурологічний часопис «І» - 2008. – №53. – С. 48-60.
67. Цивілізації в глобалізуючомуся мирі [Текст]. – Предварительные итоги междисциплинарного проекта / по материалам научной конференции отв. Ред. - В.Г. Хорос М.: ИМЭМО РАН, 2009. – 162 с.

68. Попов Д.Г. Локальные цивилизации и цивилизационные противоречия: опыт постглобализации [Текст] / Д.Г. Попов // Известия Российского государственного педагогического университета имени А.И.Герцена. – 2009. – № 111. – СПб. – С. 122-128.
69. Доброчеев О.В. Физические закономерности общественного развития от тысячелетних цивилизаций до сегодняшних дней [Текст] / О.В. Доброчеев // Общественные науки и современность. – 1996. – № 6. – С. 88-100.
70. Белінська Я.В. Інституції та економічний розвиток [Текст] / Я.В. Белінська // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – №2(32). – С. 36-49.
71. Кузык Б.Н. Цивилизации: теория, история, диалог, будущее [Текст] /Б.Н Кузык, Ю.В. Яковец; авт. вступ. сл. А.Д. Некипелов. – М.: Институт экономических стратегий, 2006. – Т.1: Теория и история цивилизаций. – 768 с.
72. Культура имеет значение [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://msps.su/files/2010/12/Wer_culture-matters1a.pdf.
73. Офіційний сайт дослідницького агентства gtmarket [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://gtmarket.ru/laboratory/expertize/2009/2229>.
74. Мантатова Л.В. Стратегия развития: Ценности новой цивилизации [Текст]. – Улан-Удэ: издательство ВСГТУ, 2004. – 242 с.
75. Коллантай В.О. О неолиберальной модели глобализации [Текст] / В.О. Коллантай // МЭ и МО. – 1999. – №10. – С. 3-13.
76. Харрисон Л. Почему в одних странах счастье есть, а в других его нет? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://newtimes.ru/articles/detail/2795/>.
77. Компаниец В.В. Исследование особенностей экономического сознания и культурных стереотипов менеджеров железнодорожного транспорта [Текст] / В.В. Компаниец, Ю.Л. Павлович // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2009. – №26. – С. 242- 253.
78. Липов В.В. Религиозные ценности как фактор зависимости от предшествующего развития и формирования социально-экономических моделей [Текст] / В.В.Липов // Экономический вестник Ростовского государственного университета. – 2005. – Т.3. – №3. – С. 57-73.
79. Офіційним сайт Itim International (міжнародна консалтингова організація, що використовує концепції професора Г. Хофстеда) [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.geert->

- hofstede.com/index.shtml>.
80. Тихонова Е.П. Восток-Запад - знаковая веха культурной рефлексии XX-XXI вв. [Текст] / Е.П. Тихонова // Вестник ТГУ, 298. – Томск: ТГУ, 2007. – С. 83-87.
  81. Мурадян Е.С. Ценностные группы коммунитаристов и индивидуалистов в современном украинском обществе: сравнительный анализ [Текст] / Е.С.Мурадян // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Збірник наукових праць. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2008. – С. 481-486.
  82. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики [Текст] / Д. Норт; [перевод с английского] / А.Н. Нестеренко; предисл. и науч. ред. Б.З. Мильнера. — М.: Фонд экономической книги “Начала”, 1997. – 180 с.
  83. Носова О.В. Прикладные аспекты институциональной теории [Текст] / О.В.Носова // Научные труды ДонНТУ. – Серия: экономическая. – Выпуск 38-1. – С. 113-117.
  84. Линдси Б. Глобализация: повторение пройденного. Неопределенное будущее глобального капитализма / Бринк Линдси : пер. с англ. – Москва: ИРИСЭН, Мысль, 2011. – 416 с.
  85. Элбакян Е.С. Влияние религиозных ценностей на экономические предпочтения верующих Россиян / Е.С. Элбакян, С.В. Медведко [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ecsocman.edu.ru/data/588/596/1231/016Elbakyan.pdf>.
  86. Guiso L. People’s opium? Religion and economic attitudes / L. Guiso, P. Sapienza, L. Zingales // Journal of Monetary Economics. – 2003. – №50. – P. 225–282.
  87. Офіційний сайт дослідницької групи «JuriGlobe» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.juriglobe.ca/rus/sys-juri/index.php>.
  88. Иэрхарт Б. Г. Религиозные традиции мира [Текст] / Б.Г. Иэрхарт / [перевод с английского] / в двух томах. – Том 1. – М.: КРОН - ПРЕСС, 1996. – 576 с.
  89. Коллонтай В. М. Эволюция западных концепций глобализации [Текст]: (ст. первая): [ст. посвящена теории и практике неоллиберальной глобализации] / В.М. Коллонтай // Мировая экономика и международные отношения. – 2002. – № 1. – С. 24-30.
  90. Williamson, O. The New Institutional Economics: Taking Stock, Looking Ahead [Текст] / O. Williamson // Journal of Economic Literature. – 2000. - №38(3). – p. 595-613.

РОЗДІЛ 3

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ТА РЕЗУЛЬТАТІВ ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ КРАЇН ТА НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК МІЖНАРОДНИМИ ІНСТИТУТАМИ

Постійний перерозподіл сили та «потенціалів впливу» у геополітичній та геоeкономічній площині об'єктивно підтверджує факт, що «...проблема нерівності – не виключна, але найбільш суттєва ознака, примана глобальній економіці... Просто неможливо, щоб національний розвиток реалізувався для всіх держав. Процес накопичення капіталу потребує існування ієрархічної системи, у якій додана вартість розподіляється нерівномірно... у просторі...»[1], та обумовлює необхідність постійного моніторингу рівня конкурентоспроможності країн та національних економік.

З кінця ХХ століття різноманітні міжнародні та національні організації систематично оцінюють рівень конкурентоспроможності країн та національних економік, однак лише 5 виконують цю оцінку систематично, за унікальними методиками. Серед них: Всесвітній економічний форум (WEF) [2], Міжнародний інститут розвитку менеджменту (IMD) [3], Мексиканський інститут конкурентоспроможності (IMCO) [4], Корейський інститут дослідження промислової політики (IPS) [5], Японський центр економічних досліджень (JCER) [6].

Однією з найбільш відомих і, в той же час, однією з найбільш суперечливих, є методика оцінки конкурентоспроможності, розроблена Всесвітнім економічним форумом (WEF) – незалежною некомерційною міжнародною організацією (м. Женева, Швейцарія), яка систематично, починаючи з 1979 року, здійснює оцінку конкурентоспроможності країн (табл. 3.1) й видає за результатами своїх досліджень звіт – The Global Competitiveness Report.

Підхід до оцінки конкурентоспроможності WEF базується на визначенні конкурентоспроможності як «...сукупності інститутів, політик та факторів, які визначають рівень продуктивності країни» [2]. У зв'язку із тим, що протягом 70-х років підхід до розуміння сутності поняття «конкурентоспроможність» в межах інституту декілька разів зазнавав змін та уточнень, методика, що використовується WEF для оцінки конкурентоспроможності країн також трансформувалася.

Таблиця 3.1 – Перелік та кількість країн, дані про рівень конкурентоспроможності яких надавалися WEF протягом 2000-2010 рр.* [2]

Роки	Перелік та загальна кількість країн, що:		
	включено до рейтингу	виключено із рейтингу	підлягали аналізу та оцінці
1	2	3	4
2000	-	-	59
2001	17 країн: Естонія, Словенія, Литва, Тринідад і Тобаго, Уругвай, Латвія, Панама, Домініканська республіка, Шрі-Ланка, Ямайка, Румунія, Гватемала, Нігерія, Парагвай, Бангладеш, Нікарагуа, Гондурас	1 країна: Люксембург	75
2002	6 країн: Туніс, Ботсвана, Намібія, Хорватія, Гаїті, Марокко	1 країна: Єгипет	80
2003	22 країни: Мальта, Люксембург, Гамбія, Єгипет, Танзанія, Гана, Пакистан, Малаві, Сербія і Чорногорія, Сенегал, Македонія, Кенія, Замбія, Камерун, Ефіопія, Мозамбік, Мадагаскар, Малі, Ангола, Чад, Алжир, Уганда	-	102
2004	5 країн: Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ), Бахрейн, Кіпр, Боснія і Герцеговина, Грузія	3 країни: Камерун, Гаїті, Сенегал	104
2005	15 країн: Катар, Кувейт, Казахстан, Азербайджан, Вірменія, Молдова, Боснія і Герцеговина, Албанія, Таджикистан, Східний Тимор, Камерун, Камбоджа, Бенін, Гайана, Киргизька республіка	2 країни: Замбія, Ангола	117
2006	9 країн: Барбадос, Суринам, Непал, Лесото, Мавританія, Замбія, Буркіна-Фасо, Бурунді, Ангола	1 країна: Сербія і Чорногорія	125
2007	9 країн: Саудівська Аравія, Пуерто-Ріко, Оман, Узбекистан, Сирія, Чорногорія, Лівія, Сербія, Сенегал	2 країни: Ангола, Мавританія	131

Продовження таблиці 3.1

1	2	3	4
2008	4 країни: Бруней-Даруссалам, Гана, Кот-Д'Івуар, Малаві	1 країна: Узбекистан	134
2009	-	1 країна: Молдова	133
2010	6 країн: Іран, Руанда, Ліван, Молдова, Свазіленд, Ангола	1 країна: Суринам	139

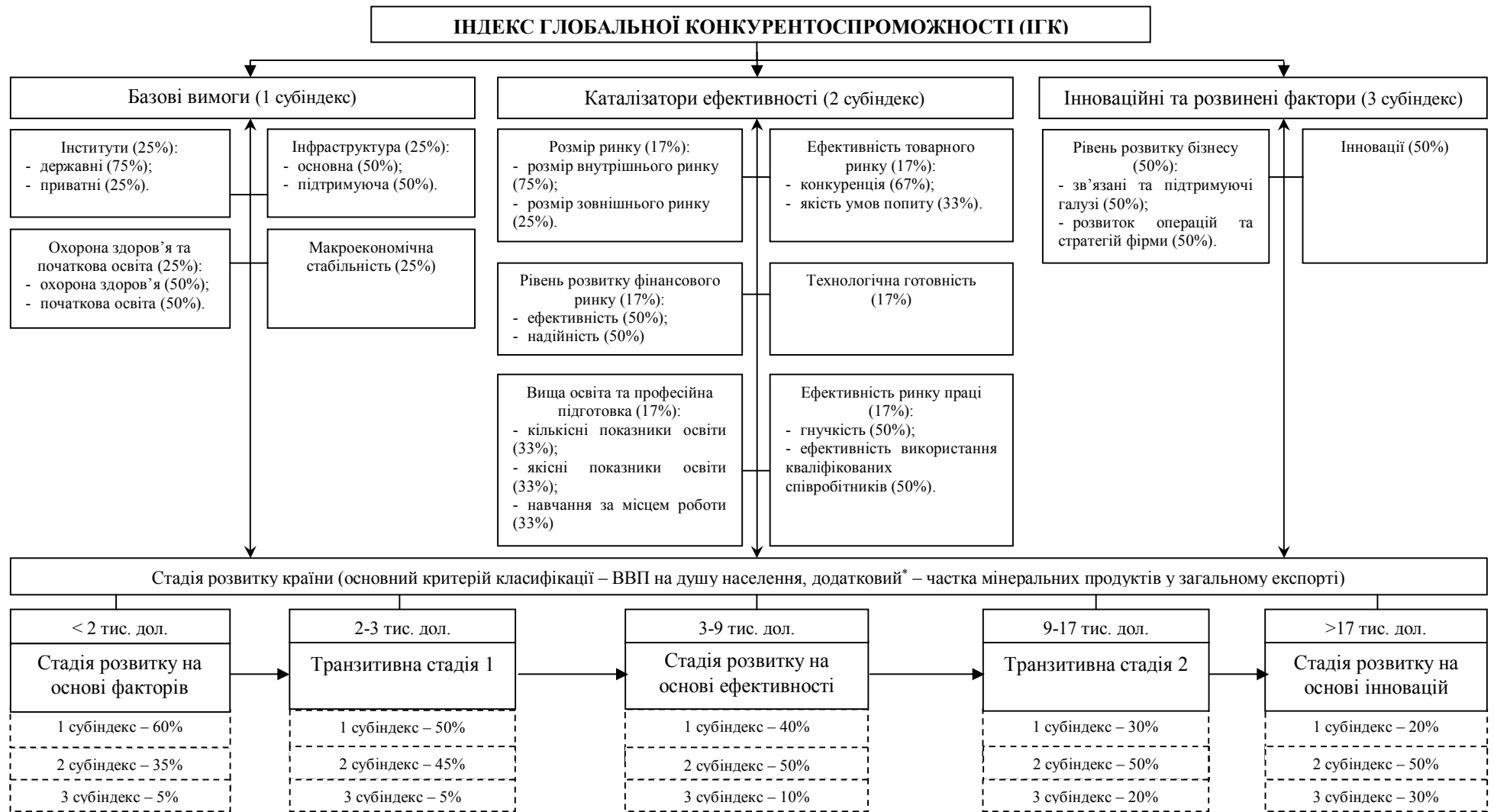
Станом на початок 2010 р. для оцінки конкурентоспроможності країн та національних економік WEF використовує методику, запроваджену у 2004 році та якісно удосконалену у 2007 році. Відповідно до даної методики, оцінка конкурентоспроможності країн здійснюється на основі аналізу більше 100 показників (1/3 показників – статистичні дані, а 2/3 – це експертні оцінки), згрупованих у 12 груп факторів (показників):

- 1) якість інституційного середовища;
- 2) якість та рівень розвитку інфраструктури;
- 3) макроекономічна стабільність;
- 4) рівень охорони здоров'я та освіти;
- 5) вища освіта та професійна підготовка;
- 6) ефективність товарного ринку;
- 7) ефективність ринку робочої сили;
- 8) ефективність фінансового ринку;
- 9) технологічна підтримка бізнес-процесів;
- 10) розмір ринку;
- 11) рівень розвитку бізнесу;
- 12) інновації.

Усі фактори, згруповані у три блоки – субіндекси (основні вимоги, катализатори ефективності та фактори розвитку інноваційного потенціалу), значимість яких в залежності від стадії розвитку національної економіки варіює (рис. 3.1).

Алгоритм оцінки рівня глобальної конкурентоспроможності країн WEF включає 6 етапів:

- 1) формується база вихідних даних, яка включає 12 груп показників;

* усі країни, що експортують більше 70% мінеральних продуктів (середнє значення за 5 років), вважаються такими, що рухомі факторами виробництва. Чим більше частка експорту мінеральних продуктів, тим більше країна зміщується на стадію розвитку на основі факторів

Рис. 3.1. Структура індексу глобальної конкурентоспроможності (ІГК) WEF[2]

- 2) проводиться нормалізація даних;
- 3) визначається стадія розвитку країни та встановлюються коефіцієнти вагомості кожного з трьох блоків факторів (показників);
- 4) розраховується значення субіндексів для кожної країни та проводиться ранжування країн за значенням розрахованих субіндексів;
- 5) субіндекси агрегуються у єдиний індекс – інтегральний показник (рис. 3.2);
- 6) проводиться ранжування країн за значенням інтегрального індексу – визначається рівень конкурентоспроможності країни.

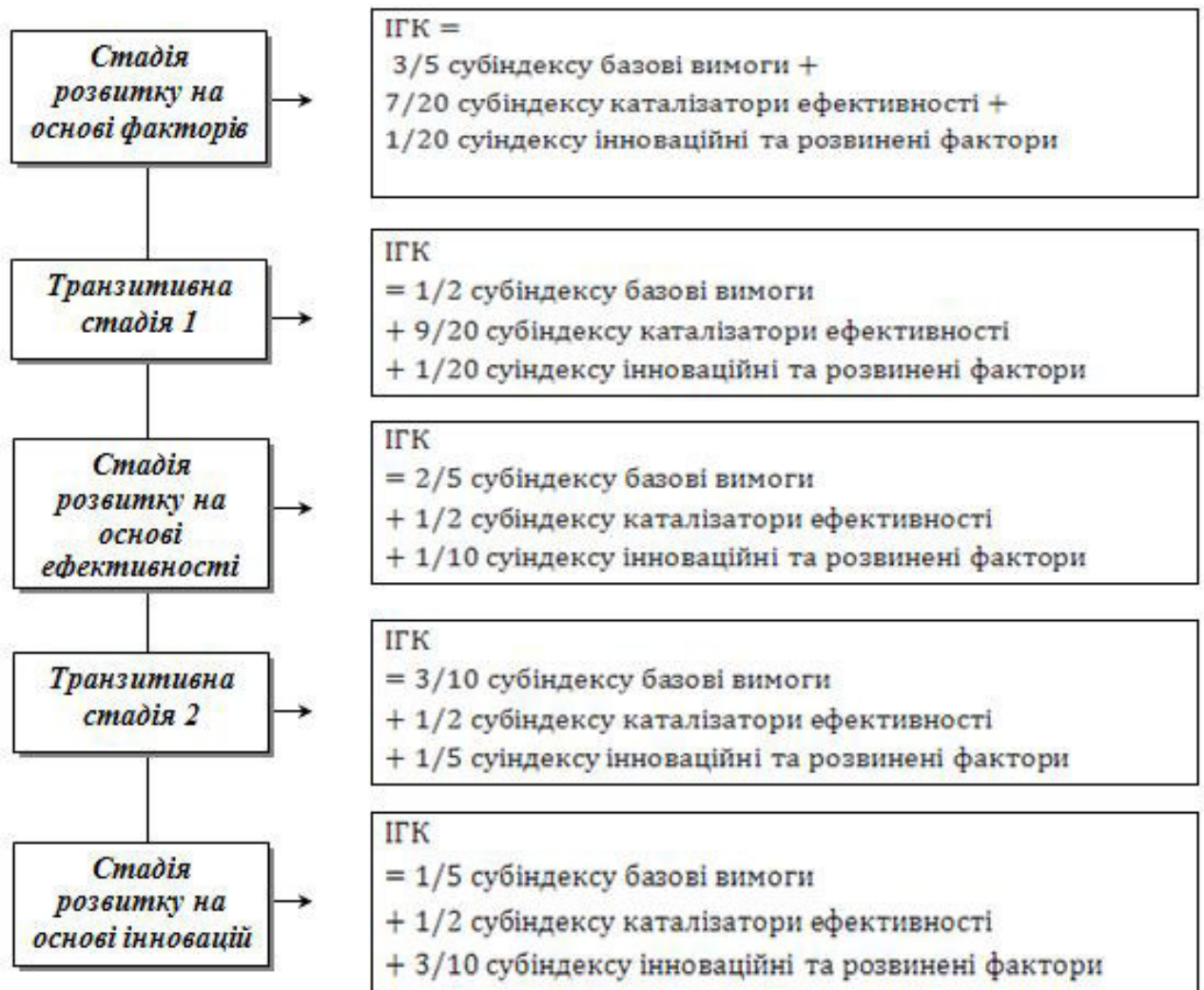

Рис. 3.2 – Особливості розрахунку ІГК для країн, що знаходяться на різних стадіях розвитку [2]

Відповідно до результатів дослідження WEF, найбільш конкурентоспроможними країнами та національними економіками на початку XXI століття є: США, Швейцарія, Фінляндія, Швеція, Німеччина, Японія, Нідерланди, Канада, Фінляндія, Сінгапур, а найменш

конкурентоспроможними – Чад, Бурунді, Мавританія, Зімбабве, Буркіна-Фасо, Східний Тимор, Непал та Мозамбік (табл. 3.2).

Таблиця 3.2 – Країни-лідери та країни-аутсайдери рейтингу глобальної конкурентоспроможності WEF [2]

Роки	Країни-лідери рейтингу конкурентоспроможності	Країни-аутсайдери рейтингу конкурентоспроможності
1	2	3
2005	Фінляндія (1); США (2); Швеція (3); Данія (4); Тайвань (5); Сінгапур (6); Ісландія (7); Швейцарія (8); Норвегія (9); Австралія (10); Нідерланди (11); Японія (12); Великобританія (13); Канада (14); Німеччина (15); Нова Зеландія (16); Південна Корея (17); ОАЕ (18); Катар (19); Естонія (20)	Чад (117); Киргизька республіка (116); Гайна (115); Бенін (115); Парагвай (113); Камбоджа (112); Камерун (111); Бангладеш (110); Зімбабве (109); Східний Тимор (108); Мадагаскар (107); Ефіопія (106); Малаві (105); Таджикистан (104); Еквадор (103); Домініканська республіка (102); Болівія (101); Албанія (100); Нікарагуа (99); Шрі-Ланка (98)
2006	Швейцарія (1); Фінляндія (2); Швеція (3); Данія (4); Сінгапур (5); США (6); Японія (7); Німеччина (8); Нідерланди (9); Великобританія (10); Гонконг (11); Норвегія (12); Тайвань (13); Ісландія (14); Ізраїль (15); Канада (16); Австрія (17); Франція (18); Австралія (19); Бельгія (20)	Ангола (125); Бурунді (124); Чад (123); Тимор Лешті (122); Мозамбік (121); Ефіопія (120); Зімбабве (119); Малі (118); Малаві (117); Буркіна-Фасо (116); Замбія (115); Мавританія (114); Уганда (113); Лесото (112); Гайана (111); Непал (110); Мадагаскар (109); Камерун (108); Киргизія (107); Парагвай (106)
2007	США (1); Швейцарія (2); Данія (3); Швеція (4); Німеччина (5); Фінляндія (6); Сінгапур (7); Японія (8); Великобританія (9); Нідерланди (10); Південна Корея (11); Гонконг (12); Канада (13); Тайвань (14); Австрія (15); Норвегія (16); Ізраїль (17); Франція (18); Австралія (19); Бельгія (20)	Чад (131); Бурунді (130); Зімбабве (129); Мозамбік (128); Тимор-Лешті (127); Гайна (126); Мавританія (125); Лесото (124); Ефіопія (123); Замбія (122); Парагвай (121); Уругвай (120); Киргизія (119); Мадагаскар (118); Таджикистан (117); Камерун (116); Малі (115); Непал (114); Суринам (113); Буркіна-Фасо (112)
2008	США (1); Швейцарія (2); Данія (3); Швеція (4); Сінгапур (5); Фінляндія (6); Німеччина (7); Нідерланди (8); Японія (9); Канада (10); Гонконг (11); Великобританія (12); Південна Корея (13); Австрія (14); Норвегія (15); Франція (16); Тайвань (17); Австралія (18); Бельгія (19); Ісландія (20)	Чад (134); Зімбабве (133); Бурунді (132); Мавританія (131); Мозамбік (130); Тимор Лешті (129); Уганда (128); Буркіна-Фасо (127); Непал (126); Мадагаскар (125); Парагвай (124); Лесото (123); Киргизія (122); Ефіопія (121); Нвкарагуа (120); Малаві (119); Болівія (118); Малі (117); Таджикистан (116); Гайана (115)

Продовження таблиці 3.2

1	2	3
2009	Швейцарія (1); США (2); Сінгапур (3); Швеція (4); Данія (5); Фінляндія (6); Німеччина (7); Японія (8); Канада (9); Нідерланди (10); Гонконг (11); Тайвань (12); Великобританія (13); Норвегія (14); Австралія (15); Франція (16); Австрія (17); Бельгія (18); Південна Корея (19); Нова Зеландія (20)	Бурунді (133); Зімбабве (132); Чад (131); Малі (130); Мозамбік (129); Буркіна-Фасо (128); Мавританія (127); Тимор Лешті (126); Непал (125); Парагвай (124); Киргизія (123); Таджикистан (122); Мадагаскар (121); Болівія (120); Малаві (119); Ефіопія (118); Монголія (117); Кот-Д'Івуар (116); Нікарагуа (115); Гана (114)
2010	Швейцарія (1); Швеція (2); Сінгапур (3); США (4); Німеччина (5); Японія (6); Фінляндія (7); Нідерланди (8); Данія (9); Канада (10); Гонконг (11); Великобританія (12); Тайвань (13); Норвегія (14); Франція (15); Австралія (16); Катар (17); Австрія (18); Бельгія (19); Люксембург (20)	Чад (139); Ангола (138); Бурунді (137); Зімбабве (136); Мавританія (135); Буркіна-Фасо (134); Тимор Лешті (133); Малі (132); Мозамбік (131); Непал (130); Кот-Д'Івуар (129); Лесото (128); Нігерія (127); Свазіленд (126); Малаві (125); Мадагаскар (124); Пакистан (123); Венесуела (122); Киргизія (121); Парагвай (120)

Авторську методику оцінки рівня національної конкурентоспроможності запропоновано й Міжнародним інститутом розвитку менеджменту (IMD), який займається діагностикою конкурентоспроможності з 1989 року та оприлюднює за результатами своєї роботи звіт – World Competitiveness Yearbook.

У межах IMD під конкурентоспроможністю розуміється «...спроможність країни створювати та підтримувати середовище, яке формує можливість для більш ефективної діяльності підприємств та забезпечує більш високий рівень добробуту її громадянам» [3].

Відповідно до підходу IMD, оцінка конкурентоспроможності здійснюється шляхом аналізу 331 показника (2/3 показників – статистичні дані, а 1/3 – експертні оцінки), згрупованих у 4 блоки факторів (показників): 1) економічна ситуація; 2) ефективність уряду; 3) ефективність бізнесу; 4) інфраструктура.

Кожен блок включає 5 додаткових підгруп (рис. 3.3).

Таким чином, інтегральний показник конкурентоспроможності, який надається IMD, складається з двадцяти субіндексів, питома вага кожного з яких у ході підрахунку інтегрального індексу конкурентоспроможності дорівнює 5%.

Алгоритм оцінки національної конкурентоспроможності IMD складається з чотирьох етапів:

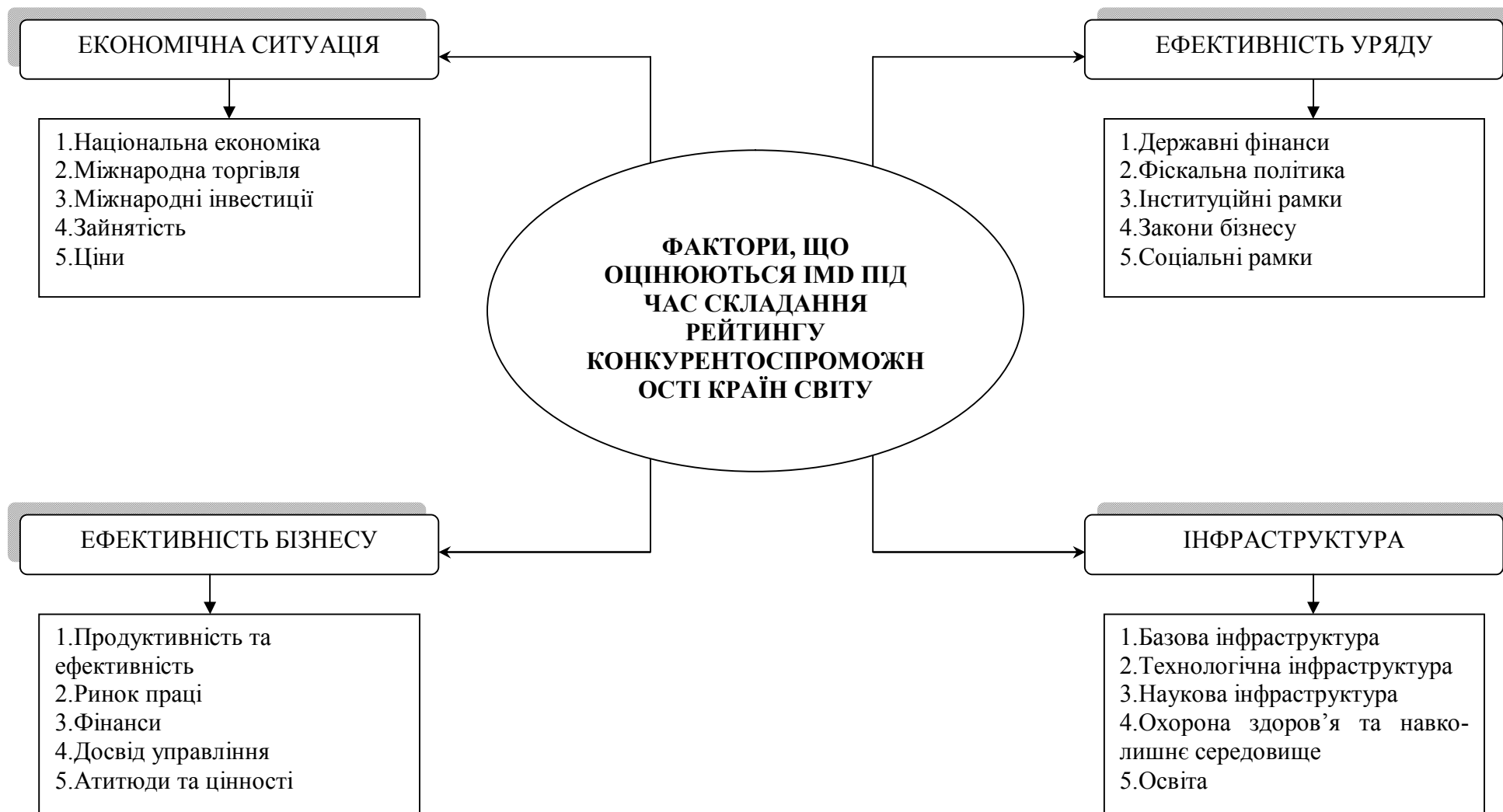

Рис. 3.3. Система факторів конкурентоспроможності, визначена IMD [3]

1) формується база вихідних даних, яка включає 4 блоки показників, кожен з яких в свою чергу включає п'ять підгруп;

2) розраховуються комплексні показники конкурентоспроможності для кожного блоку факторів;

3) розраховується інтегральний показник конкурентоспроможності;

4) здійснюється ранжування країн за значенням інтегрального показника – визначається рівень конкурентоспроможності.

Відповідно до результатів дослідження IMD, лідерами за рівнем конкурентоспроможності на початку XXI століття виступають такі країни та національні економіки, як США, Гонконг, Сінгапур, Австралія, Швейцарія, Швеція, Канада, Фінляндія, Данія, а аутсайдерами – Венесуела, Україна, Хорватія, Аргентина, Румунія, Росія та Індонезія (табл.3.3).

Таблиця 3.3. – Країни-лідери та країни-аутсайдери рейтингу міжнародної конкурентоспроможності IMD [3]

Роки	Країни-лідери рейтингу конкурентоспроможності	Країни-аутсайдери рейтингу конкурентоспроможності
1	2	3
2005	США(1); Гонконг (2); Сінгапур (3); Канада (5); Фінляндія (6); Данія (7); Швейцарія (8); Австралія (9); Люксембург (10); Тайвань (11); Ірландія (12); Нідерланди (13); Швеція (14); Норвегія (15); Нова Зеландія (16); Австрія (17); Чилі (18); Японія (19); Великобританія (20)	Венесуела (51); Індонезія (50); Аргентина (49); Польща (48); Мексика (47); Румунія (46); Росія (45); Італія (44); Словенія (43); Бразилія (42); Греція (41); Філіппіни (40); Туреччина (39); Колумбія (38); Південна Африка (37); Португалія (36); Грузія (35); Словачія (34); Індія (33); Іспанія (32)
2006	США (1); Гонконг (2); Сінгапур (3); Данія (5); Австралія (6); Канада (7); Швейцарія (8); Люксембург (9); Фінляндія (10); Ірландія (11); Норвегія (12); Австрія (13); Швеція (14); Нідерланди (15); Японія (16); Тайвань (17); Китай (18); Естонія (19); Великобританія (20)	Венесуела (53); Індонезія (52); Хорватія (51); Польща (50); Румунія (49); Італія (48); Аргентина (47); Росія (46); Мексика (45); Бразилія (44); Туреччина (43); Філіппіни (42); Болгарія (41); Грузія (40); Словенія (39); Південна Африка (38); Португалія (37); Греція (36); Угорщина (35); Колумбія (34)
2007	США (1); Сінгапур (2); Гонконг (3); Люксембург (4); Данія (5); Швейцарія (6); Ісландія (7); Ні-	Венесуела (55); Індонезія (54); Хорватія (53); Польща (52); Аргентина (51); Південна Африка (50); Бразилія (49);

Продовження таблиці 3.3

1	2	3
	дерланди (8); Швеція (9); Канада (10); Австрія (11); Австралія (12); Норвегія (13); Ірландія (14); Китай (15); Німеччина (16); Фінляндія (17); Тайвань (18); Нова Зеландія (19); Великобританія (20)	Туреччина (48); Мексика (47); <i>Україна</i> (46); Філіппіни (45); Румунія (44); Росія (43); Італія (42); Болгарія (41); Словенія (40); Португалія (39); Колумбія (38); Грузія (37); Греція (36)
2008	США (1); Сінгапур (2); Гонконг (3); Швейцарія (4); Люксембург (5); Данія (6); Австралія (7); Канада (8); Швеція (9); Нідерланди (10); Норвегія (11); Ірландія (12); Тайвань (13); Австрія (14); Фінляндія (15); Німеччина (16); Китай (17); Нова Зеландія (18); Малайзія (19); Ізраїль (20)	Венесуела (55); <i>Україна</i> (54); Південна Африка (53); Аргентина (52); Індонезія (51); Мексика (50); Хорватія (49); Туреччина (48); Росія (47); Італія (46); Румунія (45); Польща (44); Бразилія (43); Греція (42); Колумбія (41); Філіппіни (40); Болгарія (39); Угорщина (38); Португалія (37); Литва (36)
2009	США (1); Гонконг (2); Сінгапур (3); Швейцарія (4); Данія (5); Швеція (6); Австралія (7); Канада (8); Фінляндія (9); Нідерланди (10); Норвегія (11); Люксембург (12); Німеччина (13); Катар (14); Нова Зеландія (15); Австрія (16); Японія (17); Малайзія (18); Ірландія (19); Китай (20)	Венесуела (57); <i>Україна</i> (56); Аргентина (55); Румунія (54); Хорватія (53); Греція (52); Колумбія (51); Італія (50); Росія (49); Південна Африка (48); Туреччина (47); Мексика (46); Угорщина (45); Польща (44); Філіппіни (43); Індонезія (42); Грузія (41); Бразилія (40); Іспанія (39); Болгарія (38)
2010	Сінгапур (1); Гонконг (2); США (3); Швейцарія (4); Австралія (5); Швеція (6); Канада (7); Тайвань (8); Норвегія (9); Малайзія (10); Люксембург (11); Нідерланди (12); Данія (13); Австрія (14); Катар (15); Німеччина (16); Ізраїль (17); Китай (18); Фінляндія (19); Нова Зеландія (20)	Венесуела (58); <i>Україна</i> (57); Хорватія (56); Аргентина (55); Румунія (54); Болгарія (53); Словенія (52); Росія (51); Грузія (50); Словачія (49); Туреччина (48); Мексика (47); Греція (46); Колумбія (45); Південна Африка (44); Литва (43); Угорщина (42); Перу (41); Італія (40); Філіппіни (39); Бразилія (38)

Ще один методичний підхід до оцінки рівня конкурентоспроможності країн та національних економік розроблений Корейським інститутом дослідження промислової політики (IPS), який систематично, починаючи з 2001 року, проводить оцінку національної конкурентоспроможності країн та видає за результатами своїх досліджень звіт – IPS National Competitiveness Report.

IPS оцінює рівень конкурентоспроможності країн та національних економік шляхом аналізу 202 показників (1/2 показників – статистичні дані, 1/2 - експертні оцінки), згрупованих у 9 блоків факторів:

- 1) факторні умови;
- 2) бізнес середовище;
- 3) умови попиту;
- 4) родинні (підтримуючі) галузі;
- 5) робітники;
- 6) політики та бюрократи;
- 7) професіонали;
- 8) підприємці;
- 9) випадкові події.

При цьому всі дев'ять груп факторів, об'єднані в три блоки:

- 1) матеріальні фактори (факторні умови, бізнес середовище, умови попиту, підтримуючі галузі);
- 2) людський фактор (робітники, політики та бюрократи, професіонали, підприємці);
- 3) випадкові події (рис.3.4).

Таким чином, у основу методики оцінки конкурентоспроможності країн та їх національних економік IPS закладено модель двійного подвійного «діаманту» (Dual Double Diamond model – DDD model) або дев'ятифакторну модель. Як зазначають автори DDD моделі – Чо Д. та Мун Х., принциповою відмінністю даної моделі від інших є те, що вона розширює модель національного «ромбу» М. Портера за рахунок включення до неї «людських факторів» («...людські фактори в дев'ятифакторній моделі управляють національною економікою, шляхом створення, мотивації та контролю над фізичними факторами в моделі М. Портера...»[7]) та враховує не тільки внутрішній контекст формування конкурентоспроможності, а й міжнародний [7-10]. Чо Д. та Мун Х. стверджують, що «...DDD модель поєднує як фізичні, так людські фактори в національному та міжнародному контексті, і, відповідно, забезпечує більш комплексне розуміння національної конкурентоспроможності, ніж інші моделі.... по-друге, вона більш динамічна» [7].

Алгоритм оцінки рівня конкурентоспроможності країн Корейським інститутом дослідження промислової політики (IPS) включає такі етапи:

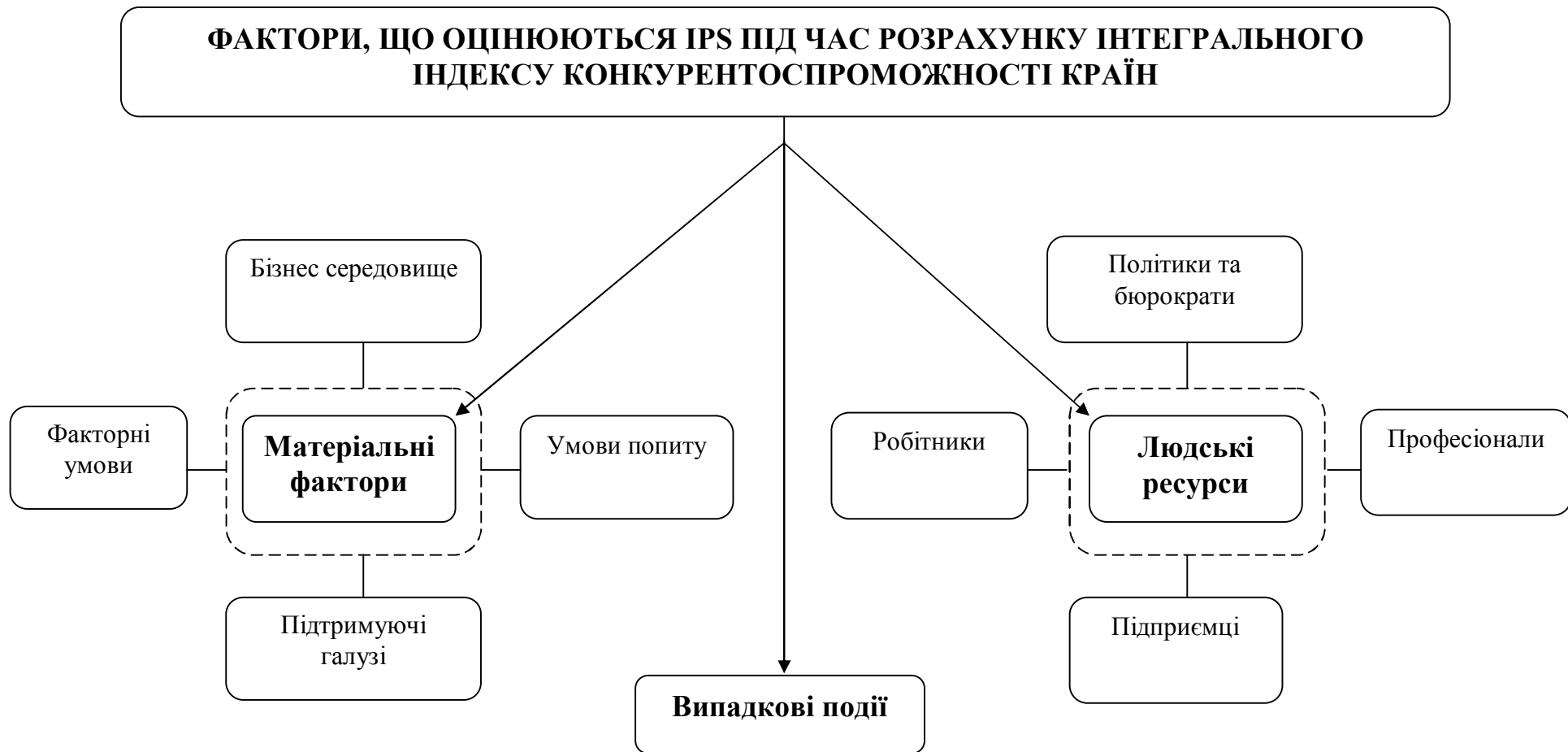

Рис. 3.4 Система факторів, яку використовує IPS під час оцінки конкурентоспроможності [5]

1) ранжування країн за чисельністю населення та розміром території, за результатами якого всі країни розділяють на три групи: великі, середні та малі;

2) оцінювання конкурентоспроможності країн за вісьмома блоками факторів, за результатами якого всі країни розподіляють на три групи:

- країни із високим рівнем конкурентоспроможності;
- країни із середнім рівнем конкурентоспроможності;
- країни із низьким рівнем конкурентоспроможності;

3) формування матриці, яка поєднує всі зазначені вище агреговані характеристики країн (табл. 3.4);

Таблиця 3.4 – Типізація країн за методикою IPS [5], [8], [10]

Критерії класифікації та типи країн		Розмір країни		
		мала	середня	велика
Конкурентоспроможність	висока	малі країни з високим рівнем конкурентоспроможності	середні з високим рівнем конкурентоспроможності	великі країни з високим рівнем конкурентоспроможності
	середня	малі країни з середнім рівнем конкурентоспроможності	середні країни з середнім рівнем конкурентоспроможності	великі країни з високим рівнем конкурентоспроможності
	низька	малі країни з низьким рівнем конкурентоспроможності	середні країни з низьким рівнем конкурентоспроможності	великі країни з низьким рівнем конкурентоспроможності

4) моделювання та прогнозування рівня конкурентоспроможності країн. На даному етапі визначаються найбільш оптимальні стратегії підвищення та забезпечення конкурентоспроможності країн, проводиться оцінка конкурентних позицій країн за умови реалізації ними різних стратегій розвитку.

Вибір оптимальних стратегій підвищення та забезпечення конкурентоспроможності країн IPS проводить з огляду на стадію економічного розвитку країн: країни, що розвиваються; транзитивні країни та розвинені країни (табл. 3.5).

Таблиця 3.5. – Оптимальний стратегічний мікс [5]

Фактори		Стадія розвитку	країни, що розвиваються	транзитивні («перехідні») країни	розвинені країни
		факторні умови	ресурси	промисловість	знання
матеріальні фактори	бізнес середовище	протекціонізм	ефективність	конкуренція	
	родинні (підтримуючі) галузі	фізична інфраструктура	індустріальні кластери	регіональна інтеграція	
	умови попиту	кількість	якість	витонченість	
	робітники	дешева	мотивована	кваліфікована	
Людські ресурси	політики та бюрократи	стимулювання	підтримка та регулювання	поради	
	підприємці	прийняття ризику	підвищення ефективності	створення цінності	
	професіонали	трудова (операційні)	управлінські	стратегічні	

Для коректного визначення оптимальної стратегії забезпечення та підвищення конкурентоспроможності експерти IPS використовують допоміжну матрицю, яка дозволяє враховувати пріорити витрат часу на реалізацію різних заходів, передбачених у межах стратегії (рис. 3.22).

пріоритет	високий				
	середній				
	низький				
		короткострокові	середньострокові	довгострокові	понад довгострокові
Строки (період реалізації)					

Рис. 3.5. Допоміжна матриця управління стратегічним міксом [5]

Як зазначають автори представленої вище методики (експерти IPS), їх методичний підхід до оцінки конкурентоспроможності

дозволяє «...більш реалістично порівнювати та протиставляти відносні позиції країн» [9].

Згідно з IPS, найбільш конкурентоспроможними на початку XXI століття є: США, Нідерланди, Канада, Данія, Сінгапур, Швеція, Гонконг, Австралія, Бельгія та Швейцарія, а найменш конкурентоспроможними – Лівія, Іран, Киргизька республіка, Україна, Шрі-Ланка, Аргентина Камбоджа, Венесуела та Бангладеш (табл. 3.6).

Таблиця 3.6. – Позиції країн у рейтингу Корейського інституту дослідження промислової політики (IPS) [5]

Критерії класифікації та типи країн		Розмір країни			
		мала	середня	велика	
1		2	3	4	
Конкурентоспроможність	висока	2008	Нідерланди (1); Данія (2); Гонконг (3); Сінгапур (4); Бельгія (5); Швейцарія (6); Ізраїль (7); Австрія (8)	Швеція (1); Фінляндія (2); Норвегія (3); Великобританія (4); Франція (5); Нова Зеландія (6)	США (1); Канада (2); Австралія (3); Японія (4); Німеччина (5)
		2009	Нідерланди (1); Данія (2); Сінгапур (3); Гонконг (4); Бельгія (5); Швейцарія (6); Ізраїль (7); Ісландія (8); Австрія (9)	Швеція (1); Фінляндія (2); Великобританія (3); Нова Зеландія (4); Китайський Тайпей (5); Франція (6)	США (1); Канада (2); Австралія (3); Китай (4); Німеччина (5); Японія (6)
	середня	2008	Грузія (1); Кувейт (2); ОАЕ (3); Угорщина (4); Греція (5); Чехія (6); Панама (7)	Тайбей (1); Корея (2); Іспанія (3); Італія (4); Таїланд (5); Польща (6); Чилі (7); Малайзія (8); Румунія (9); Оман (10)	Китай (1); Філіппіни (2); Індія (3); Мексика (4); Індонезія (5); Колумбія (6); Бразилія (7); В'єтнам (8)
		2009	Кувейт (1); Грузія (2); ОАЕ (3); Угорщина (4); Греція (5); Чехія (6); Панама (7); Домініканська республіка (8)	Італія (1); Корея (2); Іспанія (3); Таїланд (4); Польща (5); Чилі (6); Оман (7); Малайзія (8); Румунія (9)	Філіппіни (1); Індія (2); Мексика (3); Саудівська Аравія (4); В'єтнам (5); Бразилія (6); Індонезія (7)

Продовження таблиці 3.6

1		2	3	4	
Конкурентоспроможність	низька	2008	Домініканська республіка (1); Хорватія (2); Гватемала (3)	Марокко (1); Венесуела (2); Кенія (3); Шрі-Ланка (4); Камбоджа (5); <i>Україна</i> (6)	Південна Африка (1); Росія (2); Саудівська Аравія (3); Єгипет (4); Пакистан (5); Туреччина (6); Перу (7); Нігерія (8); Аргентина (9); Бангладеш (10); Іран (11); Лівія (12)
		2009	Гватемала (1); Хорватія (2); Киргизька республіка (3)	Марокко (1); Лаос (2); Кенія (3); Венесуела (4); Камбоджа (5); <i>Україна</i> (6); Шрі-Ланка (7)	Росія (1); Колумбія (2); Південна Африка (3); Туреччина (4); Єгипет (5); Перу (6); Пакистан (7); Нігерія (8); Бангладеш (9); Аргентина (10); Іран (11); Лівія (12)

Унікальний методичний підхід до оцінки рівня національної конкурентоспроможності у 2004 році було розроблено й Мексиканським інститутом конкурентоспроможності (ІМСО), який з того часу систематично діагностує країни та видає за результатами проведеної роботи звіт – *Competitividad Internacional*.

У межах даної установи конкурентоспроможність розуміється як «...спроможність країни залучати та накопичувати іноземні та національні інвестиції...» [4] та оцінюється на основі аналізу 150 показників, згрупованих у 10 блоків факторів, кожен з яких характеризується певним коефіцієнтом вагомості (табл. 3.7):

- 1) надійність законодавчої системи;
- 2) ефективність управління навколишнім середовищем;
- 3) дієвість та ефективність уряду;
- 4) макроекономічна стабільність;
- 5) стабільність та функціональність політичної системи;
- 6) ефективність ринкових факторів;
- 7) рівень розвитку комунікацій;
- 8) рівень розвитку міжнародних відносин;
- 9) рівень розвитку конкуренції в економіці;
- 10) рівень соціальної інтеграції, охорони здоров'я та освіти.

Таблиця 3.7 – Коефіцієнти вагомості факторів конкурентоспроможності країн, відповідно до методики ІМСО [4]

№	Групи факторів	Питома вага факторів, %
1	Надійність законодавчої системи	12
2	Ефективність управління навколишнім середовищем	7
3	Дієвість та ефективність уряду	11
4	Макроекономічна стабільність	7
5	Стабільність та функціональність політичної системи	9
6	Ефективність ринкових факторів	11
7	Рівень розвитку комунікацій	12
8	Рівень розвитку міжнародних відносин	8
9	Рівень розвитку конкуренції в економіці	12
10	Рівень соціальної інтеграції, охорони здоров'я та освіти	11

Характерною особливістю рейтингу ІМСО є те, що він відображає не поточну конкурентну позицію об'єктів дослідження, а їх позиції у минулому, оскільки для визначення рівня конкурентоспроможності країн використовуються дані міжнародних статистичних організацій (використовуються лише статистичні дані; дані, отримані експертним шляхом, не використовуються), а вони, за словами фахівців ІМСО, як правило, запізняють на два роки.

Алгоритм оцінки конкурентоспроможності ІМСО складається з 5 етапів:

1) формується база вихідних даних, яка включає 10 блоків факторів (показників);

2) розраховуються інтегральні показники конкурентоспроможності для кожної з країн вибірки (вибірка ІМСО становить 45 країн), проводиться ранжування країн за значенням інтегральних індексів та розподіл країн на три групи в залежності від значення інтегрального показника:

- країни з високим рівнем конкурентоспроможності;
- країни з середнім рівнем конкурентоспроможності;
- неконкурентоспроможні країни;

3) за допомогою аналізу «дерева рішень» виявляються фактори, які найсильніше вплинули на рівень конкурентоспроможності, при

цьому зазначені фактори визначаються окремо як для кожної конкретної країни, так і для кожної групи країн в цілому. За результатами проведеного дослідження визначаються фактори, на яких повинна сфокусувати увагу кожна окрема країна (або група країн) для того, щоб розробити ефективну стратегію підвищення рівня конкурентоспроможності;

4) оцінюється міра впливу кожного з факторів на рівень конкурентоспроможності, за результатами чого кожному фактору (показнику) присвоюється коефіцієнт вагомості та проводиться корегування значення індексу конкурентоспроможності з їх урахуванням;

5) оцінюються альтернативні фактори, які можуть прийматися до уваги під час розробки стратегії підвищення конкурентоспроможності країн.

Згідно з ІМСО, лідерами на геополітичній та геоекономічній арені на початку ХХІ століття є: Швейцарія, Швеція, Фінляндія, Ірландія, Нідерланди, Великобританія, Норвегія, Австрія, Австралія та Бельгія, а аутсайдерами – Нікарагуа, Гондурас, Гватемала, Венесуела, Індія, Домініканська республіка та Ель-Сальвадор (табл. 3.8).

Таблиця 3.8 – 10-ка лідерів та 10-ка аутсайдерів рейтингу конкурентоспроможності, що складається ІМСО [4]

Місце у рейтингу	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
1	2	3	4	5	6	7
1	Швейцарія	Швеція	Швеція	Швеція	Швейцарія	Швейцарія
2	Швеція	Швейцарія	Швейцарія	Швейцарія	Швеція	Швеція
3	Фінляндія	Фінляндія	Фінляндія	Фінляндія	Фінляндія	Норвегія
4	Ірландія	Ірландія	Ірландія	Норвегія	Норвегія	Фінляндія
5	Великобританія	Великобританія	Нідерланди	Нідерланди	Нідерланди	Нідерланди
6	Австрія	Норвегія	Великобританія	Ірландія	Ірландія	Великобританія
7	США	Австрія	Австрія	Великобританія	Великобританія	Ірландія
8	Нідерланди	Нідерланди	Норвегія	Австрія	Австрія	Австрія
9	Австралія	Австралія	Бельгія	Бельгія	Бельгія	Австралія

Продовження таблиці 3.8

1	2	3	4	5	6	7
10	Норвегія	Бельгія	Австралія	Австралія	Австралія	Бельгія
...	...	...	...	...	...	...
39	Аргентина	Китай	Перу	Китай	Домініканська Республіка	Перу
40	Китай	Ель-Сальвадор	Китай	Домініканська Республіка	Туреччина	Беліз

У 2004 році авторську методику оцінки національної конкурентоспроможності було запропоновано Японським центром економічних досліджень (JCER), який з зазначеного часу систематично визначає рівень «потенційної конкурентоспроможності» країн та оприлюднює за результатами проведеної роботи звіт – Potential Competitiveness Report.

JCER трактує поняття «конкурентоспроможність» як «...спроможність країни або регіону нарощувати ВВП у найближчі 10 років...» [6], при цьому зазначає, що «...конкурентоспроможною є країна, яка може забезпечувати ефективність товарів та послуг як на національному, так і на міжнародному ринках...» [6].

Відповідно до методики JCER, національна конкурентоспроможність оцінюється за 32 показниками, згрупованими у вісім блоків факторів (показників), які виступають у якості субіндексів під час розрахунку інтегрального індексу конкурентоспроможності:

- 1) інтернаціоналізація;
- 2) підприємництво;
- 3) освіта;
- 4) фінанси;
- 5) уряд;
- 6) наука та технології;
- 7) інфраструктура;
- 8) інформаційні технології.

Алгоритм оцінки конкурентоспроможності JCER включає наступні етапи:

- 1) формується база вихідних даних, яка включає 8 блоків факторів (показників);
- 2) розраховуються комплексні показники конкурентоспроможності для кожного з 8 блоків факторів (показників);

3) розраховується інтегральний показник конкурентоспроможності як середнє арифметичне 8 комплексних показників для кожної країни;

4) проводиться ранжування країн – визначається рівень конкурентоспроможності.

Відповідно до результатів дослідження JCER, на початку XXI століття найбільш конкурентоспроможними є наступні країни та національні економіки: США, Гонконг, Сінгапур, Швейцарія, Швеція, Великобританія, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Бельгія, а найменш конкурентоспроможними – Пакистан, Індія, Філіппіни, Єгипет, Венесуела, Колумбія та В'єтнам (табл. 3.9).

Таблиця 3.9 – Позиції країн у рейтингу Японського центру економічних досліджень (JCER)[6]

Країни	Місце у рейтингу		
	2000 р.	2008 р.	2009 р.
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
США	1	3	3
Гонконг	2	1	1
Сінгапур	3	2	2
Швейцарія	4	7	4
Норвегія	5	9	8
Швеція	6	6	6
Великобританія	7	8	9
Нідерланди	8	5	7
Фінляндія	9	16	16
Німеччина	10	4	5
Канада	11	13	13
Ірландія	12	11	11
Бельгія	13	10	10
Данія	14	14	12
Японія	15	12	14
Франція	16	15	15
Австралія	17	19	18
Нова Зеландія	18	21	20
Австрія	19	22	21
Ізраїль	20	20	23

Країни	Місце у рейтингу		
	2000 р.	2008 р.	2009 р.
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
Чехія	26	25	25
Малайзія	27	28	29
Португалія	28	33	33
Угорщина	29	27	27
Росія	30	30	26
Польща	31	31	31
Південна Африка	32	35	34
Саудівська Аравія	33	29	30
Аргентина	34	37	37
Чилі	35	32	32
Мексика	36	38	39
Китай	37	34	35
Таїланд	38	36	36
Бразилія	39	40	41
Туреччина	40	39	38
Філіппіни	41	49	49
Індонезія	42	46	43
Венесуела	43	42	47
Перу	44	41	
Колумбія	45	45	45

Продовження таблиці 3.9

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
Італія	21	24	24
Тайвань	22	17	19
Південна Корея	23	18	17
Іспанія	24	23	22
Греція	25	26	28

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
Єгипет	46	44	46
Іран	47	43	44
В'єтнам	48	48	42
Індія	49	47	48
Пакистан	50	50	50

Зіставлення особливостей розглянутих вище методичних підходів до оцінки рівня конкурентоспроможності країн та національних економік дозволяє стверджувати, що (табл. 3.10):

1) найбільш репрезентативними на сьогодні є результати досліджень рівня конкурентоспроможності, що оприлюднюються Всесвітнім економічним форумом (як з огляду на обсяг вибірки країн, кількість партнерських організацій, так і показників, які враховуються);

2) усім методикам оцінки конкурентоспроможності країн, що використовуються міжнародними інститутами, притаманні такі спільні риси:

- схожий алгоритм оцінки національної конкурентоспроможності (формується інформаційна база дослідження – розраховуються комплексні показники – розраховується інтегральний показник – проводиться ранжування країн за значенням інтегрального показника – робиться висновок про рівень конкурентоспроможності країн);

- використання у якості бази порівняння та оцінки країн ОЕСР (інші країни обираються виходячи з мети дослідження);

3) до основних відмінностей методичних підходів до оцінки конкурентоспроможності, що використовуються міжнародними інститутами, необхідно віднести:

- різні об'єкти дослідження (Всесвітній економічний форум - глобальна конкурентоспроможність; Міжнародний інститут розвитку менеджменту – світова конкурентоспроможність, Корейський інститут дослідження промислової політики – національна конкурентоспроможність; Мексиканський інститут конкурентоспроможності – міжнародна конкурентоспроможність, Японський центр економічних досліджень – потенційна конкурентоспроможність);

- різні предмети дослідження (Всесвітній економічний форум – рівень продуктивності країн; Міжнародний інститут розвитку

Таблиця 3.10 – Результати компаративного аналізу методичних підходів до оцінки рівня конкурентоспроможності країн та національних економік [2-6]

Показники	Всесвітній економічний форум (WEF)	Міжнародний інститут розвитку менеджменту (IMD)	Інститут дослідження промислової політики (IPS)	Мексиканський інститут конкурентоспроможності (IMCO)	Японський центр економічних досліджень (JCER)
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>
Місце базування інституту	м. Женева, Швейцарія	м. Лозанна, Швейцарія	м. Сеул, Корея	Мексика	Японія
Рік, коли інститут почав проводити оцінку	1979	1989	2001	2004	2004
Назва періодичного видання, у якому даний інститут надає інформацію про рівень конкурентоспроможності країн	The Global Competitiveness Report	IMD World Competitiveness Yearbook (WCY)	IPS National Competitiveness Report	Competitividad Internacional	Potential Competitiveness Report
Періодичність видання	щороку у вересні	щороку у травні	щороку у березні	щороку у вересні	щороку у січні
Кількість партнерських інститутів та організацій	140	52	100 закордонних підрозділів KOTRA (Korea Trade Investment Promotion Agency)	близько 20	близько 100
Предмет дослідження	рівень продуктивності країн (ВВП на душу населення)	можливість країн створювати сприятливе середовище для розвитку конкурентоспроможних підприємств	позиції країни на світовій арені	можливість країни залучати та накопичувати іноземні інвестиції	спроможність нарощувати ВВП у найближчі 10 років

Продовження таблиці 3.10

1	2	3	4	5	6
Об'єкт дослідження	глобальна конкурентоспроможність	міжнародна конкурентоспроможність	національна конкурентоспроможність	міжнародні конкурентоспроможність	потенційна конкурентоспроможність
Підхід до розуміння сутності поняття «конкурентоспроможність»	сукупність інститутів, політик та факторів, які визначають рівень продуктивності країни	спроможність країни створювати та підтримувати середовище, яке створює можливість для більш ефективної діяльності підприємств та забезпечує більш високий рівень добробуту її громадянам	відносна конкурентна позиція країни на міжнародному ринку серед країн, що знаходяться в аналогічній ситуації	спроможність країні залучати та накопичувати іноземні та національні інвестиції	спроможність країни або регіону нарощувати ВВП у найближчі 10 років
Розмірність шкали оцінювання	від 0 до 7	від 0 до 10	від 0 до 100	від 0 до 100	від 0 до 100
Масштабність дослідження (станом на 2009 рік)	133 країни	55 країн	65 країн	45 країн	50 країн
Кількість груп факторів, які враховуються	12	4	3	10	8
Загальна кількість параметрів (показників), за якими інститут оцінює конкурентоспроможність країн	більше 100 показників	331 показник	202 показники	150 показників	32 показники
з них:					
статистичні дані	1/3	2/3	1/2	1	1
експертні оцінки	2/3	1/3	1/2	-	-

менеджменту – можливість країн створювати сприятливе середовище для розвитку конкурентоспроможних підприємств; Корейський інститут дослідження промислової політики – позиції країни на світовій арені, Мексиканський інститут конкурентоспроможності – можливість країн залучати та накопичувати іноземні та національні інвестиції; Японський центр економічних досліджень – спроможність країн нарощувати ВВП у найближчі 10 років);

- різна кількість партнерських організацій, які надають інформаційну та консультативну підтримку (Всесвітній економічний форум – 140 партнерських організацій; Міжнародний інститут розвитку менеджменту – 52; Корейський інститут дослідження промислової політики – 100, Мексиканський інститут конкурентоспроможності – 20; Японський центр економічних досліджень – 100);

- система факторів (як за кількістю блоків факторів, що аналізуються, так і за їх складом);

- спосіб визначення коефіцієнтів вагомості факторів;

- шкала оцінювання конкурентоспроможності (Всесвітній економічний форум – від 0 до 7 балів; Міжнародний інститут розвитку менеджменту – від 0 до 10 балів; Корейський інститут дослідження промислової політики, Мексиканський інститут конкурентоспроможності та Японський центр економічних досліджень – від 0 до 100 балів);

- пропорції використання статистичної та експертної інформації (табл. 3.10).

Все вище зазначене призводить до суттєвих відмінностей в результатах оцінки конкурентоспроможності країн, що оприлюднюються міжнародними інститутами. Однак, незважаючи на різні конкурентні позиції, що посідають країни у рейтингах провідних міжнародних інститутів, що займаються дослідженням конкурентоспроможності, склад країн-лідерів глобальної конкурентної боротьби є майже незмінним (табл. 3.11).

Таблиця 3.11 – 10-ка країн-лідерів рейтингів конкурентоспроможності у 2008 -2010 роках[2-6]

Роки	Місце у рейтингу	WEF	IMD	IMCO	IPS	JCER
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>
	1	США	США	Швейцарія	США	Гонконг

Продовження табл. 3.11

1	2	3	4	5	6	7
2008 рік	2	Швейцарія	Сінгапур	Швеція	Нідерланди	Сінгапур
	3	Данія	Гонконг	Фінляндія	Данія	США
	4	Швеція	Швейцарія	Норвегія	Канада	Німеччина
	5	Сінгапур	Люксембург	Нідерланди	Швеція	Нідерланди
	6	Фінляндія	Данія	Ірландія	Гонконг	Швеція
	7	Німеччина	Австралія	Великобританія	Фінляндія	Швейцарія
	8	Нідерланди	Канада	Австрія	Сінгапур	Великобританія
	9	Японія	Швеція	Бельгія	Бельгія	Норвегія
	10	Канада	Нідерланди	Австралія	Австралія	Бельгія
	2009 рік	1	Швейцарія	США	Швейцарія	Нідерланди
2		Швеція	Гонконг	Швеція	США	Сінгапур
3		Сінгапур	Сінгапур	Норвегія	Канада	США
4		США	Швейцарія	Фінляндія	Данія	Швейцарія
5		Німеччина	Данія	Нідерланди	Сінгапур	Німеччина
6		Японія	Швеція	Великобританія	Швеція	Швеція
7		Фінляндія	Австралія	Ірландія	Австралія	Нідерланди
8		Нідерланди	Канада	Австрія	Гонконг	Норвегія
9		Данія	Фінляндія	Австралія	Бельгія	Великобританія
10		Канада	Нідерланди	Бельгія	Швейцарія	Бельгія
2010 рік	1	Швейцарія	Сінгапур	н/д	Сінгапур	Гонконг
	2	Швеція	Гонконг	н/д	США	Сінгапур
	3	Сінгапур	США	н/д	Нідерланди	США
	4	США	Швейцарія	н/д	Канада	Німеччина
	5	Німеччина	Австралія	н/д	Данія	Швейцарія
	6	Японія	Швеція	н/д	Швеція	Швеція
	7	Фінляндія	Канада	н/д	Гонконг	Нідерланди
	8	Нідерланди	Тайвань	н/д	Ізраїль	Норвегія
	9	Данія	Норвегія	н/д	Австралія	Великобританія
	10	Канада	Малайзія	н/д	Швейцарія	Бельгія

Як видно з таблиці 3.11, група країн-лідерів рейтингів конкурентоспроможності представлена такими країнами, як США, Швейцарія, Швеція, Нідерланди, Данія, Канада, Австралія, Сінгапур, Гонконг та Бельгія.

У той же час група країн-аутсайдерів рейтингів конкурентоспроможності є менш однорідною за країновим складом, що пов'язано із особливостями вибірки країн у межах якої міжнародні інститути здійснюють оцінку рівня конкурентоспроможності (табл. 3.12).

Таблиця 3.12 – 10-ка країн-аутсайдерів рейтингів конкурентоспроможності у 2008-2010 роках [2-6]

Роки	місце у рейтингу	WEF	IMD	IMCO	IPS	JCER
1	2	3	4	5	6	7
2008 рік	1	Чад (134)	Венесуела (55)	Нікарагуа (48)	Лівія (65)	Пакистан (50)
	2	Зімбабве (133)	Україна (54)	Гондурас (47)	Іран (64)	Філіппіни (49)
	3	Бурунді (132)	Південна Африка (53)	Гватемала (46)	Україна (63)	В'єтнам (48)
	4	Мавританія (131)	Аргентина (52)	Венесуела (45)	Аргентина (62)	Індія (47)
	5	Мозамбік (130)	Індонезія (51)	Болівія (44)	Камбоджа (61)	Індонезія (46)
	6	Тимор Лешті (129)	Мексика (50)	Індія (43)	Шрі-Ланка (60)	Колумбія (45)
	7	Уганда (128)	Хорватія (49)	Китай (42)	Аргентина (59)	Єгипет (44)
	8	Буркіна-Фасо (127)	Туреччина (48)	Ель-Сальвадор (41)	Нігерія (58)	Іран (43)
	9	Непал (126)	Росія (47)	Туреччина (40)	Перу (57)	Венесуела (42)
	10	Мадагаскар (125)	Італія (46)	Домініканська Республіка (39)	Кенія (56)	Перу (41)
2009 рік	1	Бурунді (133)	Венесуела (58)	Нікарагуа (48)	Лівія (67)	Пакистан (50)
	2	Зімбабве (132)	Україна (57)	Венесуела (47)	Шрі-Ланка (66)	Філіппіни (49)
	3	Чад (131)	Хорватія (56)	Гондурас (46)	Іран (65)	Індія (48)

Продовження табл. 3.12

1	2	3	4	5	6	7
2009 рік	4	Малі (130)	Аргентина (55)	Гватемала (45)	Киргизька республіка (64)	Венесуела (47)
	5	Мозамбік (129)	Румунія (54)	Болівія (44)	Україна (63)	Єгипет (46)
	6	Буркіна-Фасо (128)	Південна Африка (53)	Індія (43)	Аргентина (62)	Колумбія (45)
	7	Мавританія (127)	Аргентина (52)	Домініканська Республіка (42)	Камбоджа (61)	Іран (44)
	8	Тимор-Лешті (126)	Індонезія (51)	Ель-Сальвадор (41)	Венесуела (60)	Індонезія (43)
	9	Непал (125)	Мексика (50)	Беліз (40)	Бангладеш (59)	В'єтнам (42)
	10	Парагвай (124)	Хорватія (51)	Перу (39)	Кенія (58)	Бразилія (41)
2010 рік	1	Чад (139)	Венесуела (58)	-	Лівія (67)	Пакистан (50)
	2	Ангола (138)	Україна (57)	-	Іран (66)	Філіппіни (49)
	3	Бурунді (137)	Хорватія (56)	-	Тринідад і Тобаго (65)	Індія (48)
	4	Зімбабве (136)	Аргентина (55)	-	Шрі-Ланка (64)	Єгипет (47)
	5	Мавританія (135)	Румунія (54)	-	Україна (63)	Венесуела (46)
	6	Буркіна-Фасо (134)	Болгарія (53)	-	Аргентина (62)	Іран (45)
	7	Тимор Лешті (133);	Словенія (52)	-	Венесуела (61)	Індонезія (44)
	8	Малі (132)	Росія (51)	-	Кенія (60)	Колумбія (43)
	9	Мозамбік (131)	Грузія (50)	-	Киргизька республіка (59)	В'єтнам (42)
	10	Непал (130)	Словакія (49)	-	Пакистан (58)	Перу (41)

У цілому, проведений аналіз методичних підходів до оцінки рівня конкурентоспроможності, що використовуються різними інститутами, показав, що:

1) на початку ХХІ століття існує 5 міжнародних інститутів, що систематично за унікальними методиками оцінюють рівень конкурентоспроможності держав та національних економік;

2) всі методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності мають як спільні, так і відмінні риси, що певною мірою позначаються на порівнянності отриманих на їх основі результатів (табл. 3.12);

3) жоден з методичних підходів не враховує та не розглядає «культурні ядра», неформальні інститути та інші складові національної самобутності як важливе джерело забезпечення конкурентоспроможності як держав, так і національних економік.

Враховуючи значення та роль систем цінностей, неформальних інститутів та інших складових національної самобутності та цивілізаційної ідентичності для забезпечення економічного розвитку та зростання, а отже забезпечення конкурентоспроможності країн та національних економік, доцільним є введення додаткових показників оцінки, які відображають особливості цивілізаційної моделі/субмоделі країни.

Наприклад, удосконалення системи оцінки конкурентоспроможності WEF доцільно провести за рахунок уведення до складової «Інститути» (входить до складу субіндексу «Базові вимоги») двох складових: інститути цивілізації та узгодженість інститутів (узгодженість інститутів цивілізації та державних та приватних інститутів) (рис.3.6).

Доцільність введення складової «Інститути цивілізації» обумовлена тим, що саме приналежність країни до певної моделі та субмоделі цивілізацій, притаманні їм «культурні ядра» та настанови визначають траєкторію та динаміку економічного розвитку країни; «Узгодженість інститутів» - дозволяє врахувати трансакційні витрати суб'єктів господарювання та наявні «інституційні пастки», які знижують ефективність функціонування економічної системи країни.

Складову «Інститути цивілізацій» пропонується оцінювати за наступними показниками:

- 1) схильність до ризику та змін;
- 2) відношення до влади;
- 3) відношення до власності;
- 4) відношення до ресурсів;
- 5) відношення до праці;
- 6) відношення до часу;
- 7) інститут довіри;

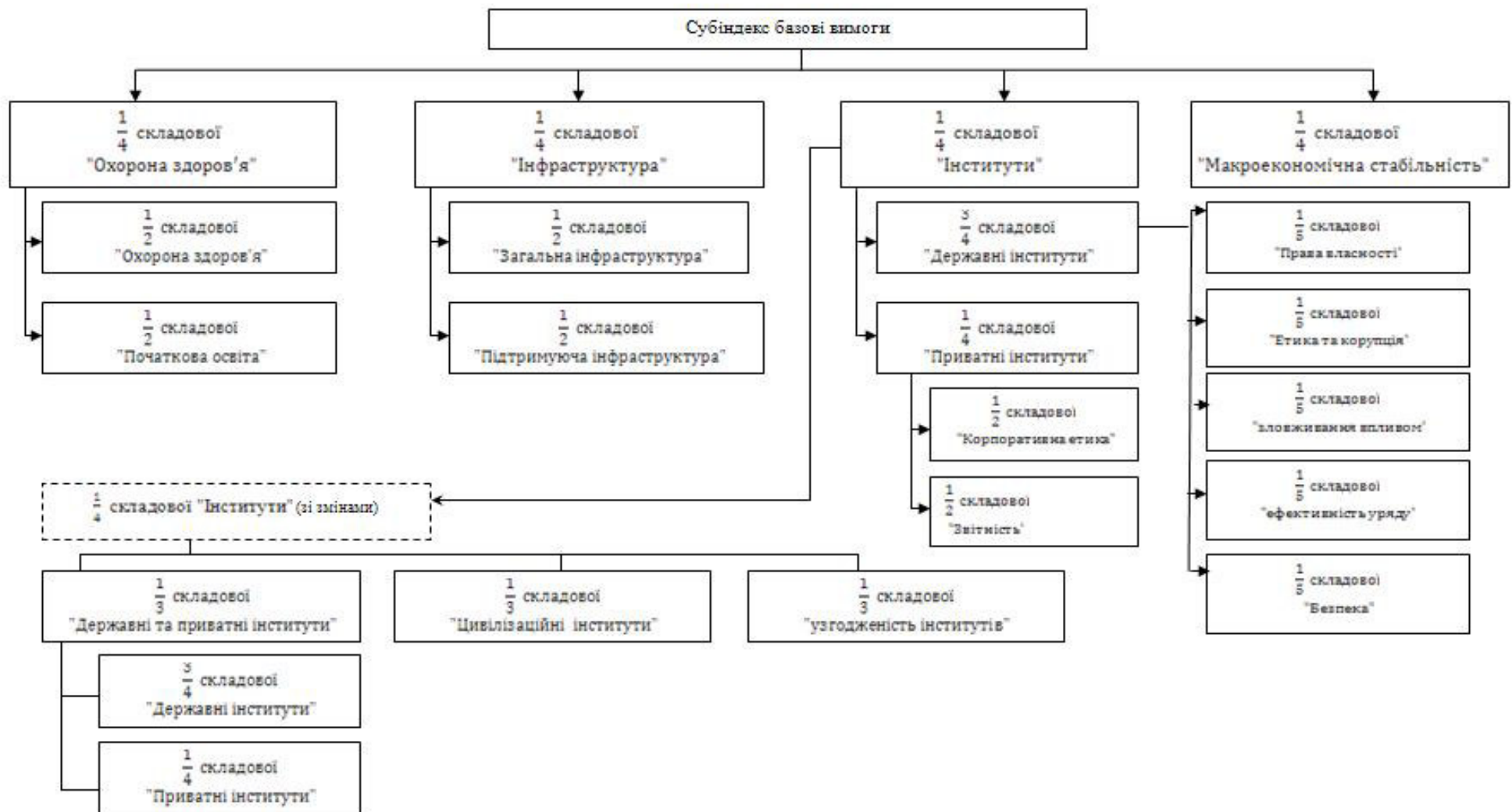

Рис. 3.6. Алгоритм розрахунку та нові складові параметру «Інститути»

- 8) інтеграційний потенціал цивілізації;
- 9) сприятливість «культурного ядра» цивілізації економічному розвитку та зростанню.

Складову «Узгодженість інститутів»:

- 1) кількість «інституційних пасток»;
- 2) втрати економіки, пов'язані із наявністю «інституційних пасток» (включаючи трансформаційні витрати);
- 3) трансакційні витрати суб'єктів господарювання (включаючи трансформаційні витрати);
- 4) трансакційні витрати економічної системи в цілому (включаючи трансформаційні витрати).

Введення додаткових показників дозволить підвищити наукову та практичну цінність результатів дослідження конкурентоспроможності, підсилити об'єктивність оцінки конкурентоспроможності країн та національних економік.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анилионис Г.П. Глобальный мир: единый и разделенный. Эволюция теорий глобализации [Текст] / Г.П. Анилионис, Н.А. Зотова. – М.: Международные отношения, 2005. – 676 с.
2. Офіційний сайт Всесвітнього економічного форуму [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <<http://www.weforum.org>>.
3. Офіційний сайт Міжнародного інституту розвитку менеджменту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.imd.ch>>.
4. Офіційний сайт Мексиканського інституту конкурентоспроможності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://imco.org.mx>>.
5. Офіційний сайт Корейського інституту дослідження промислової політики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.ips.or.kr>>.
6. Офіційний сайт Японського центру економічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.jcer.or.jp>>.
7. Cho D.S. From Adam Smith to Michael Porter: Evolution of Competitiveness Theory, Singapore: World Scientific. Asia-PACIFIC Business series. – Vol 2. – 225 p.
8. Dong-Sung Cho From national competitiveness to bloc and global competitiveness // Competitiveness Review: An International Business Journal incorporating Journal of Global Competitiveness, Vol. 8 Iss: 1, pp. 11 – 23.
9. Moon H. Competition and Cooperation between Korea and Japan: A Business Perspective// MMRC Discussion Paper [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://merc.e.u-tokyo.ac.jp/mmrc/dp/pdf/MMRC65_2006.pdf.
10. Hwuy-Chang Moon, Jimmyn Parc Comparing Competitiveness of India and China: Are They Competing or Cooperating?//International Journal of Global Business and Competitiveness [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.giftsociety.org/docs/IJGBC_Issue2_2008/Paper%20%20IJGBC.pdf.

РОЗДІЛ 4

ГЛОБАЛЬНІ АСИМЕТРІЇ ТА ДИСПРОПОРЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

На початку ХХІ століття асиметричність та диспропорційність соціально-економічного розвитку окремих акторів світового господарства, незважаючи на активізацію глобалізаційних процесів та значні зусилля світової спільноти, спрямовані на ліквідацію нерівності, все більше поглиблюються. Ці тенденції набувають рис атрибутивної характеристики нової світогосподарської цілісності, що формується.

Відповідно до результатів дослідження Всесвітнього банку[1], станом на 2009 рік із 192 країн-членів ООН, 70 країн (16% населення світу) є країнами із високим рівнем доходів населення – багаті країни (показник ВНД на душу населення перевищує 12276 дол.), 110 (72% населення світу) фіксують середній (вище за середній та нижче за середній) рівень доходів (показник ВНД на душу населення варіює в межах від 1006-12275 дол.); 35 держав (12% населення світу) – країни із низьким рівнем доходів – бідні країн (показник ВНД на душу населення становить менше 1005 дол.). Протягом 2000-2009 рр. збільшився розрив між країнами з високим та низьким рівнем розвитку за показником валового національного доходу (ВНД) у 73,3 рази або на 65983,7 млрд. дол., за показником ВНД на душу населення – у 7,1 рази або на 64751 дол. (табл. 4.1):

у 2000 р. ВНД багатих країн становив 24994 млрд. дол., у 25 разів перевищував аналогічний показник бідних країн – 997 млрд. дол. (абсолютна різниця 23997 млрд. дол., відносна – понад 25 разів). У 2009 році розрив у валових доходах багатих і бідних країн становив вже 41987 млрд. дол., доходи багатих країн більше, ніж у 98 разів перевищували доходи бідних країн;

у 2000 р. ВНД на душу населення багатих країн (27680 дол.) був на 27270 дол. більше (у 67 разів) за аналогічний показника бідних країн (509 дол.). У 2009 році розрив за цим показником між багатими та бідними країнами становив вже 37481 дол. Доходи громадян у багатих країн (37990 дол.) більше, ніж у 74 рази перевищували доходи громадян у бідних країнах (509 дол.).

Згідно із класифікацією ООН [2], станом на 1.01.2011 р. із 218 країн світу: 18 – транзитивні країни, 44 – розвинені, 156 – країни, що

Таблиця 4.1 – Глобальні асиметрії у рівнях доходів [1]

Показники	Роки						Абсолютне відхилення за 2000-2009 рр.
	2000	2005	2006	2007	2008	2009	
<i>I</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>
ВНД, млрд. дол.							
Світ в цілому	31315	45135,2	48694,1	52850,4	57960	59162,8	27847,8
Країни із низьким рівнем доходів	997	1377,2	1570,8	744,3	510,5	431	-566
Країни із середнім рівнем доходів	5319	8137,8	9426,9	12393,5	15123	16346,7	11027,7
Країни із рівнем доходів нижче за середній	2324	4759,9	4639,8	6542,9	7674,5	8845,9	6521,9
Країни із рівнем доходів вище за середній	3001	3379,3	4797,3	5853,9	7454,1	7515,1	4514,1
Країни із низьким та середнім рівнем доходів в цілому	6315	9514,8	10997,7	13141,1	15648,9	16792,6	10477,6
Західна Азія та Тихоокеанський регіон	1962	3073	3524,7	4172,8	5102	6148,6	4186,6
Європа та Центральна Азія	953	1954,7	2217,1	2697,2	3258	2745,8	1792,8
Латинська Америка та Кариби	1895	2227,9	2661,2	3252,1	3831	4011,3	2116,3
Середня Азія та Північна Африка	618	672,7	778,8	883,5	1052,6	1190,2	572,2
Південна Азія	595	1016,9	1151,3	1338,7	1487,5	1735,4	1140,4
Африка (на південь від Сахари)	310	554,4	647,9	761	882,6	944,2	634,2
Країни із високим рівнем доходів	24994	35643,4	37731,7	39685,9	42415	42417,7	17423,7
Зона євро	6604	10075,3	10864,1	11611,1	12663,5	12723,2	6119,2
ВНД на душу населення, дол.							
Світ в цілому	5170	7011	7448	7995	8654	8732	3562
Країни із низьким рівнем доходів	410	585	649	574	523	509	99
Країни із середнім рівнем доходів	1970	2647	3053	2910	3251	3397	1427
Країни із рівнем доходів нижче за середній	1130	1923	2038	1905	2073	2321	1191

Продовження таблиці 4.1

1	2	3	4	5	6	7	8
Країни із рівнем доходів вище за середній	4640	5634	5913	7107	7852	7502	2862
Країни із низьким та середнім рівнем доходів в цілому	1230	1753	1997	2366	2780	2968	1738
Західна Азія та Тихоокеанський регіон	1060	1630	1856	2182	2644	3163	2103
Європа та Центральна Азія	2010	4143	4815	6052	7350	6793	4783
Латинська Америка та Кариби	3670	4045	4785	5801	6768	7007	3337
Середня Азія та Північна Африка	2090	2198	2507	2820	3237	3597	1507
Південна Азія	440	692	768	880	963	1107	667
Африка (на південь від Сахари)	470	746	829	951	1077	1125	655
Країни із високим рівнем доходів	27680	35264	36608	37570	39687	37990	10310
Зона євро	21730	32098	34307	35818	38839	38872	17142
Глобальні асиметрії та диспропорції							
Абсолютний розрив між країнами із низьким та високим рівнем доходів за показником ВНД*, млрд. дол.	-23997	-34266	-36161	-38942	-41905	-41987	-65983,7
Абсолютний розрив між країнами із низьким та високим рівнем доходів за показником ВНД на душу населення, дол.	-27270	-34679	-35959	-36996	-39164	-37481	-64751
Відносний розрив між країнами із високим та низьким рівнем доходів за показником ВНД	25,1	25,9	24	53,3	83,1	98,4	73,3
Відносний розрив між країнами із високим та низьким рівнем доходів за показником ВНД на душу населення	67,5	60,3	56,4	65,5	75,9	74,6	7,1

*- знак «-» вказує на те, що показник країн із низьким рівнем доходів менше за показник країн із високим рівнем доходів

розвиваються: а) країни із високим рівнем доходів – 41 (ВВП на душу населення перевищує 4500 дол.); б) країни із середнім рівнем доходів – 52 (ВВП на душу населення варіює у межах від 1000 дол. до 4500 дол.); в) країни із низьким рівнем доходів – 63 (ВВП на душу населення менше 1000 дол.); г) найменш розвинені країни світу – 48, з яких 41 (станом на 11 квітня 2011 року) відноситься до бідних країн із високим рівнем заборгованості.

Для ідентифікації країн, що відносяться до групи найменш розвинених, ООН використовує такі критерії:

1) низький рівень доходу, який розраховується як приблизне середнє значення ВВП на душу населення за три роки (менше 750 дол. для включення у перелік, вище 900 дол. для виключення із переліку);

2) слабкість людських ресурсів, яка розраховується на основі таких показників, як харчування; здоров'є; освіта; грамотність дорослого населення;

3) економічна вразливість, яка визначається за допомогою таких показників, як нестабільність сільськогосподарського виробництва; нестабільність експорту товарів та послуг; економічна значущість нетрадиційних видів діяльності (частка оброблювальної промисловості та сучасних послуг у ВВП); концентрація товарного експорту; негативний вплив вузькості економічної бази (яка вимірюється шляхом логарифмування чисельності населення) та частки населення, яке перемістилося через стихійні лиха.

Незважаючи на те, що ООН і Всесвітній банк використовують різні критерії оцінювання розбіжностей в розвитку окремих країн світу, обидві організації фіксують посилення диспропорцій.

У доповіді Економічної та соціальної ради ООН «Огляд світового економічного і соціального положення за 2006 рік: дивергенція темпів зростання та розвитку» зазначається, що «в цілому, в 1960 році розрив у рівнях доходу між промислово розвиненими країнами і країнами, що розвиваються, вже був досить значним, а в наступні роки продовжував збільшуватися.... Посилення диспропорцій в рівнях доходу між країнами, що розвиваються, стало особливо помітним після 1980 року...» [3].

У доповіді Економічної та соціальної ради ООН «Про світове соціальне становище 2009 р.» зазначено, що «за час, що минув з 1980 року (період, відзначений початком епохи стрімкої глобалізації), розрив у прибутках між найбагатшими і найбіднішими країнами значно збільшився...показник глобального нерівності, вимірюваний за

коефіцієнтом Джині, збільшився з 47 відсотків в 1980 році до майже 53 відсотків у 2000 році. Нерівність в доходах всередині країн також посилилася в більшості з них за цей період: з початку 80-х років ХХ століття по 2005 рік нерівність в доходах збільшилася в 59 з 114 країн, по яких є дані, і зменшилася в 40 з таких країн» [4, с. 9]. Як зазначає Міланович Б., сьогодні «глобальна нерівність (між громадянами різних країн) виходить за межі цього інтервалу, сягає майже 70» [5, с. 8].

Протягом 1980-2009 рр. розрив між розвиненими та найменш розвиненими країнами суттєво збільшився (за показником номінального ВВП на душу населення у 24,4 рази або на 27715 дол.) (табл. 4.2):

у 1980 році ВВП розвинених країн (8290,7 млрд. дол.) був на 8183,6 млрд. дол. більше (у 77,4 рази) аналогічного показника найменш розвинених країн (107,1 млрд. дол.). У 2009 році розрив досяг 38308,8 млрд. дол. ВВП розвинених країн (38308,8 млрд. дол.) та у 76 разів перевищував ВВП найбідніших країн (507,8 млрд. дол.). Подібна ситуація була викликана підвищенням рівня інфляції у найбідніших країнах (для порівняння використовувався номінальний ВВП, що було обумовлено наявністю емпіричних даних);

у 1980 році ВВП на душу населення розвинених країн (9869 дол.) був на 9605 дол. (у 37 разів) більше за аналогічний показник найменш розвинених країн (264 дол.). У 2009 році розрив досяг 37320 дол. ВВП на душу населення розвинених країн (37934 дол.) у 61 раз перевищував аналогічний показник найменш розвинених країн (614 дол.).

Як засвідчують результати дослідження ООН [2], [6]-[8], світові асиметрії та диспропорції розвитку проявляють себе не тільки через поляризацію країн світу, про що свідчать показники ВНД, ВВП, але й за всіма іншими параметрами. Так, наприклад, якщо у 1995 році на країни із низьким рівнем доходів та країни із рівнем доходів нижче за середній припадало у цілому 36,397 млрд. дол. або 7,2% загальносвітового багатства (країни із низьким рівнем доходів – 2,447 млрд. дол. (0,48% загальносвітового багатства), країни із рівнем доходів нижче за середній – 33,95 млрд. дол. (6,7% від загальносвітового багатства), у 2005 році – 61,62 млрд. дол. (9,1% загальносвітового багатства), на країни із низьким рівнем доходів припадало 3,597 млрд. дол. (0,53% загальносвітового багатства), на країни із рівнем доходів нижче за середній – 58,023 млрд. дол. (8,6% від загальносвітового багатства), то на країни ОЕСР із високим рівнем доходів – 421, 641 млрд. дол. (83,6% загальносвітового багатства) у 1995 році та 588,315 млрд. дол. (81,9% загальносвітового багатства) у 2005 році.

Таблиця 4.2 – Глобальні асиметрії соціально-економічного розвитку (ООН) [6]

Країни	Роки								Абсолютне відхилення за 1980-2009 рр.
	1980	1990	2000	2005	2006	2007	2008	2009	
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>
ВВП, млрд. дол.									
Світ	11898	22262	32089	45424	49178	55276	60817	57194	45296,1
Розвинені країни	8290,7	17428	24721	33582	35292	38656	41262	38817	30525,9
Транзитивні економіки	1012,2	877,8	395,6	1090,0	1394,9	1821,1	2339,1	1771,3	759,1
Країни, що розвиваються	2594,7	3956,8	6973,2	10753	12491	14799	17217	16606	14011,1
У тому числі:									
Найменш розвинені країни (бідні країни)	107,1	153,4	181,0	299,1	344,4	412,8	507,5	507,8	400,7
Бідні країни із високим рівнем заборгованості	110,7	142,2	143,1	238,7	276,9	328,9	398,5	393,4	282,7
ВВП на душу населення, дол.									
Світ	2692	4209	5248	6976	7462	8288	9012	8460	5768
Розвинені країни	9869	19169	25393	33507	35020	38154	40516	37934	28065
Транзитивні економіки	3496	2787	1297	3614	4631	6053	7780	5996	2500
Країни, що розвиваються	788	973	1442	2065	2365	2763	3171	3051	2263

Продовження таблиці 4.2

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>
У тому числі:									
Найменш розвинені країни (бідні країни)	264	293	268	393	442	517	621	614	350
Бідні країни із високим рівнем заборгованості	395	388	292	427	482	558	658	643	248
Глобальні асиметрії та диспропорції									
Абсолютний розрив між розвиненими та найменш розвиненими країнами									
за показником номінального ВВП*, млрд. дол.	-8183,6	-17274	-24540	-33283	-34948	-38243	-40754	-38309	-30125,2
за показником номінального ВВП на душу населення*, дол.	-9605	-18876	-25125	-33114	-34578	-37637	-39895	-37320	-27715
Відносний розрив між розвиненими та найменш розвиненими країнами									
за показником номінального ВВП	77,4	113,6	136,6	112,3	102,5	93,6	81,3	76,4	-0,97
за показником номінального ВВП на душу населення	37,4	65,4	94,8	85,3	79,2	73,8	65,2	61,8	24,4

*- знак «-» вказує на те, що показник країн із низьким рівнем доходів менше за показник країн із високим рівнем доходів

Таким чином, незважаючи на збільшення внеску бідних країн у загальносвітовий показник багатства, розрив між внеском бідних та багатих країн протягом 1995-2005 років збільшився майже у 1,4 рази (з 385,244 млрд. дол. у 1995 році до 526,695 млрд. дол. у 2005 році).

Асиметрії у рівнях розвитку ще більше проявляються при оцінці всіх параметрів на душу населення. У бідних країнах проживає в середньому близько 70% світового населення, в багатих – 20%, крім того темпи зростання населення суттєво відрізняються. Саме тому у 1995 році розрив у рівнях багатства на душу населення між бідними та багатими країнами становив в середньому 470,135 дол., у 2005 році – 576,8 дол. (табл. 4.3).

Таблиця 4.3 – Величина багатства та багатства на душу населення країн світу [7]

Групи країн	1995 рік		2005 рік	
	Загальний обсяг багатства, млрд. дол.	Багатство на душу населення, дол.	Загальний обсяг багатства, млрд. дол.	Багатство на душу населення, дол.
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
Країни із низьким рівнем доходів	2,447	5,290	3,597	6,138
Країни із рівнем доходів нижче за середній	33,950	11,33	58,023	16,903
Країни із рівнем доходів вище за середній	36,794	73,54	47,183	81,354
Країни ОЕСР із високим рівнем доходів	421,641	478,445	551,964	588,315
Світ	504,548	103,311	673,593	120,475
Глобальні асиметрії розвитку				
Розрив між країнами із низьким рівнем доходів та країнами ОЕСР із високим рівнем доходу	-419,19	-473,16	-548,37	-582,177
Розрив між країнами із рівнем доходів нижче за середній та країнами ОЕСР із високим рівнем доходу	-387,69	-467,12	-493,94	-571,412
Розрив між країнами із низьким рівнем доходів та країнами ОЕСР із високим рівнем доходу	-385,24	-470,14	-490,34	-576,7945

Продовження таблиці 4.3

1	2	3	4	5
Розрив між країнами із низьким рівнем доходів рівнем доходів нижче за середній та світом у цілому	-	-98,021	-	-114,337

Суттєві розбіжності між багатими та бідними країнами проявляють себе у структурі багатства. Найбільші диспропорції спостерігаються за часткою у структурі багатства природного та нематеріального капіталу.

Країни ОЕСР із високим рівнем доходів значно випереджають бідні країни за часткою у структурі національного багатства нематеріального капіталу. Бідні країни випереджають багаті країни за часткою природного капіталу.

Таблиця 4.4 – Структура багатства, %[7]

Групи країн	1995 рік			2005 рік		
	НК	СК	ПК	НК	СК	ПК
Країни із низьким рівнем доходів	48	12	41	57	13	30
Країни із рівнем доходів нижче за середній	45	21	34	51	24	25
Країни із рівнем доходів вище за середній	68	17	15	69	16	15
Країни ОЕСР із високим рівнем доходів	80	18	2	81	17	2
Світ	76	18	6	77	18	5
Глобальні асиметрії та диспропорції						
Розрив між країнами із низьким рівнем доходів та країнами ОЕСР із високим рівнем доходу	-32	-6	39	-24	-4	28
Розрив між країнами із рівнем доходів нижче за середній та країнами ОЕСР із високим рівнем доходу	-35	3	32	-30	7	23
Розрив між країнами із низьким рівнем доходів рівнем доходів нижче за середній та країнами ОЕСР із високим рівнем доходу	-33,5	-1,5	35,5	-27	1,5	25,5
Розрив між країнами із низьким рівнем доходів рівнем доходів нижче за середній та світом у цілому	-29,5	-1,5	31,5	-23	0,5	22,5

* НК – нематеріальний капітал (людський, соціальний та інституційний капітал); СК – створений капітал (техніка, споруди та інші об'єкти інфраструктури, обладнання); ПК – природний капітал (сільськогосподарські угіддя, райони та ліси, що знаходяться під охороною, корисні копалини та енергетичні ресурси);

знак «+» свідчить про перевагу бідних країн, «-» - про перевагу багатих країн.

Саміт Тисячоліття, який відбувся під егідою ООН у вересні 2000 р., поставив перед світовою спільнотою амбітне завдання ліквідувати соціально-економічну нерівність, а саме викоринити бідність і голод, забезпечити загальну початкову освіту, здорове материнство та навколишнє середовище тощо. Але, як свідчить статистика, хоча й відбувається поступове скорочення працюючих бідних (осіб, які заробляють не більше 1,25/2 дол. на день) (табл. 4.5., 4.6), темпи цього процесу є недостатніми. Статистична інформація, яка наведена у таблиці 4.5., надає можливість миттєво візуально визначити географічні координати бідних. Це Африка, Азія, Латинська Америка та частково Європа.

Таблиця 4.5 – Чисельність осіб, які заробляють не більше 1,25 дол. на день [9]

Регіон	Роки			
	1999	2003	2008	2009
	Кількість людей, млн. осіб			
Світ	875,1	785,6	640	631,9
Центральна та Південно-Східна Європа (без ЄС) та СНД	10,6	9,3	7	7
Східна Азія	286,2	203,8	83,1	73
Південно-Східна Азія та Азіатсько-Тихоокеанський регіон	106	81,6	64,3	63,6
Південна Азія	285,2	291,7	284,5	282
Латинська Америка та Кариби	26,3	28	16,6	17,4
Середній Схід	2,8	3,8	3,7	3,7
Північна Африка	10,5	11,1	10,5	10,7
Країни, що знаходяться на південь від Сахари	147,5	156,2	170,2	174,6
Частка у зайнятому населенні, %				
Світ	33,9	28,4	21,1	20,7
Центральна та Південно-Східна Європа (без ЄС) та СНД	7,3	6,2	4,3	4,3
Східна Азія	38,7	26	10,3	9
Південно-Східна Азія та Азіатсько-Тихоокеанський регіон	45,2	32,5	23,3	22,6
Південна Азія	56,6	52,2	44,9	43,5
Латинська Америка та Кариби	13	12,8	6,6	6,9
Середній Схід	6,2	7,4	6	5,9
Північна Африка	21,4	20,2	16,2	16,1
Країни, що знаходяться на південь від Сахари	66,9	63	58,5	58,5

Таблиця 4.6 – Чисельність осіб, які заробляють не більше 2 дол. на день [9]

Регіон	Роки			
	1999	2003	2008	2009
	Кількість людей, млн. осіб			
Світ	1403,1	1346,6	1199,1	1193,2
Центральна та Південно-Східна Європа (без ЄС) та СНД	32,1	23,5	20,9	21,6
Східна Азія	494,4	395,8	224,5	204,2
Південно-Східна Азія та Азіатсько-Тихоокеанський регіон	167,4	156,6	142,2	143
Південна Азія	434,7	471,3	504,2	508,5
Латинська Америка та Кариби	55,3	56,9	38,5	40,3
Середній Схід	8,8	11,7	11,5	11,7
Північна Африка	20,7	21,5	20,6	20,7
Країни, що знаходяться на південь від Сахари	189,6	209,3	236,7	243,2
Частка у зайнятому населенні, %				
Світ	54,3	48,6	39,6	39,1
Центральна та Південно-Східна Європа (без ЄС) та СНД	22,2	15,7	12,9	13,5
Східна Азія	66,8	50,4	27,8	25,1
Південно-Східна Азія та Азіатсько-Тихоокеанський регіон	71,3	62,4	51,4	50,9
Південна Азія	86,3	84,3	79,5	78,5
Латинська Америка та Кариби	27,3	26	15,3	15,9
Середній Схід	19,4	22,7	18,8	18,7
Північна Африка	42,2	39,1	31,7	31,2
Країни, що знаходяться на південь від Сахари	86,1	84,4	81,4	81,5

Аналіз темпів зростання виробництва та його впливу на соціально-економічну нерівність (табл. 4.6) дозволяє стверджувати, що:

1) темпи зростання в країнах, що розвиваються, не дозволяють скоротити розриви в рівнях розвитку у зв'язку із випереджаючими темпами зростання кількості населення;

2) усі країни світу відчули негативний вплив світової економічної кризи (2008-2009 рр.);

3) абсолютне зростання обсягів виробництва в країнах, що розвиваються, не завжди призводить до очікуваного ефекту у зв'язку із

диспропорціями у ціноутворенні на світових ринках та особливостями номенклатурного експорту товарів в країнах, що розвиваються.

Таблиця 4.7 – Щорічні зміни у темпах зростання світового виробництва, % [9]

Країни	Роки						
	2006	2007	2008	2009	2010	2011*	2012*
Світ	4	3,9	1,6	-2	3,6	3,1	3,5
у тому числі:							
Розвинені країни	2,8	2,5	0,1	-3,5	2,3	1,9	2,3
Зона євро	3	2,8	0,5	-4,1	1,6	1,3	1,7
Японія	2	2,4	-1,2	-5,2	2,7	1,1	1,4
Великобританія	2,8	2,7	-0,1	-4,9	1,8	2,1	2,6
США	2,7	1,9	0	-2,6	2,6	2,2	2,8
Перехідні економіки	8,3	8,6	5,2	-6,7	3,8	4	4,2
Росія	8,2	8,5	5,2	-7,9	3,9	3,7	3,9
Країни, що розвиваються	7,3	7,6	5,4	2,4	7,1	6	6,1
Африка	5,9	6,1	5	2,3	4,7	5	5,1
Нігерія	6,2	7	6	7	7,1	6,5	5,8
Південна Африка	5,6	5,5	3,7	-1,8	2,6	3,2	3,2
Східна та Південна Азія	8,6	9,3	6,2	5,1	8,4	7,1	7,3
Китай	11,6	13	9,6	9,1	10,1	8,9	9
Індія	9,6	9,4	7,5	6,7	8,4	8,2	8,4
Західна Азія	6,1	5,1	4,4	-1	5,5	4,7	4,4
Ізраїль	5,7	5,4	4,2	0,8	4	3,5	3
Туреччина	6,9	4,7	0,7	-4,7	7,4	4,6	5
Латинська Америка та Кариби	5,6	5,6	4	-2,1	5,6	4,1	4,3
Бразилія	4	6,1	5,1	-0,2	7,6	4,5	5,2
Мексика	4,9	3,3	1,5	-6,5	5	3,4	3,5
У тому числі:							
Найменш розвинені країни	7,6	8,1	6,7	4	5,2	5,5	5,7

• - прогноз

«Становище на світових ринках далеко від справедливого, і існує ряд умов, які не сприяють зменшенню дивергенції доходів між країнами. Завдяки більш значній «спадщині» багатші країни отримують преференційний доступ на ринки капіталу і виявляються менш уразливими для коливань на світових ринках сировини. Глобальні інвестори, як правило, віддають перевагу країнам, що відрізняються більш високим рівнем добробуту і більш розвиненими людським

капіталом, інфраструктурою і організаційною базою, що гарантує менший інвестиційний ризик. Бідні країни характеризуються менш диверсифікованою економікою і структурами експорту, що робить їх набагато більш уразливими для коливань цін на сировину і потрясінь на міжнародних фінансових ринках. Крім того, країни, що розвиваються, мають менші можливості на переговорах, де встановлюються норми, що регулюють глобальні ринки» [3].

Таблиця 4.8 – Глобальні асиметрії та диспропорції за показником прямих іноземних інвестицій (ПІІ) [11]

Групи країн	Роки							Абсолютне відхилення за 1990-2009 рр.
	1990	2000	2005	2006	2007	2008	2009	
Світ, млрд. дол.	207,7	1401,5	985,8	1459,2	2100	1771	1114	906,3
Розвинені країни	172,5	1138	624,5	970,1	1444	1018	566	393,5
Країни Південно-Східної Європи та СНД	0,071	7	31,1	54,7	91	123	70	69,9
Країни, що розвиваються	35,1	256,5	330,2	434,4	565	630	478	442,9
Утому числі:								
Найменш розвинені країни	0,154	3,4	7,3	9,4	25,6	32,4	28	27,8
Глобальні асиметрії та диспропорції								
Абсолютний розрив між багатими та бідними країнами за обсягами ПІІ*, млрд. дол.	172,3	1134,6	617,2	960,7	1418,5	985,9	538	365,7
Відносний розрив між багатими та бідними країнами за обсягами ПІІ	1120,1	334,7	85,5	103,2	56,4	31,4	20,2	-1099,9

Незважаючи на зусилля бідних країн, багаті країни продовжують свою експансію на більшості товарних ринків та залишаються як провідними експортерами, так і імпортерами товарів та послуг (табл. 4.9, 4.10).

Таблиця 4.9 – Динаміка та географічна структура товарного експорту [6]

	Роки								Абсолютне відхилення за 1980-2009 рр.
	1980	1990	2000	2005	2006	2007	2008	2009	
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>
млрд. дол									
Світ	2035,5	3485,7	6448,5	10504,6	12128,6	13986	16099,6	12419,1	10383,6
Розвинені країни	1349,5	2520,2	4236,7	6334,3	7131,6	8153,8	9080,2	7029,2	5679,7
Транзитивні економіки	85,5	118,5	154,8	367,7	460,9	545,5	740,6	484,3	398,9
Країни, що розвиваються	600,5	847	2057,1	3802,7	4536,1	5286,7	6278,8	4905,5	4305,1
У тому числі:									
Найменш розвинені країни	14,7	19,5	36,1	83	104,3	130,1	178,7	125,4	110,8
Бідні країни із високим рівнем заборгованості	20,4	21,6	27,7	54,6	66,7	76,9	96,6	78,2	57,9
%									
Світ	100	100	100	100	100	100	100	100	-
Розвинені країни	66,3	72,3	65,7	60,3	58,8	58,3	56,4	56,6	-9,7
Транзитивні економіки	4,2	3,4	2,4	3,5	3,8	3,9	4,6	3,9	-0,3

Продовження таблиці 4.9

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>
Країни, що розвиваються	29,5	24,3	31,9	36,2	37,4	37,8	39	39,5	10
У тому числі:									
Найменш розвинені країни, %	0,72	0,56	0,56	0,79	0,86	0,93	1,11	1,01	0,29
Бідні країни із високим рівнем заборгованості	1	0,62	0,43	0,52	0,55	0,55	0,6	0,63	-0,37
Глобальні асиметрії та диспропорції розвитку									
Абсолютний розрив між країнами із низьким та високим рівнем доходів за показником вартості експорту товарів*, млрд. дол.	1334,9	2500,6	4200,5	6251,3	7027,3	8023,8	8901,4	6903,8	5568,9
Відносний розрив між країнами із високим та низьким рівнем доходів за показником вартості експорту товарів	91,8	129,2	117,4	76,3	68,4	62,7	50,8	56	-35,8

Таблиця 4.10 – Динаміки та географічна структура експорту послуг [6]

Групи країн	Роки								Абсолютне відхилення за 1980-2009 рр.
	1980	1990	2000	2005	2006	2007	2008	2009	
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>
млрд. дол.									
Світ	389	826,4	1527	2560,2	2898,5	3466	3888,8	3414,6	3025,6
Розвинені країни	313,1	669,4	1155,9	1876,6	2104,3	2495,5	2776,6	2421,0	2107,9
Транзитивні економіки	4,7	6,6	22,9	58,9	69,6	86,7	112,8	92,2	87,5
Країни, що розвиваються	71,2	150,4	348,2	624,7	724,6	883,8	999,4	901,5	830,3
У тому числі:									0
Найменш розвинені країни	3,1	4,1	7,6	12,8	14,5	17,3	19,4	20,5	17,4
Бідні країни із високим рівнем заборгованості	3,5	4,1	6,1	12,8	14,5	17,3	19,4	20,5	17
%									
Світ	100	100	100	100	100	100	100	100	-
Розвинені країни, %	80,5	81	75,7	73,3	72,6	72	71,4	70,9	-9,6
Транзитивні економіки, %	1,2	0,8	1,5	2,3	2,4	2,5	2,9	2,7	1,5
Країни, що розвиваються, %	18,3	18,2	22,8	24,4	25	25,5	25,7	26,4	8,1

Продовження таблиці 4.10

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>
У тому числі:									
Найменш розвинені країни, %	0,8	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6	-0,2
Бідні країни із високим рівнем заборгованості	0,9	0,5	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6	-0,3
Глобальні асиметрії та диспропорції розвитку									
Абсолютний розрив між багатими та бідними країнами за показником вартості експорту послуг*, млрд. дол.	310	665,3	1148,3	1863,8	2089,8	2478,2	2757,2	2400,5	2090,5
Відносний розрив між багатими та бідними країнами за показником вартості експорту послуг	101	163,3	152,1	146,6	145,1	144,2	143,1	118,1	-17,1

Як засвідчують дані таблиць 4.9, 4.10., протягом 1980-2009 рр. розрив за величиною експорту товарів та послуг між багатими та бідними країнами суттєво збільшився (за показником експорту товарів на 5568,9 млрд. дол., за показником експорту послуг – на 2090,5 млрд. дол.):

У 1980 році вартісний показник експорту товарів багатих країн був на 1334,9 млрд. дол. (у 91,8 рази) більше аналогічного показника бідних країн. У 2009 році розрив досяг 6903,8 млрд. дол. Таким чином, у 2009 році вартісний показник експорту товарів багатих країн у 56 разів перевищував аналогічний показник бідних країн.

У 1980 році вартісний показник експорту послуг багатих країн на 310 млрд. дол. (у 101 раз) більше аналогічного показника бідних країн. У 2009 році розрив за цим показником між багатими та бідними країнами становив вже 2400,5 млрд. дол. Вартісний показник експорту багатих країн (2421 млрд. дол.) більше, ніж у 118 разів перевищував даний показник бідних країн (20,5 млрд. дол.).

Таким чином, проведений аналіз особливостей соціально-економічного розвитку світу в умовах глобалізації дозволяє зробити висновок, що незважаючи на тенденції до конвергенції, посилення взаємозалежності між світовими акторами, асиметричність та диспропорційність залишаються об'єктивними атрибутами нової світогосподарської цілісності, що формується, тому проблеми корекції конкурентних позицій та покращення конкурентного статусу залишаються актуальними, потребують нових підходів до їх вирішення та аналізу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. World Development Indicators 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators>.
2. Офіційний сайт ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/ru/>.
3. Обзор мирового экономического и социального положения, 2006 год: дивергенция темпов роста и развития (ООН)[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/330/63/PDF/N0633063.pdf?OpenElement>.
4. Обзор мирового экономического и социального положения, 2010 год «Переоснащение мирового развития» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/ru/development/surveys/docs/wess2010.pdf>.
5. Milanovic B. More or Less [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2011/09/pdf/milanovic.pdf>.
6. UNCTAD handbook of statistics 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.unctad.org/en/docs/tdstat35_en.pdf.
7. Changing Wealth of Nations [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://siteresources.worldbank.org/ENVIRONMENT/Resources/ChangingWealthNations.pdf>.
8. How does the structure of national wealth change as a country develops? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.worldbank.org/depweb/beyond/beyondco/beg_16.pdf.
9. The Global Social Crisis Report on the World Social Situation 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://social.un.org/index/LinkClick.aspx?fileticket=9hX-7ka9Ad4%3d&tabid=1562>.
10. Rethinking Poverty Report on the World Social Situation 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/esa/socdev/rwss/docs/2010/fullreport.pdf>.
11. Офіційний сайт ЮНКТАД [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unctad.org>.
12. Попкова Е.Г. Новое качество экономического роста и «воронки отсталости» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.econ.asu.ru/lib/sborn/iecm2006/pdf/stat15.pdf>.
13. The World in 2050 How big will the major emerging market economies get and how can the OECD compete? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pwc.com/gx/en/world-2050/>

- pdf/world2050emergingeconomies.pdf.
14. Dan Harris, Mick Moore and Hubert Schmitz Country Classifications for a Changing World [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www2.ids.ac.uk/gdr/cfs/pdfs/Wp326.pdf>.
  15. Global Economic Prospects 2011 (The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://siteresources.worldbank.org/INTGEP/Resources/335315-1307471336123/7983902-1307479336019/Full-Report.pdf>.

РОЗДІЛ 5

АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ЦИВІЛІЗАЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Усвідомлення факту, що «...саме перерозподіл потенціалів (сили) призводить до трансформації міжнародних систем...» [1], а отже того, що в сучасних умовах існує реальна можливість корекції ієрархічної позиції та підвищення конкурентного статусу для більшості світових акторів, змушує їх постійно вести пошук інструментів, механізмів та стратегій, які дозволили б забезпечити бажаний ефект. Однак, незважаючи на чітку постановку проблеми та численні дослідження у цьому напрямі, стратегії управління конкурентоспроможністю національної економіки в більшості країн світу демонструють свою недієздатність та не забезпечують очікуваного результату. Це пов'язано із тим, що здебільшого процес розробки стратегій забезпечення та/або підвищення конкурентоспроможності національної економіки зводиться до копіювання елементів або повного запозичення стратегій, які довели свою ефективність в інших країнах світу. Такий «ефект» від використання «запозичених стратегій» Гельвановський М. пояснює тим, що «...приймаюча сторона (національна економіка), копіюючи стереотипи поведінки, змушена буде завжди до них пристосовуватися як до чужорідних і тому завжди буде менш конкурентоспроможною і, як наслідок, приречена на постійне стратегічне відставання...» [2].

Кожна країна світу характеризується певним «цивілізаційним потенціалом», який визначає особливості її розвитку та можливості ефективного використання елементів запозичених стратегій, в той же час процедура розробки стратегії управління конкурентоспроможністю національної економіки повинна враховувати її специфічні атрибути. Саме тому сьогодні існує нагальна потреба аналізу та оцінки впливу цивілізаційних детермінантів країн на рівень конкурентоспроможності їх національних економік.

Під аналізом та оцінкою впливу цивілізаційних детермінантів на рівень конкурентоспроможності національних економік розуміється процес встановлення причинно-наслідкових зв'язків між:

- 1) особливостями систем базових цінностей суспільства країн, які за цією характеристикою віднесені до однієї таксономічної одиниці;
- 2) параметрами розвитку;

3) ієрархічною позицією національних економічних систем в геоeкономічному просторі – рівнем конкурентоспроможності національних економік.

Таким чином, враховуючи комплексність даного завдання, процес аналізу та оцінки впливу цивілізаційних детермінантів на рівень конкурентоспроможності національних економік доцільно представити як стадіальний процес, основні етапи реалізації якого подано у вигляді алгоритму на рис. 5.1.

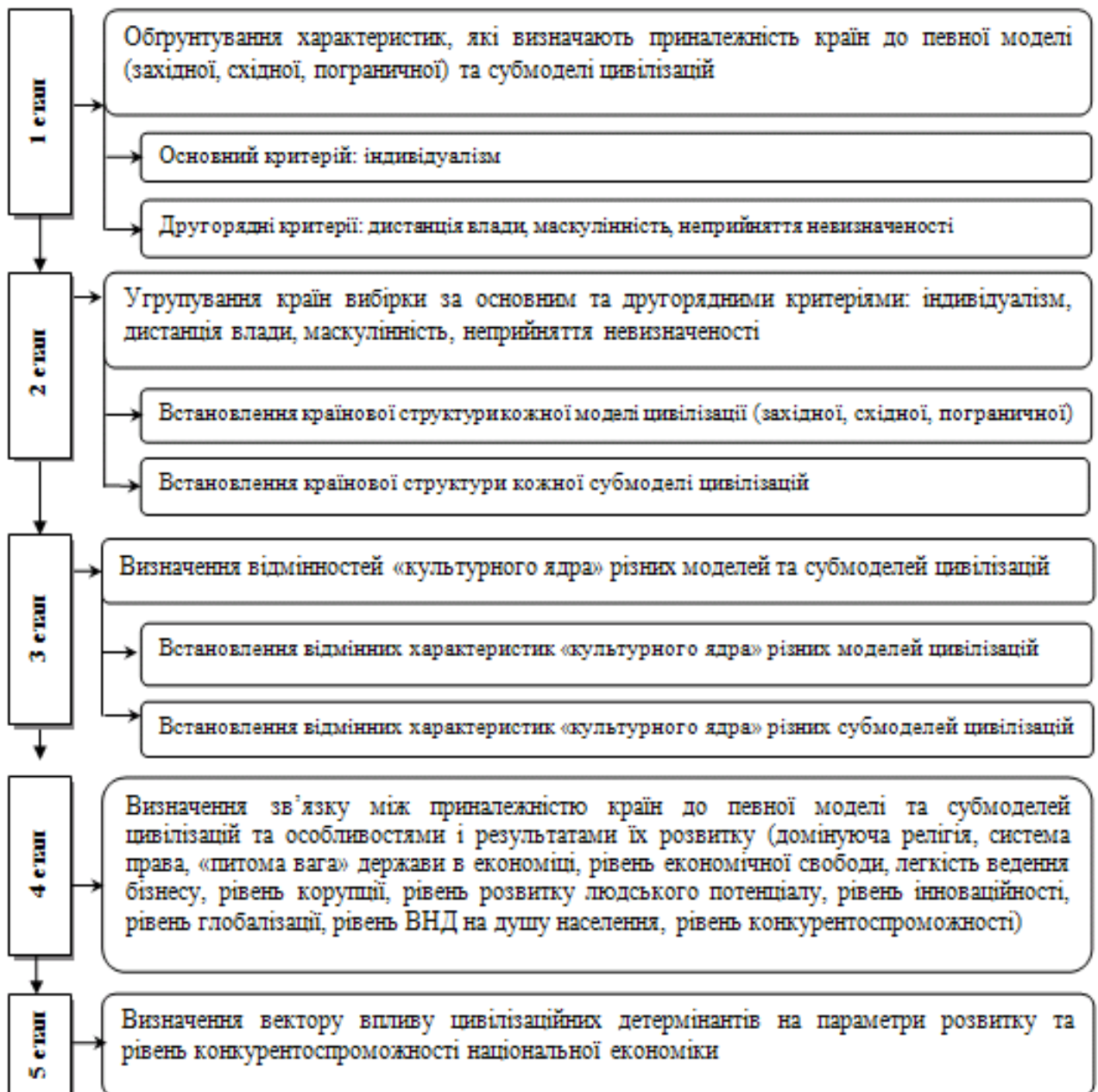

Рис. 5.1. Алгоритм аналізу та оцінки впливу цивілізаційних детермінантів на рівень конкурентоспроможності національної економіки

1 етап. Обґрунтування характеристик, які визначають приналежність країн до певної моделі (західної, східної, пограничної) та субмоделі цивілізацій.

У якості головного критерію цивілізаційної приналежності було використано систему цінностей, запропоновану Г. Хофстедом [3]:

- 1) індивідуалізм (IDV);
- 2) дистанція влади (PDI);
- 3) маскуліність (MAS);
- 4) неприйняття невизначеності (UAI).

Таблиця 5.1. – Системи цінностей країн за Хофстедом [3]-[6]

№	Країна	Елементи системи цінностей				
		Дистанція влади (PDI)	Індивідуалізм (IDV)	Маскуліність (MAS)	Неприйняття невизначеності (UAI)	Довгострокова орієнтація або Конфуціанський динамізм (LTO)
1	2	3	4	5	6	7
1	США	40	91	62	46	29
2	Австралія	36	90	61	51	31
3	Великобританія	35	89	66	35	25
4	Нідерланди	38	80	14	53	44
5	Нова Зеландія	22	79	58	49	30
6	Італія	50	76	70	75	-
7	Бельгія	65	75	54	94	-
8	Данія	18	74	16	23	-
9	Франція	68	71	43	86	-
10	Швеція	31	71	5	29	33
11	Ірландія	28	70	68	35	-
12	Норвегія	31	69	8	50	20
13	Швейцарія	34	68	70	58	-
14	Німеччина	35	67	66	65	31
15	Південна Африка	49	65	63	49	-
16	Фінляндія	33	63	26	59	-
17	Польща	68	60	64	93	32
18	Чехія	57	58	57	74	-
19	Австрія	11	55	79	70	-
20	Угорщина	46	55	88	82	50
21	Ізраїль	13	54	47	81	-
22	Іспанія	57	51	42	86	-
23	Індія	77	48	56	40	61
24	Аргентина	49	46	56	86	-

Продовження таблиці 5.1

1	2	3	4	5	6	7
25	Японія	54	46	95	92	80
26	Іран	58	41	43	59	-
27	Ямайка	45	39	68	13	-
28	Бразилія	69	38	49	76	65
29	Єгипет	80	38	52	68	-
30	Ірак	80	38	52	68	-
31	Кувейт	80	38	52	68	-
32	Ліван	80	38	52	68	-
33	Лівія	80	38	52	68	-
34	Саудівська Аравія (СА)	80	38	52	68	-
35	Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ)	80	38	52	68	-
36	Туреччина	66	37	45	85	-
37	Уругвай	61	36	38	100	-
38	Греція	60	35	57	112	-
39	Філіппіни	94	32	64	44	19
40	Мексика	81	30	69	82	-
41	Ефіопія	64	27	41	52	25
42	Кенія	64	27	41	52	25
43	Португалія	63	27	31	104	-
44	Танзанія	64	27	41	52	25
45	Замбія	64	27	41	52	25
46	Малайзія	104	26	50	36	-
47	Гонконг	68	25	57	29	96
48	Чилі	63	23	28	86	-
49	Китай	80	20	66	40	118
50	Гана	77	20	46	54	16
51	Нігерія	77	20	46	54	16
52	Сьєрра-Леоне	77	20	46	54	16
53	Сінгапур	74	20	48	8	48
54	Таїланд	64	20	34	64	56
55	Ель Сальвадор	66	19	40	94	-
56	Південна Корея (Корея)	60	18	39	85	75
57	Тайвань	58	17	45	69	87
58	Перу	64	16	42	87	-
59	Коста-Ріка	35	15	21	86	-
60	Індонезія	78	14	46	48	-
61	Пакистан	55	14	50	70	-
62	Колумбія	67	13	64	80	-
63	Венесуела	81	12	73	76	-
64	Панама	95	11	44	86	-
65	Еквадор	78	8	63	67	-
66	Гватемала	95	6	37	101	-
67	Росія	93	39	36	95	-
68	Україна	23	51	13	57	56

За основний критерій приналежності країни до певної моделі цивілізації (західної, східної, пограничної) взято параметр «індивідуалізм» (IDV), бінарною опозицією якого є «колективізм», оскільки саме даний параметр є найбільш репрезентативним показником міжкультурних відмінностей та суттєво варіює від однієї моделі цивілізації до іншої.

У якості додаткових критеріїв приналежності країни до певної моделі цивілізації було використано: рівень дистанції влади, рівень маскулінності, рівень неприйняття невизначеності.

2 етап. Угрупування країн вибірки за їх приналежністю до певної моделі та субмоделей цивілізацій», включає дві стадії:

2.1. Встановлення країнової структури кожної моделі цивілізації (західної, східної та пограничної) (додаток Б.1).

Виходячи з принципу оптимальності Парето, прийнято, що 80% різниці між системами цінностей країн, і, як наслідок, 80% різниці між моделями та субмоделями цивілізацій, може бути пояснено 20% зміни за параметром «індивідуалізм».

На основі врахування можливих варіантів зв'язку між субмоделями та моделлю цивілізації (path dependence, path determinacy, path indeterminacy – критичний тип зв'язку) було прийнято наступну шкалу приналежності країн до певних моделей цивілізацій: значення параметру «індивідуалізм» країни на рівні: 0-48 одиниць – східна модель цивілізації; 48-60 – погранична модель; 60-120 – західна модель (табл. 2.3).

Таблиця 5.2 – Результати угрупування країн за приналежністю до моделей цивілізацій

Модель західної цивілізації	Модель пограничної цивілізації	Модель східної цивілізації
1	2	3
Межі варіації основної ознаки – індивідуалізм		
60-120	48-60	0-48
17 країн: США, Австралія, Великобританія, Нідерланди, Нова Зеландія, Італія, Бельгія, Данія, Франція, Швеція, Ірландія, Норвегія, Швейцарія, Німеччина, Південна Африка,	7 країн: Чехія, Австрія, Ізраїль, Угорщина, Іспанія, Україна, Індія	44 країни: Аргентина, Японія, Іран, Ямайка, Росія, Бразилія, Єгипет, Ірак, Кувейт, Ліван, Лівія, Саудівська Аравія, ОАЕ, Туреччина, Уругвай, Греція, Філіппіни, Мексика, Ефіопія, Кенія, Португалія, Танзанія, Замбія, Малайзія, Га-

Продовження таблиці 5.2

1	2	3
Фінляндія, Польща		на, Гонконг, Чилі, Китай, Нігерія, Сьєрра-Леоне, Сінгапур, Таїланд, Ель Сальвадор, Південна Корея, Тайвань, Перу, Коста-Ріка, Індонезія, Пакистан, Колумбія, Венесуела, Панама, Еквадор, Гватемала.

2.2. Встановлення країнової структури кожної субмоделі цивілізацій (західної, пограничної, східної).

Для зменшення суб'єктивності під час угруповання країн вибірки (обсяг вибірки обумовлений наявністю статистичної інформації та становить 68 країн) за приналежністю до певних субмоделей цивілізацій та визначення оптимальної кількості однорідних груп країн, з огляду на варіацію ознак групування (основного критерію та другорядних критеріїв), було використано формулу Стерджеса:

$$n = 1 + 3,322 \times \ln N, \quad (5.1)$$

де n – кількість груп;

N - кількість одиниць сукупності (обсяг вибірки).

Межі груп (величина інтервалів) визначено за формулою:

$$h = \frac{R}{n}, \quad (5.2)$$

де R - розмах варіації ($x_{max} - x_{min}$).

У результаті угруповання за основним критерієм (табл.5.3, додаток Б.2) було визначено 6 відносно однорідних груп країн, представлених на рисунку 5.2.

Таблиця 5.3 – Угрупування країн за основним критерієм

Діапазон варіації критеріальної ознаки	Угрупування при першому наближенні	Склад групи	Угрупування при другому наближенні	Склад групи
1	2	3	4	5
0-12	Група 1	3 країни: Еквадор, Панама, Гватемала	Група 1	19 країн: Коста-Ріка, Пакистан, Колумбія, Тай-

Продовження таблиці 5.3

1	2	3	4	5
12-24	Група 2	16 країн: Коста-Ріка, Пакистан, Колумбія, Перу, Тайвань, Південна Корея, Ель Сальвадор, Таїланд, Чилі, Венесуела, Індонезія, Сінгапур, Нігерія, Гана, Китай, Сьєрра-Леоне		вань, Перу, Південна Корея, Ель Сальвадор, Таїланд, Чилі, Венесуела, Індонезія, Сінгапур, Нігерія, Гана, Сьєрра-Леоне, Китай, Еквадор, Панама, Гватемала
24-36	Група 3	10 країн: Гонконг, Замбія, Танзанія, Португалія, Кенія, Ефіопія, Греція, Мексика, Філіппіни, Малайзія	Група 2	10 країн: Гонконг, Замбія, Танзанія, Португалія, Кенія, Ефіопія, Греція, Мексика, Філіппіни, Малайзія
36-48	Група 4	15 країн: Ямайка, Японія, Аргентина, Уругвай, Туреччина, Бразилія, Іран, ОАЕ, Саудівська Аравія, Лівія, Ліван, Кувейт, Ірак, Єгипет, Росія	Група 3	15 країн: Ямайка, Японія, Аргентина, ОАЕ, Уругвай, Туреччина, Росія, Саудівська Аравія, Бразилія, Іран, Ліван, Лівія, Ірак, Кувейт, Єгипет
48-60	Група 5	7 країн: Австрія, Ізраїль, Україна, Чехія, Угорщина, Іспанія, Індія	Група 4	7 країн: Австрія, Ізраїль, Чехія, Україна, Угорщина, Іспанія, Індія
60-72	Група 6	9 країн: Ірландія, Фінляндія, Німеччина, Швейцарія, Норвегія, Швеція, Польща, Південна Африка, Франція	Група 5	9 країн: Ірландія, Фінляндія, Німеччина, Швейцарія, Норвегія, Швеція, Південна Африка, Польща, Франція
72-84	Група 7	5 країн: Данія, Нова Зеландія, Нідерланди, Італія, Бельгія	Група 6	8 країн: Данія, Нова Зеландія, Нідерланди, Італія, Бельгія, США, Австрія, Великобританія
84-96	Група 8	3 країни: США, Австрія, Великобританія		

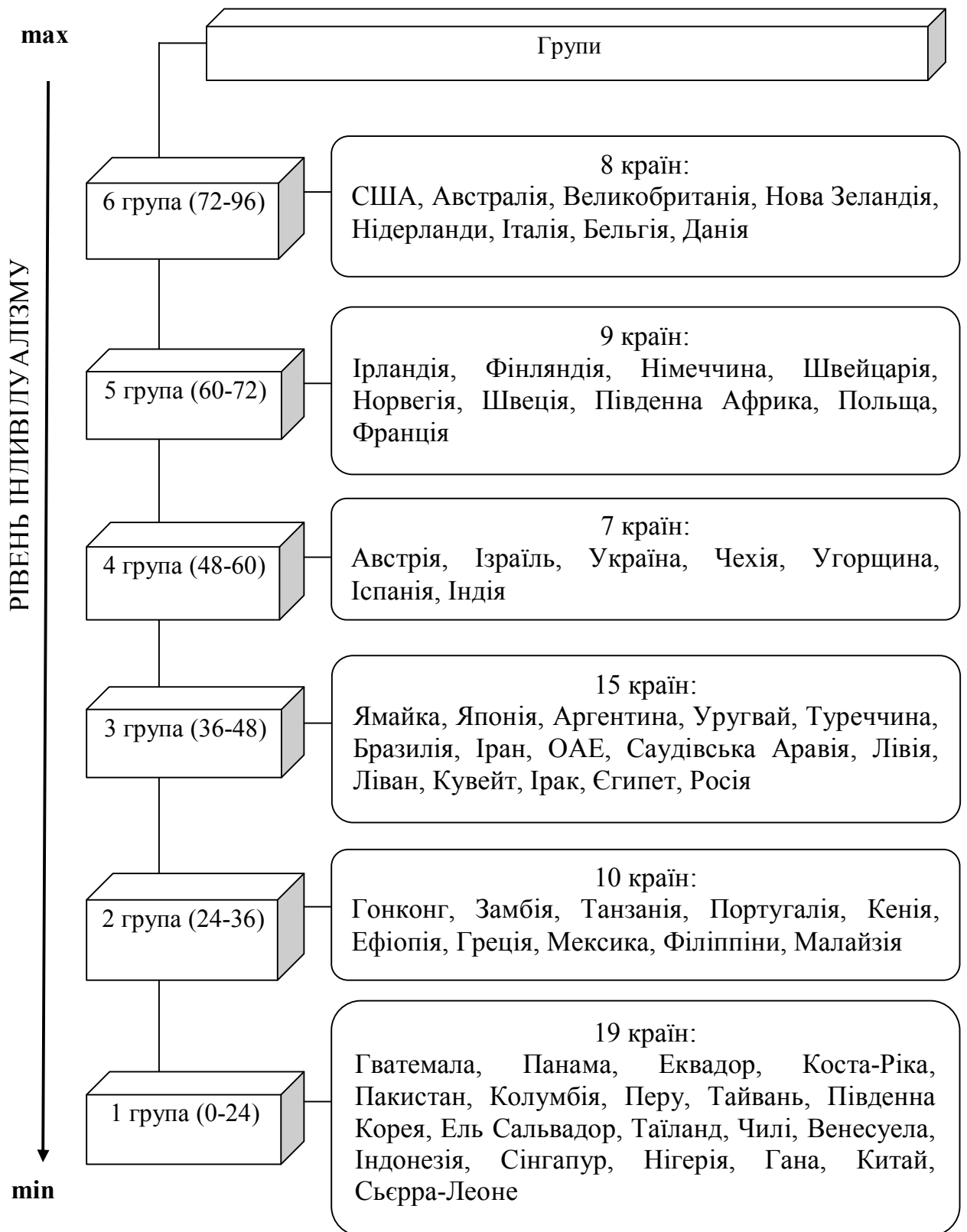

Рис. 5.2. Групи країн, виділені за параметром «Індивідуалізм».

Особливості цих груп було деталізовано за додатковими критеріями: дистанція влади (PDI), маскулінність (MAS), неприйняття невизначеності (UAI).

Таблиця 5.4 – Угрупування країн за другорядними критеріями
(дистанція влади – PDI)

Діапазон варіації критеріальної ознаки	Угрупування при першому наближенні	Склад групи	Угрупування при другому наближенні	Склад групи
0-13	Група 1	2 країни: Австрія, Ізраїль	Група 1	5 країн: Австрія, Ізраїль, Данія, Нова Зеландія, Україна
13-27	Група 2	3 країни: Нова Зеландія, Данія, Україна		
27-40	Група 3	10 країн: Австралія, Великобританія, Нідерланди, Швеція, Ірландія, Норвегія, Швейцарія, Німеччина, Фінляндія, Коста-Ріка	Група 2	16 країн: Австралія, Великобританія, Нідерланди, Швеція, Ірландія, Норвегія, Швейцарія, Німеччина, Фінляндія, Коста-Ріка, Італія, США, Південна Африка, Угорщина, Аргентина, Ямайка
40-53	Група 4	6 країн: Італія, Південна Африка, Угорщина, Аргентина, США, Ямайка	Група 3	
53-66	Група 5	20 країн: Бельгія, Чехія, Іспанія, Японія, Ямайка, Уругвай, Греція, Ефіопія, Кенія, Португалія, Замбія, Танзанія, Чилі, Таїланд, Південна Корея, Тайвань, Перу, Пакистан, Туреччина, Ель Сальвадор	Група 4	20 країн: Бельгія, Чехія, Іспанія, Японія, Ямайка, Уругвай, Греція, Чилі, Португалія, Ефіопія, Кенія, Танзанія, Замбія, Таїланд, Південна Корея, Тайвань, Перу, Пакистан, Туреччина, Ель Сальвадор
66-80	Група 6	12 країн: Франція, Польща, Індія, Бразилія, Гонконг, Гана, Нігерія, Сьєрра-Леоне, Сінгапур, Колумбія, Еквадор, Індонезія	Група 5	12 країн: Франція, Польща, Індія, Бразилія, Гонконг, Гана, Нігерія, Сьєрра-Леоне, Сінгапур, Еквадор, Індонезія, Колумбія
80-93	Група 7	10 країн: Єгипет, Ірак, Кувейт, Ліван, Лівія, Саудівська Аравія, ОАЕ, Мексика, Китай, Венесуела	Група 6	10 країн: Єгипет, Ірак, ОАЕ, Кувейт, Ліван, Саудівська Аравія, Лівія, Венесуела, Мексика, Китай
93-106	Група 8	5 країн: Філіппіни, Гватемала, Панама, Малайзія, Росія	Група 7	5 країн: Філіппіни, Гватемала, Малайзія, Панама, Росія

Таблиця 5.5 – Угрупування країн за другорядними критеріями
(маскулінність – MAS)

Діапазон варіації критеріальної ознаки	Угрупування при першому наближенні	Склад групи	Угрупування при другому наближенні	Склад групи
0-13	Група 1	2 країни: Швеція, Норвегія	Група 1	6 країн: Швеція, Норвегія, Нідерланди, Данія, Коста-Ріка, Україна
13-26	Група 2	4 країни: Нідерланди, Данія, Кос- та-Ріка, Україна		
26-39	Група 3	7 країн: Фінляндія, Португалія, Уругвай, Чилі, Гватема- ла, Таїланд, Росія	Група 2	7 країн: Фінляндія, Уругвай, Гватемала, Порту- галія, Таїланд, Росія Чилі
39-51	Група 4	22 країни: Франція, Ізраїль, Іспанія, Іран, Бразилія, Туреч- чина, Ефіопія, Кенія, Тан- занія, Замбія, Малайзія, Гана, Нігерія, Сьєрра- Леоне, Сінгапур, Ель Сальвадор, Індонезія, Південна Корея, Перу, Пакистан, Панама, Тай- вань	Група 3	22 країни: Франція, Ізраїль, Іс- панія, Іран, Брази- лія, Кенія, Туреч- чина, Ефіопія, Тан- занія, Замбія, Сьєр- ра-Леоне, Малайзія, Нігерія, Ель Сальва- дор, Індонезія, Сінга- пур, Південна Корея, Перу, Тайвань, Гана, Панама, Пакистан
51-64	Група 5	21 країна: США, Австралія, Нова Зеландія, Південна Аф- рика, Чехія, Індія, Єги- пет, Ірак, Аргентина, Кувейт, Ліван, Лівія, Саудівська Аравія, ОАЕ, Греція, Гонконг, Еква- дор, Бельгія, Польща, Філіппіни, Колумбія	Група 4	21 країна: США, Австралія, Нова Зеландія, Пів- денна Африка, Ірак, Аргентина, Чехія, Ін- дія, Єгипет, Саудів- ська Аравія, Еква- дор, ОАЕ, Кувейт, Ліван, Лівія, Греція, Гонконг, Колумбія, Бельгія, Філіппіни, Польща
64-77	Група 6	9 країн: Італія, Ірландія, Швей- царія, Німеччина, Ямай- ка, Мексика, Венесуела, Великобританія, Китай	Група 5	12 країн: Італія, Швейцарія, Ірландія, Німеччи- на, Великобританія, Ямайка, Мексика, Китай, Венесуела, Угорщина, Японія, Австрія
77-90	Група 7	2 країни: Австрія, Угорщина		
90-103	Група 8	1 країна: Японія		

Таблиця 5.6 – Угрупування країн за другорядними критеріями (неприйняття невизначеності – UAI)

Діапазон варіації критеріальної ознаки	Угрупування при першому наближенні	Склад групи	Угрупування при другому наближенні	Склад групи
0-15	Група 1	2 країни: Ямайка, Сінгапур	Група 1	5 країн: Ямайка, Сінгапур, Швеція, Данія, Гонконг
15-30	Група 2	3 країни: Данія, Швеція, Гонконг		
30-45	Група 3	6 країн: Великобританія, Індія, Ірландія, Філіппіни, Малайзія, Китай	Група 2	6 країн: Великобританія, Індія, Ірландія, Філіппіни, Малайзія, Китай
45-59	Група 4	18 країн: США, Нідерланди, Австралія, Швейцарія, Нова Зеландія, Норвегія, Південна Африка, Ефіопія, Кенія, Танзанія, Замбія, Гана, Сьєрра-Леоне, Іран, Індонезія, Фінляндія, Україна, Нігерія	Група 3	18 країн: США, Нідерланди, Швейцарія, Австралія, Нова Зеландія, Норвегія, Південна Африка, Ефіопія, Кенія, Сьєрра-Леоне, Танзанія, Замбія, Гана, Індонезія, Фінляндія, Іран, Україна, Нігерія
59-74	Група 5	14 країн: Німеччина, Австрія, Таїланд, Тайвань, Пакистан, Еквадор, Ірак, Кувейт, Ліван, Лівія, Саудівська Аравія, Чехія, ОАЕ, Єгипет	Група 4	14 країн: Німеччина, Австрія, Таїланд, Тайвань, Пакистан, Еквадор, Ірак, Кувейт, Ліван, Лівія, Саудівська Аравія, Чехія, ОАЕ, Єгипет
74-89	Група 6	16 країн: Італія, Франція, Угорщина, Ізраїль, Іспанія, Аргентина, Туреччина, Мексика, Чилі, Південна Корея, Перу, Коста-Ріка, Колумбія, Венесуела, Панама, Бразилія	Група 5	16 країн: Італія, Франція, Угорщина, Ізраїль, Іспанія, Аргентина, Туреччина, Мексика, Чилі, Південна Корея, Перу, Коста-Ріка, Колумбія, Венесуела, Панама, Бразилія
89-104	Група 7	7 країн: Бельгія, Польща, Японія, Уругвай, Росія, Ель Сальвадор, Гватемала	Група 6	9 країн: Бельгія, Гватемала, Ель Сальвадор, Польща, Японія, Уругвай, Португалія, Греція, Росія
104-119	Група 8	2 країни: Греція, Португалія		

Таблиця 5.7 – Групування країн вибірки за основним та другорядними ознаками
(рівень дистанції влади)

		Уточнююча класифікаційна ознака (другорядний критерій угруповання)							
		РІВЕНЬ ДИСТАНЦІЇ ВЛАДИ							
		1 група (0-27)	2 група (27-40)	3 група (40-53)	4 група (53-66)	5 група (66-80)	6 група (80-93)	7 група (93-106)	
Основна класифікаційна ознака	РІВЕНЬ ІНДИВІДУАЛІЗМУ	1 субмодель західної цивілізації	Данія Нова Зеландія	США, Австралія, Великобританія, Нідерланди	Італія	Бельгія			
		2 субмодель західної цивілізації	Ірландія	Фінляндія, Німеччина, Швейцарія, Норвегія Швеція	Південна Африка	Польща, Франція			
		Субмодель пограничної цивілізації	Австрія, Ізраїль, Україна		Чехія, Угорщина, Іспанія		Індія		
		1 субмодель східної цивілізації			Ямайка, Японія, Аргентина	Уругвай, Туреччина, Бразилія, Іран	ОАЕ, Саудівська Аравія, Лівія, Ліван, Кувейт, Ірак, Єгипет	Росія	
		2 субмодель східної цивілізації				Гонконг, Замбія, Танзанія, Португалія, Кенія, Ефіопія, Греція	Мексика	Філіппіни	Малайзія
		3 субмодель східної цивілізації		Коста-Ріка	Пакистан	Колумбія, Перу, Тайвань, Південна Корея, Ель Сальвадор, Таїланд, Чилі	Венесуела, Індонезія, Сінгапур, Нігерія, Гана, Китай, Сьєрра- Леоне, Еквадор	Панама, Гватемала	

Таблиця 5.8 – Групування країн вибірки за основним та другорядними ознаками (маскулінність)

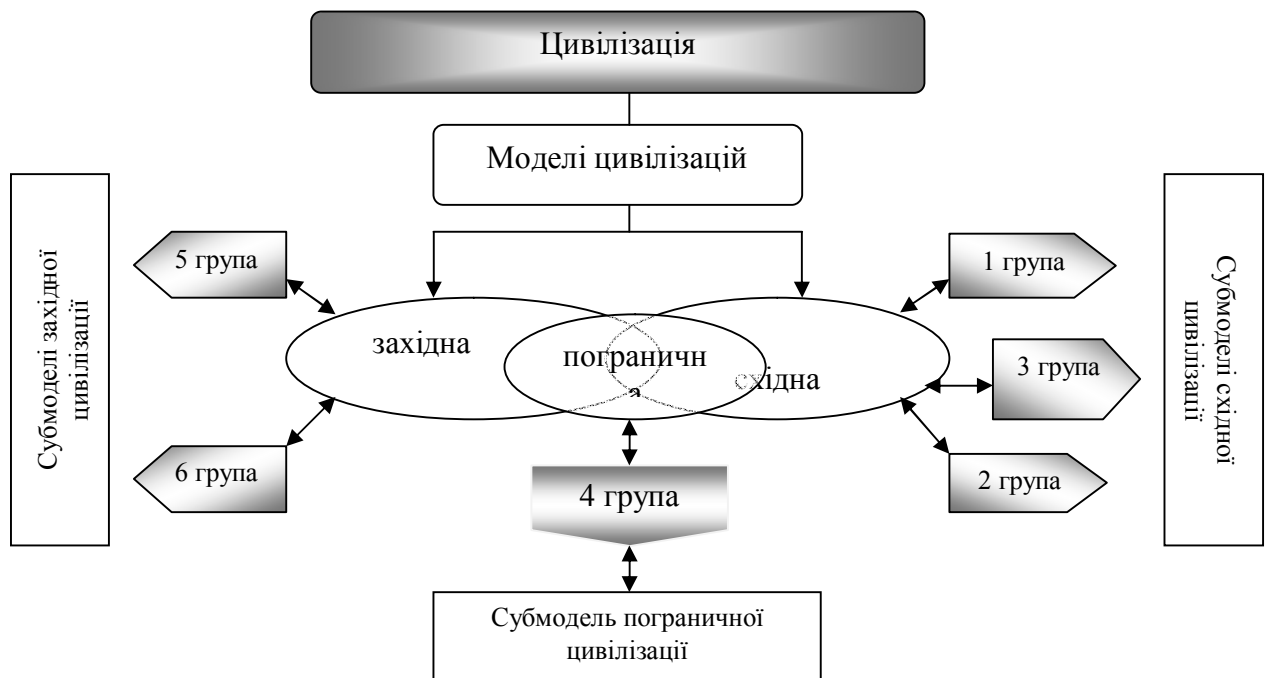
Параметри групування		Уточнююча класифікаційна ознака (другорядний критерій угруповання)					
		МАСКУЛІННІСТЬ					
		1 група (0-26)	2 група (26-39)	3 група (39-51)	4 група (51-64)	5 група (64-103)	
Основна класифікаційна ознака	РІВЕНЬ ІНДИВІДУАЛІЗМУ	1 субмодель західної цивілізації	Данія, Нідерланди			США, Австралія, Нова Зеландія, Бельгія	Великобританія, Італія
		2 субмодель західної цивілізації	Швеція, Норвегія	Фінляндія	Франція	Південна Африка	Ірландія, Швейцарія, Німеччина, Польща
		Субмодель пограничної цивілізації	Україна		Ізраїль, Іспанія	Індія, Чехія	Австрія, Угорщина
		1 субмодель східної цивілізації		Уругвай, Росія	Іран, Туреччина, Бразилія	ОАЕ, Саудівська Аравія, Лівія, Ліван, Кувейт, Ірак, Єгипет, Аргентина	Ямайка, Японія
		2 субмодель східної цивілізації		Португалія	Малайзія, Замбія, Танзанія, Кенія, Ефіопія	Гонконг, Греція	Філіппіни, Мексика
		3 субмодель східної цивілізації	Коста-Ріка	Таїланд, Чилі Гватемала	Сінгапур, Індонезія, Нігерія, Гана, Сьєрра-Леоне, Пакистан, Тайвань, Перу, Південна Корея, Ель Сальвадор, Панама	Еквадор	Китай, Колумбія, Венесуела

Таблиця 5.9 – Групування країн вибірки за основним та другорядними ознаками
(неприйняття невизначеності)

Параметри групування		Уточнююча класифікаційна ознака (другорядний критерій угруповання)						
		НЕПРИЙНЯТТЯ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ						
		1 група (0-30)	2 група (30-45)	3 група (45-59)	4 група (59-74)	5 група (74-89)	6 група (89-119)	
Основна класифікаційна ознака	РІВЕНЬ ІНДИВІДУАЛІЗМУ	1 субмодель західної цивілізації	Данія	Великобританія	США, Австралія, Нова Зеландія, Нідерланди		Італія	Бельгія
		2 субмодель західної цивілізації	Швеція	Ірландія	Фінляндія, Швейцарія, Норвегія, Південна Африка	Німеччина	Франція	Польща
		Субмодель пограничної цивілізації		Індія	Україна	Австрія, Чехія	Ізраїль, Угорщина, Іспанія	
		1 субмодель східної цивілізації	Ямайка		Іран	ОАЕ, Саудівська Аравія, Лівія, Ліван, Кувейт, Ірак, Єгипет	Аргентина, Туреччина, Бразилія	Японія, Уругвай, Росія
		2 субмодель східної цивілізації	Гонконг	Філіппіни, Малайзія	Замбія, Танзанія, Кенія, Ефіопія		Мексика	Португалія, Греція
		3 субмодель східної цивілізації	Сінгапур	Китай	Індонезія, Нігерія, Гана, Сьєрра-Леоне	Пакистан, Тайвань, Таїланд, Еквадор	Коста-Ріка, Колумбія, Перу, Південна Корея, Чилі, Венесуела, Панама	Ель Сальвадор, Гватемала

Враховуючи межі варіації основного критерію в межах моделей цивілізацій, визначені групи країн було розподілено за приналежністю до певної моделі цивілізацій. Таким чином, фактично, визначені групи уособлюють субмоделі цивілізацій.

Результати угруповання країн за приналежністю до певної моделі та субмоделі цивілізацій подано на рисунку 5.3.

- 6 група – 1 субмодель західної цивілізації: США, Австралія, Великобританія, Нова Зеландія, Нідерланди, Італія, Бельгія, Данія;
- 5 група – 2 субмодель західної цивілізації: Ірландія, Фінляндія, Німеччина, Швейцарія, Норвегія, Швеція, Південна Африка, Польща, Франція;
- 4 група – субмодель пограничної цивілізації: Австрія, Ізраїль, Україна, Чехія, Угорщина, Іспанія, Індія;
- 3 група – 1 субмодель східної цивілізації: Ямайка, Японія, Аргентина, Уругвай, Туреччина, Бразилія, Іран, ОАЕ, Саудівська Аравія, Лівія, Ліван, Кувейт, Ірак, Єгипет, Росія;
- 2 група – 2 субмодель східної цивілізації: Гонконг, Замбія, Танзанія, Португалія, Кенія, Ефіопія, Греція, Мексика, Філіппіни, Малайзія;
- 1 група – 3 субмодель східної цивілізації: Гватемала, Панама, Еквадор, Коста-Ріка, Пакистан, Колумбія, Перу, Тайвань, Південна Корея, Ель Сальвадор, Таїланд, Чилі, Венесуела, Індонезія, Сінгапур, Нігерія, Гана, Китай, Сьєрра-Леоне.

Рис. 5.3. Угруповання країн за приналежністю до певної моделі та субмоделей цивілізацій

3 етап. Визначення відмінностей систем цінностей («культурного ядра») різних моделей та субмоделей цивілізацій.

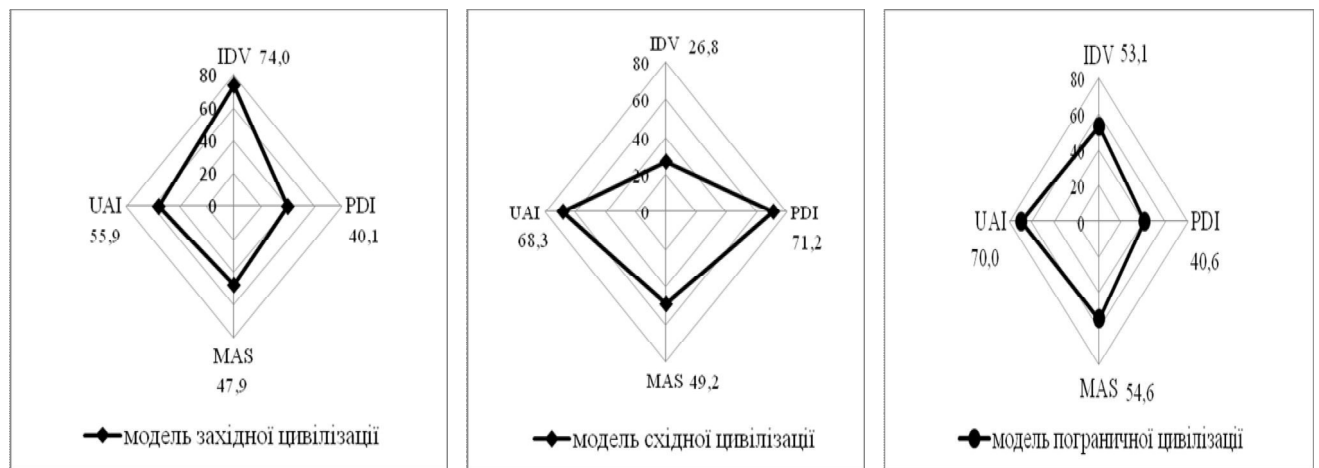
Етап включає дві стадії:

3.1. Встановлення відмінних характеристик систем цінностей («культурного ядра») різних моделей цивілізацій (додаток В.1).

Процесу встановлення відмінних характеристик систем цінностей («культурного ядра») різних моделей цивілізацій передував процес визначення інтегральних кількісних характеристик кожної моделі.

Інтегральна кількісна характеристика «культурного ядра» кожної моделі цивілізацій була визначена як середнє арифметичне кожного елемента «культурного ядра» (індивідуалізм, дистанція влади, неприйняття невизначеності, маскулінність) країн, що відносяться до певної моделі цивілізацій (західної, східної, пограничної).

Результати проведеної оцінки подано на рисунку 5.4.

IDV – індивідуалізм, PDI – дистанція влади, MAS – маскулінність, UAI – неприйняття невизначеності.

модель західної цивілізації: США, Австралія, Великобританія, Нідерланди, Нова Зеландія, Італія, Бельгія, Данія, Франція, Швеція, Ірландія, Норвегія, Швейцарія, Німеччина, Південна Африка, Фінляндія, Польща;

модель пограничної цивілізації: Чехія, Австрія, Угорщина, Ізраїль, Іспанія, Україна, Індія;

модель східної цивілізації: Аргентина, Японія, Іран, Ямайка, Росія, Бразилія, Єгипет, Ірак, Кувейт, Ліван, Лівія, Саудівська Аравія, ОАЕ, Туреччина, Уругвай, Греція, Філіппіни, Мексика, Ефіопія, Кенія, Португалія, Танзанія, Замбія, Малайзія, Гонконг, Чилі, Китай, Гана, Нігерія, Сьєрра-Леоне, Сінгапур, Таїланд, Ель Сальвадор, Південна Корея, Тайвань, Перу, Коста-Ріка, Індонезія, Пакистан, Колумбія, Венесуела, Панама, Еквадор, Гватемала

Рис. 5.4. Інтегральна кількісна характеристика систем цінностей моделей цивілізацій

Для надання якісної характеристики систем цінностей кожної моделі цивілізацій було запропоновано критеріально-сутнісну аксіологічну шкалу типізації суспільств та економічних проекцій «культурні ядра».

Таблиця 5.10 – Критеріально-сутнісна аксіологічна шкала типізації суспільств та економічні проєкції системи цінностей [7-15 та ін.]

Параметри	Елементи системи цінностей суспільства			
	Індивідуалізм (IDV)	Дистанція влади (PDI)	Маскулінність (MAS)	Неприйняття невизначеності (UAI)
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
Бінарні опозиції	індивідуалізм – колективізм	рівність – нерівність	маскулінність – фемінність	архаїзм – футуризм
Ідеальні типи суспільства та їх атрибутивні характеристики	Індивідуалістське суспільство (ліберальне суспільство) – тип суспільства, в якому особисті інтереси членів суспільства преважують над громадськими. Колективістське суспільство – громадські інтереси преважують над особистими	Нестратифіковане суспільство, яке організоване на засадах рівності. Стратифіковане суспільство – тип суспільства, якому властива ієрархічна структура.	Маскулінне суспільство – суспільство, яке орієнтоване на досягнення економічних результатів, економічних ефектів. Фемінне суспільство – суспільство, яке орієнтоване на досягнення соціальних ефектів.	Архаїчне суспільство – консервативне суспільство Футуристичне суспільство – суспільство, що прагне до постійних трансформацій та модифікацій
Рівень прояву елементу системи цінностей	Сутнісні характеристики суспільств			
Високий (80-120)	Ліберальне суспільство	Стратифіковане суспільство	Маскулінне суспільство	Архаїчне суспільство
вище за середній (60-80)	Переважно ліберальне суспільство	Суспільство з рівнем стратифікації вище за середній	латентна маскулінність	Селективний футуризм
Середній (40-60)	Суспільство, у якому органічно поєднано лібералізм та колективізм	Суспільство з середнім рівнем стратифікації	Гармонійне поєднання маскулінності та фемінності*	Рациональний селективний архаїзм-футуризм

Продовження таблиці 5.10

1	2	3	4	5
нижче за середній (20-40)	Переважаюче колективістське суспільство	Переважаюче не стратифіковане суспільство	Латентна фемінність	Селективний архаїзм
Низький (0-20)	Колективістське суспільство	Не стратифіковане суспільство	Фемінне суспільство	Футуристичне суспільство
Економічна проекція елементу системи цінностей	Моделей державного регулювання економіки	Моделей економічної диференціації суспільства	Гендерна модель, модель гендерного розвитку та гендерної політики	Інноваційна та науково-технологічна політика, принципи та особливості розробки стратегій розвитку; схильність до накопичення та споживання
Синергетичний ефект економічної проекції (рівень національної економіки)	модель соціально-економічного розвитку, стратегія соціально-економічного розвитку; стратегії організаційного розвитку; форми взаємодії між суб'єктами господарювання; особливості розвитку національних інноваційних систем; державна інноваційна та науково-технологічна політика; домінуючі види організаційних структур управління; домінуючі форми власності; особливості поділу праці, домінуючі форми обміну; ефективність використання економічних благ; домінуючі форми виробничих відносин; масштаби усупільнення виробництва; структурна, бюджетна, податкова, грошово-кредитна політики держави			
Синергетичний ефект економічної проекції (рівень міжнародної економіки)	рівень включення у систему міжнародного поділу праці; домінуючі форми міжнародних економічних відносин та діяльності; інтеграційна стратегія			

*якщо рівень маскулітності вище 50, то для країни характерне гармонійне поєднання маскулітності та фемінності (більш наближене до латентної маскулітності) і навпаки

Відповідно до запропонованої шкали надано характеристику моделей західної, східної та пограничної цивілізацій (табл. 5.11).

Таблиця 5.11 – Узагальнена характеристика моделей цивілізацій

Характеристики	Модель цивілізації		
	Західна	Східна	Погранична
Індивідуалізм (IDV)	переважно ліберальні країни	переважно колективістські країни	країни, у яких органічно поєднано лібералізм та колективізм
Дистанція влади (PDI)	країни з середнім рівнем стратифікації	країни із рівнем стратифікації вище за середній	країни з середнім рівнем стратифікації
Маскулінність (MAS)	гармонійне поєднання маскулінності та фемінності (більш наближене до латентної фемінності)	гармонійне поєднання маскулінності та фемінності (більш наближене до латентної фемінності)	гармонійне поєднання маскулінності та фемінності (більш наближене до латентної маскулінності)
Неприйняття невизначеності (UAI)	країни, для яких характерний раціонально-селективний архаїзм-футуризм	країни, для яких характерний селективний футуризм	країни, для яких характерний селективний футуризм

Аналіз міри схожості моделей цивілізацій проведено з використанням міри відстані (евклідова відстань) між інтегральними кількісними характеристиками систем цінностей моделей цивілізацій:

$$P = \sqrt{\sum_{i=1}^n (A_i - B_i)^2}, \quad (5.1)$$

де P - відстань між об'єктами А та В;
 A_i - значення і-ї властивості об'єкту А;
 B_i - значення і-ї властивості об'єкту В.

За базу порівняння взято інтегральну кількісну характеристику «культурного ядра» західної моделі цивілізації.

Результати аналізу дають підстави стверджувати, що найбільш схожими між собою є модель західної та пограничної цивілізацій (евклідова відстань – 350,3), а найбільш несхожими – модель західної та східної цивілізацій (евклідова відстань – 1699).

Результати аналізу подано на рисунку 5.5.

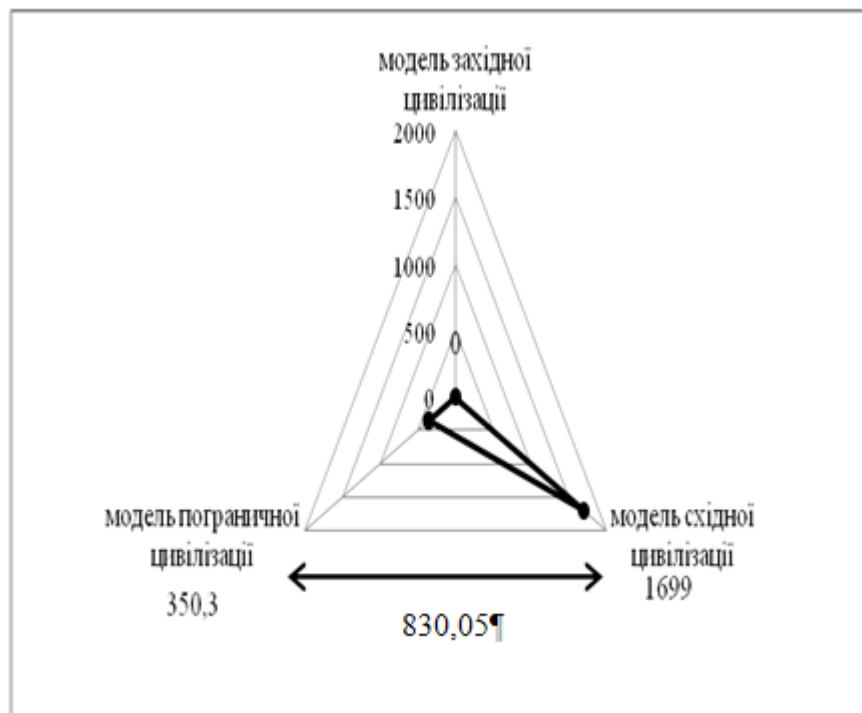

Рис. 5.5. Евклідова відстань між системами цінностей моделей цивілізацій

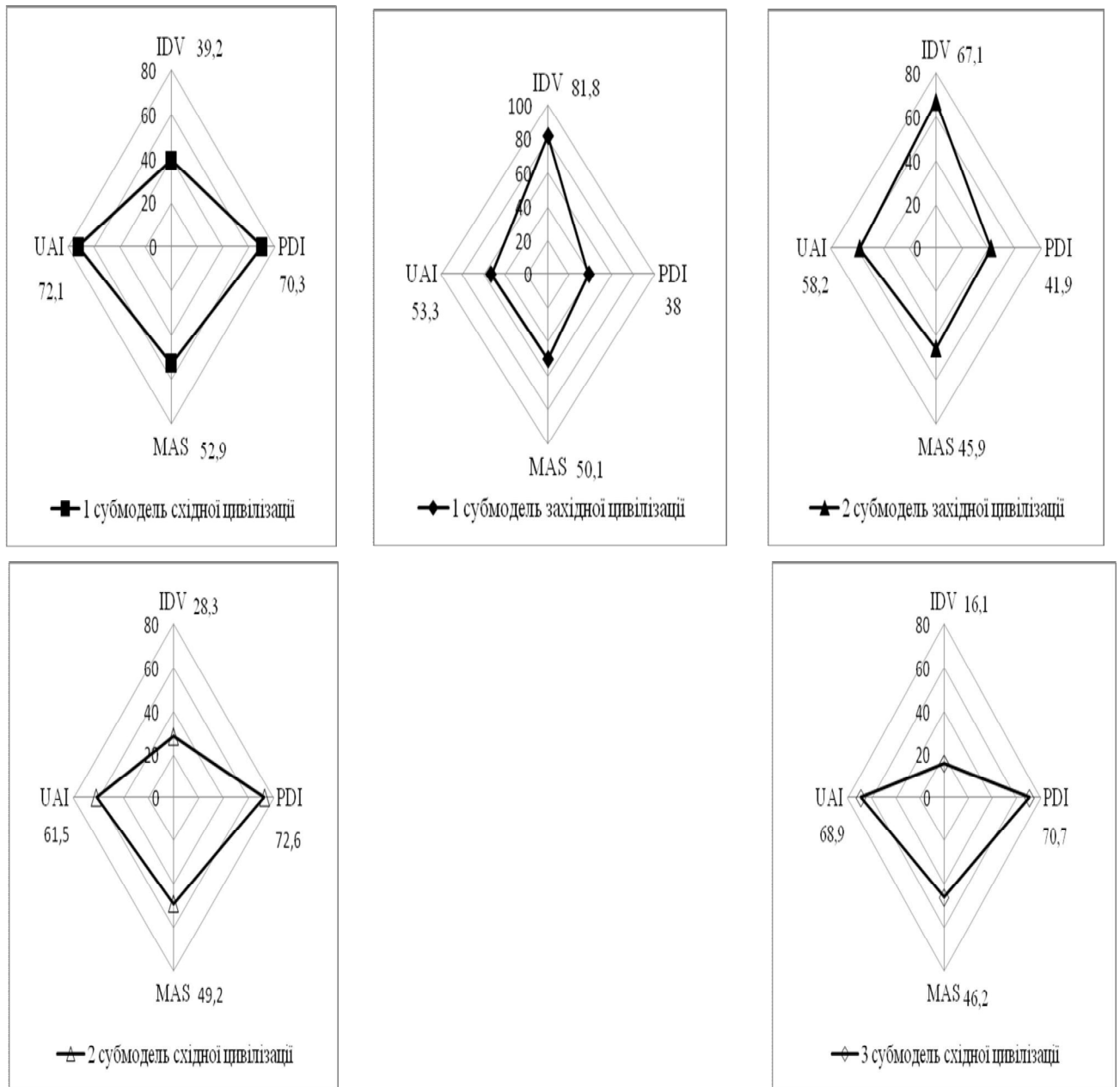
3.2. Встановлення відмінних характеристик «культурного ядра» різних субмоделей цивілізацій (додаток В.1).

Процесу встановлення відмінних характеристик систем цінностей («культурного ядра») різних субмоделей цивілізацій передував процес визначення інтегральних кількісних характеристик кожної субмоделі.

Інтегральна кількісна характеристика «культурні ядра» («культурне ядро») кожної субмоделі цивілізацій була визначена як середнє арифметичне кожного елемента «культурного ядра» (індивідуалізм, дистанція влади, неприйняття невизначеності, маскуліність) країн, що відносяться до певної субмоделі цивілізацій (західної, східної, пограничної).

Результати проведеної оцінки подано на рисунку 5.6.

Для надання якісної характеристики систем цінностей кожної субмоделі цивілізацій було використано критеріально-сутнісну аксіологічну шкалу типізації суспільств та економічних проєкцій «культурні ядра». Відповідно до запропонованої шкали, надано якісну характеристику субмоделей західної, східної та пограничної цивілізацій (табл. 5.12).

1) IDV – індивідуалізм, PDI – дистанція влади, MAS – маскуліність, UAI – неприйняття невизначеності.

2) **перша субмодель західної цивілізації** представлена такими країнами, як: США, Австралія, Великобританія, Нова Зеландія, Нідерланди, Італія, Бельгія, Данія; **друга субмодель західної цивілізації** - Ірландія, Фінляндія, Німеччина, Швейцарія, Норвегія, Швеція, Південна Африка, Польща, Франція; **субмодель пограничної цивілізації** - Австрія, Ізраїль, Україна, Чехія, Угорщина, Іспанія, Індія; **перша субмодель східної цивілізації** - Ямайка, Японія, Аргентина, Уругвай, Туреччина, Бразилія, Іран, ОАЕ, Саудівська Аравія, Лівія, Ліван, Кувейт, Ірак, Єгипет, Росія; **друга субмодель східної цивілізації** - Гонконг, Замбія, Танзанія, Португалія, Кенія, Ефіопія, Греція, Мексика, Філіппіни, Малайзія; **третя субмодель східної цивілізації** - Гватемала, Панама, Еквадор, Коста-Ріка, Пакистан, Колумбія, Перу, Тайвань, Південна Корея, Ель Сальвадор, Таїланд, Чилі, Венесуела, Індонезія, Сінгапур, Нігерія, Гана, Китай, Сьєрра-Леоне.

Рис. 5.6. Інтегральна кількісна характеристика «культурні ядра» субмоделей цивілізацій

Таблиця 5.12 – Узагальнена характеристика субмоделей цивілізацій

Субмоделі цивілізацій	Характеристика «культурного ядра»			
	Індивідуалізм (IDV)	Дистанція влади (PDI)	Маскулінність (MAS)	Неприйняття невизначеності (UAI)
1	2	3	4	5
1 субмодель західної цивілізації	ліберальні країни	переважно нестратифіковані країни	гармонійне поєднання маскулінності та фемінності (більш наближене до латентної маскулінності)	раціональний селективний архаїзм-футуризм
2 субмодель західної цивілізації	переважно ліберальні країни	країни з середнім рівнем стратифікації	гармонійне поєднання маскулінності та фемінності (більш наближене до латентної фемінності)	раціональний селективний архаїзм-футуризм
субмодель пограничної цивілізації	країни, для яких характерне органічне поєднання лібералізму та колективізму	країни з середнім рівнем стратифікації	гармонійне поєднання маскулінності та фемінності (більш наближене до латентної маскулінності)	селективний футуризм
1 субмодель східної цивілізації	переважно колективістські країни	країни з рівнем стратифікації вище за середній	гармонійне поєднання маскулінності та фемінності (більш наближене до латентної маскулінності)	селективний футуризм
2 субмодель східної цивілізації	переважно колективістські країни	країни з рівнем стратифікації вище за середній	гармонійне поєднання маскулінності та фемінності (більш наближене до латентної фемінності)	селективний футуризм
3 субмодель східної цивілізації	колективістські країни	країни з рівнем стратифікації вище за середній	гармонійне поєднання маскулінності та фемінності (більш наближене до латентної фемінності)	селективний футуризм

Аналіз відмінностей між субмоделями цивілізацій проводився з використанням міри відстані (евклідова відстань).

У якості бази для порівняння було прийнято систему цінностей 3 субмоделі східної цивілізації.

У результаті проведеного аналізу було встановлено, що:

1) найбільш схожими є «культурні ядра»: першої, другої та третьої субмоделей східної цивілізації; першої субмоделі західної цивілізації та пограничної цивілізації; першої та другої субмоделей західної цивілізації;

2) найменш схожими є «культурні ядра»: третьої субмоделі східної цивілізації та першої субмоделі західної цивілізації; другої субмоделі західної цивілізації та субмоделі пограничної цивілізації (рис. 5.7).

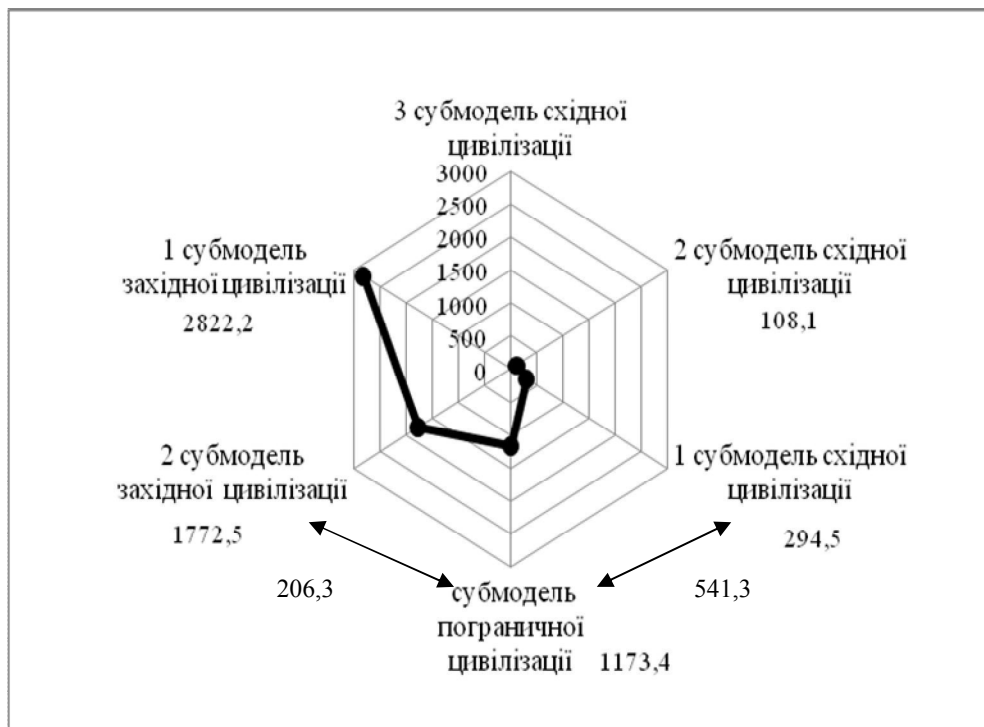

Рис. 5.7. Евклідова відстань між інтегральними параметрами субмоделей цивілізацій

4 етап. Визначення зв'язку між приналежністю країн до певної моделі та субмоделей цивілізацій та особливостями і результатами їх розвитку.

Для встановлення зв'язку між приналежністю країн до певної моделі та/або субмоделі цивілізації та особливостями їх розвитку використовувався алгоритм, поданий на рисунку 5.8.

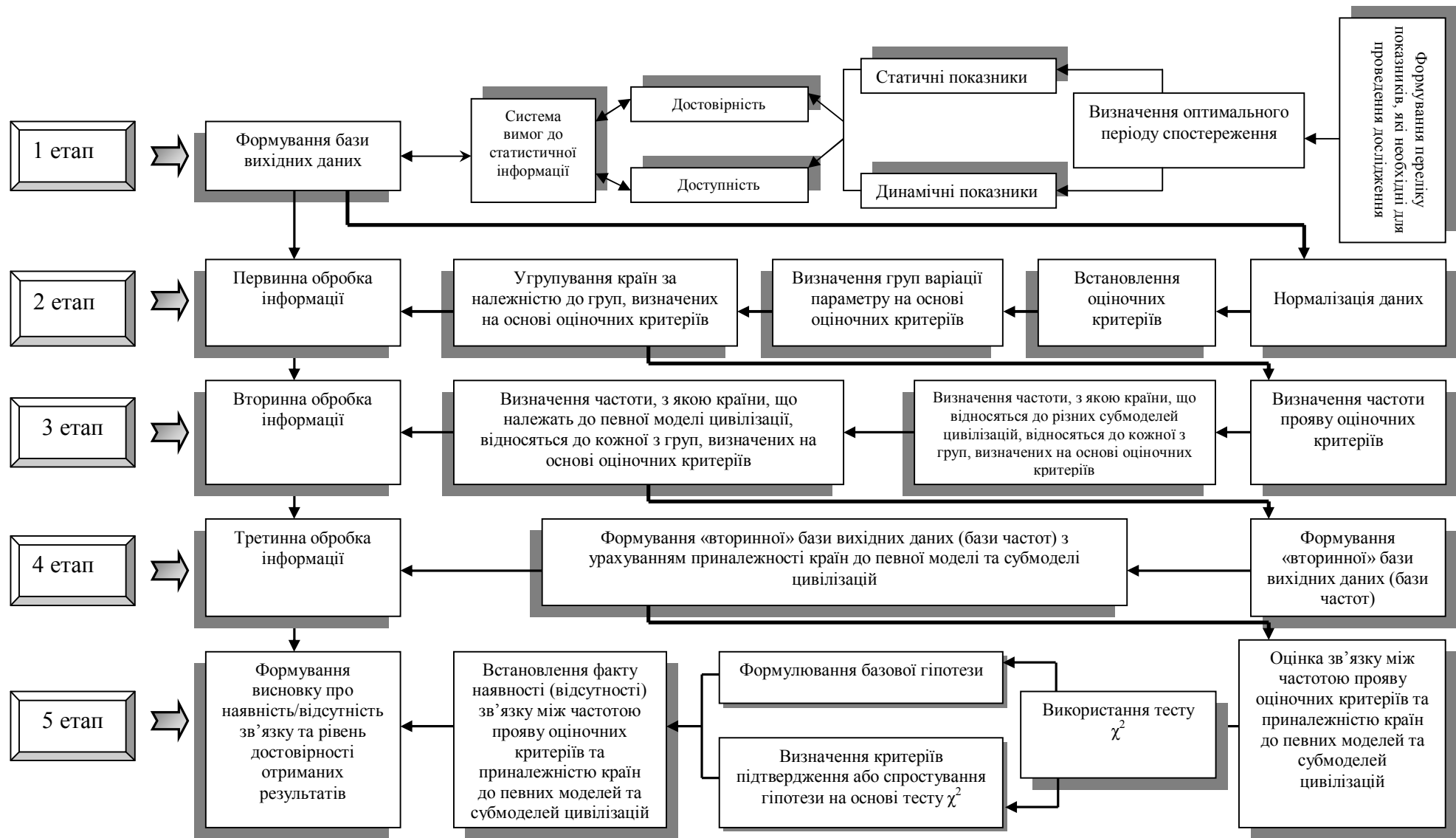

Рис. 5.8. Алгоритм встановлення зв'язку між приналежністю країн до певної моделі та субмоделей цивілізацій та особливостями і результатами їх розвитку

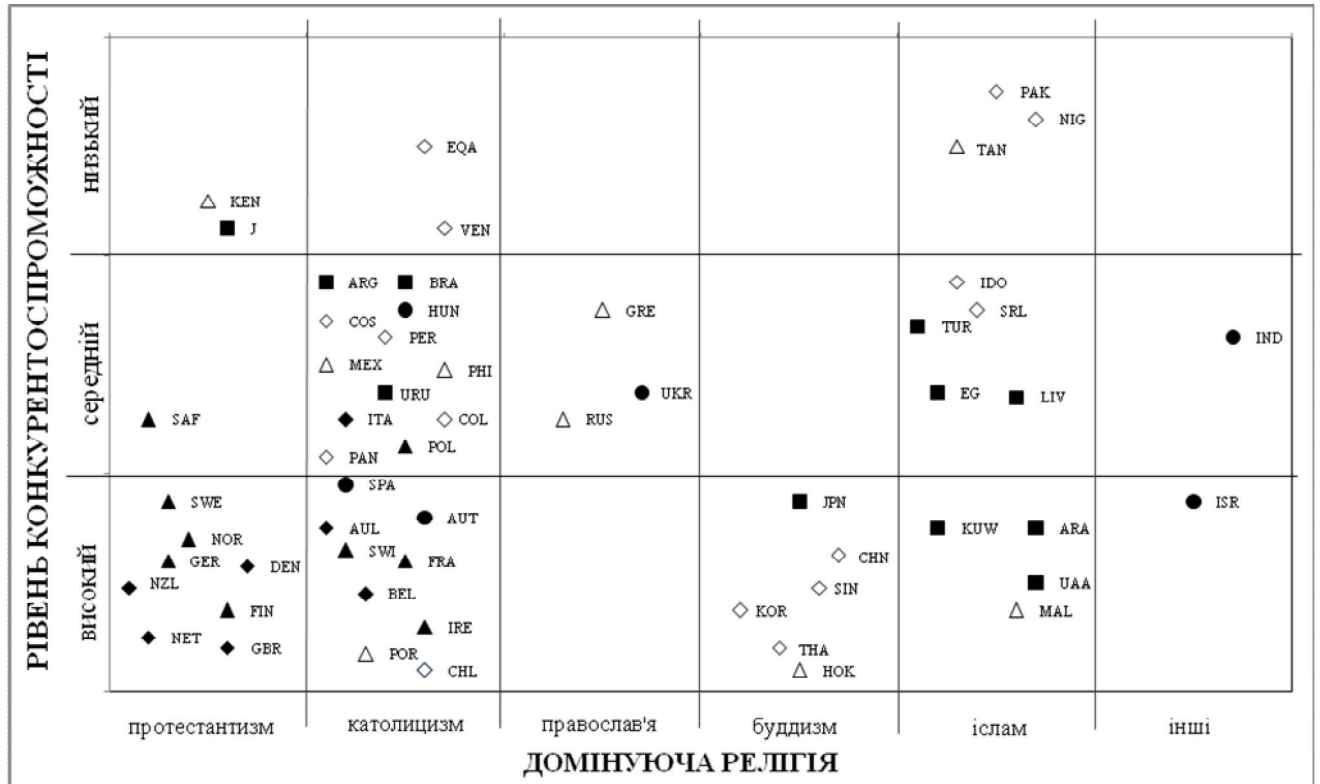
Як видно з рисунку 5.8, з метою обґрунтування впливу приналежності країн до певних моделей та субмоделей цивілізацій на параметри їх розвитку було проведено тест χ^2 (табл. 5.13).

Таблиця 5.13 – Алгоритм проведення тесту χ^2

№	Сутність процедури	Формалізація процедури
1	Формування таблиці вихідних даних, у якій подано частоти всіх комбінацій категорій двох якісних змінних (таблиця фактичних частот) та загальну частоту за всіма комбінаціями змінних.	Зазвичай таблиця вихідних даних являє собою матрицю розмірністю $i \times j$
1.1.	Визначення суми за i -м рядком	$n_i = \sum_{j=1}^s n_{ij}$, де: $i=1,2,3 \dots r$, де r – кількість рядків $j=1,2,3 \dots S$, де S – кількість стовбців
1.2.	Визначення суми за j -м стовбцем	$n_j = \sum_{i=1}^r n_{ij}$
1.3.	Визначення обсягу вибірки	$n = \sum_{i=1}^r n_i$
2	Розрахунок очікуваних частот	$n_{i_{ож}} = \frac{n_i \times n_j}{n}$
3	Визначення розрахункового значення χ^2 ($\chi^2_{розр}$)	$\chi^2 = \sum_{i=1}^{k_1} \sum_{j=1}^{k_2} \frac{(f_{ij} - f_{ij}^{ож})^2}{f_{ij}^{ож}}$, де: f_{ij} та $f_{ij}^{ож}$ – відповідно фактичні та теоретичні (очікувані) частоти у i -му рядку та j -му стовбці; k_1 та k_2 – відповідно число категорій у рядках та стовбцях таблиці
4	Порівняння розрахункового значення χ^2 із табличним χ^2 із певним рівнем значущості та ступенем свободи	Зазвичай, рівень значущості = 0,05 та 0,01 (95% та 99% ймовірності відповідно) Число ступенів волі розраховується за формулою: $f = (k_1 - 1) \times (k_2 - 1)$
5	Висновок про наявність або відсутність зв'язку між параметрами та ступінь достовірності результатів	Якщо $\chi^2_{розр} > \chi^2_{крит}$, то між параметрами існує значущий зв'язок Якщо $\chi^2_{розр} < \chi^2_{крит}$, то значущий зв'язок між досліджуваними параметрами відсутній

За допомогою тесту χ^2 було встановлено, що:

4.1. З ймовірністю 99% можна стверджувати, що приналежність країн до певних моделей та субмоделей цивілізацій позначається на релігійних настановах суспільства (додаток Г.1-Г.2).

- ◆ - країни, що відносяться до 1 субмоделі західної цивілізації (USA- США; AUL – Австралія; GBR – Великобританія; NZL – Нова Зеландія; NET – Нідерланди; ITA – Італія; BEL – Бельгія; DEN – Данія);
- ▲ – країни, що відносяться до 2 субмоделі західної цивілізації (IRE – Ірландія; FIN – Фінляндія; GER – Німеччина; SWI – Швейцарія; NOR – Норвегія; SWE – Швеція; SAF – Південна Африка; POL – Польща; FRA – Франція);
- – країни, що належать до субмоделі пограничної цивілізації (AUT – Австрія; ISR – Ізраїль; UKR – Україна; CH – Чехія; HUN – Угорщина; SPA – Іспанія; IND – Індія);
- – країни, що належать до 1 субмоделі східної цивілізації (J – Ямайка; JPN – Японія; ARG – Аргентина; URU – Уругвай; TUR – Туреччина; BRA – Бразилія; IRA – Іран; UAA – OAE; ARA - Саудівська Аравія; LIV – Лівія; LIVN – Ліван; KUW – Кувейт; IRQ – Ірак; EG – Єгипет; RUS – Росія);
- Δ - країни, що належать до 2 субмоделі східної цивілізації (НОК – Гонконг; ZAM – Замбія; TAN – Танзанія; POR – Португалія; KEN – Кенія; EPH – Ефіопія; GRE – Греція; MEX – Мексика; PHI – Філіппіни; MAL – Малайзія);
- ◇ - країни, що належать до 3 субмоделі східної цивілізації (GUA – Гватемала; PAN – Панама; EQA – Еквадор; COS - Коста-Ріка; PAK – Пакистан; COL – Колумбія; PER – Перу; TAI – Тайвань; KOR - Південна Корея; ELS - Ель Сальвадор; THA – Таїланд; CHL – Чилі; VEN – Венесуела; IDO – Індонезія; SIN – Сінгапур; NIG – Нігерія; GAN – Гана; CHN – Китай; SRL - Сьєрра-Леоне).

Рис. 5.9. Вплив приналежності країни до певної субмоделі та моделі цивілізацій на домінуючою релігією

При цьому встановлено, що:

1) країни із високим рівнем конкурентоспроможності (країни було класифіковано за нечіткою типологічною шкалою) – це переважно протестантські та католицькі країни;

2) «культурне ядро» 1 та 2 субмоделей західної цивілізації сприяє формуванню протестантських та католицьких релігійних настанов (у даних країнах домінуючими релігіями є католицизм та протестантизм);

3) «культурне ядро» субмоделі пограничної цивілізації сприяє формуванню католицьких та інших релігійних настанов (під «іншими релігійними настановами» мається на увазі, наприклад, настанови іудаїзму, індуїзму та ін., тобто настанови тих релігій, які не визначені як основні: протестантизм, католицизм, православ'я, буддизм, іслам);

4) «культурне ядро» субмоделей східної цивілізації сприяє формуванню католицьких, ісламських, буддистських релігійних настанов (табл. 5.14).

Таблиця 5.14 – Інститут релігії та приналежність країн до певної моделі та/або субмоделі цивілізацій, % від загальної кількості країн групи

Показники		Модель цивілізації								
		Східної				Усього	Пограничної	Західної		
		Субмоделі			Усього			субмоделі		Усього
		1	2	3				1	2	
християнство	протестантизм	6,7	12,5	-	5,1	-	62,5	55,6	58,8	
	католицизм	20	37,5	43,75	33,3	50	37,5	44,4	41,2	
	православ'я	6,7	12,5	-	5,1	16,7	-	-	-	
буддизм		6,7	12,5	31,25	17,9	-	-	-	-	
іслам		60	25	25	38,5	-	-	-	-	
інші		-	-	-	-	33,3	-	-	-	

4.2. З ймовірністю 99% можна стверджувати, що приналежність країн до певних моделей та субмоделей цивілізацій визначає домінуючу в країнах систему права (додаток Д.1-Д.2).

Проведений аналіз дозволив встановити, що:

1) найбільш конкурентоспроможними є країни, які належать до країн із загальною та континентальною системою права;

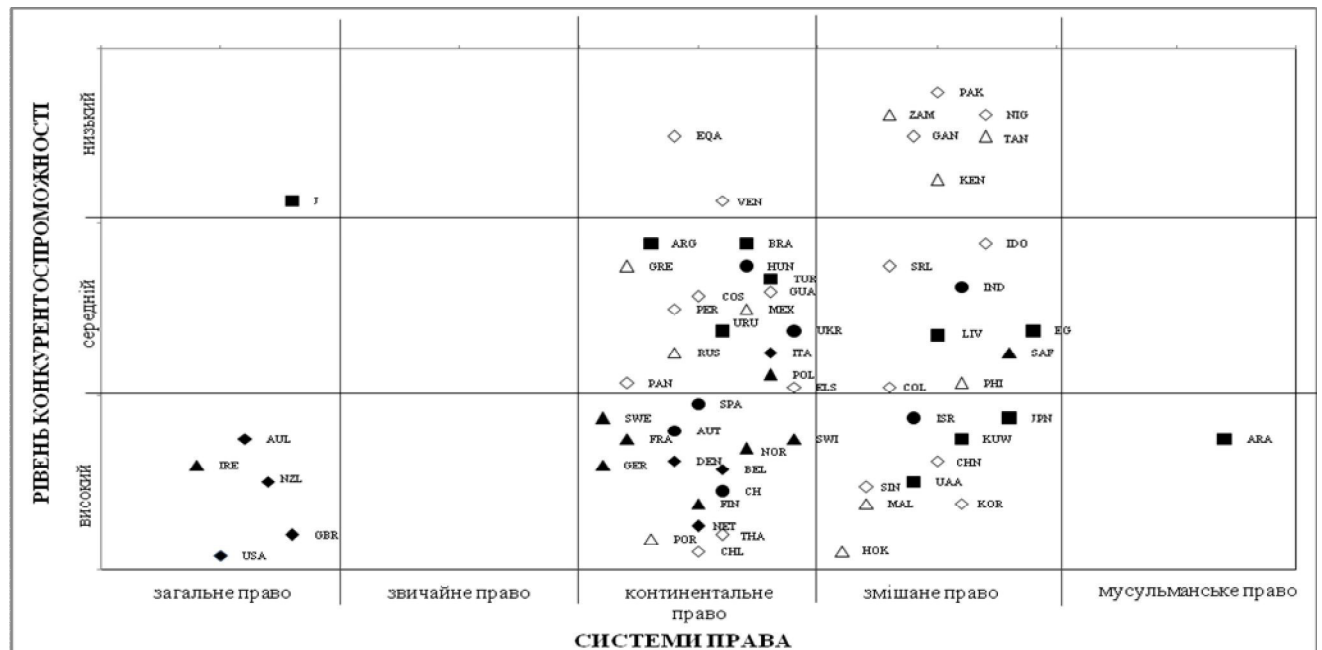
2) «культурне ядро» 1 субмоделі західної цивілізації сприяє як формуванню системи загального, так і континентального права;

3) «культурне ядро» 2 субмоделі західної цивілізації сприяє формуванню системи континентального права;

4) «культурне ядро» пограничної цивілізації сприяє формуванню системи континентального права;

5) «культурне ядро» 1 та субмоделі східної цивілізації сприяє формуванню системи змішаного права;

6) «культурне ядро» 3 субмоделі східної цивілізації сприяє формуванню систем континентального та змішаного права.

◆ - країни, що відносяться до 1 субмоделі західної цивілізації (USA- США; AUL – Австралія; GBR – Великобританія; NZL – Нова Зеландія; NET – Нідерланди; ITA – Італія; BEL – Бельгія; DEN – Данія);

▲ - країни, що відносяться до 2 субмоделі західної цивілізації (IRE – Ірландія; FIN – Фінляндія; GER – Німеччина; SWI – Швейцарія; NOR – Норвегія; SWE – Швеція; SAF - Південна Африка; POL – Польща; FRA – Франція);

● - країни, що належать до субмоделі пограничної цивілізації (AUT – Австрія; ISR – Ізраїль; UKR – Україна; CH – Чехія; HUN – Угорщина; SPA – Іспанія; IND – Індія);

■ - країни, що належать до 1 субмоделі східної цивілізації (J – Ямайка; JPN – Японія; ARG – Аргентина; URU – Уругвай; TUR – Туреччина; BRA – Бразилія; IRA – Іран; UAA – OAE; ARA - Саудівська Аравія; LIV – Лівія; LIVN – Ліван; KUW – Кувейт; IRQ – Ірак; EG – Єгипет; RUS – Росія);

△ - країни, що належать до 2 субмоделі східної цивілізації (НОК – Гонконг; ZAM – Замбія; TAN – Танзанія; POR – Португалія; KEN – Кенія; EPH – Ефіопія; GRE – Греція; MEX – Мексика; PHI – Філіппіни; MAL – Малайзія);

◈ - країни, що належать до 3 субмоделі східної цивілізації (GUA – Гватемала; PAN – Панама; EQA – Еквадор; COS - Коста-Ріка; PAK – Пакистан; COL – Колумбія; PER – Перу; TAI – Тайвань; KOR - Південна Корея; ELS - Ель Сальвадор; THA – Таїланд; CHL – Чилі; VEN – Венесуела; IDO – Індонезія; SIN – Сінгапур; NIG – Нігерія; GAN – Гана; CHN – Китай; SRL - Сьєрра-Леоне).

Рис. 5.10. Вплив приналежності країни до певної субмоделі та моделі цивілізацій на систему права країн

У цілому, «культурне ядро» східної моделі цивілізації визначає домінування у країнах, що відносяться до даної моделі цивілізації, системи змішаного права; «культурне ядро» західної та пограничної моделей цивілізацій – континентального права (табл. 5.15).

Таблиця 5.15 – Система права та приналежність країн до певної моделі та субмоделі цивілізацій, % від загальної кількості країн групи

Показники	Модель цивілізації								
	Східної				Усього	Пограничної	Західної		
	субмоделі			Усього			субмоделі		Усього
	1	2	3				1	2	
Загального права	6,7	-	-	2,3	-	50	11,1	29,4	
Континентального права	33,3	33,3	52,6	41,9	71,4	50	77,8	64,7	
Мусульманського права	6,7	-	-	2,3	28,6	-	-	-	
Змішаного права	53,3	66,7	47,4	53,5	-	-	11,1	5,9	

4.3. З ймовірністю 99% можна стверджувати, що приналежність країн до певних моделей та субмоделей цивілізацій позначається на характерному для них показнику «питомої ваги» держави в економіці (показник питомої ваги державних витрат у ВВП) (додаток 31-3.2).

Установлено, що:

1) найбільш конкурентоспроможними є країни, для яких характерне значення показника питомої ваги держави в економіці на рівні більше 30%;

2) країнам, що належать до 1 та 2 субмоделей західної цивілізації, притаманний показник питомої ваги держави в економіці на рівні більше 50%;

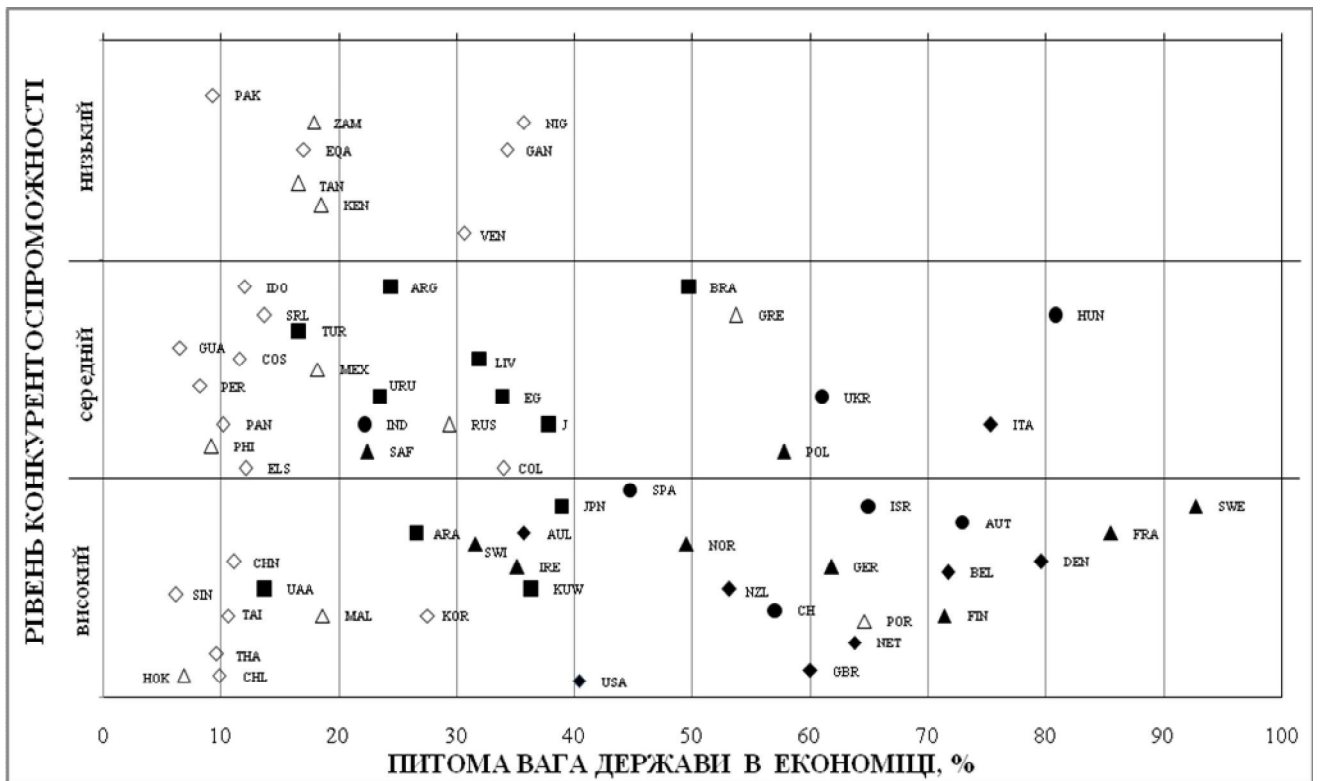
3) країнам, що належать до субмоделі пограничної цивілізації – більше 50%;

4) країнам, що належать до 1 субмоделі східної цивілізації – 25-50%;

5) країнам, що належать до 2 та 3 субмоделей східної цивілізації – 10-25% (табл. 5.16).

Таким чином, країнам, що належать до західної моделі цивілізації, притаманний показник питомої ваги держави в економіці на

рівні більше 50%; країнам, що відносяться до східної моделі цивілізації – 10-25%; країнам, що відносяться до пограничної моделі цивілізації – більше 50%.

- ◆ - країни, що відносяться до 1 субмоделі західної цивілізації (USA- США; AUL – Австралія; GBR – Великобританія; NZL – Нова Зеландія; NET – Нідерланди; ITA – Італія; BEL – Бельгія; DEN – Данія);
- ▲ – країни, що відносяться до 2 субмоделі західної цивілізації (IRE – Ірландія; FIN – Фінляндія; GER – Німеччина; SWI – Швейцарія; NOR – Норвегія; SWE – Швеція; SAF - Південна Африка; POL – Польща; FRA – Франція);
- – країни, що належать до субмоделі пограничної цивілізації (AUT – Австрія; ISR – Ізраїль; UKR – Україна; CH – Чехія; HUN – Угорщина; SPA – Іспанія; IND – Індія);
- – країни, що належать до 1 субмоделі східної цивілізації (J – Ямайка; JPN – Японія; ARG – Аргентина; URU – Уругвай; TUR – Туреччина; BRA – Бразилія; IRA – Іран; UAA – ОАЕ; ARA - Саудівська Аравія; LIV – Лівія; LIVN – Ліван; KUW – Кувейт; IRQ – Ірак; EG – Єгипет; RUS – Росія);
- △ - країни, що належать до 2 субмоделі східної цивілізації (НОК – Гонконг; ZAM – Замбія; TAN – Танзанія; POR – Португалія; KEN – Кенія; EPH – Ефіопія; GRE – Греція; MEX – Мексика; PHI – Філіппіни; MAL – Малайзія);
- ◇ - країни, що належать до 3 субмоделі східної цивілізації (GUA – Гватемала; PAN – Панама; EQA – Еквадор; COS - Коста-Ріка; PAK – Пакистан; COL – Колумбія; PER – Перу; TAI – Тайвань; KOR - Південна Корея; ELS - Ель Сальвадор; THA – Таїланд; CHL – Чилі; VEN – Венесуела; IDO – Індонезія; SIN – Сінгапур; NIG – Нігерія; GAN – Гана; CHN – Китай; SRL - Сьєрра-Леоне).

Рис. 5.11. Зв'язок між питомою вагою держави в економіці та цивілізаційною приналежністю країн

Таблиця 5.16 – «Питома вага держави в економіці» та приналежність країн до певних моделей та/або субмоделей цивілізацій, % від загальної кількості країн групи

Показники	Модель цивілізації							
	Східної				Пограничної	Західної		
	субмоделі			Усього		субмоделі		Усього
	1	2	3			1	2	
<i>I</i>	2	3	4	5	6	7	8	9
до 10%	-	20	27,8	16,7	-	-	-	-
10-25%	35,7	60	44,4	45,2	14,3	-	11,1	5,9
25-50%	64,3	-	27,8	33,3	14,3	25	33,3	29,4
Більше 50%	-	20	-	4,8	71,4	75	55,6	64,7

4.4. З ймовірністю 99% можна стверджувати, що приналежність країн до певних моделей та субмоделей цивілізацій визначає рівень корупції, що характерний для даних країн (додаток Ж.1-Ж.2).

Установлено, що:

1) найбільш конкурентоспроможними є країни та національні економіки, для яких характерний низький та середній рівень корупції (рис. 2.9);

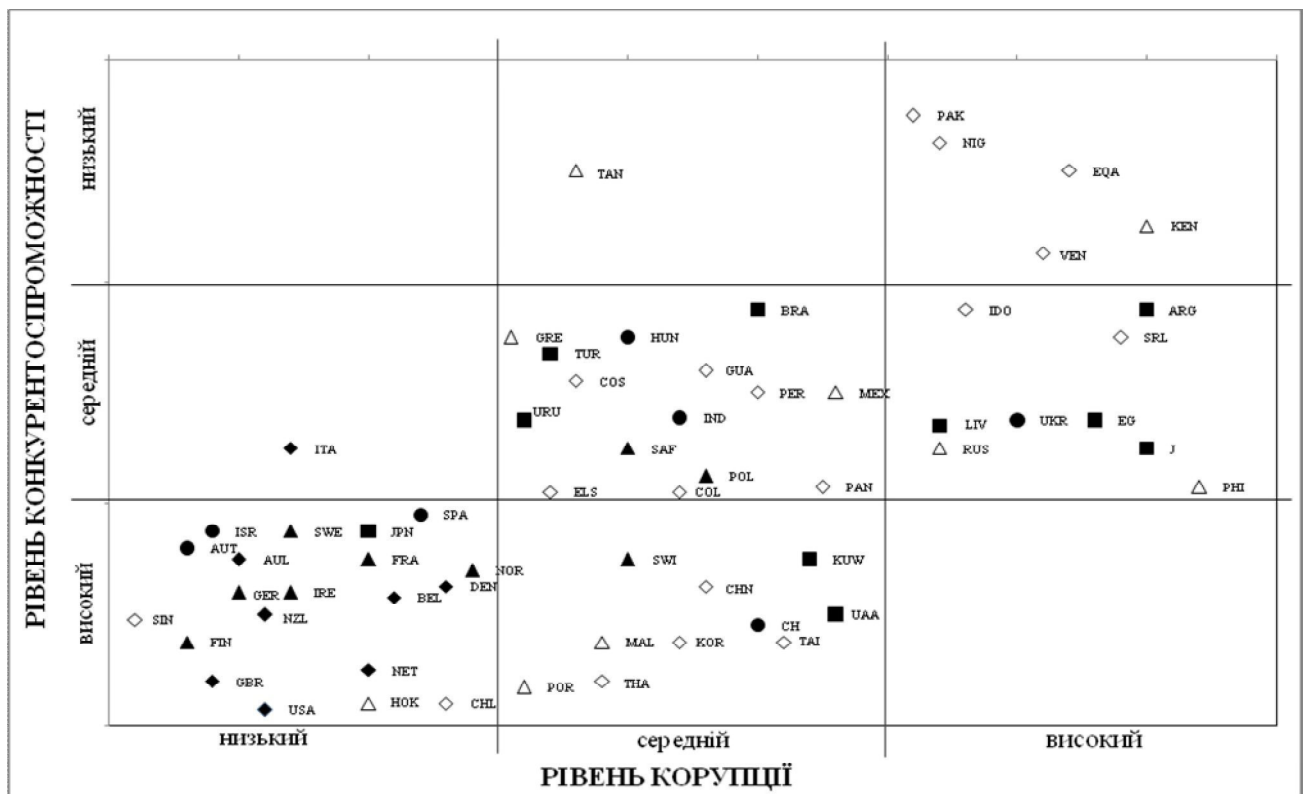
2) «культурне ядро» 1 та 2 субмоделей західної цивілізації виступає найменш сприятливим середовищем для розвитку корупції;

3) найбільш сприятливим середовищем для розвитку корупції виступає «культурне ядро» 1, 2 та 3 субмоделей східної цивілізації.

Таким чином, найбільш сприятливим середовищем для розвитку корупції є середовище, яке породжується «культурним ядром» східної моделі цивілізацій, а найменш сприятливим – «культурним ядром» західної цивілізації (табл. 5.17).

Таблиця 5.17 – Рівень корупції та приналежність країн до певної моделі та субмоделі цивілізацій, % від загальної кількості країн групи

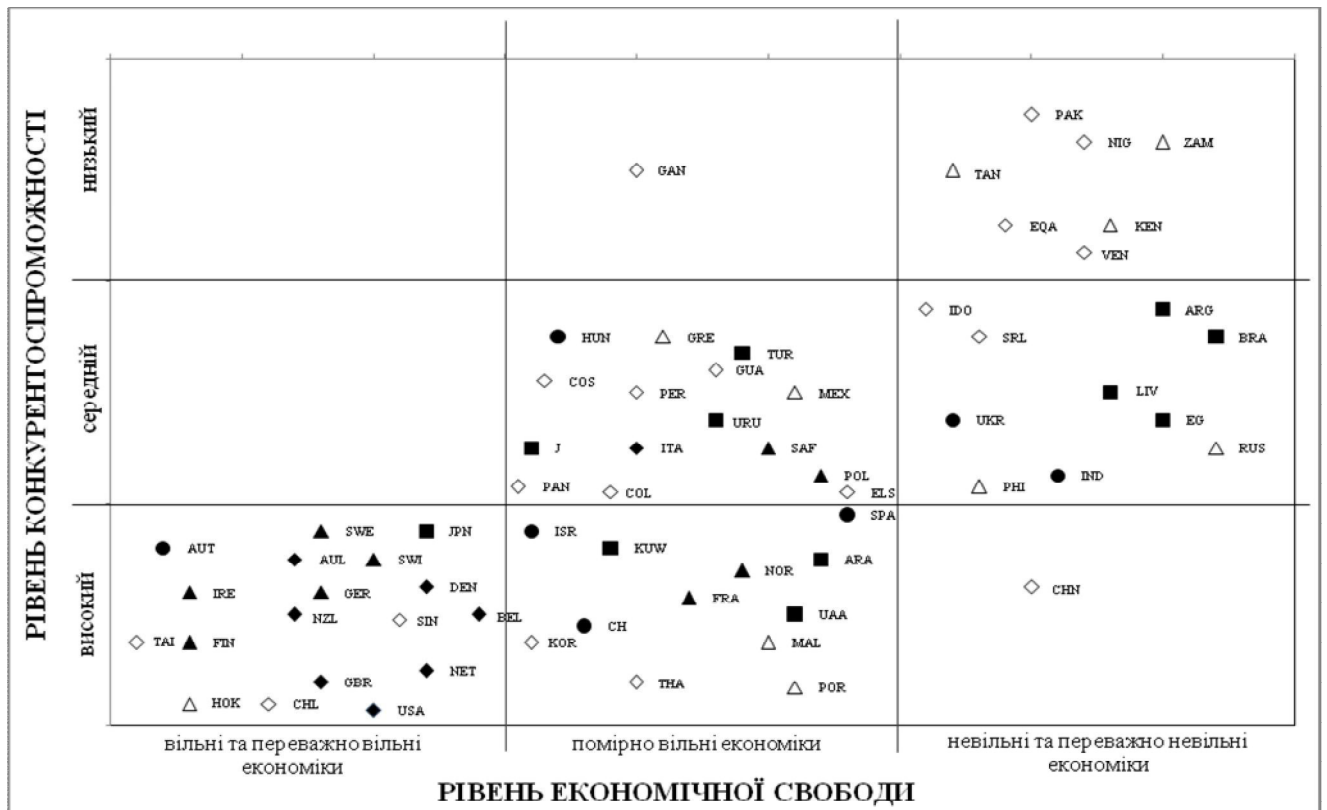
Параметри	Модель цивілізації							
	Східної				Пограничної	Західної		
	субмоделі			Усього		субмоделі		Усього
	1	2	3			1	2	
високий	57,1	33,3	33,3	41,5	14,2	-	-	-
середній	35,7	55,6	55,6	48,8	42,9	-	33,3	17,6
низький	7,1	11,1	11,1	9,8	42,9	100	66,7	82,4

- ◆ - країни, що відносяться до 1 субмоделі західної цивілізації (USA- США; AUL – Австралія; GBR – Великобританія; NZL – Нова Зеландія; NET – Нідерланди; ITA – Італія; BEL – Бельгія; DEN – Данія);
- ▲ – країни, що відносяться до 2 субмоделі західної цивілізації (IRE – Ірландія; FIN – Фінляндія; GER – Німеччина; SWI – Швейцарія; NOR – Норвегія; SWE – Швеція; SAF - Південна Африка; POL – Польща; FRA – Франція);
- – країни, що належать до субмоделі пограничної цивілізації (AUT – Австрія; ISR – Ізраїль; UKR – Україна; CH – Чехія; HUN – Угорщина; SPA – Іспанія; IND – Індія);
- – країни, що належать до 1 субмоделі східної цивілізації (J – Ямайка; JPN – Японія; ARG – Аргентина; URU – Уругвай; TUR – Туреччина; BRA – Бразилія; IRA – Іран; UAA – ОАЕ; ARA - Саудівська Аравія; LIV – Лівія; LIVN – Ліван; KUW – Кувейт; IRQ – Ірак; EG – Єгипет; RUS – Росія);
- Δ - країни, що належать до 2 субмоделі східної цивілізації (НОК – Гонконг; ZAM – Замбія; TAN – Танзанія; POR – Португалія; KEN – Кенія; EPH – Ефіопія; GRE – Греція; MEX – Мексика; PHI – Філіппіни; MAL – Малайзія);
- ◇ - країни, що належать до 3 субмоделі східної цивілізації (GUA – Гватемала; PAN – Панама; EQA – Еквадор; COS - Коста-Ріка; PAK – Пакистан; COL – Колумбія; PER – Перу; TAI – Тайвань; KOR - Південна Корея; ELS - Ель Сальвадор; THA – Таїланд; CHL – Чилі; VEN – Венесуела; IDO – Індонезія; SIN – Сінгапур; NIG – Нігерія; GAN – Гана; CHN – Китай; SRL - Сьєрра-Леоне).

Рис. 5.12. Вплив приналежності країни до певної субмоделі та моделі цивілізацій на рівень розвитку корупції

4.5. З ймовірністю 99% можна стверджувати, що приналежність країн до певних моделей та субмоделей цивілізацій визначає характерний для них рівень економічної свободи (додаток К.1-К.2).

- ◆ - країни, що відносяться до 1 субмоделі західної цивілізації (USA- США; AUL – Австралія; GBR – Великобританія; NZL – Нова Зеландія; NET – Нідерланди; ITA – Італія; BEL – Бельгія; DEN – Данія);
- ▲ – країни, що відносяться до 2 субмоделі західної цивілізації (IRE – Ірландія; FIN – Фінляндія; GER – Німеччина; SWI – Швейцарія; NOR – Норвегія; SWE – Швеція; SAF – Південна Африка; POL – Польща; FRA – Франція);
- – країни, що належать до субмоделі пограничної цивілізації (AUT – Австрія; ISR – Ізраїль; UKR – Україна; CH – Чехія; HUN – Угорщина; SPA – Іспанія; IND – Індія);
- – країни, що належать до 1 субмоделі східної цивілізації (J – Ямайка; JPN – Японія; ARG – Аргентина; URU – Уругвай; TUR – Туреччина; BRA – Бразилія; IRA – Іран; UAA – ОАЕ; ARA - Саудівська Аравія; LIV – Лівія; LIVN – Ліван; KUW – Кувейт; IRQ – Ірак; EG – Єгипет; RUS – Росія);
- △ - країни, що належать до 2 субмоделі східної цивілізації (НОК – Гонконг; ZAM – Замбія; TAN – Танзанія; POR – Португалія; KEN – Кенія; EPH – Ефіопія; GRE – Греція; MEX – Мексика; PHI – Філіппіни; MAL – Малайзія);
- ◇ - країни, що належать до 3 субмоделі східної цивілізації (GUA – Гватемала; PAN – Панама; EQA – Еквадор; COS - Коста-Ріка; PAK – Пакистан; COL – Колумбія; PER – Перу; TAI – Тайвань; KOR - Південна Корея; ELS - Ель Сальвадор; THA – Таїланд; CHL – Чилі; VEN – Венесуела; IDO – Індонезія; SIN – Сінгапур; NIG – Нігерія; GAN – Гана; CHN – Китай; SRL - Сьєрра-Леоне).

Рис. 5.13. Зв'язок між рівнем економічної свободи та цивілізаційною приналежністю країн

Установлено, що:

- 1) вільними та переважно вільними є здебільшого країни, що відносяться до 1 та 2 субмоделей західної цивілізації;

2) найбільш конкурентоспроможними є вільні та переважно вільні країни, а найменш конкурентоспроможними – невольні та переважно невольні країни;

3) помірно вільними – країни, що відносяться до субмоделі пограничної цивілізації та 3 субмоделі східної цивілізації;

4) невольними та переважно невольними – країни, що відносяться до 1 та 2 субмоделей східної цивілізації.

Таким чином, вільними та переважно вільними є країни, що відносяться до західної моделі цивілізації; помірно вільними – країни, що відносяться до пограничної цивілізації; невольними та переважно невольними, а також помірно вільними – країни, що відносяться до східної моделі цивілізації (табл. 5.18).

Таблиця 5.18 – «Рівень економічної свободи» та приналежність країн до певних моделей та субмоделей цивілізацій, % від загальної кількості країн групи

Показники	Модель цивілізації							
	Східної				Пограничної	Західної		
	субмоделі			Усього		субмоделі		Усього
	1	2	3			1	2	
Високий (вільні та переважно вільні економіки)	7,1	10	15,8	11,6	14,3	87,5	55,6	70,6
Середній (помірно вільні економіки)	42,9	40	47,4	44,2	57,1	12,5	44,4	29,4
Низький (невільні та переважно невольні країни)	50	50	36,8	44,2	28,6	-	-	-

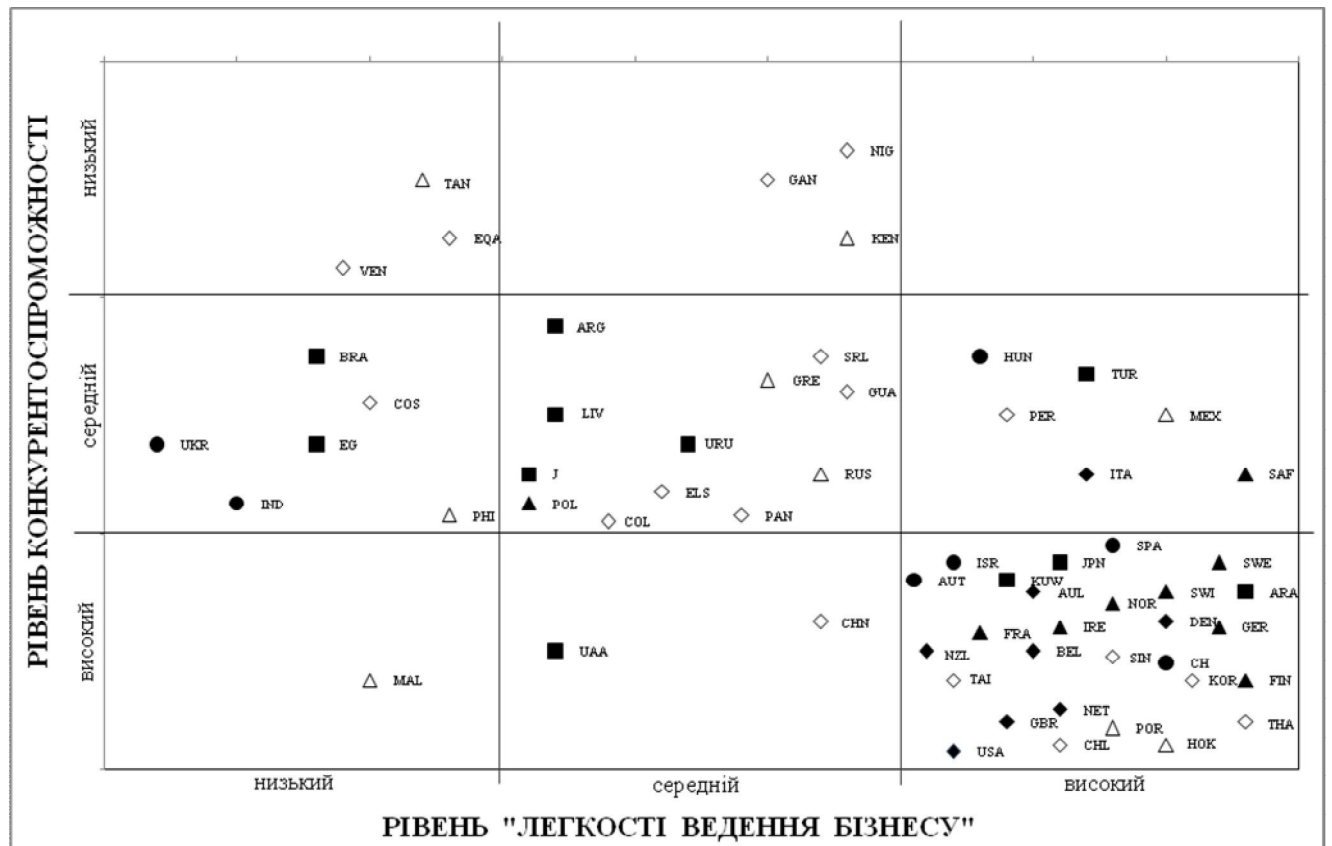
4.6.3 ймовірністю 99% необхідно стверджувати, що приналежність країн до певних моделей та субмоделей цивілізацій позначається на характерному для них рівні «легкості ведення бізнесу» (додаток Л.1-Л.2).

Установлено, що:

1) «культурне ядро» 1 та 2 субмоделей західної цивілізації та пограничної цивілізації створюють найбільш сприятливі умови для «ведення бізнесу»;

2) «культурне ядро» 1, 2 та 3 моделей східної цивілізації створюють менш сприятливі умови для «ведення бізнесу».

- ◆ - країни, що відносяться до 1 субмоделі західної цивілізації (USA- США; AUL – Австралія; GBR – Великобританія; NZL – Нова Зеландія; NET – Нідерланди; ITA – Італія; BEL – Бельгія; DEN – Данія);
- ▲ – країни, що відносяться до 2 субмоделі західної цивілізації (IRE – Ірландія; FIN – Фінляндія; GER – Німеччина; SWI – Швейцарія; NOR – Норвегія; SWE – Швеція; SAF – Південна Африка; POL – Польща; FRA – Франція);
- – країни, що належать до субмоделі пограничної цивілізації (AUT – Австрія; ISR – Ізраїль; UKR – Україна; CH – Чехія; HUN – Угорщина; SPA – Іспанія; IND – Індія);
- – країни, що належать до 1 субмоделі східної цивілізації (J – Ямайка; JPN – Японія; ARG – Аргентина; URU – Уругвай; TUR – Туреччина; BRA – Бразилія; IRA – Іран; UAA – ОАЕ; ARA - Саудівська Аравія; LIV – Лівія; LIVN – Ліван; KUW – Кувейт; IRQ – Ірак; EG – Єгипет; RUS – Росія);
- △ - країни, що належать до 2 субмоделі східної цивілізації (НОК – Гонконг; ZAM – Замбія; TAN – Танзанія; POR – Португалія; KEN – Кенія; EPH – Ефіопія; GRE – Греція; MEX – Мексика; PHI – Філіппіни; MAL – Малайзія);
- ◇ - країни, що належать до 3 субмоделі східної цивілізації (GUA – Гватемала; PAN – Панама; EQA – Еквадор; COS - Коста-Ріка; PAK – Пакистан; COL – Колумбія; PER – Перу; TAI – Тайвань; KOR - Південна Корея; ELS - Ель Сальвадор; THA – Таїланд; CHL – Чилі; VEN – Венесуела; IDO – Індонезія; SIN – Сінгапур; NIG – Нігерія; GAN – Гана; CHN – Китай; SRL - Сьєрра-Леоне).

Рис. 5.14. Зв'язок між рівнем «легкості ведення бізнесу» та приналежністю країн до певної моделі та субмоделі цивілізацій

Таким чином, «культурні ядра» західної та пограничної моделей цивілізацій створюють порівняно більш сприятливі умови для «ведення бізнесу», ніж «культурне ядро» східної моделі цивілізації (табл. 5.19).

Таблиця 5.19 – «Легкість ведення бізнесу» та приналежність країн до певних моделей та/або субмоделей цивілізацій, % від загальної кількості країн групи

Показники	Модель цивілізації							
	Східної				Пограничної	Західної		
	Субмоделі			Усього		субмоделі		Усього
	1	2	3		1	2		
Високий	28,6	44,4	35,3	35	71,4	100	88,9	94,1
Середній	42,9	33,3	52,9	45	-	-	11,1	5,9
Низький	28,6	22,2	11,7	20	28,6	-	-	-

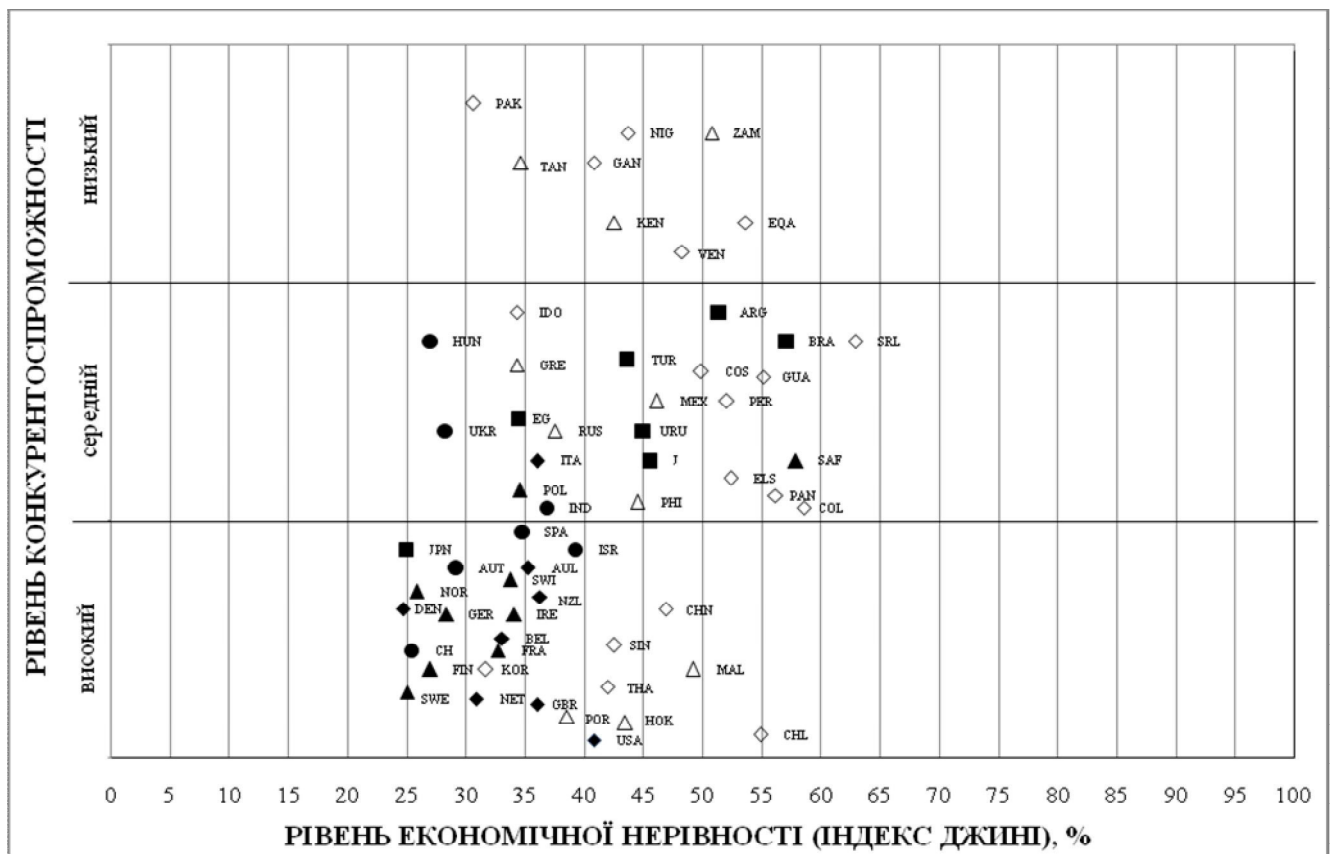
4.7. З ймовірністю 99% можна стверджувати, що приналежність країн до певних моделей та субмоделей цивілізацій позначається на характерному для них рівні економічної нерівності (додаток М.1-М.2).

При першому наближенні було встановлено, що країни, що належать як до західної, так і до східної та пограничної моделей цивілізацій – це країни, для яких характерний середній рівень нерівності (індекс Джині – 25-50%). З огляду на отримані результати було проведено більш детальний аналіз специфіки розподілу доходів в межах країн вибірки - було проведено диференціацію країн в межах групи «середній рівень нерівності».

У результаті проведення додаткової диференціації було встановлено, що:

1) найбільш конкурентоспроможними країнами є країни, в яких фіксується більш низький рівень економічної нерівності (менше значення коефіцієнту Джині), а найменш конкурентоспроможними – в яких фіксується більш значний рівень економічної нерівності (більше значення індексу Джині) (рис. 5.15);

2) для країн, що належать до 1 субмоделі західної цивілізації, здебільшого характерне значення індексу Джині на рівні 36-40%; для країн, що належать до 2 субмоделі західної цивілізації – 31-35%; країн, що належать до моделі пограничної цивілізації – 26-30%; країн, що належать до 1 субмоделі східної цивілізації – 41-45%; країн, що належать до 3 та 2 субмоделей східної цивілізації – 31-35% та 41-45%.

- ◆ - країни, що відносяться до 1 субмоделі західної цивілізації (USA- США; AUL – Австралія; GBR – Великобританія; NZL – Нова Зеландія; NET – Нідерланди; ITA – Італія; BEL – Бельгія; DEN – Данія);
- ▲ – країни, що відносяться до 2 субмоделі західної цивілізації (IRE – Ірландія; FIN – Фінляндія; GER – Німеччина; SWI – Швейцарія; NOR – Норвегія; SWE – Швеція; SAF – Південна Африка; POL – Польща; FRA – Франція);
- – країни, що належать до субмоделі пограничної цивілізації (AUT – Австрія; ISR – Ізраїль; UKR – Україна; CH – Чехія; HUN – Угорщина; SPA – Іспанія; IND – Індія);
- – країни, що належать до 1 субмоделі східної цивілізації (J – Ямайка; JPN – Японія; ARG – Аргентина; URU – Уругвай; TUR – Туреччина; BRA – Бразилія; IRA – Іран; UAA – ОАЕ; ARA - Саудівська Аравія; LIV – Лівія; LIVN – Ліван; KUW – Кувейт; IRQ – Ірак; EG – Єгипет; RUS – Росія);
- △ - країни, що належать до 2 субмоделі східної цивілізації (НОК – Гонконг; ZAM – Замбія; TAN – Танзанія; POR – Португалія; KEN – Кенія; EPH – Ефіопія; GRE – Греція; MEX – Мексика; PHI – Філіппіни; MAL – Малайзія);
- ◇ - країни, що належать до 3 субмоделі східної цивілізації (GUA – Гватемала; PAN – Панама; EQA – Еквадор; COS - Коста-Ріка; PAK – Пакистан; COL – Колумбія; PER – Перу; TAI – Тайвань; KOR - Південна Корея; ELS - Ель Сальвадор; THA – Таїланд; CHL – Чилі; VEN – Венесуела; IDO – Індонезія; SIN – Сінгапур; NIG – Нігерія; GAN – Гана; CHN – Китай; SRL - Сьєрра-Леоне).

Рис. 5.15. Вплив приналежності країн до певної субмоделі та моделі цивілізацій на характерний для них рівень економічної нерівності

Таким чином, встановлено, що в цілому для країн, що відносяться до західної моделі цивілізації, здебільшого характерне значення

індексу Джині на рівні 31-35%; країн, що належать до пограничної моделі цивілізації – 26-30%; країн, що належать до східної моделі цивілізації – 41-45% (табл. 5.20).

Таблиця 5.20 – Економічна нерівність (індекс Джині) та приналежність країн до певних моделей та субмоделей цивілізацій, % від загальної кількості країн групи

Показники	Модель цивілізації							
	Східної				Пограничної	Західної		
	субмоделі			Усього		субмоделі		Усього
	1	2	3			1	2	
25-30%	-	-	-	-	57,1	-	42,9	21,4
30-35%	-	33,3	30	25	14,3	28,6	57,1	42,9
35-40%	20	11,1	-	8,3	28,6	57,1	-	28,6
40-45%	60	33,3	40	41,7	-	14,3	-	7,1
45-50%	20	22,2	30	25	-	-	-	-

4.8. З ймовірністю 99% необхідно стверджувати, що приналежність країн до певних моделей та субмоделей цивілізацій визначає рівень розвитку «людського потенціалу» даних країн (додаток Н.1-Н.2).

Таблиця 5.21 – «Рівень розвитку людського потенціалу» та приналежність країн до певної моделі та/або субмоделей цивілізацій, % від загальної кількості країн групи

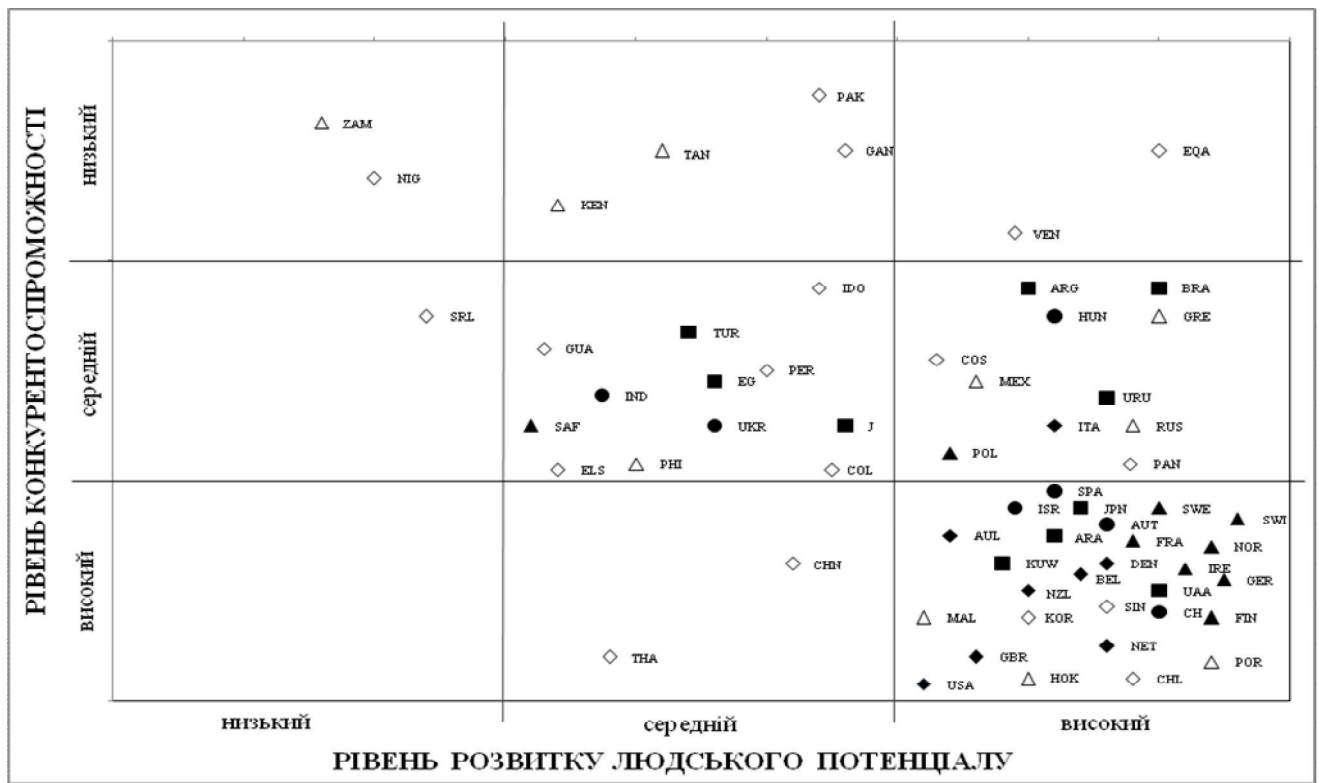
Показники	Модель цивілізації							
	Східної				Пограничної	Західної		
	субмоделі			Усього		субмоделі		Усього
	1	2	3			1	2	
високий	66,7	50	41,2	51,3	71,4	100	88,9	94,1
середній та низький	33,3	50	58,8	48,7	28,6	-	11,1	5,9

Установлено, що:

1) найбільш конкурентоспроможними є країни та національні економіки, для яких характерний високий рівень розвитку людського потенціалу (рис. 5.16);

2) країни 1, 2 субмоделей західної цивілізації, а також країни, що віднесені до пограничної моделі цивілізації та 1 субмоделі східної цивілізації, характеризуються здебільшого високим рівнем розвитку

«людського потенціалу», в той час як країни, що відносяться до 2 та 3 субмоделей східної цивілізації – країни із середнім та низьким рівнем розвитку «людського потенціалу».

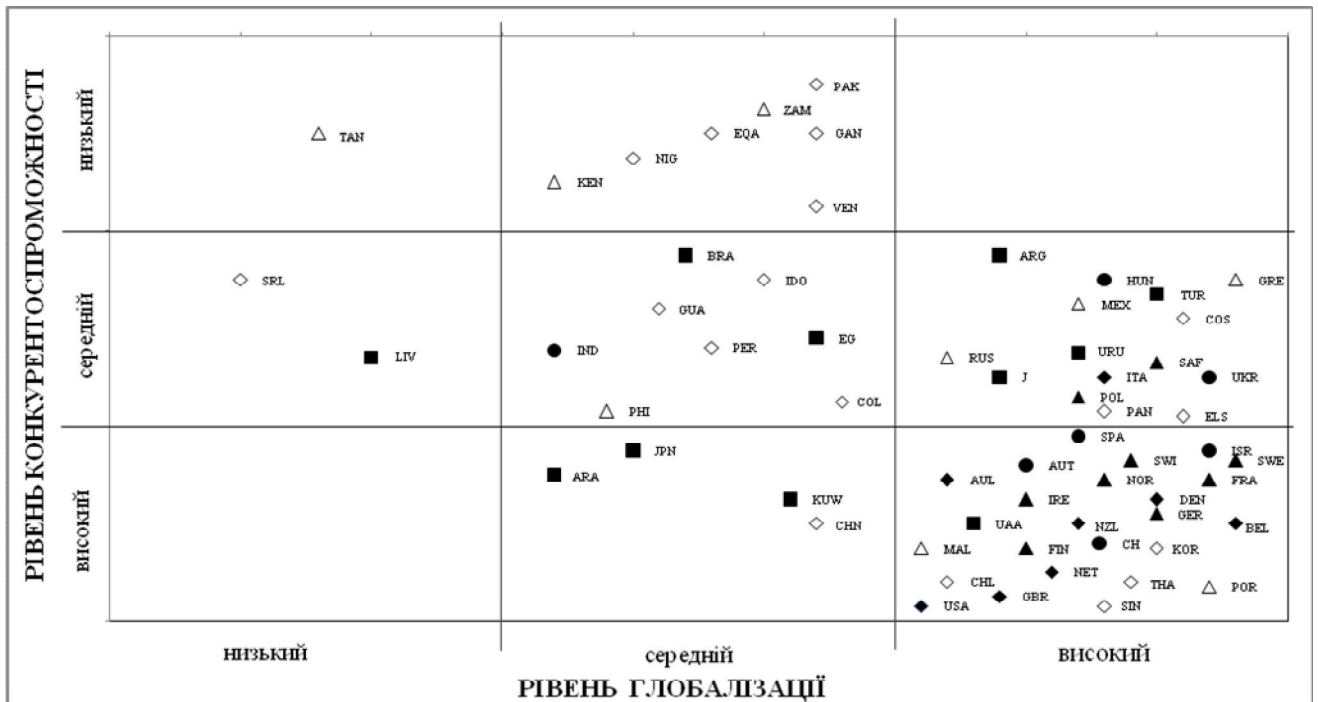

- ◆ - країни, що відносяться до 1 субмоделі західної цивілізації (USA- США; AUL – Австралія; GBR – Великобританія; NZL – Нова Зеландія; NET – Нідерланди; ITA – Італія; BEL – Бельгія; DEN – Данія);
- ▲ - країни, що відносяться до 2 субмоделі західної цивілізації (IRE – Ірландія; FIN – Фінляндія; GER – Німеччина; SWI – Швейцарія; NOR – Норвегія; SWE – Швеція; SAF - Південна Африка; POL – Польща; FRA – Франція);
- - країни, що належать до субмоделі пограничної цивілізації (AUT – Австрія; ISR – Ізраїль; UKR – Україна; CH – Чехія; HUN – Угорщина; SPA – Іспанія; IND – Індія);
- - країни, що належать до 1 субмоделі східної цивілізації (J – Ямайка; JPN – Японія; ARG – Аргентина; URU – Уругвай; TUR – Туреччина; BRA – Бразилія; IRA – Іран; UAA – ОАЕ; ARA - Саудівська Аравія; LIV – Лівія; LIVN – Ліван; KUW – Кувейт; IRQ – Ірак; EG – Єгипет; RUS – Росія);
- △ - країни, що належать до 2 субмоделі східної цивілізації (НОК – Гонконг; ZAM – Замбія; TAN – Танзанія; POR – Португалія; KEN – Кенія; EPH – Ефіопія; GRE – Греція; MEX – Мексика; PHI – Філіппіни; MAL – Малайзія);
- ◇ - країни, що належать до 3 субмоделі східної цивілізації (GUA – Гватемала; PAN – Панама; EQA – Еквадор; COS - Коста-Ріка; PAK – Пакистан; COL – Колумбія; PER – Перу; TAI – Тайвань; KOR - Південна Корея; ELS - Ель Сальвадор; THA – Таїланд; CHL – Чилі; VEN – Венесуела; IDO – Індонезія; SIN – Сінгапур; NIG – Нігерія; GAN – Гана; CHN – Китай; SRL - Сьєрра-Леоне).

Рис. 5.16. Вплив приналежності країн до певних моделей та субмоделей цивілізацій на характерний для них рівень розвитку «людського потенціалу»

Таким чином, країни, що відносяться до західної та пограничної моделі цивілізацій, характеризуються здебільшого високим рівнем розвитку «людського потенціалу», країни, що відносяться до східної моделі цивілізацій – високим, середнім та низьким.

4.9. З ймовірністю 99% необхідно стверджувати, що приналежність країн до певних моделей та субмоделей цивілізацій позначається на характерному для них рівні глобалізації (додаток П.1-П.2).

- ◆ - країни, що відносяться до 1 субмоделі західної цивілізації (USA- США; AUL – Австралія; GBR – Великобританія; NZL – Нова Зеландія; NET – Нідерланди; ITA – Італія; BEL – Бельгія; DEN – Данія);
- ▲ – країни, що відносяться до 2 субмоделі західної цивілізації (IRE – Ірландія; FIN – Фінляндія; GER – Німеччина; SWI – Швейцарія; NOR – Норвегія; SWE – Швеція; SAF - Південна Африка; POL – Польща; FRA – Франція);
- – країни, що належать до субмоделі пограничної цивілізації (AUT – Австрія; ISR – Ізраїль; UKR – Україна; CH – Чехія; HUN – Угорщина; SPA – Іспанія; IND – Індія);
- – країни, що належать до 1 субмоделі східної цивілізації (J – Ямайка; JPN – Японія; ARG – Аргентина; URU – Уругвай; TUR – Туреччина; BRA – Бразилія; IRA – Іран; UAA – ОАЕ; ARA - Саудівська Аравія; LIV – Лівія; LIVN – Ліван; KUW – Кувейт; IRQ – Ірак; EG – Єгипет; RUS – Росія);
- △ - країни, що належать до 2 субмоделі східної цивілізації (НОК – Гонконг; ZAM – Замбія; TAN – Танзанія; POR – Португалія; KEN – Кенія; EPH – Ефіопія; GRE – Греція; MEX – Мексика; PHI – Філіппіни; MAL – Малайзія);
- ◇ - країни, що належать до 3 субмоделі східної цивілізації (GUA – Гватемала; PAN – Панама; EQA – Еквадор; COS - Коста-Ріка; PAK – Пакистан; COL – Колумбія; PER – Перу; TAI – Тайвань; KOR - Південна Корея; ELS - Ель Сальвадор; THA – Таїланд; CHL – Чилі; VEN – Венесуела; IDO – Індонезія; SIN – Сінгапур; NIG – Нігерія; GAN – Гана; CHN – Китай; SRL - Сьєрра-Леоне).

Рис. 5.17. Зв'язок між приналежністю країн до певних моделей та субмоделей цивілізацій та характерним для них рівнем глобалізації

Установлено, що:

1) найбільш конкурентоспроможні країни характеризуються високим рівнем глобалізації (табл. 5.22);

2) країни, що належать до 3 субмоделі східної цивілізації, характеризуються середнім рівнем глобалізації;

3) країни, що належать до 1 та 2 субмоделі східної цивілізації, до 1 та 2 субмоделей західної цивілізації, пограничної цивілізації - високим рівнем глобалізації.

Таким чином, можна зробити висновок, що глобалізація це об'єктивний процес, у який включено країни як різних субмоделей, так і різних моделей цивілізацій (практично всі країни вибірки характеризуються високим рівнем глобалізації), однак, разом із тим, найбільш інтенсивно у даний процес включаються країни, що належать до моделі західної та пограничної цивілізацій (табл. 5.22).

Таблиця 5.22 – «Рівень глобалізації» та приналежність країн до певних моделей та субмоделей цивілізацій, % від загальної кількості країн групи

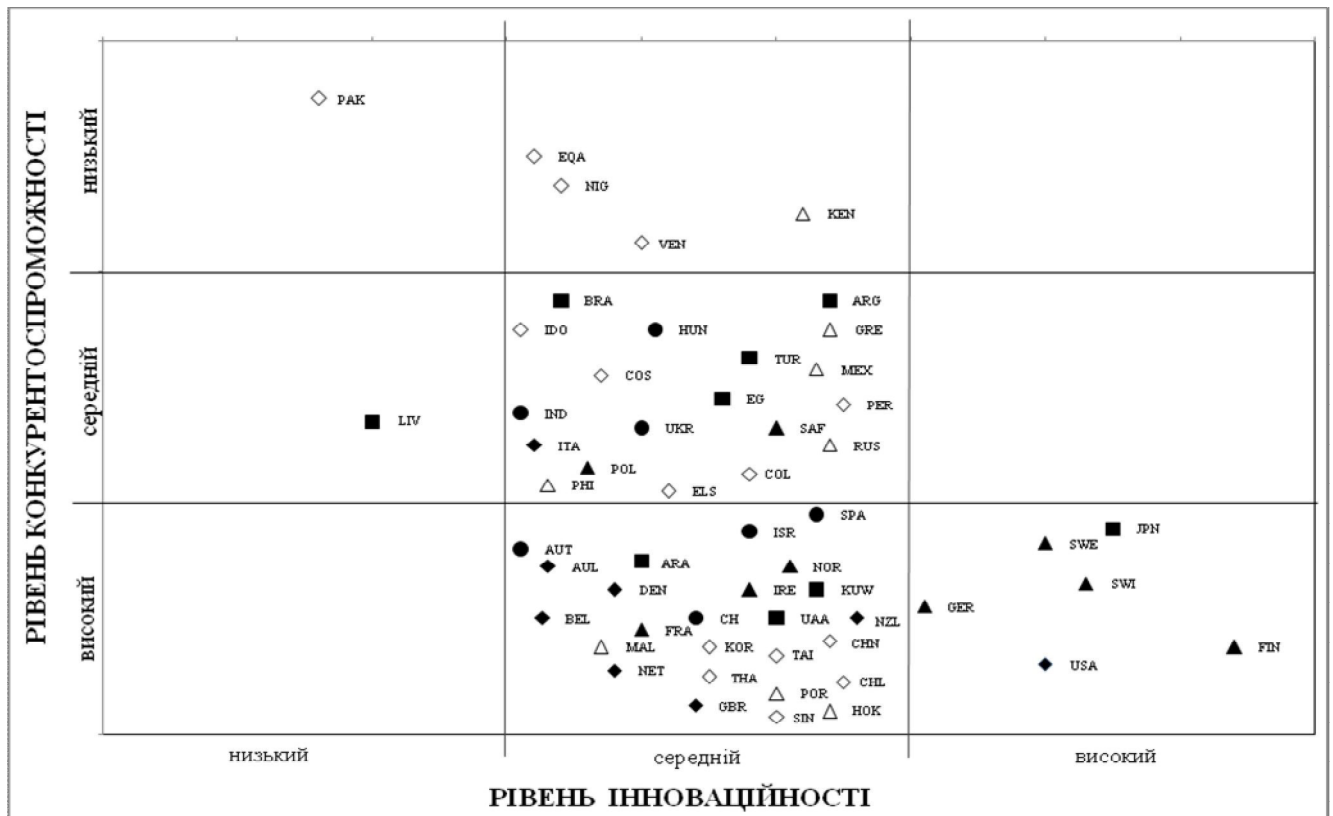
Показники	Модель цивілізації							
	Східної				Пограничної	Західної		
	субмоделі			Усього		субмоделі		Усього
	1	2	3			1	2	
Високий	46,6	44,5	38,9	42,9	85,7	100	100	100
Середній	26,7	33,3	55,6	40,5	14,3	-	-	-
Низький	26,7	22,2	5,5	16,7	-	-	-	-

4.10. З ймовірністю 95% необхідно стверджувати, що приналежність країн до певних моделей та субмоделей цивілізацій визначає характерний для них рівень інноваційності (додаток Р.1-Р.2).

Установлено, що:

1) країни та національні економіки із високим рівнем конкурентоспроможності – це ті країни, для яких характерний середній та високий рівень інноваційності (рис. 5.18);

2) найбільш позитивний вплив на рівень інноваційності країн чинять «культурні ядра» 1 та 2 субмоделей західної цивілізації, а негативний - «культурні ядра» країн, що належать до 1 субмоделі східної цивілізації (18,2% країн даного групи відносяться до групи країн з низьким рівнем інноваційності) (табл. 5.23).

- ◆ - країни, що відносяться до 1 субмоделі західної цивілізації (USA- США; AUL – Австралія; GBR – Великобританія; NZL – Нова Зеландія; NET – Нідерланди; ITA – Італія; BEL – Бельгія; DEN – Данія);
- ▲ - країни, що відносяться до 2 субмоделі західної цивілізації (IRE – Ірландія; FIN – Фінляндія; GER – Німеччина; SWI – Швейцарія; NOR – Норвегія; SWE – Швеція; SAF - Південна Африка; POL – Польща; FRA – Франція);
- - країни, що належать до субмоделі пограничної цивілізації (AUT – Австрія; ISR – Ізраїль; UKR – Україна; CH – Чехія; HUN – Угорщина; SPA – Іспанія; IND – Індія);
- - країни, що належать до 1 субмоделі східної цивілізації (J – Ямайка; JPN – Японія; ARG – Аргентина; URU – Уругвай; TUR – Туреччина; BRA – Бразилія; IRA – Іран; UAA – ОАЕ; ARA - Саудівська Аравія; LIV – Лівія; LIVN – Ліван; KUW – Кувейт; IRQ – Ірак; EG – Єгипет; RUS – Росія);
- △ - країни, що належать до 2 субмоделі східної цивілізації (НОК – Гонконг; ZAM – Замбія; TAN – Танзанія; POR – Португалія; KEN – Кенія; EPH – Ефіопія; GRE – Греція; MEX – Мексика; PHI – Філіппіни; MAL – Малайзія);
- ◇ - країни, що належать до 3 субмоделі східної цивілізації (GUA – Гватемала; PAN – Панама; EQA – Еквадор; COS - Коста-Ріка; PAK – Пакистан; COL – Колумбія; PER – Перу; TAI – Тайвань; KOR - Південна Корея; ELS - Ель Сальвадор; THA – Таїланд; CHL – Чилі; VEN – Венесуела; IDO – Індонезія; SIN – Сінгапур; NIG – Нігерія; GAN – Гана; CHN – Китай; SRL - Сьєрра-Леоне).

Рис. 5.18. Зв'язок між приналежністю країн до певних моделей та субмоделей цивілізацій та характерним для них рівнем інноваційності

Таким чином, «культурне ядро» країн, що відносяться до західної моделі цивілізації створює більш сприятливе середовище для розвитку

інноваційної діяльності, ніж «культурні ядра» східної та пограничної цивілізацій.

Таблиця 5.23 – «Рівень інноваційності» та приналежність країн до певних моделей та субмоделей цивілізацій, % від загальної кількості країн групи

Показники	Модель цивілізації							
	Східної				Пограничної	Західної		
	субмоделі			Усього		субмоделі		Усього
	1	2	3			1	2	
Високий	9,1	-	-	3	-	12,5	44,4	29,4
Середній	72,7	100	93,3	87,9	100	87,5	55,6	70,6
Низький	18,2	-	6,7	9,1	-	-	-	-

4.11. З ймовірністю 99% необхідно стверджувати, що приналежність країн до певних моделей та субмоделей цивілізацій позначається на характерному для них рівні ВНД на душу населення (додаток С.1-С.2).

Таблиця 5.24 – «ВНД на душу населення» та приналежність країн до певних моделей та субмоделей цивілізацій, % від загальної кількості країн групи

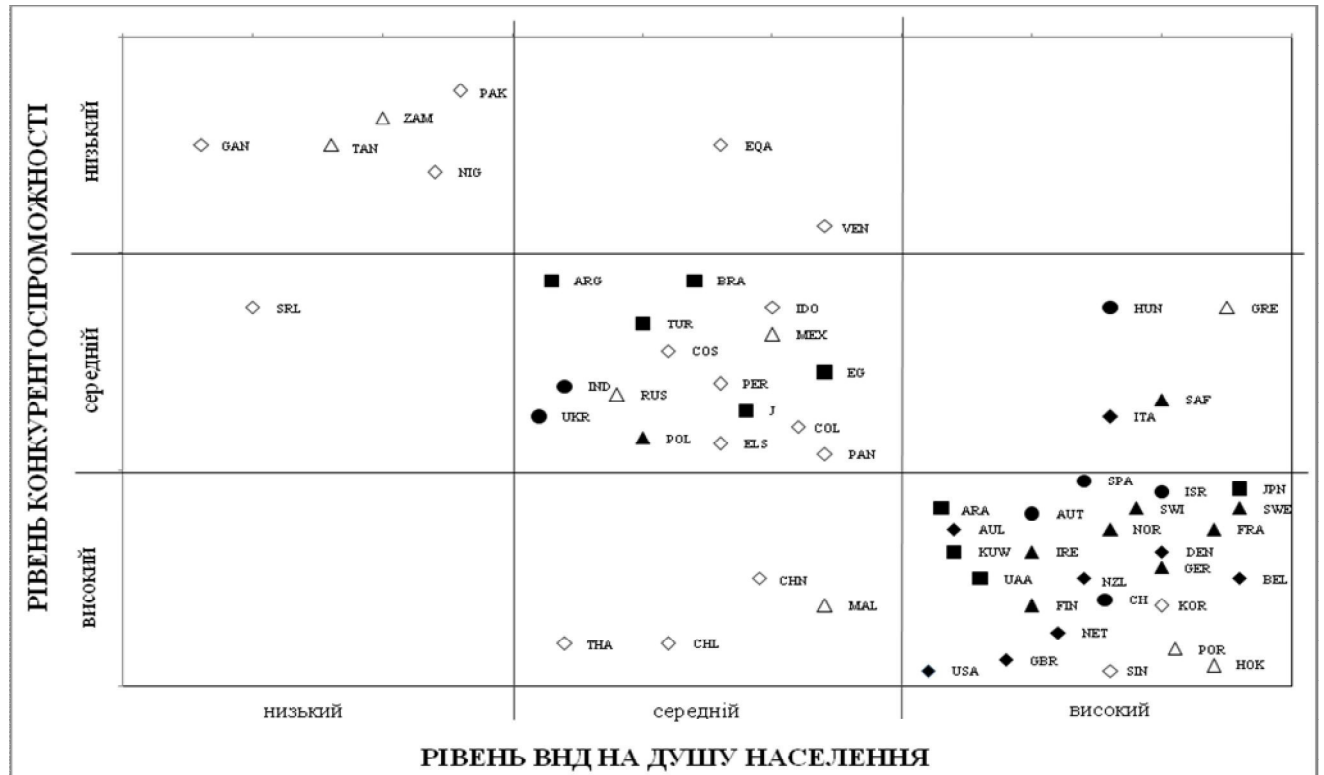
Показники	Модель цивілізації							
	Східної				Пограничної	Західної		
	субмоделі			Усього		субмоделі		Усього
	1	2	3			1	2	
Високий	36,4	42,9	11,8	25,7	71,4	100	88,9	94,1
Середній	63,6	28,6	64,7	57,1	28,6	-	11,1	5,9
Низький	-	28,6	23,5	17,1	-	-	-	-

Установлено, що:

1) найбільш конкурентоспроможними країнами та національними економіками є ті, що характеризуються високим рівнем ВНД на душу населення (рис. 5.19);

2) найбільш ефективними в економічному плані (критерій - рівень доходів на душу населення) є країни, що відносяться до 1 та 2 субмоделей західної цивілізації та пограничної цивілізації, а найменш ефективними – країни, що належать до 2 та 3 субмоделей східної цивілізації.

Таким чином, найбільш ефективними в економічному плані (критерій – рівень доходів на душу населення) є країни, що відносяться до західної та пограничної моделей цивілізацій, а найменш – країни, що відносяться до східної моделі цивілізації (табл. 5.24).

- ◆ - країни, що відносяться до 1 субмоделі західної цивілізації (USA- США; AUL – Австралія; GBR – Великобританія; NZL – Нова Зеландія; NET – Нідерланди; ITA – Італія; BEL – Бельгія; DEN – Данія);
- ▲ – країни, що відносяться до 2 субмоделі західної цивілізації (IRE – Ірландія; FIN – Фінляндія; GER – Німеччина; SWI – Швейцарія; NOR – Норвегія; SWE – Швеція; SAF - Південна Африка; POL – Польща; FRA – Франція);
- – країни, що належать до субмоделі пограничної цивілізації (AUT – Австрія; ISR – Ізраїль; UKR – Україна; CH – Чехія; HUN – Угорщина; SPA – Іспанія; IND – Індія);
- – країни, що належать до 1 субмоделі східної цивілізації (J – Ямайка; JPN – Японія; ARG – Аргентина; URU – Уругвай; TUR – Туреччина; BRA – Бразилія; IRA – Іран; UAA – ОАЕ; ARA - Саудівська Аравія; LIV – Лівія; LIVN – Ліван; KUW – Кувейт; IRQ – Ірак; EG – Єгипет; RUS – Росія);
- Δ - країни, що належать до 2 субмоделі східної цивілізації (НОК – Гонконг; ZAM – Замбія; TAN – Танзанія; POR – Португалія; KEN – Кенія; EPH – Ефіопія; GRE – Греція; MEX – Мексика; PHI – Філіппіни; MAL – Малайзія);
- ◇ - країни, що належать до 3 субмоделі східної цивілізації (GUA – Гватемала; PAN – Панама; EQA – Еквадор; COS - Коста-Ріка; PAK – Пакистан; COL – Колумбія; PER – Перу; TAI – Тайвань; KOR - Південна Корея; ELS - Ель Сальвадор; THA – Таїланд; CHL – Чилі; VEN – Венесуела; IDO – Індонезія; SIN – Сінгапур; NIG – Нігерія; GAN – Гана; CHN – Китай; SRL - Сьєрра-Леоне).

Рис. 5.19. Зв'язок між ВНД на душу населення та приналежність країн до певних моделей та субмоделей цивілізацій

4.12. З ймовірністю 95% необхідно стверджувати, що приналежність країн до певних моделей та субмоделей цивілізацій визначає їх рівень конкурентоспроможності (додаток Т.1-Т.2).

Установлено, що високий рівень конкурентоспроможності здебільшого характерний для країн, що відносяться до 1, 2 субмоделей західної цивілізації та субмоделі пограничної цивілізації, а низький – для країн, що відносяться до 2 та 3 субмоделей східної цивілізації (табл. 5.25).

Таблиця 5.25 – «Рівень конкурентоспроможності» та приналежність країн до певних моделей та/або субмоделей цивілізацій, % від загальної кількості країн групи

Показники	Модель цивілізації							
	Східної				Пограничної	Західної		
	субмоделі			Усього		субмоделі		Усього
	1	2	3			1	2	
Високий	33,3	30	31,6	31,7	57,1	87,5	77,8	82,4
Середній	58,3	30	42,1	43,9	42,9	12,5	22,2	17,6
Низький	8,3	40	26,3	24,4	-	-	-	-

Таким чином, країни, що відносяться до західної моделі цивілізації, є більш конкурентоспроможними, ніж країни, що належать до пограничної та східної моделей цивілізації.

Підсумовуючи результати 4 етапу проведеного дослідження, необхідно зробити наступні висновки:

1) з високим рівнем ймовірності (95-99%) необхідно стверджувати, що цивілізаційна приналежність країн позначається на параметрах їх розвитку в цілому та економічного розвитку, зокрема. Так, існує тісний зв'язок між домінуючою у межах певного суспільства країни релігією, системою права, показником «питомої ваги» держави в економіці, рівнем економічної свободи, легкості ведення бізнесу, корупції, розвитку людського потенціалу, інноваційності, глобалізації, ВНД на душу населення, конкурентоспроможності та її приналежністю до певної моделі та/або субмоделі цивілізації;

2) найбільш успішними та конкурентоспроможними є країни, що належать до західної моделі цивілізації, що обумовлено тим, що: «культурне ядро» західної моделі цивілізації створює порівняно більш сприятливі умови для економічного розвитку та зростання, зокрема: сприяє становленню ефективної та адекватної сучасним вимогам

континентальної системи права, більш сприятливого середовища для розвитку бізнесу; забезпечує високий рівень економічної свободи, включення у глобальну систему взаємодії, інноваційності, створює перешкоди на шляху розвитку корупції, нарощування економічної нерівності та ін.;

3) країни, що належать до пограничної моделі цивілізації є порівняно більш ефективними та конкурентоспроможними, ніж країни, що належать до східної моделі цивілізації. Так, країни даної групи характеризуються менш високим рівнем корупції, економічної диференціації, більш високим рівнем економічної свободи, інноваційності, і, як результат, є більш включеними у глобалізаційні процеси, більш економічно розвиненими та конкурентоспроможними, ніж країни, що належать до східної моделі цивілізації.

Узагальнена інформація про результати проведеного дослідження подана у таблиці 5.26.

Таблиця 5.26 – Зв'язок між приналежністю країн до певних моделей/субмоделей цивілізацій та їх параметрами розвитку

Ймовірність	Показники	Модель цивілізації								
		Східної			Усього	Пограничної	Західної		Усього	
		Субмоделі					субмоделі			
		1	2	3			1	2		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
99%	Система права, % від загальної кількості країн певної моделі/субмоделі									
	Континентальна	33,3	33,3	52,6	41,9	71,4	50	77,8	64,7	
	Загальна	6,7	-	-	2,3	-	50	11,1	29,4	
	Мусульманська	6,7	-	-	2,3	-	-	-	-	
	Змішана	53,3	66,7	47,4	53,5	28,6	-	11,1	5,9	
	Інститут релігії, % від загальної кількості країн певної моделі/субмоделі									
	Християнство	протестантизм	6,7	12,5	-	5,1	-	62,5	55,6	58,8
		католицизм	20	37,5	43,7	33,3	50	37,5	44,4	41,2
		православ'я	6,7	12,5	-	5,1	16,7	-	-	-
	буддизм	6,7	12,5	31,3	17,9	-	-	-	-	
	іслам	60	25	25	38,5	-	-	-	-	
	інші	-	-	-	-	33,3	-	-	-	
	Рівень корупції, % від загальної кількості країн певної моделі/субмоделі									
	Високий	57,1	33,3	33,3	41,5	14,3	-	33,3	-	
	Середній	35,7	55,6	55,6	48,8	42,9	-	66,7	17,6	
	Низький	7,1	11,1	11,1	9,8	42,9	100		82,6	

Продовження таблиці 5.26

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
99%	Питома вага держави в економіці, % від загальної кількості країн певної моделі/субмоделі								
	До 10%	-	20	27,8	16,7	-	-	-	-
	10-25%	35,7	60	44,4	45,2	14,3	-	11,1	5,9
	25-50%	64,3		27,8	33,3	14,3	25	33,3	29,4
	Більше 50%	-	20	-	4,8	71,4	75	55,6	64,7
	Рівень економічної свободи, % від загальної кількості країн певної моделі/субмоделі								
	Високий (вільні та переважно вільні економіки)	7,1	10	15,8	11,6	14,3	87,5	55,6	70,6
	Середній (помірно вільні економіки)	42,9	40	47,4	44,2	57,1	12,5	44,4	29,4
	Низький (невільні та переважно невольні економіки)	50	50	36,8	44,2	28,6	-	-	-
	Сприятливість середовища для ведення бізнесу (рівень «легкості ведення бізнесу»), % від загальної кількості країн певної моделі/субмоделі								
	Високий	28,6	44,4	35,3	35	71,4	100	88,9	94,1
	Середній	42,9	33,3	52,9	45	-	-	11,1	5,9
	Низький	28,6	22,2	11,7	20	28,6	-	-	-
	Рівень економічної нерівності (індекс Джині), % від загальної кількості країн певної моделі/субмоделі								
	26-30%	-	-	-	-	57,1	42,9		21,4
	31-35%	-	33,3	30	25	14,3	57,1	28,6	42,9
	36-40%	20	11,1		8,3	28,6	-	57,1	28,6
	41-45%	60	33,3	40	41,7	-	-	14,3	7,1
	46-50%	20	22,2	30	25	-	-	-	-
	Рівень включення у процеси глобалізації, % від загальної кількості країн певної моделі/субмоделі								
	Високий	46,6	44,5	38,9	42,9	85,7	100	100	100
	Середній	26,7	33,3	55,6	40,5	14,3	-	-	-
	Низький	26,7	22,2	5,5	16,7	-	-	-	-
	Рівень ВНД на душу населення, % від загальної кількості країн певної моделі/субмоделі								
Високий	36,4	42,9	11,8	25,7	71,4	100	88,9	94,1	
Середній	63,6	28,6	64,7	57,1	28,6	-	11,1	5,9	
Низький	-	28,6	23,5	17,1	-	-	-	-	
95%	Рівень інноваційності, % від загальної кількості країн певної моделі/субмоделі								
	Високий	9,1	-	-	3	-	12,5	44,4	29,4
	Середній	72,7	100	93,3	87,9	100	87,5	55,6	70,6
	Низький	18,2	-	6,7	9,1	-	-	-	-
	Рівень конкурентоспроможності, % від загальної кількості країн певної моделі/субмоделі								
	Високий	33,3	30	31,6	31,7	57,1	87,5	77,8	82,4
Середній	58,3	30	42,1	43,9	42,9	12,5	22,2	17,6	
Низький	8,3	40	26,3	24,4	-	-	-	-	

5 етап. Визначення вектору впливу цивілізаційних детермінантів на параметри розвитку та рівень конкурентоспроможності національної економіки.

Для визначення вектору впливу цивілізаційних детермінантів на параметри розвитку та рівень конкурентоспроможності національної економіки було проведено кореляційний аналіз, результати якого подано у таблиці 5.27.

Таблиця 5.27 – Кореляційна залежність між «культурним ядром» та результуючими параметрами розвитку країн (додаток Ф)

Показники	Бажані параметри та результати розвитку	
	Високий рівень конкурентоспроможності	Високий рівень доходу на душу населення
Рівень індивідуалізму	R=0,92 r=0,96	R=0,95 r=0,97
Рівень дистанції влади	R=0,87 r=-0,93	R=0,83 r=-0,91
Рівень маскулінності	R=0,007 r=-0,08	R=0,012 r=0,11
Рівень неприйняття невизначеності	R=0,5401 r=-0,74	R=0,52 r=-0,72

Усі представлені вище коефіцієнти отримані за умови нормального розподілу (умова нормальності витримана, якщо з ймовірністю 0,95 мінімальне та максимальне значення ознак, що досліджуються, не виходять за межі $[\bar{y} \pm 3\sigma_y]$; $[\bar{x} \pm 3\sigma_x]$, де $\sigma_x = \sqrt{x^2 - \bar{x}^2}$ та $\sigma_y = \sqrt{y^2 - \bar{y}^2}$ - дисперсії факторної та результуючої ознаки).

Установлено, що варіація параметрів «індивідуалізм», «дистанція влади» та «неприйняття невизначеності» пояснюють від 52% до 95% варіації результуючих показників (рівня конкурентоспроможності, рівня ВНД на душу населення). Між зазначеними ознаками має місце як прямий, так і зворотній зв'язок. Так, зворотній зв'язок спотерігається між рівнем конкурентоспроможності та рівнем неприйняття невизначеності та рівнем дистанції влади, а прямий – між рівнем конкурентоспроможності та рівнем індивідуалізму. Так, із збільшенням значення параметру індивідуалізм зростає рівень конкурентоспроможності країн та ВНД на душу населення; із збільшенням таких показників, як «рівень дистанції влади» та «рівень неприйняття невизначеності» фіксується зворотна тенденція.

Таким чином, у ході оцінки впливу цивілізаційних детермінантів на особливості розвитку та рівень конкурентоспроможності соціально-економічних систем макrorівня агрегування, була підтверджена гіпотеза, що цивілізаційні детермінанти або приналежність країни до

певної моделі та субмоделі цивілізації може чинити як позитивний, так і негативний вплив на траєкторію, динаміку, параметри та особливості соціально-економічного розвитку країн і тим самим визначати рівень конкурентоспроможності їх національних економік.

Однак, враховуючи той факт, що всім країнам вибірки тією чи іншою мірою притаманні як високий рівень конкурентоспроможності та ВНД на душу населення, так і низький, для однозначного тлумачення отриманих результатів, було проведено дослідження зв'язку між часткою країн з високим рівнем конкурентоспроможності у межах кожної моделі цивілізації та рівнем наділеності даних країн природними ресурсами (додаток X.1).

Для обґрунтування зв'язку між наділеністю країн певних моделей та субмоделей цивілізацій природними ресурсами та характерним для них рівнем конкурентоспроможності було проведено тест χ^2 . За допомогою тесту χ^2 було встановлено, що з ймовірністю 99% можна стверджувати, що наділеність країн певних моделей та субмоделей цивілізацій природними ресурсами позначається на рівні їх конкурентоспроможності.

Установлено, що країни з високим рівнем конкурентоспроможності, що відносяться до західної моделі цивілізації, здебільшого, це багаті на природні ресурси країни (81,25%); країни східної моделі цивілізації – бідні країни; країни, що належать до пограничної моделі цивілізації – як бідні (50% країн), так і багаті країни (50% країн) (табл. 5.28.).

Таблиця 5.28 – Угрупування країн за рівнем конкурентоспроможності та рівнем забезпеченості природними ресурсами

Показники	Модель цивілізації		
	Західна	Східна	Погранична
1	2	3	4
Частка конкурентоспроможних країн від загальної кількості країн, що належать до певної моделі цивілізації	94,12	20,5	71,4
Частка багатих країн (на природні ресурси) від загальної кількості країн, що належать до певної моделі цивілізації	76,5	29,5	28,6
Частка бідних країн (на природні ресурси) від загальної кількості країн, що належать до певної моделі цивілізації	23,5	50	42,9

Продовження таблиці 5.28

1	2	3	4
Частка країн, статус яких щодо забезпеченості природними ресурсами не визначений*	-	20,5	28,5
Частка бідних країн (на природні ресурси) від загальної кількості конкурентоспроможних країн, що належать до певної моделі цивілізації	18,75	100	50
Частка багатих країн (на природні ресурси) від загальної кількості конкурентоспроможних країн, що належать до певної моделі цивілізації	81,25	-	50

*такі країни, як Тайвань, Сьєрра-Леоне (1 група), Гонконг, Танзанія (2 група), ОАЕ, Саудівська Аравія, Лівія, Ліван, Кувейт, Ірак (3 група), Україна, Чехія (4 група), Польща (5 група) через відсутність статистичної інформації не увійшли до даної таблиці

Таким чином, природні умови накладають свій відбиток на систему цінностей країн та виступають одним із важливих джерел їх кристалізації. Так, країни багаті на природні ресурси характеризуються більш високим рівнем індивідуалізму, ніж бідні країни (частка багатих країн, що відносяться до західної моделі цивілізації, є більшою за частку багатих країн, що відносяться до східної та пограничної моделей цивілізації). Проте, після того, як процес кристалізації цінностей завершений, «культурне ядро» починає виступати як важливий фактор прогресу, і наряду із природними ресурсами, може розглядатися як важлива складова національного добробуту. Це підтверджується тим, що, як видно з таблиці 5.28, більша частка конкурентоспроможних країн, що належать до західної моделі цивілізації, є країнами багатими на природні ресурси, в той час, як більша частка конкурентоспроможних країн, що належать до східної моделі цивілізації, - бідні, що при першому наближенні може привести до не хибного висновку, що, незважаючи на результати кореляційного аналізу, цінності східної моделі цивілізації є більш прогресивними порівняно із цінностями західної моделі.

Помилковість даного висновку стає очевидною при другому наближенні, з огляду на стадіальну модель розвитку конкуренції та забезпечення конкурентоспроможності країн, запропоновану Портером М. Так, відповідно до результатів досліджень Портера М., країни, що відносяться до західної моделі цивілізації, значно швидше пройшли перші дві стадії розвитку та перейшли до третьої, ніж країни, що належать до східної та пограничної моделей цивілізацій [25]. Як результат, більшість країн, що належать до західної моделі цивілізації,

сьогодні підійшли або знаходяться на останній стадії розвитку конкуренції – стадії конкуренції на основі багатства, в той час як більшість країн східної та пограничної цивілізації – лише здійснюють перехід до стадії на основі нововведень. Враховуючи, що стадія конкуренції на основі багатства, на відміну від перших трьох, призводить до спаду виробництва, зниження темпів економічного зростання, характеризується втратою позицій у міжнародній конкуренції, досить логічним є той факт, що у таблиці 5.28 більшість конкурентоспроможних країн східної цивілізації є бідними, в той час, як більшість конкурентоспроможних країн західної цивілізації є багатими (у таблиці 5.28 відображено конкурентний статус національних економік країн протягом 2008-2010 рр.).

Як стверджують Ліпсет С.М. та Ленц Г.С., зазначені вище процеси пояснюються тим, що «...чим багатша країна, тим нижчий рівень мотивації на досягнення... Це може наводити на думку, що хоча сучасні багаті нації були колись поміж найбільш мотивованих на досягнення цілей (тобто, перед тим, як вони досягли розвитку); тепер... їх заможні громадяни спрямовані на досягнення цілей, не пов'язаних з роботою (музика, мистецтво, література), щоб стати, за термінологією Інглгарта Р., постматеріалістами. З іншого боку, еліта і середній клас у менш розвинутих країнах, усвідомлюючи свій неповноцінний економічний статус, можуть мати вищий рівень мотивації на досягнення» [26].

Об'єктивність даного висновку підтверджується:

по-перше, тим фактом, що національні економіки країн, що відносяться до східної та пограничної моделей цивілізацій, сьогодні розвиваються більш динамічно, ніж економіки країн, що належать до західної цивілізації (табл. 5.29, додаток Х.2).

Таблиця 5.29 – Динаміка реального ВВП, % [19]

Роки	Модель цивілізації							
	Східної				Пограничної	Західної		
	субмоделі			Усього		субмоделі		Усього
	1	2	3			1	2	
<i>I</i>	2	3	4	5	6	7	8	9
1991-2000	2,8	3,0	4,1	3,3	3,0	2,7	3,0	2,85
2001	0,3	3,2	3,5	2,3	3,4	1,7	2,2	1,95
2002	1,0	2,9	5,7	3,2	2,8	1,9	2,1	2
2003	6,2	3,2	4,5	4,6	4,3	1,8	1,9	1,85

Продовження таблиці 5.29

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>
2004	5,8	6,0	6,9	6,2	5,7	2,9	3,6	3,25
2005	5,0	5,6	6,1	5,6	4,8	2,2	3,2	2,7
2006	5,3	5,4	6,7	5,8	5,8	2,8	4,2	3,5
2007	5,4	6,1	6,8	6,1	5,2	2,7	4,0	3,35
2008	5,4	4,3	4,7	4,8	2,9	0,7	1,3	1
2009	-0,4	0,5	0,1	0,1	-2,6	-3,4	-3,5	-3,45
1991-2009	3,8	4,0	4,9	4,2	3,5	1,6	2,2	1,9

по-друге, тим фактом, що на частку країн, що належать до 1 та 2 субмоделей західної цивілізації, протягом 2005-2010 рр. припадала більша частка (у цілому, 55,9%) із 2000 найбільших компаній світу за версією Forbes (для порівняння, на частку субмоделі пограничної цивілізації – 4,9%; на частку 1,2 та 3 субмоделей східної цивілізації – 33,7% 2000 найбільших компаній світу), проте протягом зазначеного періоду фіксувалося стабільне зменшення у рейтингу кількості компаній, країни-базування яких відносяться до західної моделі цивілізації, та збільшення – кількості компаній, країни-базування яких відносяться до східної моделі цивілізації (таблиця 5.30, додаток Х.3).

Таблиця 5.30 – Географічна (цивілізаційна) структура найбільших ТНК за версією журналу Forbes [27]

Показник	Модель цивілізації							
	Східної				Погранич- ної	Західної		
	Субмоделі			Усього		субмоделі		Усього
	1	2	3			1	2	
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>
Частка найбільших компаній світу, % від загальної кількості компаній у рейтингу	18,8	4,8	10,2	33,7	4,9	43,5	12,4	55,9
Зміна частки найбільших компаній світу протягом 2005-2010 рр., % від загальної кількості компаній у рейтингу	+0,75	+1,3	+6,3	+8,35	+1,5	-10,9	+1,05	-9,9

Продовження таблиці 5.30

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>
Зміна кількості найбільших компаній світу протягом 2005-2010 рр., одиниць	+15	+25	+127	+167	+30	-219	+21	-198

Таким чином, цивілізаційні детермінанти можуть чинити різновекторний вплив на параметри розвитку та рівень конкурентоспроможності національної економіки. Найбільш позитивний вплив на особливості розвитку та рівень конкурентоспроможності країн та національних економік чинять «культурне ядро» та цивілізаційні особливості західної моделі цивілізації, а найменш позитивний вплив – «культурне ядро» та цивілізаційні особливості східної моделі цивілізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анилионис Г.П. Глобальный мир: единый и разделенный. Эволюция теорий глобализации [Текст] / Г.П. Анилионис, Н.А. Зотова. – М.: Междунар. отношения, 2005. – 676 с.
2. Гельвановский М.И. Национально-государственная стратегия конкурентоспособности России: Методологические аспекты [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.hse.ru/data/460/669/1234/Гельванский.pdf>.
3. Офіційним сайт Itim International [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.geert-hofstede.com/index.shtml>.
4. Darryl J. Managerial leadership and cultural differences of Eastern European economies / J.Darryl, T. Bradley [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://marketing.byu.edu/htmlpages/ccrs/proceedings99/mitrybradley.htm>.
5. Латов Ю.В. Открытия и парадоксы этнометрического анализа российской хозяйственной культуры по методике Г. Хофстеда / Ю.В. Латов, Н.В. Латова // Мир России. – 2007. – № 4. – с.43-72.
6. Латова Н.В. Восточнославянские страны на ментальной карте мира по Г. Хофстеду // Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая. – Выпуск 38-1. – 2010. – С. 161-168.
7. Иэрхарт Б. Г. Религиозные традиции мира [Текст]/ Б.Г. Иэрхарт / [перевод с английского] / в двух томах. – Том 1. – М.: КРОН - ПРЕСС, 1996. – 576 с.
8. Лебедева Н. М. Культура как фактор общественного прогресса [Текст] / Н.М. Лебедева, А.Н. Татарко. – М.: ЗАО «Юстицин-форм», 2009. — 408 с.
9. Мурадян Е.С. Ценностные группы коммунитаристов и индивидуалистов в современном украинском обществе: сравнительный анализ [Текст] / Е.С.Мурадян // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Збірник наукових праць. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна. – 2008. – С. 481-486.
10. Павленко Ю.Г. История мировой цивилизации. – К. «Феникс». – 2002. – 760 с.
11. Пространство и время в мировой политике и международных отношениях [Текст]: материалы 4 Конвента РАМИ. В 10 т. / под ред. А. Ю. Мельвиля; Рос. ассоциация междунар. исследований. – М.: МГИМО-Университет, 2007. – 147 с.
12. Спеціалізований сайт з вивчення світових релігій ReligionFacts [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.religionfacts.com/religion_statistics/religion_statistics_by_country.htm.

13. Фукуяма Ф. Соціальний капітал [Текст] / Ф. Фукуяма, С. Ліпсет // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2008. - №53. – С. 88-100.
14. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций [Текст]. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 603 с.
15. Цивилизации в глобализирующемся мире [Текст]. – Предварительные итоги междисциплинарного проекта / по материалам научной конференции отв. Ред. – В.Г. Хорос. – М.: ИМЭМО РАН, 2009. – 162 с.
16. Офіційний сайт Всесвітнього економічного форуму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.weforum.org>>.
17. Офіційний сайт дослідницької групи «JuriGlobe» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.juriglobe.ca/rus/sysjuri/index.php>.
18. Офіційний сайт Transparency International [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.transparency.org/>.
19. Офіційний сайт Всесвітнього банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org>.
20. Where is the wealth of nations? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://siteresources.worldbank.org/INTEEI/214578-1110886258964/20748034/All.pdf>.
21. Офіційний сайт The Heritage Foundation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.heritage.org/index/>.
22. Офіційний сайт ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/ru/>.
23. Офіційний сайт INSEAD [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.globalinnovationindex.org/gii/main/home.cfm>>.
24. Офіційний сайт дослідницького інституту КОФ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://globalization.kof.ethz.ch/>.
25. Портер М. Международная конкуренция [Текст] / М. Портер; [пер. с англ.] / Под ред. и с предисловием В.Д. Щетинина – М.: Междунар. отношения, 1993. – 896 с.
26. Інгларт Р. Культура і демократія [Текст] / Р. Інгларт // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2008. - №53. – С. 72-87.
27. Офіційний сайт журналу Forbes. Рейтинг 2000 найбільших компаній світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.forbes.com/2010/04/21/global-2000-leading-world-business-global-2000-10land.html>.

РОЗДІЛ 6

МОНІТОРИНГ КОНКУРЕНТНИХ ПОЗИЦІЙ ТА ОЦІНКА ВПЛИВУ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ НА РІВЕНЬ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Результати моніторингу конкурентних позицій України протягом 2000-2010 рр. (табл. 6.1) свідчать про зниження рівня конкурентоспроможності України у геоекономічній та геополітичній площині. Протягом 2000-2010 рр. Україна втратила:

32 позиції у рейтингу глобальної конкурентоспроможності, що складається WEF;

11 позицій у рейтингу міжнародної конкурентоспроможності, що складається IMD.

Таблиця 6.1 – Динаміка конкурентних позицій України у рейтингах конкурентоспроможності WEF та IMD [1], [2]

Роки	Конкурентні позиції України			
	WEF		IMD	
	Поточна позиція у рейтингу	Зміна позиції до попереднього року	Поточна позиція у рейтингу	Зміна позиції до попереднього року
2000	57 з 59	+1	н/д з 49	н/д
2001	69 з 75	-12	н/д з 59	н/д
2002	77 з 80	-8	н/д з 59	н/д
2003	84 з 102	-7	н/д з 51	н/д
2004	86 з 104	-2	н/д з 51	н/д
2005	84 з 117	+2	н/д з 51	н/д
2006	78 з 125	+6	н/д з 53	н/д
2007	73 з 131	+5	46 з 55	н/д
2008	72 з 134	+1	54 з 55	-8
2009	82 з 133	-10	56 з 57	-2
2010	89 з 139	-7	57 з 58	-1
2000-2010	-	-32	-	-11

*- знаком «+» позначено покращення позицій країни у рейтингу, знаком «-» - погіршення

Проведений аналіз факторів, що обумовили втрату конкурентних позицій України протягом 2000-2010 рр., дозволив встановити, що:

1. Зміна конкурентних позицій України, здебільшого, не була пов'язана із зміною величини вибірки країн, інформацію про рівень конкурентоспроможності яких надали міжнародні інститути, оскільки: кількість втрачених конкурентних позицій не була еквівалентна збільшенню кількості країн, що було включено до рейтингу; переважна більшість країн, що було включено до рейтингу, поступалися за рівнем конкурентоспроможності Україні на момент їх включення у рейтинг; протягом 2005-2008 рр. (2005-2007 рр. у рейтингу IMD) Україна стабільно підвищувала свій рейтинг конкурентоспроможності, незважаючи на збільшення обсягу вибірки (табл. 6.2).

Таблиця 6.2 – Динаміка конкурентних позицій України та обсягу вибірки міжнародних інститутів, що здійснюють оцінку конкурентоспроможності [1], [2]

Роки	WEF			IMD		
	Зміна позиції України до попереднього року	Кількість країн, що було		Зміна позиції України до попереднього року	Кількість країн, що було	
		включено до рейтингу	виключено із рейтингу		включено до рейтингу	виключено із рейтингу
2000	+1	-	-	-	-	-
2001	-12	17	1	-	10	-
2002	-8	6	1	-	-	-
2003	-7	22	-	-	-	8
2004	-2	5	3	-	-	-
2005	+2	15	2	-	-	-
2006	+6	9	1	-	2	-
2007	+5	9	2	-	2	-
2008	+1	4	1	-8	-	-
2009	-10	-	1	-2	2	-
2010	-7	6	1	-1	1	-
2000-2010	-32	93	13	-11	17	8

*- знаком «+» позначено покращення позицій країни у рейтингу, знаком «-» - погіршення

2. Втрата конкурентних позицій України була пов'язана із деструктивним впливом наступних ендогенних факторів:

1) низька якість інституційного середовища (відповідно до оцінок WEF та IMD);

2) низький рівень розвитку інфраструктури (відповідно до оцінок WEF);

3) низький рівень макроекономічної стабільності та несприятлива економічна ситуація (відповідно до оцінок WEF та IMD);

4) низький рівень та якість охорони здоров'я та початкової освіти, ефективності та розвитку товарного та фінансового ринків, ринку праці, невисокий рівень технологічної готовності, низький рівень розвитку бізнесу та інноваційної діяльності (табл. 6.3).

Таблиця 6.3 – Фактори, що упродовж 2000-2010 рр. чинили найбільший вплив на рівень конкурентоспроможності України [1], [2]

Параметри	Роки						Зміна позицій у рейтингу*
	2000*	2006	2007	2008	2009	2010	
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>
Відповідно до оцінок WEF							
1 складова «Базові вимоги», у тому числі:	н/д	86	90	86	94	102	-16
Інститути	н/д	104	115	115	120	134	-30
Інфраструктура	н/д	69	77	79	78	68	+1
Макроекономічна стабільність	н/д	74	82	91	106	132	-58
Охорона здоров'я та початкова освіта	н/д	94	74	60	68	67	+27
2 складова «Каталізатори ефективності», у тому числі:	н/д	69	66	58	68	72	-3
вища освіта та професійна підготовка	н/д	48	53	43	46	46	+2
ефективність товарного ринку	н/д	80	101	103	109	129	-49
розвиток фінансового ринку	н/д	н/д	85	85	106	119	-34
ефективність ринку праці	н/д	н/д	65	54	49	54	+11
технологічна готовність	н/д	90	93	65	80	83	+10
розмір ринку	н/д	н/д	26	31	29	38	-12
3 складова «Інноваційні та розвинені фактори», у тому числі:	н/д	78	75	66	80	88	-10

Продовження таблиці 6.3

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>
рівень розвитку бізнесу	н/д	76	81	80	91	100	-24
інновації	н/д	61	65	52	62	63	-2
Відповідно до оцінок IMD							
1 складова «Економічна ситуація»	н/д	н/д	43	50	55	55	-12
2 складова «Ефективність уряду»	н/д	н/д	48	52	56	56	-8
3 складова «Ефективність бізнесу»	н/д	н/д	46	52	53	54	-8
4 складова «Інфраструктура»	н/д	н/д	47	46	48	41	+6

*- знаком «+» позначено покращення позицій країни у рейтингу, знаком «-» - погіршення

Як засвідчують дані таблиці 6.3, втрата конкурентних позицій України протягом 2000-2010 рр. була пов'язана, у першу чергу, із погіршенням економічної ситуації в країні (країна втратила 58 позицій у рейтингу за рівнем макроекономічної стабільності, відповідно до оцінок WEF, та 12 позицій у рейтингу країн параметром «економічна ситуація», відповідно до оцінок IMD).

Зниження рівня конкурентоспроможності економіки України відбулося за рахунок:

1) уповільнення темпів зростання реального ВВП (протягом 2000-2005 рр., 2008-2009 рр.);

2) нарощування диспропорцій між темпами зростання експорту та темпами зростання імпорту і, як наслідок, нарощування негативного сальдо зовнішньоторговельного балансу (протягом 2000-2009 рр. – на 925 млн. дол.);

3) підвищення інфляції (протягом 2005-2008 рр. – на 12%);

4) уповільнення темпів зростання вкладень у основні засоби (у 2005 та 2008 рр. – на 12,7%);

5) нарощування зовнішньої заборгованості – протягом 2000-2009 р. фіксувалася стала тенденція до наближення до критичної межі такого показника, як відношення зовнішнього боргу до ВВП (відповідно до підходу МВФ, критичне значення – 65%); перевищення відношення зовнішнього боргу до вартості експорту товарів та послуг (граничне значення – не більше 70%) (табл. 6.4).

Таблиця 6.4 – Особливості розвитку економіки України протягом 2000-2009 рр. [3], [4]

Показники	Роки					
	2000	2005	2006	2007	2008	2009
<i>I</i>	3	4	5	6	7	8
ВВП, млрд. грн.	170,1	441,5	544,2	712,9	949,9	920
ВВП на душу населення, дол.	634	1843,7	2317,1	3061,2	3930,8	-
Темп зростання реального ВВП, %	5,9	2,7	7,3	7,6	2,1	-15,1
Темпи зростання споживання, %	1	2,7	2,7	2,8	0,4	-
Темпи зростання вкладень у основні засоби, %	12,4	3,9	21,2	24,8	1,6	-0,3
Темпи зростання експорту товарів та послуг, %	21,5	-12,2	-5,6	3,2	5,2	-1,2
Темпи зростання імпорту товарів та послуг, %	23,8	6,4	6,8	19,9	17,1	-12,5
Частка промисловості у ВВП, %	38,5	27,2	27,6	28,2	27,3	-
Частка сільського господарства у ВВП, %	12,5	9,2	7,5	6,6	6,8	-
Темп зростання промислового виробництва, %	12,5	3,1	6,2	10,2	-3,1	-
Темп зростання сільськогосподарського виробництва, %	7,6	0,4	2,5	-5,6	17,1	-
Темп зростання трудових ресурсів, %	0,1	0,4	-0,2	0,3	0,3	-
Темп зростання зайнятості, %	-2,5	1,9	0,2	0,8	0,3	-
Рівень безробіття, % до трудових ресурсів	4,2	7,2	6,8	6,4	6,4	-
Темп зростання споживчих цін, %	25,8	10,3	11,6	16,6	22,3	14
Загальнодержавні витрати, % у ВВП	36,4	44,1	44,6	44,3	47,3	-
Торговельний баланс, млн. дол.	779	-1135	-5194	-10572	-16934	-3500
Чиста сума ПІІ, млн. дол.	594	7533	5737	9218	9683	4654
Валютні резерви без урахування золота, млн. дол.	1353	19413	22300	31972	31543	-
Сума зовнішньої заборгованості, млн. дол.	11821	39619	54512	84520	101654	-
Відношення зовнішнього боргу до ВВП, %	37,8	46	50,6	59,9	56,4	88
Відношення зовнішнього боргу до вартості експорту, %	60,6	89,3	108,5	132,1	118,7	-

Продовження таблиці 6.4

<i>1</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>
Вартість обслуговування зовнішнього боргу, % до експорту товарів та послуг	10	4,9	5,1	3,9	2,7	-

Деструктивні процеси у розвитку економіки України, які протягом 2000-2010 рр. призвели до зниження рівня конкурентоспроможності, обумовлені цілою низкою факторів, серед яких (табл. 6.3):

1) зниження ефективності функціонування товарного ринку, яке відбулося за рахунок зниження інтенсивності конкуренції, підвищення рівня монополізації товарного ринку, зниження якості антимонопольної політики; збільшення податкового навантаження, погіршення умов для початку бізнесу, зниження рівня лояльності покупців до товарів українського походження (табл. 6.5).

Таблиця 6.5 – Фактори, що визначали та впливали на ефективність функціонування товарного ринку [1]

Показники	Роки				Зміна позицій у рейтингу*
	2007	2008	2009	2010	
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>
1.01. Інтенсивність локальної (місцевої) конкуренції	93 з 131	105 з 134	111 з 133	118 з 139	-25
1.02. Рівень монополізації ринку	95 з 131	75 з 134	91 з 133	128 з 139	-33
1.03. Ефективність антимонопольної політики	98 з 131	96 з 134	111 з 133	126 з 139	-28
1.04. Рівень і ефект оподаткування	123 з 131	127 з 134	128 з 133	136 з 139	-13
1.05. Сукупна податкова ставка	101 з 131	107 з 134	106 з 133	113 з 139	-12
1.06. Кількість процедур, необхідних для початку бізнесу	65 з 131	75 з 134	85 з 133	99 з 139	-34
1.07. Кількість часу, необхідного для початку бізнесу	65 з 131	61 з 134	75 з 133	86 з 139	-21
1.08. Витрати на проведення аграрної політики	129 з 131	132 з 134	129 з 133	135 з 139	-6

Продовження таблиці 6.5

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>
1.09. Переважання торгових обмежень	123 з 131	113 з 134	110 з 133	126 з 139	-3
1.10. Тарифна ставка (тарифні бар'єри)	41 з 131	49 з 134	49 з 133	40 з 139	+1
1.11. Частка іноземної власності	124 з 131	123 з 134	125 з 133	121 з 139	+3
1.12. Вплив законодавства з регулювання прямих іноземних інвестицій на бізнес	123 з 131	120 з 134	121 з 133	128 з 139	-5
1.13. Обтяжливість митних процедур	118 з 131	109 з 134	115 з 133	131 з 139	-13
1.14. Ступінь орієнтованості клієнта	74 з 131	50 з 134	77 з 133	103 з 139	-29
1.15. Витонченість покупця	82 з 131	81 з 134	71 з 133	83 з 139	-1

*- знаком «+» позначено покращення позицій країни у рейтингу, знаком «-» - погіршення

2) низьким рівнем розвитку фінансового ринку (табл. 6.6).

Таблиця 6.6 – Фактори, що визначали та впливали на рівень розвитку фінансового ринку України [1]

Показники	Роки				Зміна позицій у рейтингу*
	2007	2008	2009	2010	
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>
1.01. Рівень розвитку фінансового ринку	90 з 131	91 з 134	100 з 133	108 з 139	-18
1.02. Фінансування через локальний фондовий ринок	93 з 131	92 з 134	107 з 133	122 з 139	-29
1.03. Доступність позик	71 з 131	66 з 134	87 з 133	120 з 139	-49
1.04. Наявність венчурного капіталу	56 з 131	58 з 134	91 з 133	130 з 139	-74
1.05. Обмеження на рух капіталу	102 з 131	110 з 134	124 з 133	121 з 139	-19
1.06. Надійність захисту інвестора	105 з 131	107 з 134	110 з 133	125 з 139	-20
1.07. Міцність банків	119 з 131	112 з 134	133 з 133	138 з 139	-19
1.08. Регулювання операцій на фондовій біржі	115 з 131	120 з 134	127 з 133	127 з 139	-12

Продовження таблиці 6.6

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>
1.09. Індекс надійності юридичних прав	8 з 131	8 з 134	5 з 133	6 з 139	+2

*- знаком «+» позначено покращення позицій країни у рейтингу, знаком «-» - погіршення

3) зменшення розміру ринку України, яке відбулося переважно за рахунок зменшення об'єму внутрішнього ринку, хоча мало місце й зменшення об'єму зовнішнього ринку (табл. 6.7)

Таблиця 6.7 – Фактори, що визначили та вплинули на розмір ринку України [1]

Показники	Роки				Зміна позицій у рейтингу*
	2007	2008	2009	2010	
1.01. Розмір внутрішнього ринку	27 з 131	29 з 134	30 з 133	37 з 139	-10
1.02. Розмір зовнішнього ринку	32 з 131	37 з 134	37 з 133	37 з 139	-5

*- знаком «+» позначено покращення позицій країни у рейтингу, знаком «-» - погіршення

4) зниження рівня розвитку бізнесу, яке відбулося за рахунок:

- зменшення кількості та якості місцевих постачальників;
- зниження рівня розвитку бізнес-кластерів;
- погіршення природи конкурентних переваг українських компаній (українські компанії забезпечували свою конкурентоспроможність переважно за рахунок конкурентних переваг низького порядку);
- зниження ефективності контролю міжнародної дистрибуції;
- низького рівня маркетингу та готовності до передачі повноважень;
- незначної складності процесу виробництва (табл. 6.8).

Таблиця 6.8 – Фактори, що визначили та вплинули на рівень розвитку бізнесу в Україні [1]

Показники	Роки				Зміна позицій у рейтингу*
	2007	2008	2009	2010	
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>
1.01. Кількість місцевих постачальників	64 з 131	74 з 134	99 з 133	91 з 139	-27

Продовження таблиці 6.8

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>
1.02. Якість місцевих постачальників	80 з 131	87 з 134	95 з 133	100 з 139	-20
1.03. Рівень розвитку бізнес-кластерів	89 з 131	83 з 134	86 з 133	106 з 139	-17
1.04. Природа конкурентної переваги	78 з 131	87 з 134	108 з 133	99 з 139	-21
1.05. Ширина ланцюга доданої вартості	78 з 131	89 з 134	90 з 133	81 з 139	-3
1.06. Контроль міжнародної дистрибуції	46 з 131	40 з 134	76 з 133	108 з 139	-62
1.07. Складність і витонченість процесу виробництва	69 з 131	53 з 134	72 з 133	78 з 139	-9
1.08. Рівень маркетингу	87 з 131	85 з 134	87 з 133	91 з 139	-4
1.09. Готовність до передачі повноважень	101 з 131	107 з 134	103 з 133	109 з 139	-8

*- знаком «+» позначено покращення позицій країни у рейтингу, знаком «-» - погіршення

5) зниження рівня інноваційності національної України, яке було пов'язано із:

- погіршенням можливостей для інновацій;
- зниженням «якості» науково-дослідних установ;
- зменшенням порівняних витрат українських підприємств на НДДКР;
- зниженням рівня співпраці між університетами та промисловістю в дослідницькій діяльності;
- зменшенням порівняних державних закупівель передових технологічних продуктів;
- зменшенням порівняної кількості патентів на винаходи (табл. 6.9).

Таблиця 6.9 – Фактори, що визначили та вплинули на рівень інноваційності країни [1]

Показники	Роки				Зміна позицій у рейтингу*
	2007	2008	2009	2010	
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>
Можливості для інновацій	40 з 131	31 з 134	32 з 133	37 з 139	-6

Продовження таблиці 6.8

1	2	3	4	5	6
«Якість» науково-дослідних установ	60 з 131	48 з 134	56 з 133	68 з 139	-8
Витрати компаній на НДДКР	67 з 131	52 з 134	68 з 133	69 з 139	-2
Співпраця між університетами та промисловістю в дослідницькій діяльності	65 з 131	49 з 134	64 з 133	72 з 139	-7-
Державні закупівлі передових технологічних продуктів	75 з 131	54 з 134	85 з 133	112 з 139	-37
Наявність наукових та інженерних кадрів	70 з 131	54 з 134	50 з 133	53 з 139	+17
Патенти на винаходи	58 з 131	65 з 134	64 з 133	64 з 139	-6

*- знаком «+» позначено покращення позицій країни у рейтингу, знаком «-» - погіршення

Таким чином, протягом 2000-2010 р. в Україні спостерігалось:

- нарощування кадрового наукового та інженерного потенціалу;
- зменшення кількості організацій, що виконують наукові дослідження та розробки (з 1490 організацій у 2000 році до 1303 організацій у 2010 році);
- зменшення чисельності науковців (з 120773 осіб у 2000 році до 89534 осіб у 2010 році);
- зменшення частки обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП (з 1,16 % ВВП у 2000 році до 0,9% ВВП у 2010 році);
- зменшення питомої ваги підприємств, що займалися інноваціями (з 18% у 2000 році до 13,8% у 2010 році);
- критичне значення та зменшення державних витрат на наукові дослідження та розробки. У середньому державні витрати на наукові дослідження та розробки в Україні становили 1,07% ВВП, в той час як аналогічний показник в середньому: по світу становить 2% ВВП, в Америці – 2,3% ВВП (в США – 2,8% ВВП); в Азії – 1,9% ВВП (в Японії – 3,4% ВВП, в Китаї – 1,39% ВВП); в Європі – 1,69% ВВП)[5];
- незначна (у середньому – 5,4% товарного експорту. Для порівняння аналогічний показник США дорівнює 27,3% товарного експорту; Китаю – 30% товарного експорту; Японії – 19,8%, Німеччини – 15,3% [7]), однак зростаюча частка інноваційної продукції у товарному експорті;

– зменшення питомої ваги українських заявок на патенти в світі (в середньому 0,25% від всіх заявок на патенти в світі; для порівняння, аналогічний показник Росії дорівнює 1,5%; Південної Кореї – 8%; Китаю – 6%; США – 21%; Японії – 31% [8]) (табл. 3.10).

Таблиця 6.10 – Показники інноваційної активності України [3], [5], [6]

Роки	Показники							
	Кількість організацій, які виконували наукові дослідження та розробки	Питома вага обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП, %	Питома вага підприємств, що займалися інноваціями, %	Питома вага проми-слових підприємств, що впроваджували інновації, %	Державні витрати на наукові дослідження та розробки, % до ВВП	Обсяг реалізованої на експорт інноваційної продукції, % товарного експорту	Усього подано заявок на отримання патентів, % від усіх поданих заявок на патенти в світі	Чисельність науковців, осіб
2000	1490	1,16	18	14,8	1,2	3,8	0,4	120773
2001	1479	1,11	16,5	14,3	-	-	0,5	113341
2002	1477	1,11	18	14,6	1,16	-	0,11	107447
2003	1487	1,24	15,1	11,5	1,35	3,9	0,15	104841
2004	1505	1,19	13,7	10	1,23	4,6	0,3	106603
2005	1510	1,09	11,9	8,2	1,17	7,1	0,23	105512
2006	1452	0,98	11,2	10	0,94	6,6	0,22	100245
2007	1404	0,93	14,2	11,5	0,85	5,9	0,21	96820
2008	1378	0,9	13	10,8	0,85	6,7	0,17	94138
2009	1340	0,95	12,8	10,7	0,86	4,3	-	92403
2010	1303	0,9	13,8	11,5	-	-	-	89534
2000-2010	-187	-0,26	-4,2	-3,3	-0,34	+0,5	-0,23	-31239

*- знаком «+» позначено покращення позицій країни у рейтингу, знаком «-» - погіршення

б) зниження рівня ефективності інституційного середовища та ефективності діяльності уряду.

Проведений аналіз інституційного середовища України протягом означеного періоду дає підстави стверджувати, що інституційне середовище, в умовах якого розвивається українська економіка, є не-ефективним та характеризується сталою тенденцією до погіршення, наявністю значної кількості «інституційних пасток», які підвищують трансакційні та контрактаційні витрати та зменшують ефект та ефективність функціонування суб'єктів господарювання і, як наслідок, національної економіки в цілому (табл. 6.11).

Таблиця 6.11 – Оцінка стану інституційного середовища України, відповідно до оцінок WEF [150]

Показники	Роки			Зміна позицій у рейтингу*
	2008-2009	2009-2010	2010-2011	
Кількість країн у рейтингу	134	133	139	5
1.01. Права власності	123	127	135	-12
1.02. Захист прав інтелектуальної власності	114	108	113	+1
1.03. Розподіл державних коштів	97	115	129	-32
1.04. Рівень інституційної довіри	101	105	122	-21
1.05. Нерегулярні платежі та хабарі	н/д	н/д	127	-
1.06. Незалежність судової влади	119	123	134	-15
1.07. Фаворитизм при прийнятті рішень державних чиновників	96	109	127	-31
1.08. Необґрунтованість державних витрат	98	114	131	-33
1.09. Тягар державного регулювання	91	108	125	-34
1.10. Ефективність судової системи у врегулюванні спорів	116	130	138	-22
1.11. Ефективність змін у правовій (законодавчій) системі		128	138	-22
1.12. Прозорість державної політики	114	107	114	-
1.13. Втрати бізнесу від терористичних актів	67	46	58	+9
1.14. Втрати бізнесу від злочинності та насильницьких дій	61	46	65	-4
1.15. Організована злочинність	98	93	116	-18
1.16. Надійність роботи правоохоронних органів	106	108	122	-16
1.17. Етична поведінка бізнесу	118	121	130	-12
1.18. Рівень стандартів аудиту та звітності	113	117	128	-15
1.19. Ефективність корпоративного управління	89	94	90	-1
1.20. Захист прав міноритарних акціонерів	129	132	138	-9
1.21. Рівень захисту інвесторів	н/д	н/д	93	-

*- знаком «+» позначено покращення позицій країни у рейтингу, знаком «-» - погіршення

Відповідно до оцінок WEF, жоден з 21 інституту, які формують інституційне середовище України, не є ефективним та не виконує покладених на нього функцій. При цьому найбільш деструктивний вплив на рівень конкурентоспроможності національної економіки України мають такі складові інституційного середовища, як: права

власності; розподіл державних коштів; нерегулярні платежі та хабарі; незалежність судової системи; фаворитизм при прийнятті рішень державних чиновників; необґрунтованість державних витрат; ефективність судової системи у врегулюванні спорів; ефективність змін у правовій (законодавчій системі) системі; етична поведінка бізнесу; рівень стандартів аудиту та звітності; захист прав міноритарних акціонерів.

Деструктивний вплив зазначених складових інституційного середовища на рівень конкурентоспроможності національної економіки України пов'язаний із тим, що, як засвідчує світова практика, недотримання прав власності, неефективний розподіл державних коштів, високий рівень корупції, наявність патронажно-клієнтських відносин, необґрунтованість державних витрат та відсутність відповідальності за результати такої діяльності, низький рівень етичної поведінки бізнесу, стандартів аудиту та звітності (формалізації певних процедур), захисту прав міноритарних акціонерів не дозволяє створити сприятливі умови для економічного розвитку та зростання і, як наслідок, перманентного забезпечення зростання конкурентоспроможності національної економіки.

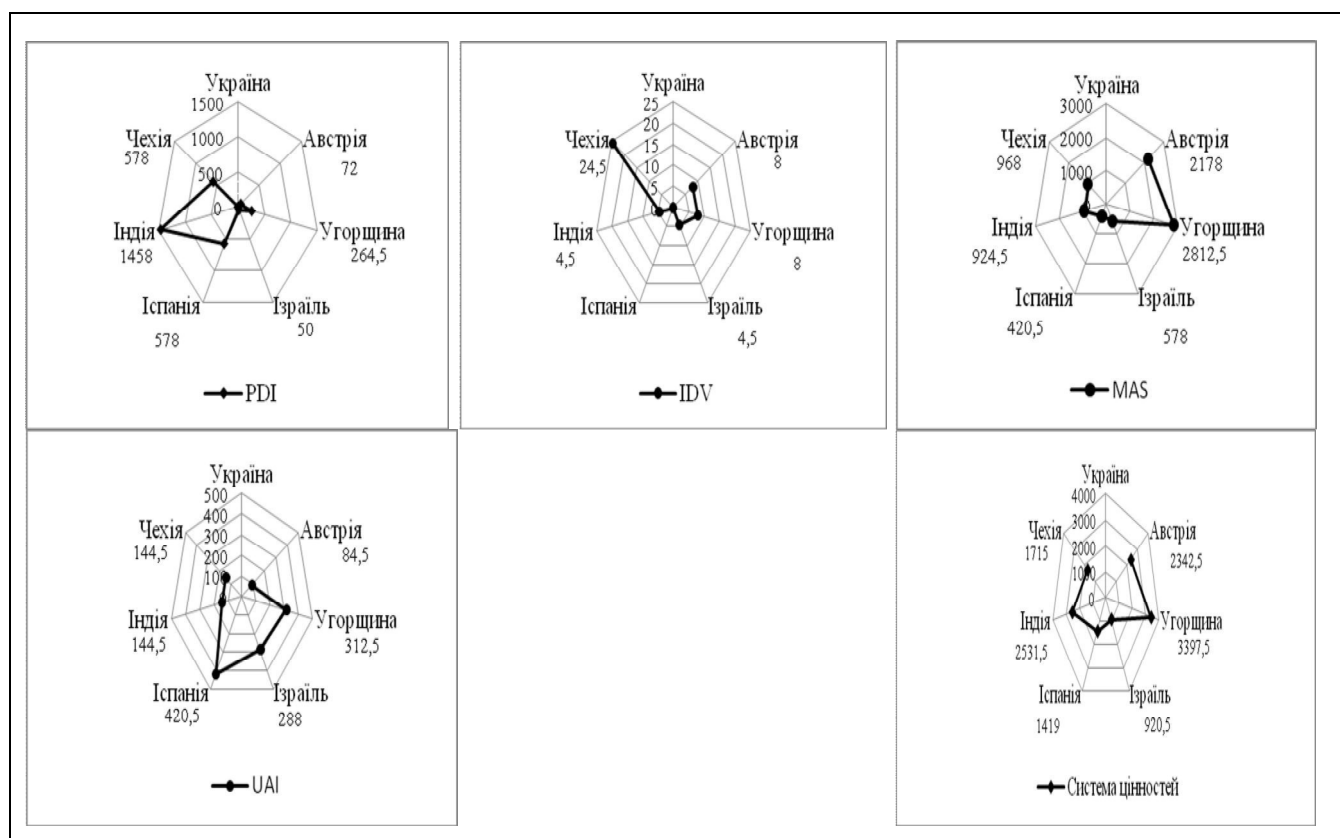
Оскільки інститути, що формуються в межах певної країни, виступають похідною від її «культурного ядра» та визначаються її цивілізаційною приналежністю, зафіксовані проблеми у інституційному середовищі, що негативно позначаються на рівні конкурентоспроможності економіки України, пов'язані з приналежністю країни до моделі пограничної цивілізації та її характерними особливостями.

Приналежність України, як і Австрії, Угорщини, Ізраїлю, Іспанії, Індії, Чехії, до моделі пограничної цивілізації, з одного боку, свідчить про спроможність країни вбирати нові цінності та інститути, не втрачаючи при цьому власного «культурного ядра», а, з іншого, про їх гетерогенність і, як наслідок, відсутність усвідомлення приналежності до певної спільноти, функціонування у континуумі якісно нестійких станів (загальні особливості).

Все це призводить до того, що в межах країн даної групи (у окремих проявах життєдіяльності) фіксується: схильність до відтворення як елітарної, так і егалітарної цивілізаційної парадигми; реалізація революційного та еволюційного типу розвитку; наявність патрон-клієнтських та ринкових відносин, зрівняльних та розподільчих принципів соціальної справедливості, корпоративізму та індивідуалізму.

Наслідком цих проявів є різний рівень колективної свідомості, корупції («економіки прив'язаності»), розвитку підприємницької ініціативи, економічного розвитку та конкурентоспроможності. Особливості відтворення тих чи інших (окрім загальних особливостей) рис моделі пограничної цивілізації залежить від унікальних пропорцій поєднання «культурних ядер» моделі східної та західної цивілізацій в межах кожної окремої країни, а також міри схожості «культурного ядра» даної країни із «культурним ядром» моделі західної та східної цивілізацій.

Аналіз міри схожості та/або міри несхожості між системами цінностей країн, що відносяться до моделі пограничної цивілізації дозволив встановити, що система цінностей України є більш схожою на системи цінностей: Ізраїлю (евклідова відстань – 920,5), Іспанії (евклідова відстань – 1419) та Чехії (евклідова відстань – 1715) та менш схожою на системи цінностей: Угорщини (евклідова відстань – 3397,5), Індії (евклідова відстань – 2531,5), Австрії (евклідова відстань – 2342,5) (рис. 6.1.).

IDV – індивідуалізм; PDI – дистанція влади; MAS – маскулінність; UAI – неприйняття невизначеності

Рис. 6.1. Евклідова відстань між елементами систем цінностей країн, що відносяться до пограничної моделі цивілізації

При цьому система цінностей України, Ізраїлю, Австрії, Угорщини, Чехії має більше спільних ознак із моделлю західної цивілізації, ніж із східною; система цінностей Іспанії та Індії – із східною моделлю, ніж із західною (табл. 6.12).

Таблиця 6.12 – Евклідова відстань між системами цінностей країн, що належать до пограничної цивілізації та інтегральними системами цінностей моделей західної та пограничної цивілізацій

Країна	Модель західної цивілізації	Модель східної цивілізації
Австрія	1186,9	2649,2
Угорщина	1342,5	1554
Ізраїль	882,6	2147,1
Іспанія	877,7	663,8
Індія	3578	663,8
Чехія	476	632,7
Україна	1020,3	2180,8

Слід також зазначити, що незважаючи на відносно більшу схожість «культурного ядра» України, Ізраїлю, Австрії, Угорщини та Чехії на модель західної цивілізації, «культурне ядро» таких країн, як Австрія, Угорщина, Ізраїль та Україна є відносно самобутнім, оскільки характеризується значною віддаленістю від «культурного ядра» як західної, так і східної моделей цивілізацій (евклідова відстань перевищує 1000). Це дозволяє стверджувати, що в межах даних країн відтворення та особливості прояву прогресивних елементів західної моделі цивілізації, а отже й можливість забезпечення високого рівня конкурентоспроможності, визначається не стільки пропорціями поєднання «культурних ядер» моделі східної та західної цивілізацій, скільки особливостями та ефективністю державної політики щодо їх розвитку.

Таким чином, тривалий період розвитку України у складі СРСР, визнання «проросійської політики» у якості головної домінанти та стратегічного курсу країни, пояснюють те, що незважаючи на більшу схожість «культурного ядра» України на «культурне ядро» моделі західної цивілізації, інституційна структура країни має більше ознак східної моделі цивілізації, ніж західної (табл. 6.11, 6.12).

До основних особливостей цивілізаційного потенціалу «українського варіанту» пограничної моделі цивілізації слід віднести схиль-

ність до відтворення:

- елітарної цивілізаційної парадигми;
- зрівняльних принципів соціальної справедливості;
- революційного типу розвитку;
- патрон-клієнтських відносин;
- корпоративізму, що призводить до активного розвитку корупції (як свідчать дані досліджень Інституту Горшеніна, 62% українців сприймають корупцію як невід’ємну частину свого життя [9]), створення перепон на шляху розвитку підприємницької ініціативи (відповідно до результатів досліджень Центру Разумкова, 38,4% опитаних стверджують, що не зможуть або неготові (з різних причин) займатися підприємницькою діяльністю, 22,4% опитаних допускають лише незначну ймовірність того, що будуть займатися такою діяльністю [10]) та ін.

При цьому відбувається відтворення й основних особливостей моделі пограничної цивілізації, що проявляється у гетерогенності, відсутності усвідомлення приналежності до певної спільноти (як засвідчили результати опитування, проведеного Центром Разумкова, 9,1% опитаних вважає, що їх культурні і духовні орієнтації пов’язані більшою мірою із європейськими країнами; 15,7% - з Росією; 3,2% - не визначилися; 41,9% - з Україною [10]).

Аналіз конкурентних позицій та стану інституційного середовища та ефективності державної політики країн, що належать до пограничної моделі цивілізації, дозволяє встановити, що найбільш ефективним та сприятливим для економічного розвитку виступає інституційне середовище, а отже й урядова політика Австрії та Ізраїлю, що знаходить своє відображення у рівні конкурентоспроможності економік даних країн. Так, протягом зазначеного періоду Австрія стабільно входила до 20-ки найбільш конкурентоспроможних країн з найефективнішим інституційним середовищем та державною політикою, Ізраїль – до 30-ки найбільш конкурентоспроможних країн з найефективнішим інституційним середовищем та державною політикою (додаток Ц).

Найменш ефективними та сприятливим для економічного розвитку та забезпечення конкурентоспроможності виступає інституційне середовище та державна політика Чехії та Угорщини (табл. 6.13).

Таблиця 6.13 – Рівень конкурентоспроможності, ефективність економічної політики та стан інституційного середовища країн пограничної цивілізації [1],[2]

Країни	Роки					Зміна конкурентної позиції протягом 2006-2010 рр.
	2006	2007	2008	2009	2010	
Рівень конкурентоспроможності (оцінка WEF)						
Австрія	17	15	14	17	18	-1
Угорщина	41	47	62	58	52	-11
Ізраїль	15	17	23	27	24	-9
Іспанія	28	29	29	33	42	-14
Індія	43	48	50	49	51	-8
Чехія	29	33	33	31	36	-7
Рівень конкурентоспроможності (оцінка IMD)						
Австрія	13	11	14	16	14	-1
Угорщина	35	35	38	45	42	-7
Ізраїль	24	21	20	24	17	+7
Іспанія	31	30	33	39	36	-5
Індія	27	27	29	30	31	-4
Чехія	28	32	28	29	29	-1
Інституційне середовище (оцінка WEF)						
Австрія	13	11	11	14	15	-2
Угорщина	46	54	64	76	79	-33
Ізраїль	29	28	47	39	33	-4
Іспанія	39	43	43	49	53	-14
Індія	34	48	53	54	58	-24
Чехія	60	69	72	62	72	-12
Ефективність уряду (оцінка IMD)						
Австрія	15	10	20	24	27	-12
Угорщина	35	40	47	50	51	-16
Ізраїль	27	25	21	23	16	+11
Іспанія	34	29	34	43	45	-11
Індія	30	33	23	35	30	-
Чехія	29	41	33	31	33	-4

*- знаком «+» позначено покращення позицій країни у рейтингу, знаком «-» - погіршення

Таким чином:

1) цивілізаційний потенціал України використовується неефективно (табл. 6.1-6.11) з огляду на його спроможність забезпечити передумови для перманентного економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності;

2) цивілізаційний потенціал України за умови його правильного та селективного розвитку (формування схильності до відтворення егалітарної цивілізаційної парадигми, еволюційного типу розвитку, ринкових відносин, розподільчих принципів соціальної справедливості, індивідуалізму, зниження рівня корупції («економіки прив'язаності») та розвитку підприємницької ініціативи) доцільно розглядати як конкурентну перевагу вищого порядку, яка не піддається імітації та може забезпечити якісне підґрунтя для економічного зростання та розвитку, а також підвищення конкурентної позиції національної економіки у довгостроковій перспективі;

3) існують суттєві можливості державного впливу на інституційне середовище, що зменшують деструктивний та підвищують позитивний вплив цивілізаційних факторів;

4) Україні доцільно враховувати позитивний досвід державного управління та формування інституційного середовища Австрії та Ізраїлю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Офіційний сайт Всесвітнього економічного форуму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.weforum.org>>.
2. Офіційний сайт Міжнародного інституту розвитку менеджменту [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <<http://www.imd.ch>>.
3. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
4. Офіційний сайт ЄБРР. Звіт про процес переходу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ebrd.com/russian/pages/research/publications/flagships/transition/archive.shtml>.
5. R&D Magazine 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rdmag.com/default.aspx>.
6. Офіційний сайт Міжнародної організації захисту прав інтелектуальної власності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wipo.int/ipstats/en/statistics/patents/>.
7. Офіційний сайт Всесвітнього банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org>.
8. Офіційний сайт Міжнародної організації захисту прав інтелектуальної власності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wipo.int/ipstats/en/statistics/patents/>.
9. Годовая программа всеукраинских социологических исследований Проект страны [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://institute.gorshenin.ua/media/uploads/078/55/d92e24db9f0e.pdf>.
10. Офіційний сайт Центру Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ucerps.org/ukr/socpolls.php>.

РОЗДІЛ 7

КОНЦЕПЦІЯ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ

Сучасний стан та результати трансформаційних процесів в Україні об'єктивно засвідчують необхідність формування нової концепції розвитку та підвищення конкурентоспроможності її економіки. Приналежність України до моделі пограничної цивілізації, обумовлює той факт, що вона володіє «латентною» конкурентною перевагою, яка за умови розвитку може перетворитися на стратегічний ресурс перманентного економічного зростання та забезпечення конкурентоспроможності як у середньостроковій, так і довгостроковій перспективі, тому стратегія та концептуальні положення щодо підвищення конкурентоспроможності країни мають будуватися саме з огляду на цивілізаційний потенціал країни.

Враховуючи вплив цивілізаційних детермінантів на особливості розвитку та рівень конкурентоспроможності національної економіки, а також той факт, що реальна та ефективна концепція реформ повинна базуватися на політико-економічних реаліях і інституційних обмеженнях, пріоритетні напрями розвитку та забезпечення конкурентоспроможності економіки України мають формуватися з урахуванням наступних принципів:

1) «стратегічності», що передбачає орієнтацію на досягнення основної цілі – забезпечення конкурентоспроможності національної економіки та на отримання довгострокового ефекту;

2) «прийнятності», що базується на врахуванні поточного стану об'єкту управління та його змін у процесі трансформацій, тобто передбачає, що із всіх можливих варіантів перетворень найбільш ефективним буде той, який дозволяє адаптуватися до нових умов при мінімальних змінах у системі, які не загрожують фундаментальним властивостям даної цивілізації;

3) «послідовних трансформацій», який полягає у тому, що процес трансформації та реформування має проводитися поетапно.

Так, перший етап передбачає визначення генеральної мети реформування – еталону, до характеристик якого доцільно наблизити параметри національної економіки (у якості еталону доцільно розглядати модель західної цивілізації); розробку адекватної їй системи альтернатив наближення до параметрів еталону; визначення оптимальної альтернативи та часового періоду її реалізації.

Другий – формування «простору готовності» як окремих суб'єктів, так і національної економіки в цілому до запланованих трансформацій.

Третій етап – моніторинг актуального рівня розвитку простору готовності та зони найближчого його розвитку.

Четвертий (заключний етап) – послідовну реалізацію основних напрямів реформування, оцінку результатів реформування (у якості критеріїв доцільно використовувати співвідношення між ефектом від реформування та величиною трансакційних витрат, пов'язаних із забезпеченням реалізації даного процесу; відхилення (абсолютне та відносне) величини прогнозованого та фактичного ефектів) та ситуаційну корекцію заходів намічених трансформацій та часового періоду реалізації концепції (період реалізації концепції становить 10 років – мінімальний період проведення інституційних (формальних) змін);

4) «реалістичності» врахування цивілізаційних факторів, який полягає в тому, що напрямки реформування, підвищення та забезпечення конкурентоспроможності країни та очікувані результати мають характеризуватися високим ступенем ймовірності реалізації;

5) «селективної підтримки окремих цивілізаційних характеристик», який полягає в тому, що з огляду на ефективність та напрямок впливу окремих елементів цивілізаційного потенціалу на особливості розвитку та рівень конкурентоспроможності національних економік, деякі елементи цивілізаційного потенціалу мають піддаватися цілеспрямованому впливу з метою прискорення розвитку, а інші – підтримуватися у стані статичної динамічної рівноваги.

Оскільки «культурне ядро» України є відносно самобутнім, поєднує риси та особливості як західної, так і східної моделей цивілізації, то визначальним принципом, на основі якого повинна формуватися концепція підвищення рівня конкурентоспроможності економіки України є принцип «селективної підтримки окремих цивілізаційних характеристик». Використання даного принципу та принципів «стратегічності», «послідовних трансформацій», «реалістичності», «прийнятності» дозволяє визначити оптимальні (для забезпечення перманентного економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності економіки України) рішення щодо розвитку кожної складової цивілізаційного потенціалу.

При цьому, враховуючи, що результати емпіричного дослідження та визначення вектору впливу цивілізаційних детермінантів на рівень конкурентоспроможності національної економіки об'єктивно засвід-

чують більш високий рівень ефективності настанов та економічних проєкцій «культурного ядра» західної моделі цивілізації порівняно із східними, при застосуванні принципу «селективної підтримки окремих цивілізаційних характеристик» до українських реалій, мають підтримуватися та розвиватися ті компоненти цивілізаційного потенціалу країни, які обумовлені її частковою приналежністю до західної моделі цивілізації. У той же час на шляху розвитку складових цивілізаційного потенціалу країни, що обумовлені її частковою приналежністю до східної моделі цивілізації та є неефективними, доцільно створювати перешкоди, з метою зменшення їх деструктивного впливу на українську економіку.

Доцільно звернути увагу, на той факт, що створення перешкод на шляху відтворення складових цивілізаційного потенціалу країни, які визначаються частковою її приналежністю до східної моделі цивілізації, не передбачає їх повного блокування, а має за мету зменшення прояву лише тих їх характеристик, які є неефективними в умовах ринкової економіки. Так, наприклад, схильність до колективізму має як позитивні (здатність працювати у групі, дружній характер відносин, дотримання посадових повноважень, комунікативність, корпоративізм та ін.), так і негативні (відсутність ініціативи, особистої відповідальності за наслідки діяльності та ін.) проєкції на економіку, тому необхідно створювати перешкоди на шляху розвитку лише тих їх проявів, які мають негативний вплив на економічний розвиток (табл. 7.1).

Таблиця 7.1 – Особливості використання цивілізаційного потенціалу України для забезпечення підвищення рівня конкурентоспроможності української економіки

№	Напрямок дій	
	Стимулювання розвитку	Зменшення сили деструктивного впливу
1	2	3
1	Спроможність до відтворення егалітарної цивілізаційної парадигми	Схильність до відтворення елітарної цивілізаційної парадигми
2	Спроможність до реалізації еволюційного типу розвитку	Схильність до відтворення революційного типу розвитку
3	Спроможність забезпечити активний розвиток ринкових відносин	Схильність до відтворення патрон-клієнтських відносин

Продовження таблиці 7.1

1	2	3
4	Спроможність чинити опір розвитку та підвищенню рівня корупції	Схильність до формування умов для прогресування корупції (активний розвиток «економіки прив'язаності»)
5	Спроможність до технологічних, ідеологічних та культурних запозичень	Гетерогенність
6	Спроможність до здійснення конвергенції економічних та господарських укладів	Відсутність усвідомлення приналежності до певної спільноти
7	Адаптивність до умов, що швидко змінюються (гнучкість)	-
8	Спроможність до відтворення розподільчих принципів соціальної справедливості	Схильність до відтворення зрівняльних принципів соціальної справедливості
9	Спроможність до активного розвитку індивідуалізму	Схильність до колективізму
10	Спроможність стимулювати розвиток підприємницької ініціативи	Створення перепон на шляху розвитку підприємницької ініціативи
11	Схильність до корпоративізму	-

Забезпечення реалізації визначених напрямів використання цивілізаційного потенціалу України доцільно проводити за рахунок реформування системи державного регулювання економічних процесів, системи освіти, науки і культури, соціального забезпечення, регіонального управління та розвитку; забезпечення становлення громадянського суспільства (рис. 7.1).

1. Реформування системи державного регулювання.

Доцільність реформування системи державного регулювання визначається тим, що:

1) з огляду на самотність «культурного ядра» України, можливість забезпечення високого рівня конкурентоспроможності економіки країни визначається не стільки пропорціями поєднання особливостей моделі західної та східної цивілізації, скільки особливостями державної політики;

2) особливості державного регулювання знаходять прояв та позначаються на інституційному середовищі розвитку економіки, яке є одним із визначальних факторів економічного розвитку та зростання, оскільки визначає стимули та обмеження до реалізації певної діяльності (суб'єкти господарювання є раціональними ринковими агентами,

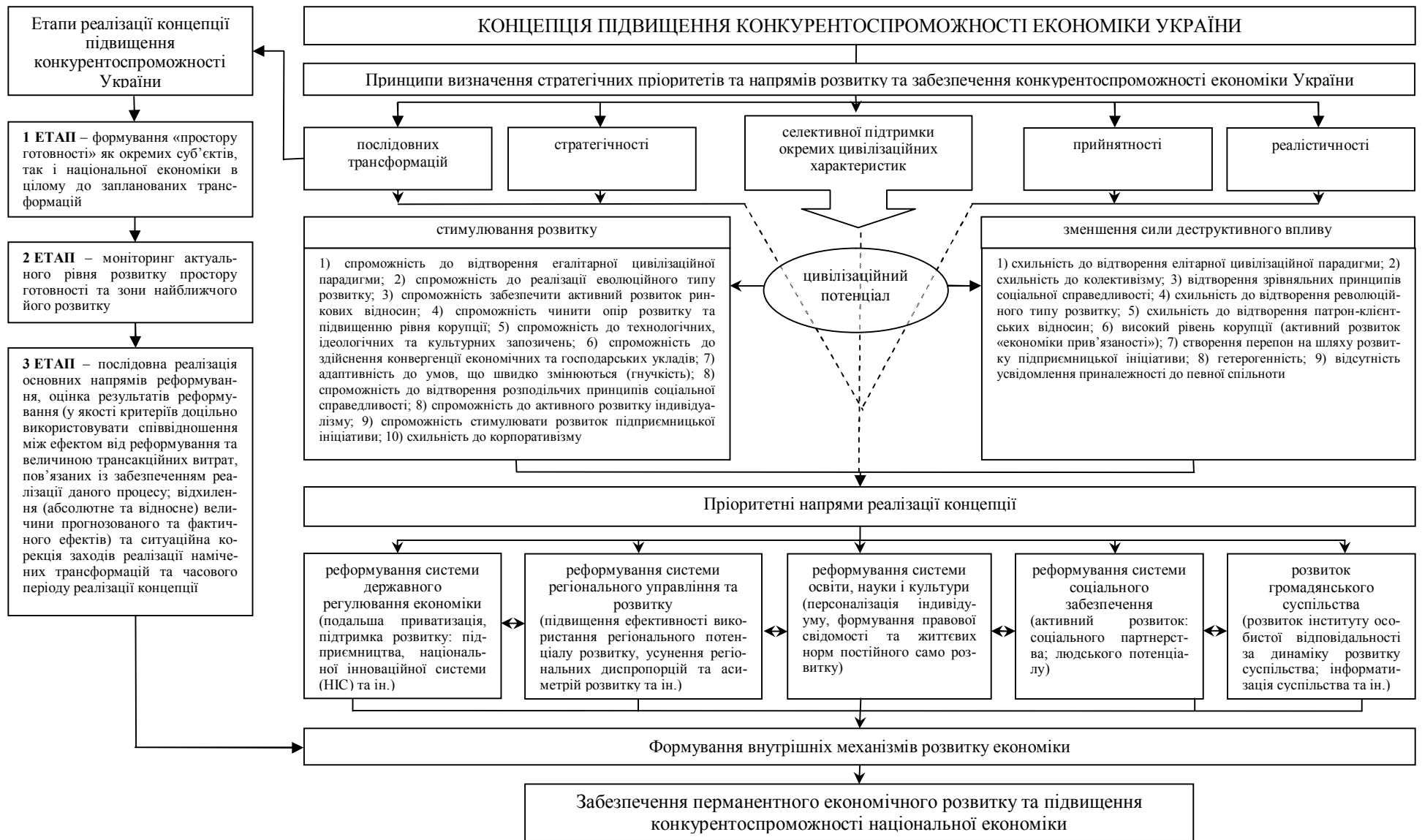

Рис. 7.1. Концепція підвищення рівня конкурентоспроможності економіки України на засадах селективного розвитку її цивілізаційного потенціалу

які, визначаючи напрями своєї активності, оцінюють величину трансакційних витрат, оскільки останні суттєво впливають на ефект та ефективність їх діяльності).

Основними об'єктами реформування системи державного регулювання повинні стати інститути (інститут прав власності в цілому та прав інтелектуальної власності, зокрема; інститут розподілу державних коштів, інститут корпоративного управління та ін.), які дозволять забезпечити підвищення рівня інституційного середовища, інституційної довіри і, як наслідок, подальшу приватизацію, скорочення державного апарату, розвиток підприємництва, національної інноваційної системи (НІС) та ін. (як засвідчує передовий світовий досвід, приватизація, скорочення державного апарату, розвиток підприємства та національної інноваційної системи є важливими складовими процесу формування внутрішніх механізмів розвитку економіки).

1.1. Подальший розвиток та активізація приватизаційних процесів.

У сучасних умовах розвитку недосконалість інституційного середовища призводить до того, що процеси приватизації, скорочення державного апарату, розвитку підприємництва та національної інноваційної системи йдуть досить повільно і не завжди ефективно. Так, відповідно до даних, представлених у Аналітичній довідці Фонду державного майна України, протягом 1992-2009 рр. державну форму власності змінив 28401 об'єкт власності [1]. Однак, незважаючи на це, як засвідчує звітність Фонду державного майна України, частка державної власності в Україні залишається досить великою, а приватизаційні процеси йдуть досить повільно і не завжди гарантують отримання бажаного ефекту.

За оцінками ЄБРР, станом на 2009 рік, лише більше 25% фондів великих підприємств перебувають у приватній власності або у процесі приватизації, при цьому існують проблеми, пов'язані із корпоративним управлінням (для порівняння, в розвинених країнах більше 75% фондів підприємств знаходяться у приватній власності, при цьому забезпечене ефективне корпоративне управління цими фондами). Комплексна програма приватизації малих підприємств майже повністю завершена, однак частка приватного сектору у ВВП скорочується (якщо у 2003 році частка приватного сектору у ВВП становила 65%, то в 2009 році – 60%), практично не спостерігається приріст доходів від приватизації (якщо у 2003 році доходи від приватизації наростаючим підсумком становили 7,1 % ВВП, то у 2007 та 2008 роках – 15,5% ВВП) [2].

Відповідно до даних Фонду державного майна України, станом на 01.10.10 р. в Україні функціонує 25,09 тис. юридичних осіб державної форми власності, які визнані органами державного управління; 693 господарські організації з корпоративними правами держави; більше ніж 1 млн. об'єктів державного майна, серед яких: 602,76 тис. об'єктів нерухомого майна державних підприємств, установ, організацій; 404,515 тис. об'єктів державного майна, яке не увійшло до статутних капіталів господарських товариств у процесі корпоратизації, але залишилося на їх балансі; 39,6 тис. об'єктів державного майна, яке не увійшло до статутних капіталів господарських товариств у процесі приватизації, але залишилося на їх балансі [1].

Саме тому, стратегія приватизації в Україні потребує значних коректив, які, окрім формування ефективного інституційного середовища (має найбільш важливе значення), повинні передбачати:

- формування умов для підвищення довіри громадськості до приватизаційних процесів (відповідно до результатів опитувань, проведених центром Разумкова, 71,1% респондентів позитивно відносять до ідеї повернення деяких об'єктів у державну власність [3]) шляхом підвищення прозорості приватизаційних процесів;

- посилення конкуренції на ринках шляхом формування умов для активного та збалансованого розвитку фінансового ринку, що дозволить забезпечити підвищення трансмісійних механізмів; стимулювання та активізацію залучення банківського капіталу та кредитів до участі у приватизаційних процесах (однією з причин повільного перебігу приватизаційних процесів в Україні, за оцінками експертів Світового банку, є недостатній рівень накопичень), підвищення довіри до банківської системи (відповідно до результатів Міжнародного порівняльного соціологічного дослідження, 34,9% українців не довіряють банківським установам, 13,8% - довіряють, а ще 51,3% - не можуть дати однозначну відповідь [4]), створення умов для капіталізації національних заощаджень, посилення контролю за фінансово-економічними параметрами функціонування підприємств та дотриманням ними процедури банкрутства, посилення контролю за механізмами ціноутворення на ринках, лібералізації та усунення бар'єрів на шляху іноземного капіталу, підвищення ефективності використання ресурсів від приватизації, шляхом спрямування їх на цілі структурної перебудови економіки; формуванням умов для подальшого розвитку

фондового ринку, що дозволить підвищити ефективність приватизаційних процесів;

– посилення відповідальності за недотримання умов купівлі-продажу державного майна;

– створення ефективних податкових стимулів до активізації приватизаційних процесів;

– перегляд критеріїв визначення об'єктів, що підлягають приватизації та ін.

1.2. Скорочення державного апарату.

Реформування системи державного управління неможливо реалізувати без сукупності заходів, спрямованих на оптимізацію та підвищення ефективності самої системи управління. У якості одного із найбільш дієвих варіантів забезпечення виконання даного завдання доцільно розглядати скорочення державного апарату, оскільки за рахунок реалізації даного заходу можливо не тільки забезпечити зменшення ймовірності дублювання окремих функцій представників виконавчої влади, але й значно скоротити витрати бюджету на утримання державного апарату, спрямувавши ці засоби на підтримку структурної перебудови економіки.

Однак, незважаючи на об'єктивну корисність та позитивний економічний ефект від скорочення державного апарату, реалізація даного заходу реформування системи державного управління пов'язана із значними ризиками. Так, відсутність виваженої стратегії скорочення державного апарату може призвести до неспроможності виконавчої влади виконати всі покладені на неї функції, значно ускладнити вирішення поточних завдань та проблем. З огляду на це, скорочення державного апарату доцільно проводити поетапно та лише за умов: чіткого обґрунтування доцільності її застосування до кожного елементу державного апарату; забезпечення жорсткої регламентації компетенцій державних органів та окремих державних службовців; підвищення вимог до кваліфікації співробітників; формування системи ефективного контролю за діяльністю державних органів та окремих службовців; визначення ефективної системи стимулів та заохочень до постійного підвищення кваліфікації представників виконавчої влади та ін.

Слід зазначити, що в Україні, відповідно до Указу президента «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» (№ 1085/2010 від 09 грудня 2010 р.), вже розпочато скорочення державного апарату. Так, згідно із наказом, із 112 органів центральної

виконавчої влади створено 63, з них: 16 міністерств, 28 служб, 13 агентств та 7 інспекцій [5].

1.3. Підтримка розвитку підприємництва та підприємницької активності.

Відповідно до даних Держаного комітету статистики, станом на початок 2008 року в Україні функціонувало 380789 підприємств-суб'єктів підприємницької діяльності (33,6% від загальної кількості підприємств, що у цей період функціонували на території України), з яких 324011 (85,1%) – відносилися до малих підприємств; 56008 (14,7%) - до середніх і лише 770 (0,2%) – до великих [6]. Незначна частка підприємств-суб'єктів підприємницької діяльності у Єдиному державному реєстрі підприємств та організацій України, важливе значення їх успішного розвитку для забезпечення сталого економічного зростання обумовлює необхідність розробки системи заходів, спрямованих на активізацію підприємницької діяльності в Україні.

У системі заходів, спрямованих на активізацію підприємницької активності, першочергове значення має підвищення ефективності основних інститутів держави, а також:

- формування серед громадян України позитивного ставлення до підприємництва в цілому та суб'єктів підприємницької діяльності, зокрема, шляхом формування на національному рівні мережі «підприємницьких студій», які б об'єднували представників підприємницьких кіл, проводили інформаційно-роз'яснювальну роботу серед населення країни;

- спрощення процедури реєстрації підприємства за рахунок активізації процесу інформатизації суспільства та використання передових телекомунікаційних технологій;

- активний розвиток основної та підтримуючої інфраструктури для здійснення підприємницької діяльності; введення цілої низки податкових та інших економічних стимулів до підприємницької діяльності (забезпечення зменшення амплітуди коливань курсу національної валюти, розширення джерел фінансування, надання пільгових кредитів та ін.);

- створення системи стимулів до розвитку нових ринків, інноваційної та інвестиційної діяльності;

- запровадження ефективної системи ринкового нагляду; підвищення відповідальності за порушення антимонопольного законодавства шляхом введення кримінальної відповідальності за дане зловживання;

- активізація та підвищення ефективності приватизаційних процесів;
- підвищення кваліфікації та рівня підготовки трудових ресурсів та ін.

1.4. Подальший розвиток національної інноваційної системи.

Незважаючи на той факт, що в сучасних умовах інноваційної конкуренції, головним фактором, який визначає спроможність національної економіки ефективно конкурувати у глобальному середовищі, виступає її науково-технологічний потенціал, сучасна національна інноваційна система (НІС) України не спроможна створити умови для забезпечення та підвищення технологічної та інноваційної конкурентоспроможності економіки країни. Так, відповідно до даних, що наводяться Державним комітетом статистики України, протягом 2000-2009 рр. частка промислових підприємств, що впроваджують інновації скоротилася із 14,8% у 2000 році до 10,7% у 2009 році, причому більша їх частка займалася механізацією та автоматизацією виробництва – 7% у 2009 році, а не впровадженням нових технологічних процесів – 4,1% та освоєнням виробництва інноваційної продукції – 5,6%, скоротилася кількість наукових організацій: 1490 у 2000 році проти 1340 у 2009 році [6]. У цілому, протягом зазначеного періоду промисловими підприємствами було впроваджено 3296 нових технологічних процесів, з яких 1183 були маловідходними, ресурсозберігаючими та безвідходними, освоєно виробництво 1272 нових видів техніки та її найменувань [6].

Зафіксовані результати становлення та функціонування національної інноваційної системи, як засвідчує передовий світовий досвід, зовсім не відповідають потребам та умовам сучасної конкуренції, тому існує об'єктивна потреба підвищення ефективності НІС України. Вирішення даного завдання можливо за рахунок:

- збільшення обсягів державних витрат на НДДКР, розроблення системи стимулів суб'єктів підприємницької діяльності щодо активізації інноваційної діяльності (досвід Австрії та Ізраїлю);
- створення детальної інформаційної бази даних винаходів та патентів України, що дозволить підвищити рівень комерціалізації інновацій;
- сприяння розвитку мережі об'єктів інноваційної інфраструктури та трансферу технологій;
- забезпечення розвитку інноваційно-технологічних кластерів;

- стимулювання іноземних інвестицій, спрямованих на активізацію інноваційної діяльності підприємств;
- забезпечення розвитку освіти та науки України;
- підвищення рівня інформатизації суспільства;
- формування інноваційної культури;
- підвищення інноваційної мотивації населення та ін.

2. Реформування системи регіонального управління та розвитку.

Оскільки можливість забезпечити функціонування системи державного регулювання економіки залежить не тільки від ефективності діяльності уряду у цьому напрямі, але й від загального інтеграційного потенціалу суспільства, його цілісності, то важливе значення для формування внутрішніх механізмів регулювання економіки має реформування та підвищення ефективності регіонального управління, яке покликане звести до мінімуму соціальні та економічні нерівності в межах однієї країни, забезпечити соціальний консенсус, а отже необхідні умови для перманентного та збалансованого розвитку.

Враховуюче основне функціональне призначення регіональної політики, до найголовніших напрямів її реформування доцільно віднести:

- підвищення ефективності використання регіонального потенціалу розвитку;
- усунення регіональних диспропорцій та асиметрій розвитку;
- забезпечення ефективності міжрегіональної взаємодії;
- підвищення міжнародної конкурентоспроможності регіонів.

Приналежність України до пограничної моделі цивілізації і, як наслідок, сукупність притаманних їй особливостей, що до того ж мають чітку територіальну специфіку, обумовлену історичним розвитком країни, значно ускладнюють вирішення зазначених вище завдань. Тому першочергове значення для забезпечення ефективності реалізації завдань, спрямованих на підвищення регіонального управління, має визначення основних «цивілізаційних» диспропорцій регіонів України.

Як свідчать результати соціологічного опитування, проведеного експортами Центру Разумкова, Захід України (Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька області) більшою мірою зорієнтований на відтворення особливостей західної моделі цивілізації, в той час як Центр (Київ, Вінницька, Житомирська, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Сумська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області), Південь (АР

Крим, Одеська, Херсонська, Миколаївська області) та Схід (Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Харківська області) – східної (у межах дослідження, що проводилося Центром Разумкова респондентам було поставлене питання: «Чи може інтеграція до ЄС стати загальнонаціональною ідеєю, яка б об'єднала усі регіони України?» та отримано такі результати: «Так» – Захід (47,3% опитаних, для порівняння, Схід – 28,4%, Цент – 35,5%; Південь – 23,5%); «Ні» – Південь (57,3% опитаних, для порівняння, Захід – 22,5%, Центр – 40,7%, Схід – 42,5%) [7]. При цьому слід звернути увагу на той факт, що незважаючи на домінуючу зорієнтованість кожного регіону на відтворення особливостей якоїсь однієї із моделей цивілізацій, для всіх регіонів характерне відтворення такої загальної риси пограничної моделі цивілізації як невизначеність, гетерогенність (у межах зазначеного вище дослідження Центру Разумкова відповідь «Важко відповісти» була озвучена 30,3% опитаних на Заході; 23,9% - у Центрі; 19,2% - на Півдні; 29,1% - на Сході країни [7]).

Враховуючи все зазначене вище, а також той факт, що відповідно до результатів дослідження Центру Разумкова, респонденти з усіх регіонів України були одностайні у тому, що найбільш важливими факторами, що можуть об'єднати або згуртувати народ України в єдину спільноту, є прагнення до істотного підвищення добробуту всіх громадян України (у середньому по всіх регіонах – 33,4% опитаних, у тому числі: Захід – 38% опитаних, Центр – 25,5% опитаних, Південь – 34,9%; Схід – 38,1%) та рівні права і співіснування в рамках однієї держави (у середньому по всіх регіонах – 28,2% опитаних, у тому числі: Захід – 19,3% опитаних, Центр – 26,1%, Південь – 33,2%, Схід – 33%), реалізація намічених напрямів реформування системи регіонального управління можлива перш за все за рахунок проведення: інформаційно-роз'яснювальної роботи щодо особливостей, цілей та задач діяльності органів регіонального управління та громадського обговорення пріоритетних напрямів розвитку по кожному регіону.

Таким чином, реалізація намічених напрямів реформування системи регіонального управління та підвищення його ефективності можлива за рахунок поєднання принципів як стандартизації, так і пристосування до місцевих умов при визначенні особливостей управління певним регіоном, а також:

– формування як загальної, так і специфічної (з урахуванням «цивілізаційної» специфіки кожного регіону) системи стимулів активізації ділової та наукової активності в регіонах;

– чіткого визначення потенціалу розвитку кожного регіону та його спроможності до міжрегіональної та трансрегіональної взаємодії, меж особистої відповідальності кожного регіону за динаміку та особливості розвитку економіки країни;

– усунення диспропорцій у розвитку людського потенціалу регіонів, їх інформатизації;

– налагодження ефективної системи взаємодії між регіональними ринками робочої сили, шляхом створення електронного міжрегіонального ринку робочої сили (дозволить забезпечити швидке реагування на запити регіональних ринків праці; мобільність населення в країні; вирівнювання рівнів економічного розвитку регіонів; знизити витрати, пов'язані із дублюванням зусиль у підготовці спеціалістів певної кваліфікації; забезпечити налагодження більш тісної взаємодії між регіонами).

3. Реформування системи освіти, науки і культури.

Доцільність реформування системи освіти, науки і культури визначається тим, що в межах даної системи формується капітал (інтелектуальний), який виступає стратегічним ресурсом та визначає можливість проведення трансформацій. Освіта, наука та культура виконують роль підтримуючої структури для забезпечення інституційних перетворень.

У сучасних умовах в українському суспільстві спостерігається зниження цінності освіти, науки та культури (відповідно до результатів опитування Київського інституту проблем управління імені Горшеніна, лише 15,35 % респондентів визнають високу цінність пізнання та інтелектуального розвитку, в той час як цінність здоров'я – 78,7% респондентів, матеріально забезпеченого життя – 72,4%, щасливого сімейного життя - 49,2%, цікавої роботи – 37,2%; сприятливої обстановки в країні - 34,8%; приємного проведення часу - 21,5%; незалежності у вчинках або діях - 19,2% [8]), що може стати фактором довгострокового соціально-економічного відставання країни та створити перешкоди на шляху забезпечення перманентного економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Враховуючи, що зниження цінності освіти, науки та культури частково викликано неспроможністю відповідних систем держави задовольнити існуючі потреби суспільства, системи освіти, науки та культури України на сучасному етапі їх розвитку потребують реформування.

Забезпечення реалізації даного завдання можливе за рахунок:

– узгодження стратегії підвищення конкурентоспроможності національної економіки та розвитку освіти, науки та культури.

У останні роки відбувається усвідомлення того, що однією з найважливіших умов забезпечення високого рівня конкурентоспроможності країн та їх національних економік є розробка ефективної стратегії розвитку освіти. Проте, незважаючи на той факт, що розуміння необхідності розвитку освіти виникає саме у наслідок актуалізації проблеми забезпечення конкурентоспроможності, більшість концепцій та моделей реформування сучасних національних систем освіти не враховують їх зв'язку зі стратегіями забезпечення конкурентоспроможності. Внаслідок цього, виникає досить парадоксальна ситуація, коли необхідність розробки ефективної стратегії реформування та розвитку освіти розглядається не як інструмент досягнення мети – забезпечення високого рівня конкурентоспроможності, а – як кінцева мета. Це призводить до того, що стратегія розвитку та реформування національних систем освіти не тільки не узгоджується із стратегіями забезпечення конкурентоспроможності національної економіки, а й взагалі розходиться зі стратегіями забезпечення національної безпеки та розвитку. Слід зазначити, що така ситуація є досить типовою у сучасних умовах господарювання. Так, наприклад, включення у Болонський процес для України не тільки створює «нові можливості», як зазначають прибічники даного руху, а й створює нові загрози, причому прояв останніх є більш ймовірним, ніж перших. Це впливає з того, що в межах Болонського процесу передбачено «досягнення транс'європейської мобільності студентів і викладачів» [9]. Україна сьогодні або в найближчому майбутньому навряд чи зможе претендувати на її визнання Європою як «центру розвитку освіти», відтак «приплив» іноземних висококваліфікованих фахівців та здібних студентів майже неможливий, а «відтік» - дуже імовірний. Таким чином, у результаті досягнення «транс'європейської мобільності», Україна скоріше за все втратить важливий «стратегічний ресурс», відсутність якого поставить під питання здатність країни у довгостроковій перспективі не тільки підвищити рівень національної конкурентоспроможності, а й в загальні забезпечити свою національну безпеку. Таким чином, стає зрозуміло, що Україна, з власної ініціативи, практично позбавила себе можливості підвищити рівень національної конкурентоспроможності у довгостроковій перспективі, забувши, що освіта, як зазначає французький соціолог П.Бурд'є, є «...поле, в

якому агенти борються за капітал» [9] та взагалі про те, що виступає першопричиною необхідності реформування освіти. Аналогічні тенденції мають місце й у інших сферах, що визначені як пріоритетні сфери реформування, зокрема, у культурній сфері та у сфері науки;

– підвищення якості освітніх послуг.

Підвищення якості освітніх послуг можливо забезпечити за рахунок: 1) запровадження атестації викладацького складу дошкільних, шкільних навчальних закладів та ВНЗів; 2) запровадження системи стимулювання досліджень (адекватної сучасній ситуації); 3) формування життєвих норм постійного саморозвитку; 4) формування позитивного «іміджу» інтелектуалів у суспільстві; 5) трансформації системи стимулів до навчання серед молоді; 6) забезпечення інформатизації процесу навчання та використання у процесі підготовки спеціалістів прогресивних засобів комунікацій; 7) забезпечення більш широкого доступу до результатів досліджень та розробок зарубіжних науковців (з метою ознайомлення); 8) створення інституту, діяльність якого була б спрямована на моніторинг рівня наукової розробки пріоритетних напрямів наукових досліджень; 9) використання передового світового досвіду розвитку та реформування системи освіти та ін.

Слід зазначити, що важливо не тільки забезпечити реалізацію заходів, спрямованих на підвищення якості, але й чітко визначити перелік показників, за якими вона оцінюється. Так, в Україні сьогодні не існує чіткого та повного переліку критеріїв оцінки якості освіти та освітніх послуг, а існуючі критерії (рівень конкурентоспроможності випускників ВНЗів на ринку праці, комплексність та достатність методичного забезпечення навчального процесу; наявність та відповідність існуючій системі галузевих стандартів освіти навчальних планів та ін.) не дозволяють об'єктивно оцінити її якість, оскільки виступають непрямими індикаторами, які знаходяться під впливом цілої низки додаткових факторів;

– формування життєвих норм постійного саморозвитку.

Формування життєвих норм постійного саморозвитку доцільно проводити шляхом інтеграції освіти, науки і культури, постійного розвитку цінностей даних сфер діяльності суспільства; формування конкурентного середовища та формування умов для відтворення розподільчих принципів соціальної справедливості, ліквідації патрон-клієнтських відносин; приведення освітньої системи у відповідність до потреб та вимог ринку праці та налагодження конструктивного діалогу між представниками бізнес-структур, освіти та суспільства; підви-

щення фінансування освітніх програм та наукових досліджень; персоналізації освітньої підготовки;

– персоналізації освітньої підготовки.

Персоналізацію освітньої підготовки доцільно забезпечити шляхом надання більшої свободи як ВНЗам, так і студентам у виборі дисциплінарного наповнення їх освітньо-кваліфікаційної підготовки; активізації самостійної та індивідуальної роботи студентів; створення спеціальних ВНЗід, які здійснюватимуть освітньо-кваліфікаційну підготовку фахівців «за замовленням клієнта», тобто відповідно до потреб та бажань як окремих підприємств, так і окремих ринків (головною особливістю, що відрізнятиме стару систему підготовки фахівців «за замовленням» від нової, повинна стати зміна її сутнісного наповнення – акцент доцільно робити не на форму навчання, а на перелік кваліфікацій, якими повинні володіти майбутні фахівці у певній сфері діяльності) та ін.;

– розширення міжнародного співробітництва у науковій та науково-технічній сфері, забезпечення більш широкого доступу науковців до джерел як української, так і міжнародної наукової та статистичної інформації;

– створення умов для активізації процесу комерціалізації інновацій;

– забезпечення розвитку конкуренції між ЗМІ;

– формування нової ідеології, яка повинна орієнтуватися на підтримку принципів розвитку громадянського суспільства, справедливої конкуренції прийнятності поколінь та довіри;

– розвиток культури шляхом популяції серед населення творчої діяльності, мовної культури, інтелектуального розвитку та самоосвіти, забезпечення умов для підтримання традицій та ін. Слід зазначити, що виконання даного завдання неможливо забезпечити без перетворень у інституційній системі, які повинні бути спрямовані на: підвищення захисту прав інтелектуальної власності, забезпечення рівних можливостей для розвитку свого інтелектуального та творчого потенціалу всіх представників суспільства; створення умов для забезпечення підвищення якості життя населення; створення мережі спеціалізованих консультаційних та діагностичних центрів, основне функціональне призначення яких би зводилося до виявлення схильностей громадян до заняття певними видами творчості та надання підтримки щодо їх розвитку; забезпечення ефективної системи соціальної підтримки та соціального захисту населення; введення відповідальності ЗМІ за

недотримання культури мовлення; створення умов для забезпечення підвищення вимогливості споживачів до виробників «культурного продукту», що дозволить підвитити якість культурного продукту та забезпечити покращення умов для естетичного виховання наступних поколінь;

- приведення культурних об'єктів до відповідності світовим стандартам;

- забезпечення широкого доступу населення до культурних об'єктів та ін.

4. Реформування системи соціального забезпечення.

Доцільність реформування системи соціального забезпечення визначається тим, що ефективна система соціального забезпечення суттєво підвищує «імідж» держави в очах населення як даної країни, так і інших країн світу, що позитивно позначається на спроможності країни залучати кваліфіковану робочу силу інших країн (підвищується привабливість країни як центру міграції), забезпечувати постійне оновлення та відтворення власного трудового та людського капіталу, що виступає важливим ресурсом розвитку економіки.

Реформування системи соціального забезпечення в Україні доцільно проводити шляхом:

- розвитку соціального партнерства;

- підвищення державних гарантій соціального захисту;

- посилення контролю за механізмом ціноутворення на ринках та введення особливих норм відповідальності за такі порушення (особливо на ринках продовольчих товарів та нафтопродуктів);

- забезпечення моніторингу ситуації на основних продовольчих ринках та швидкого усунення диспропорцій, реалізації ефективної політики інтервенцій;

- підвищення рівня відповідальності роботодавців за здоров'я працівників;

- створення системи стимулів до підвищення активності роботодавців у напрямку розвитку трудового та наукового потенціалу робітників, їх професійного розвитку;

- стимулювання розвитку волонтерського руху;

- забезпеченню умов для підвищення якості життя населення, розвитку його людського потенціалу;

- формування нової системи стимулювання та мотивації праці;

- підвищення рівня соціальної інтеграції.

5. Розвиток громадянського суспільства.

Доцільність розвитку громадянського суспільства для формування внутрішніх механізмів розвитку економіки обумовлена тим, що суспільство, організоване у такий спосіб, характеризується високим рівнем соціального консенсусу та інтеграції, високим рівнем ефективності горизонтальних зв'язків, спроможне виступати додатковим гарантом дотримання соціальних прав та свобод громадян та активною силою соціальних, економічних та ін. перетворень, оскільки спроможне впливати (стимулювати чи стримувати) на державну політику, забезпечити налагодження активного та конструктивного діалогу між урядом та суспільством.

Для забезпечення розвитку громадянського суспільства доцільно створити умови для: становлення та активного розвитку інституту особистої відповідальності за особливості та динаміку розвитку суспільства шляхом підвищення рівня інформатизації суспільства, розвитку освіти, науки та культури; спрощення реєстрації об'єднань громадян; підвищення можливості громадян та їх об'єднань приймати участь у підготовці та прийнятті рішень місцевого та загальнодержавного значення.

Успішна реалізація намічених пріоритетних напрямів реалізації концепції дозволить створити внутрішні механізми розвитку економіки та реалізувати ідею перманентного економічного прогресу та розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний інформаційний бюлетень про приватизацію [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.spfu.gov.ua/ukr/journal/201101/201101.pdf>.
2. Офіційний сайт ЄБРР. Звіт про процес переходу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ebrd.com/russian/pages/research/publications/flagships/transition/archive.shtml>.
3. Офіційний сайт Центру Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ucers.org/ukr/socpolls.php>.
4. Україна та Європа: результати міжнародного порівняльного соціологічного дослідження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.i-soc.com.ua/institute/Ukr_ta_Evro_ukr.pdf.
5. Україна: події, факти, коментарі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/Siaz/Ukraine/2011/ukr01.pdf>.
6. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
7. Офіційний сайт Центру Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ucers.org/ukr/socpolls.php>.
8. Годовая программа всеукраинских социологических исследований Проект страны [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://institute.gorshenin.ua/media/uploads/078/55/d92e24db9f0e.pdf>.
9. Клепко С.Ф. Філософія освіти в європейському контексті [Текст] / С.Ф. Клепко. – Полтава: ПОШПО, 2006. – 328 с.

РОЗДІЛ 8

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ НА ЗАСАДАХ СЕЛЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ ЇЇ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

На сучасному етапі розвитку у контексті вирішення внутрішньо-національних і міжнародних (геоекономічних і геополітичних) проблем конкурентоспроможності економіки перед Україною постає завдання модернізації національної інноваційної системи (НІС), яке все більше набуває актуальності під впливом переходу глобальної економіки до інноваційно-інформаційного укладу, а її зміст визначається стратегічними імперативами внутрішніх трансформацій.

НІС, під якою розуміється сукупністю інститутів, що забезпечують протікання і структурне регулювання інноваційних процесів, закономірно пов'язана із сукупністю інститутів (як неформальних, так і формальних), що визначають характерні особливості цивілізації.

Структурна конфігурація елементів НІС через низку причинно-наслідкових зв'язків визначається «культурним ядром» цивілізації, орієнтація якого задана приналежністю до певної моделі та/або субмоделі цивілізації. У зв'язку з цим рівень ефективності НІС встановлюється на основі забезпечення відповідності «ядерної» складової цивілізації принципам та вимогам до прискорення інноваційних процесів.

На сьогоднішній день НІС України є трансформаційним феноменом, який утворився у результаті часткового перетворення командно-адміністративної системи організації науки і відповідних форм її інтеграції з виробництвом у таку форму, яка відповідає західним уявленням про інтенсифікацію інновацій.

Процес трансформації далекий від завершення і характеризується низькими темпами і гальмуванням необхідних структурних та інституційних змін. Це багато у чому обумовлено соціально-психологічними чинниками, нездатністю (політичною і безпосередньо інноваційною) до адекватної оцінки суб'єктами господарювання об'єктивної необхідності переходу до нової якості управління інноваційною сферою, а також неготовністю до перцепції нових форм і механізмів діяльності. Подолати труднощі такого характеру можливо на основі селективного розвитку цивілізаційного потенціалу країни, який повинен бути спрямований на формування нового масиву цінностей і переконань, що відповідає завданням інтенсифікації інновацій.

Групи деструктивних факторів, що знижують результативність інноваційної діяльності та пов'язані з цивілізаційним потенціалом країни, представлені у таблиці 8.1.

Таблиця 8.1 – Групи деструктивних факторів, що знижують результативність інноваційної діяльності та пов'язані з цивілізаційним потенціалом країни

Група факторів	Фактори
<i>1</i>	<i>2</i>
Перцептивно-когнітивні фактори	<ul style="list-style-type: none"> - нераціональна оцінка інновацій та їх потенціалу; - протиставлення інновацій традиції; - істотні відмінності сприйняття інновацій різними соціальними групами; - невірне суб'єктивне сприйняття інновацій; - неоднозначна оцінка інноваційної активності
Ціннісно-орієнтаційні фактори	<ul style="list-style-type: none"> - помилкові ініціативи з розробки інновацій та організації інноваційних процесів; - нездатність підтримувати принципи організації інноваційної діяльності; - небажання дотримувати кодифікованих правових норм і вимог неформальних інститутів; - відсутність прагнення до емерджентності; - небажання дотримуватися запланованої послідовності дій; - істотні відмінності ціннісних орієнтацій різних соціальних груп (у тому числі суб'єктів регулювання і суб'єктів діяльності); - відсутність або «слабкість» ціннісних стереотипів, пов'язаних у тому числі з малою чисельністю прикладів успішної реалізації проектів
Соціально-психологічні фактори	<ul style="list-style-type: none"> - відсутність явної або недостатньо вираженої соціально-психологічної орієнтації на розробку і реалізацію інновацій; - виникнення соціальної «напруженості», пов'язаної з реалізацією інновацій; - недостатнє соціально-психологічне забезпечення інновацій; - соціально-психологічні проблеми неформальних контактів суб'єктів регулювання і діяльності; - відсутність змагальності у сфері інновацій; - відсутність або неефективність традицій у соціальних групах

1	2
Фактори інтелектуальної спроможності	<ul style="list-style-type: none"> - відсутність внутрішньої вмотивованої потреби сприяти розвитку інтелектуальних здібностей; - сприйняття науки як інструменту, через який можна лише отримати знання, а не створити їх; - неефективність механізмів інтелектуального розвитку у соціальних групах; - деінтелектуалізація у соціальних групах

Наведені фактори формують і зумовлюють негативний вплив неформальних інститутів на суб'єктів і загальне середовище інноваційної діяльності. Зміна якості і спрямованості цих деструктивних факторів визначена головним чином розвитком цивілізаційного потенціалу на основі селекції інституційних елементів (механізмів регулювання у складі формальних і неформальних інститутів) і розвитку культурних основ інноваційної діяльності.

Зміст процесу модернізації НІС полягає у зміні (оновленні) її інституційного профілю (конфігурації інститутів) на основі імплантації (ззовні) та/або «вироснування» нових інститутів, що забезпечить покращення функціональних характеристик країни у предметних областях. Модернізація НІС є субпроцесом зміни моделі цивілізації у контексті загального реформування економіки та її інституційного забезпечення.

Проведений раніше компаративний аналіз особливостей моделей західної та східної цивілізацій дає можливість визначення тих елементів цивілізаційного потенціалу, які повинні бути відтворені у структурі НІС України. У зв'язку з цим необхідно розглядати і враховувати інституційну реакцію на зміни у складі і якості цієї структури. З огляду на те, що Україна є пограничною цивілізацією, яка включає ознаки і західної, і східної моделей цивілізації, існуюча система інновацій також включає (об'єднує) різні за цивілізаційними ознаками елементи. Вони повинні розмежовуватися, залежно від змісту і спрямованості, особливостями взаємного доповнення або виключення.

Постановка завдань щодо модернізації НІС повинна включати розробку підтримуючих і забезпечуючих заходів у суміжних напрямках державної політики. Їх повнота і своєчасність виконання створює передумови для отримання очікуваних результатів від зміни «ядерних» елементів цивілізацій. Головним напрямом у цьому контексті є створення стимулів до розробки і реалізації інновацій, їх найшвидшого і повноцінного сприйняття у реальному секторі.

Реалізація настанов модернізації НІС передбачає низку заходів інституційного проектування, які торкаються різних сфер впливу. Інтеграція цих заходів у єдиний комплекс вимагає впровадження єдиних принципів модернізації НІС на основі удосконалення цивілізаційного потенціалу, а саме:

1) захист індивідуальних інтересів суб'єктів модернізації, дотримання прав, що закріплені кодифікованими інститутами;

2) продукування цивілізаційних змін з урахуванням інституційної реакції, у тому числі у сфері формальних і неформальних (розділяючи їх за позитивним і негативним впливом) інститутів;

3) розширення соціальної бази, залученої у процеси селективного розвитку цивілізаційного потенціалу, тобто розширення спектру соціальних груп, на елементи культури яких здійснюється вплив;

4) партисипативність, тобто залучення до участі у розробці і реалізації трансформаційних процесів у інноваційній діяльності широкого кола учасників різних категорій, реалізація домінант паритетності зусиль, партнерства і солідарності суб'єктів;

5) прискорення й оптимізація процесу соціалізації інновацій, оцінка особливостей його етапів і реформування загального механізму, цілеспрямований вплив на аспекти вибору, мотиви, цінності, процедури та інші елементи соціалізації;

6) стимулювання реального суспільного визнання необхідності переходу до інноваційної моделі забезпечення конкурентоспроможності, недопущення і усунення «ілюзій» у формуванні образів інноваційної економіки;

7) ідентифікація «інституційних пасток» НІС на основі оцінки ефективності інноваційних процесів та окремих видів діяльності у сфері інновацій, а також детермінації інтересів різних соціальних груп (суб'єктів регулювання і суб'єктів діяльності);

8) забезпечення збалансованості форсованих і радикально-помірних дій на основі контролю за їх негативними аспектами та впливу на їх рівень результативності;

9) розділення суб'єктів (регулювання і діяльності) за рівнем активності сприйняття змін і прогресивності підходів адаптації до нових умов;

10) постійна орієнтація інституційних змін на майбутнє, враховуючи магістральні напрями трансформацій глобальної (загальносвітової) цивілізації.

Дані принципи повинні закладатися у різні управлінські, фінансові, правові і соціальні механізми реалізації заходів на основі

розробки загальної ідеології реформ, що проводяться.

Модернізація НІС вимагає сегментації і структуризації її елементів. У контексті розгляду цивілізаційних основ функціонування системи інновацій вона має проводитися за відповідними ознаками, а саме:

1) сегментація – розділення єдиного цілого (НІС) на групи елементів за ознаками відтворювання настанов й інститутів (формальних і неформальних), необхідних з погляду інтенсифікації інноваційної діяльності;

2) структуризація – виявлення цивілізаційних основ взаємовідносин елементів НІС у загальному процесі функціонування, нове їх упорядкування (рекомбінація) за ознаками відповідності інноваційно-орієнтованим настановами та інститутами, створення нової моделі взаємної залежності і взаємодії елементів із дотримання норм моделі західної цивілізації (забезпечується превалювання елементів, які відповідають особливостям цієї цивілізації).

У контексті порівняння схильності моделі західної і східної моделей цивілізацій до генерації і сприйняття інновацій необхідно виділяти зовнішній і внутрішній аспекти модернізації (і в цілому реформування) НІС України.

Створення конкурентного механізму НІС неможливе без урахування впливу і взаємодії з міжнародним середовищем. Рівень національної конкурентоспроможності визначається рівнем конкурентоспроможності окремих функціональних систем, що забезпечують необхідні параметри її складових. Це відноситься і до НІС, яка повинна розвиватися, по-перше, не відособлено, а у тісній взаємодії з міжнародним середовищем в аспектах партнерства (більш вузько – співпраці) і конкуренції, по-друге, на основі використання світового досвіду і досягнень країн-лідерів, Австрії та Ізраїлю при орієнтації на перспективні зміни. Обидві ці обставини, формуючі загальну інтерактивність НІС у глобальному світовому просторі, безпосередньо залежать від виконання міжнародних вимог до організації конкурентного процесу (у сфері інноваційної діяльності і торгівлі інноваційними продуктами), механізмів партнерства та обміну інформацією у процесі розповсюдження досвіду. Узагальнено їх можна позначити як міжнародні стандарти, основна частина яких зосереджена в області правових норм.

Таким чином, у зовнішньому аспекті модернізація НІС України передбачає імплантацію елементів західної моделі цивілізації, необхідних для створення ефективних механізмів інтенсифікації інноваційних

процесів. Для цього має формуватися механізм селекції інститутів, які підлягають імплантації та/або «вирощуванню» в умовах розвитку української економіки. Його формування пов'язане з побудовою схеми дій з оцінки і відбору інститутів (та інших елементів цивілізації) у моделі західної цивілізації, а також групуванням ознак і критеріїв їх різнопланової оцінки у світлі доцільності і можливості відтворення (у даній структурі), імплементації основних ціннісних установок та їх соціалізації.

Загальний вигляд механізму селекції інститутів моделі західної цивілізації, які підлягають імплантації та/або «вирощуванню» в умовах України, представлений на рис. 8.1.

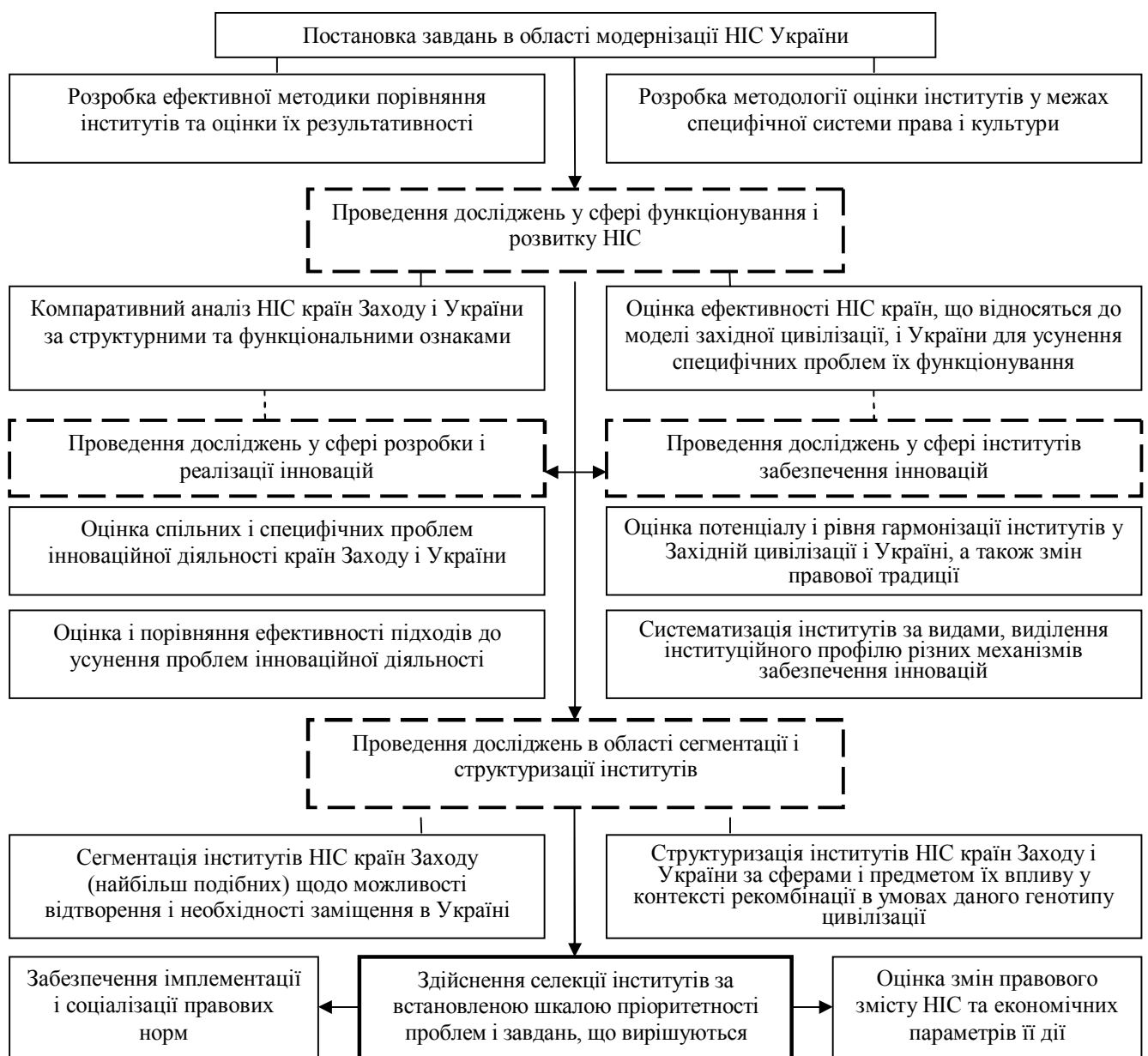

Рис. 8.1. Механізм селекції інститутів Західної цивілізації, що підлягають імплантації та/або «вирощуванню» в умовах України

Відповідно до цивілізаційного підходу, у модернізації НІС зовнішній аспект є первинним, тому що у результаті селекції визначаються ті інститути, які будуть «імпортовані» у національне середовище. У зв'язку з цим важливо розглядати часові та якісні параметри відтворення міжнародних стандартів. Швидкість їх досягнення залежить від здатності держави (регуляторів) забезпечити правову дисципліну всіх суб'єктів в області виконання нового інституційного поля. Що стосується якісних параметрів, то вони залежать від якості проведеної селекції та ефективності заходів щодо імплантації та/або «вирощування» інститутів.

Розглядаючи зовнішній аспект модернізації на гіпотетичному рівні, необхідно усвідомлювати, що модель західної і східної цивілізацій мають певні переваги по відношенню до різних типів інновацій, виділених за особливостями виникнення.

На сучасному етапі інноваційні процеси рутинізуються (про що свідчить і виникнення НІС) на всіх рівнях. Кількість рутинних інновацій і масштаб змін, які вони привносять, перевищує аналогічні характеристики незалежних інновацій, які виникають несистемно і випадково.

Модель західної цивілізації вважається у більшій мірі орієнтованою на інновації. Проте, рутинна форма розробки інновацій заснована на колективізмі, який притаманний моделі східної цивілізації. Тому створення ефективної НІС вимагає поєднання переваг моделей західної та східної цивілізацій, що порівняно легко може бути реалізовано з огляду на приналежність України до пограничної цивілізації. На користь такого підходу свідчить ще низка обставин, пов'язаних з культурними аспектами інновацій: наприклад, сприйняття ризику – модель західної цивілізації, інтенсивна діяльність з низькою віддачею – східної і т.п. У результаті селекції інститутів додатково можуть порівнюватися інститути, відтворені у моделі західної і східної цивілізацій з огляду на їх потенціал вирішення різних проблем інноваційної діяльності.

Результативність модернізації НІС залежить від злагодженого проведення усіх заходів. Якщо у зовнішньому аспекті переважає об'єктивне аргументування (визнання необхідності, переваг, ефективності нових інститутів та ін.), то у внутрішньому – суб'єктивне, пов'язане з обґрунтуванням актів певних суб'єктів і поведінки соціальних груп. У зв'язку з цим необхідно забезпечити перевагу об'єктивних настанов над суб'єктивними на рівні мотивів, цінностей,

програм дій, процедур та інших атрибутів діяльності. Це створює нові функції управління і розширює роль державних регуляторів. По відношенню до суб'єктивних проявів повинні використовуватися механізми примусу, що супроводжуються впливом на ціннісні орієнтації суб'єктів.

У ході селекції здійснюється відбір інститутів, які нададуть можливість провести структурно-функціональне реформування НІС. Вони можуть бути імплантовані або «вирощені» у національному середовищі (генотипі), за рахунок чого буде змінений інституційний профіль НІС і досягнуто її новий якісний стан. Найчастіше імплантація і «вирощування» розглядаються разом, як взаємодоповнюючі дії, проте в окремих випадках вони можуть протікати і досліджуватися як самостійні явища. Імплантація передбачає часткове або повне впровадження певних норм в інституційне поле у межах правової традиції, що існує і також може модернізуватися. Якщо мова йде по «складні» (важковідтворювані) інститути, то для створення ефективної інституційної одиниці недостатньо перенести певні норми в існуюче середовище, необхідно забезпечити їх повну інтеграцію, а також сформувати додаткові елементи, що утворить повноцінний інститут. Це і позначається терміном «вирощування». В окремих випадках воно може повністю замінити імплантацію, проте для економії ресурсів і часу доцільно використовувати можливості поєднання імплантації і «вирощування».

Імплантація та/або «вирощування» інститутів здійснюються у межах процесу проектування НІС. Його настанови відповідають завданням в області модернізації НІС. Проведення імплантації та/або «вирощування» інститутів вимагає відповідного механізму, загальний вигляд якого представлено на рис. 8.2.

У процесі вбудовування нових інститутів може виникати відкрита і прихована їх конкуренція із «старими» інститутами. Її рівень визначатиме параметри і форми прояву витрат на модернізацію НІС. Через це необхідно розглядати економічний зміст процесу імплантації і «вирощування» інститутів, що у тому числі торкається аспекту оцінки витрат (і у деяких випадках втрат), а також аналізу ефективності побудови нової конфігурації інститутів. Традиційна диференціація витрат на трансформаційні (пов'язані з перетворенням інститутів) й інформаційні (пов'язані з інформаційним забезпеченням процесу) дозволяє розрахувати загальний обсяг витрат на розвиток НІС і отже більш якісно розробити відповідний економічний механізм.

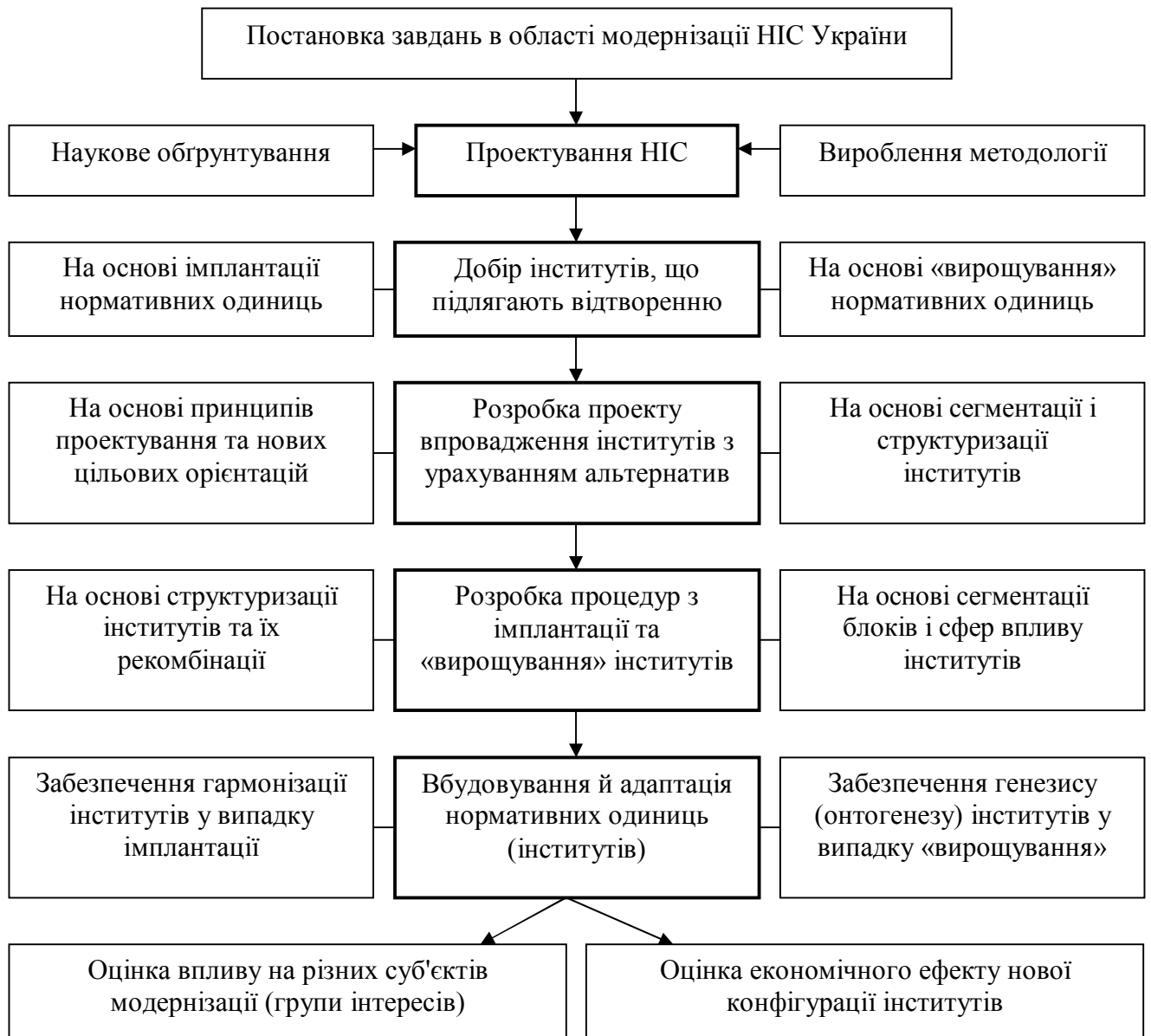

Рис. 8.2. Механізм проведення імплантації та/або «вирощування» інститутів у межах НІС

Концептуальна формула розрахунку витрат на розвиток НІС, що враховує коефіцієнти «амортизації» інститутів та асиметрії інформації, має такий вигляд:

$$M = T * (1 - \mu) + I * (1 - \lambda), \quad (8.1)$$

де M – кумулятивні витрати на розвиток НІС, грош. од.;

T – обсяг витрат на трансформацію інститутів, грош. од.;

μ – коефіцієнт «амортизації» (відшкодування витрат) інститутів, що вилучаються з інституційної структури НІС;

I – обсяг витрат на інформаційне забезпечення заходів щодо розвитку НІС, грош. од.;

λ – коефіцієнт, що враховує асиметрію (неповноту) інформації про нові інститути, які підлягають вбудовуванню в інституційну структуру НІС.

Для повноти урахування витрат на розвиток НІС повинна оцінюватися й інша сторона витрат – витрати, пов'язані із змістом процесів інституційної модернізації (трансформації інститутів). Концептуальна формула, яка враховує ці типи витрат, має такий вигляд (одиниці вимірювання витрат не представлені, зважаючи на складність виразу деяких їх компонентів у грошових одиницях):

$$T = K + V + A + S + C, \quad (8.2)$$

де T – витрати на трансформацію інститутів;

K – витрати конвергенції (зближення, уподібнення) нових інститутів, зумовлені різним політичним укладом і правовою традицією;

V – витрати взаємодії або співвідношення (нових і «старих») інститутів, які супроводжуються виникнення протиріч у їх регулюючому впливі й ускладненням інституційної структури;

A – витрати на адаптацію нових інститутів до загального інституційного порядку;

S – витрати досягнення симбіозу (співіснування) нових і «старих» інститутів, у тому числі проведення робіт з гармонізації;

C – витрати подолання сукцесії («спадковості») нових інститутів, зміни одного інституційного порядку іншим.

Такий підхід дозволяє оцінювати додаткові витрати на розвиток НІС, пов'язані з інтеграцією нових інститутів в інституційний порядок, що склався. Також доцільно враховувати витрати у рівні ефективності НІС, пов'язані із зміною її інституційного профілю, які виникають за функціональними напрямками.

Розгляд модернізації інститутів неможливий без урахування поведінкових аспектів суб'єктів модернізації (суб'єктів регулювання і діяльності), від яких залежить становлення нових практик у сфері інтенсифікації інноваційних процесів. У цьому контексті обов'язковим є їх розподіл на групи інтересів, залежно від набору і поєднання характеристик яких залежать у кінцевому підсумку результати колективних дій.

Переплетення «групових» настанов формує орієнтацію суб'єктів на модернізацію. Особливу увагу при цьому необхідно приділяти

уявленню про майбутнє і засобам досягнення бажаних (у кожній групі) результатів. Схожість цих уявлень встановлюється під впливом політичного курсу, а також у процесі «локальних і предметних дискусій». У зв'язку з цим важливим чинником є кількість акторів.

Модернізація НІС на основі селективного розвитку цивілізаційного потенціалу передбачає виділення напрямів практичних дій. Для цього може використовуватися безліч підходів, проте найприйнятнішим необхідно вважати виділення компонентів НІС, які формуються на основі цивілізаційних детермінантів. Це дозволяє виділити комплексні напрями, за якими у контексті цивілізаційних зіставлень групуються практичні заходи модернізації.

Зміст заходів модернізації встановлюється на основі цивілізаційних імперативів. Імперативізація реформування НІС відбувається на основі досвіду західної і східної моделей цивілізацій у формуванні передумов для інтенсифікації інноваційних процесів і переходу до «рутинного» інноваційного розвитку.

Компоненти, комплексні напрями модернізації НІС України, виділені на основі цивілізаційних зіставлень, а також приклади конкретних заходів представлені у таблиці 8.2.

Таблиця 8.2. – Компоненти, напрями і заходи з модернізації НІС України на принципах селективного розвитку цивілізаційного потенціалу

Компоненти НІС	Напрями модернізації	Приклади заходів
1	2	3
Інтеграційний	Впровадження механізмів глибокої спеціалізації. Інтеграція науки і виробництва. Організація національного інноваційного процесу.	«Ідеологізація» суспільного поділу праці у сфері інновацій; формування нових схем формальних і неформальних комунікацій; зниження бар'єрів інтеграції; адаптація механізмів співробітництва до специфіки генотипу цивілізації; підвищення соціальної єдності (інтеграції на рівні людей).
Фінансовий	Диверсифікація механізмів фінансування інновацій	нормалізація інституційної бази фінансування відповідно до специфіки генотипу цивілізації; підвищення фінансової культури; зміна норм звітності; оновлення механізмів фінансування відповідно до потреб суб'єктів діяльності

Продовження таблиці 8.2

1	2	3
Управлінський	Створення стимулів інноваційної активності; подолання інерції суб'єктів регулювання і діяльності; управління чинниками інноваційного зростання; оптимізація параметрів інноваційних процесів	підвищення якості управління на основі нової ідеології; зміна стилю управління; нормалізація відносин суб'єктів регулювання і суб'єктів діяльності шляхом гармонізації їх культур; «стабілізація» позицій влади та її суспільна підзвітність; орієнтація на нові типи інновацій (соціальні) і аспекти (культурні) інноваційної діяльності
Інформаційний	Створення інформаційної бази для ухвалення рішень; розповсюдження сигналів регулювання	підвищення якості інформації; аналіз соціальних та інституційних інновацій; підвищення культури діяльності у сфері інформації; уніфікація національних методик статистичної звітності відповідно до міжнародних стандартів
Правовий	Захист інтелектуальної власності, прав й інтересів учасників інноваційних процесів	впровадження нових правових стандартів і правових механізмів; підвищення правової дисципліни суб'єктів регулювання та суб'єктів інноваційної діяльності; генерація нових правових традицій; підвищення правової культури
Інтелектуальний	Підвищення якості і диверсифікація інтелектуального потенціалу	адаптація системи освіти до вимог західної цивілізації; підвищення культури освіти та освітньої діяльності; реалізація прогресивних концепцій освіти («освіта на протязі життя» та «освіта, що базується на дослідженнях»); усунення культурних бар'єрів дифузії нових знань; зміна стилю використання інтелектуального потенціалу

Таким чином, за рахунок селективного розвитку цивілізаційного потенціалу існують широкі можливості зміни якості процесів інноваційного розвитку, у тому числі підвищення його стійкості та гармонійності у цивілізаційному середовищі. На основі конвергенції українського варіанту пограничної цивілізації і моделі західної цивілізації можуть бути змінені «цивілізаційні» умови інновацій, а також використані переваги синергії у міжнародному вимірі. При цьому повинна забезпечуватися синхронність процесу модернізації НІС на принципах розвитку цивілізаційного потенціалу з відповідними (інноваційно-орієнтованими) трансформаціями економічної системи.

ДОДАТКИ

Додаток А.1

Таблиця А.1.1 – Перелік основних та сучасних теорій, з якими пов’язана теорія конкурентоспроможності національної економіки та їх стисла характеристика

Назва теорії та представники	Сутність та основні фактори конкурентоспроможності національної економіки з позицій даної теорії
<i>1</i>	<i>2</i>
Теорія меркантилізму (Т. Ман, В. Петті, Ч. Девант, Ж.Б. Кольберт та ін.)	Основним фактором, що визначає конкурентоспроможність національної економіки є накопичене багатства; основним джерелом багатства є дорогоцінні метали (золото та срібло); для забезпечення та підтримання бажаних позицій у гео економічній площині держава повинна: підтримувати додатній торговельний баланс (забезпечити додатне («сприятливе») торговельне сальдо), здійснювати регулювання зовнішньої торгівлі (стимулювати експорт та обмежувати імпорт), забороняти або обмежувати вивіз сировини та стимулювати її ввезення.
Теорія абсолютних переваг (А. Сміт)	Конкурентоспроможність національної економіки залежить від її спроможності виробляти товари та послуги; основне джерело багатства – розвиток продуктивних сил за рахунок поділу праці та її кооперації; єдиним фактором виробництва є труд; держава не повинна втручатися в економіку (<i>laissez-faire</i>); міжнародна торгівля є вигідною, якщо дві країни торгують товарами, які кожна з них виробляє з меншими витратами; зовнішня торгівля стимулює підвищення продуктивності праці
Теорія порівняльних переваг (Д. Рікардо)	Конкурентоспроможність національної економіки залежить від її спроможності виробляти товари та послуги; країни повинні спеціалізуватися на виробництві тих товарів, які вони можуть виробляти з відносно більш низькими витратами, ніж інші країни; єдиним фактором виробництва є труд; ефективна спеціалізація країни визначається на основі розрахунку альтернативної ціни (альтернативна ціна – робочий час, необхідний для виробництва одиниці товару, виражений через робочий час, необхідний для виробництва іншого товару)
Теорія насилля (зовнішнього) як складова теорії національної безпеки (Л. Гумплович, К. Каутський, Е. Дюринг)	Конкурентоспроможність національної економіки залежить від порівняльного військово-політичного потенціалу країни
Теорія співвідношення факторів виробництва (Е. Хекшер, Б. Олін)	Конкурентоспроможність національної економіки залежить від забезпеченості країни факторами виробництва, отриманого економічного ефекту країни від міжнародної торгівлі – країни повинні експортувати ті фактороінтенсивні товари, для виробництва яких вони володіють відносно надлишковими факторами виробництва, та імпортувати ті товари, для виробництва яких вони відчують відносну нестачу факторів виробництва; міжнародна торгівля призводить до вирівнювання абсолютних та відносних цін на гомогенні фактори виробництва у країнах

Продовження таблиці А.1.1

1	2
Нова інституційна теорія (Р. Коуз, Д. Норт, О. Уільямсон)	Конкурентоспроможність національної економіки залежить від порівняльної ефективності її інституційної системи; якості соціального капіталу; величини трансакційних витрат суб'єктів господарювання країни, ефективності та особливостей контрактних відносин.
Інноваційна теорія розвитку (Н. Кондратьєв, Й. Шумпетер та ін.)	Конкурентоспроможність національної економіки залежить від сукупної порівняльної спроможності її суб'єктів впроваджувати нові методи виробництва, здійснювати освоєння нових ринків збуту, отримувати доступ до нових джерел сировини та пристосовуватися до умов конкуренції (створювати нові форми організації діяльності)
Концепція «летячих гусей» (К. Акамацу)	Конкурентоспроможність національної економіки залежить від її спроможності капіталізувати та використовувати інноваційні можливості
Теорія технологічного розриву (М. Познер, Р. Вернон, Р. Фіндлі, Е. Менфілд)	Конкурентоспроможність національної економіки залежить від науково-технічного потенціалу країни, сукупної спроможності суб'єктів економіки виробляти та впроваджувати технічні новації
Теорія пересічного попиту (С. Ліндер)	Конкурентоспроможність національної економіки залежить від її спроможності максимально задовольняти існуючий попит на продукцію як у самій країні, так і за її межами (країни отримують найбільший вигаш від торгівлі тими товарами, у виробництві яких вони накопичили значний досвід, особливості попиту у країнах, що знаходяться на однакових стадіях економічного розвитку приблизно однакової)
Теорія специфічних факторів виробництва (П. Самуельсон, Р. Джонс)	Конкурентоспроможність національної економіки залежить від цінової конкурентоспроможності товарів та послуг, вироблених в країні, на світових ринках
Теорія життєвого циклу товару (Р. Вернон)	Конкурентоспроможність національної економіки залежить від диверсифікованості продуктового портфелю країни, на виробництві та торгівлі яким спеціалізується країна, від життєвого циклу товарів, які утворюють «торговельний портфель» країни на зарубіжних ринках, від її спроможності задовольняти внутрішні потреби та нарощувати виробництва товарів, на які існує попит на світових ринках
Концепція інвестиційного шляху розвитку та еkleктична OLI-парадигма (Дж. Даннінг)	Конкурентоспроможність національної економіки залежить від спроможності країни (залежить від 5 стадій розвитку країни) та її суб'єктів «імпортувати» та «експортувати» капітал, а також переваг, пов'язаних із рухом капіталу (переваги володіння, розташування та інтерналізації)
Теорія «нового» розвитку (П. Ромер) та модель «Лукаса-Ромера» (П. Ромер, Р. Лукас)	Конкурентоспроможність національної економіки залежить від динаміки та величини капіталовкладень у НДДКР та інвестицій у людський капітал
Теорія ефекту масштабу (П. Кругман, К. Ланкастер)	Конкурентоспроможність національної економіки залежить від умов торгівлі, широти спеціалізації країни та її порівняльної спроможності забезпечувати виникнення та найефективніше використовувати ефект масштабу (зростання витрат факторів виробництва на одиницю призводить до зростання обсягів виробництва більше, ніж на одиницю)
Теорія постіндустріального суспільства (А. Белл, А. Тофлер)	Конкурентоспроможність національної економіки залежить від порівняльної спроможності національної економіки змістити акцент з виробництва товарів на «виробництво» послуг, проведення досліджень, удосконалення системи освіти, комунікацій і забезпечити на цій основі підвищення якості життя

Продовження таблиці А.1.1

1	2
Теорія світ-систем (І. Валлерстайн)	Конкурентоспроможність національної економіки залежить від її положення країни у сучасній капіталістичній системі світового господарства (світовій економіці): ядро, полупериферія, периферія
Концепція сталого розвитку (Л. Браун)	Конкурентоспроможність національної економіки залежить від її спроможності забезпечити у довгостроковій перспективі підвищення стандартів життя та забезпечити приріст національного багатства, не наносячи шкоди навколишньому середовищу
Теорія конкурентних переваг (М. Портер)	Конкурентоспроможність національної економіки залежить від: факторних умов, що склалися в країні; умов попиту; наявності родинних та підтримуючих галузей; стратегій, що використовуються місцевими суб'єктами господарювання, характеру конкуренції між ними; випадкових подій (екзогенного та ендегенного характеру); державної політики; рівня та стадії розвитку національної економіки (4 стадії (рівня): 1- на основі факторів виробництва, 2- на основі інвестицій, 3 – на основі нововведень; 4 – на основі багатства)
Теорія гео економічного моноцентризму (П. Дж. Тейлор)	Конкурентоспроможність національної економіки залежить від порівняльної спроможності країни забезпечити сукупну ефективність виробничої, торговельної та фінансової діяльності
Теорія мережевого суспільства або теорія інформаційної економіки (М. Кастельс)	Конкурентоспроможність національної економіки залежить від порівняльної спроможності національних економічних агентів ефективно генерувати, здійснювати обробку та використовувати інформацію, забезпечуючи на цій основі приріст національного багатства

Примітка: складено на основі джерел:

1. Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире / Пер с англ. П. М. Кудюкина под общей ред. Б. Ю. Кагарлицкого. — СПб.: Университетская книга, 2001. — 416 с.
2. Гэлбрейт Дж. Новое индустриальное общество: Пер. с англ. / Дж. Гэлбрейт. — М.: ООО «Издательство АСТ»: ООО «Транзиткнига»; СПб.: Terra Fantastica, 2004. — 602.
3. Дергачев, В.А. Цивизационная геополитика (большое многомерное пространство) [Текст] / В.А. Дергачев. – О., 2003. – 262 с.
4. Киреев А.П. Международная экономика. В 2-х ч. - Ч. I. Международная микроэкономика: движение товаров и факторов производства. Учебное пособие для вузов. - М.: 416 с.
5. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики [Текст] / Д. Норт; [перевод с английского] / А.Н. Нестеренко; предисл. и науч. ред. Б.З. Мильнера. — М.: Фонд экономической книги “Начала”, 1997. — 180 с.
6. Пилипенко И.В. Конкурентоспособность стран и регионов в мировом хозяйстве: теория, опыт малых стран Западной и Северной Европы [Текст]. - Смоленск: Ойкумена, 2005. – 496 с.
7. Портер М. Международная конкуренция [Текст] / М. Портер; [пер. с англ.] / Под ред. и с предисловием В.Д. Щетинина; – М.: Междунар. отношения, 1993. – 896 с.
8. Тоффлер Э. Третья волна. М.: ООО "Фирма "Издательство АСТ", 1999. – 261с.
9. Шумпетер Й. Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры) [Текст] / Й. Шумпетер: пер.с англ. — М.: Прогресс, 1982. – 455 с.
10. Brown L. Building a sustainable society [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eric.ed.gov/PDFS/ED209124.pdf>
11. Coase R. The Problem of Social Cost [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sfu.ca/~allen/CoaseJLE1960.pdf>.
12. Dunning J. H. The eclectic (OLI) paradigm of international production: past, present and future // International Journal of the Economics of Business, 2001. – 8(2), p. 173-190.
13. Nelson R. Science, Economic Growth and Public Policy / R. Nelson, P. Romer [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.eui.eu/Personal/rmarimon/courses/nelson_romerChallenge96.pdf.

Додаток А.2

Таблиця А.2.1 – Авторські підходи до розуміння сутності поняття «цивілізація»

Автор (автори) та джерело інформації	Визначення
<i>1</i>	<i>2</i>
Козловський В.В. [1, с. 42]	Цивілізація – це поняття, яке відображає нормативний порядок, систему цінностей, фундаментальні принципи, ментальність конкретного суспільства, тип культури.
Медведев В.А. [1, с. 111]	Цивілізація – це окремий соціокультурний проект, який несе у собі ризики власного історичного шляху.
Прозорова Ю.А. [1, с. 136-140]	Цивілізація – це соціокультурний феномен, утворення, локалізоване у просторі та існуюче визначений період часу. Цивілізації – це об'єктивно існуючі макроутворення, що склалися історично; закриті суспільства, які характеризуються різною динамікою, але ідентичною внутрішньою логікою. Цивілізація – це динамічна мережева структура з генеруючим культурний продукт з центром, мережею, яка виходить з цього центру, по якій циркулюють культурні символи, і цивілізаційною периферією, яка окреслює межі цивілізації.
Браславський Р.Г. [1, с. 18]	Цивілізація – це культурно, економічно та політично різномірдна і внутрішньо конфліктна соціальна система.
Ляпин Є.С. [2, с. 290-291]	Цивілізація - це процес, у результаті якого невикористані до цього часу запаси потенційної соціальної енергії переходять у енергію дії кожна окрема цивілізація являє собою сукупність процесів у єдиному суспільстві, яке об'єднане спільністю умов, спільністю долі та єдиною культурою
Шершньов Л. [3, с.48]	Цивілізація – це окрема, відносно автономна, спроможна до самоорганізації та саморозвитку поліетнічна, соціокультурна система, що має просторово-часовий вимір, базове духовно-культурне підґрунтя, а також стійкі, довгострокові форми буття та характер поведінки
Азріліян А.Н. [4, с. 1396]	Цивілізація – рівень суспільного розвитку, що є наступним після варварства, ступінь суспільного розвитку, матеріальної та духовної культури
Філіпенко А. С. [5, с. 38]	Цивілізації – це великі цілісні соціокультурні системи, що функціонують за власними закономірностями, що не зводяться до характеристик окремих країн, націй чи інших соціальних спільнот

Продовження таблиці А.2.1

1	2
Хантингтон С. [6, с.48, 50]	Цивілізація – це явно виражена культура. Цивілізація – це найвища культурна цілісність
Тойбі А. [7]	Цивілізація – це культурно-історичний тип суспільства
Кузык Б.Н., Яковец Ю.В. [8]	Цивілізація – вищий ступінь організації та розвитку людського суспільства
Бродель Ф. [9, с. 60]	Цивілізація – це культура
Коллінс Р. [10]	Цивілізація – зона престижу
Кара-Мурза С.Г. [11, с. 5].	Цивілізація – велика та стала (довгострокову) система, яка зібрала на загальній світоглядній та соціальній матриці велику кількість культурних та етнічних спільнот»

Примітка:

1. Российское общество в современных цивилизационных процессах [Текст] / Под ред. В.В. Козловского, Р. Г. Браславского. СПб.: Интерсоцис, 2010. – 494 с.
2. Ляпин Е.С. Динамика цивилизаций [Текст] / Е.С. Ляпин. - СПб.: Издательство «Нестор-История», 2007. – 556 с.
3. Шершнев, Л. Контуры нового мироустройства XXI века (цивилизация-ционный подход) [Текст] / Л. Шершнев // Персонал. – 2005. - №10. – С. 48-55.
4. Большой экономический словарь [Текст] / под ред. А. Н. Азрилияна. – 7-е изд., доп. – М.: Институт новой экономики, 2008. – 1472 с.
5. Філіпенко, А.С. Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність [Текст] / А.С. Філіпенко. – К.: Знання, 2007. – 670 с.
6. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций [Текст]. - М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 603 с.
7. Тойнби, А. Дж. Постижение истории [Текст] / А.Дж. Тойнби / пер. с англ. Е. Д. Жаркова. — М.: Рольф, 2001—640 с.
8. Кузык, Б.Н. Цивилизации: теория, история, диалог, будущее [Текст] /Б.Н Кузык, Ю.В. Яковец; авт. вступ. сл. А.Д. Некипелов. – М.: Институт экономических стратегий, 2006. – Т.1: Теория и история цивилизаций. – 768 с.
9. Бродель, Ф. Материальная цивилизация, экономика и капитализм, XV–XVIII вв. Т. 3. Время мира [Текст] / Ф. Бродель. - М.: "Прогресс", 1992. - 679 с.
10. Collins R. Civilizations as Zones of Prestige and Social Contact [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://club.fom.ru/books/Collins01_3.pdf.
11. Кара-Мурза С.Г. Россия и Запад: Парадигмы цивилизаций. - М.: Академический Проект; культура, 2011. – 232 с.

Додаток А.3

Таблиця А.3.1 – Критерії класифікації цивілізацій та їх види

Джерело інформації	Критерій класифікації	Види цивілізацій
1	2	3
Хантінгтон С. [1]	Домінуюча релігія	китайська; японська; індуїстська; ісламська; західна; православна; латиноамериканська; африканська
Тойнбі А. [2]	Приналежність до певних історичних типів суспільства, які відрізняються від «примітивних суспільств», за територіальною та релігійною ознаками	єгипетська, андська, китайська, мінойська, шумерська, майянська, індська, еллінська, західна, православна християнська (в Росії), далекосхідна (у Кореї і Японії), іранська, арабська, індуїстська, мексиканська, юкатанська і вавилонська
	Стадія розвитку, на якій знаходиться цивілізація	живі та мертві цивілізації; ненароджені та ті, що зупинилися у розвитку
	наявність родинних зв'язків	незалежні, залежні (пов'язані зовнішнім та внутрішнім (чуже творче джерело, власне творче джерело) пролетаріатом та пов'язані меншістю)
Кузик Б.Н., Яковец Ю.В. [3]	тривалість існування (часова характеристика)	локальні, світові, глобальна цивілізації
	Розвиток у часі (покоління цивілізацій)	цивілізації 1-го, 2-го, 3-го, 4-го та 5-го поколінь
Філіпенко А.С. [4]	Просторова ознака	всесвітня (загальнолюдська) та локальні цивілізації
	Рівень розвитку цивілізаційних утворень та циклічність характеру поступу	неолітична; східно-рабовласницька; антична; ранньофеодальна; доіндустріальна; індустріальна; постіндустріальна агрегований, масштабний варіант: традиційна та сучасна цивілізація
	Домінуючі економічні ознаки (вид виробництва, праця та її характер, тип власності)	аграрна, індустріальна, постіндустріальна
	Характер виникнення та походження	аборигенні (тубільні); трансплантовані (перенесені); амальгамні (змішані)
	Етнічний склад	моноетнічні та поліетнічні цивілізації

Продовження таблиці А.3.1

1	2	3
	Географічна ознака	компактно розташовані на одній території; розташовані а кількох континентах
	Тип розвитку (засади ментальності, історико-політична доля та економічний розвиток, культура та ін.)	природні, східні, західні
	Домінуючі в суспільстві у певний період ресурсні джерела розвитку	копалинна та високоенергетична цивілізація («репресивна» та «нерепресивна цивілізація», «річкова цивілізація»)
Павленко Ю. [5]	Ідейно-ціннісні настанови	цивілізації, що реалізують соціоцентричну настанову цивілізації, що реалізують персоналістичну настанову

Примітка:

1. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций [Текст]. - М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 603 с.

2. Тойнби А. Дж. Постигание истории [Текст] / А.Дж. Тойнби / пер. с англ. Е.Д. Жаркова. — М.: Рольф, 2001—640 с.

3. Кузык Б.Н. Цивилизации: теория, история, диалог, будущее [Текст] /Б.Н Кузык, Ю.В. Яковец; авт. вступ. сл. А.Д. Некипелов. – М.: Институт экономических стратегий, 2006. – Т.1: Теория и история цивилизаций. – 768 с.

4. Філіпенко А.С. Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність [Текст] / А.С. Філіпенко. – К.: Знання, 2007. – 670 с.

5. Павленко Ю.Г. История мировой цивилизации. – К. «Феникс». – 2002. – 760 с.

6. Ляпин Е.С. Динамика цивилизаций [Текст] / Е.С. Ляпин. - СПб.: Издательство «Нестор-История», 2007. – 556 с.

Додаток Б.1

Таблиця Б.1.1 – Алгоритм угруповання країн за основним критерієм

	№	Опис дії	Формалізація процесу
Перше наближення	1	За формулою Стерджеса визначається оптимальна кількість однорідних груп країн, з огляду на величину вибірки та варіацію критеріальної ознаки (параметр IND – індивідуалізм)	$n = 1 + 3,322 \times \ln N \rightarrow n = 1 +$
	2	Визначаються межі груп	$h = \frac{R}{n}$, де: R – розмах варіації $(x_{max} - x_{min})$ $\rightarrow R = 91 - 6 = 85$ $h = \frac{R}{n} \rightarrow h = \frac{85}{7} = 12,14285714' \approx 12$
	3	Визначається оптимальна кількість інтервалів (груп)	$r = n + 1$
	4	Визначається нижньої межі першого інтервалу	$a_{1_n} = x_{min} - \frac{h}{2} \rightarrow a_{1_n} = 6 - \frac{12}{2} = 0$
	5	Визначення верхньої межі першого інтервалу	$a_{1_e} = a_{1_n} + h \rightarrow a_{1_e} = 0 + 12 = 12$
	6	Для визначення меж інших інтервалів (груп) до верхньої межі попереднього інтервалу додають значення величини інтервалу (h), при цьому за нижнє значення кожного наступного інтервалу приймається значення верхньої межі попереднього інтервалу	$a_{n_e} = a_{n-1_e} + h$
	7	Угруповання країн за інтервальною приналежністю критеріальної ознаки	
Друге наближення	8	Перевіряється оптимальність угруповання країн для подальшого аналізу	Для виявлення закономірностей необхідно, щоб частота попадання значень варіаційного ряду у певний діапазон була більше або дорівнювала 5 (тобто кількість країн у кожній групі перевищувала або дорівнювала 5). Якщо ці умови виконані, то отримані групи можуть використовуватися для подальших досліджень, якщо ні, то необхідно забезпечити виконання зазначеної вище умови – об'єднати певні діапазони (групи)
	9	Угруповання країн за групами з урахуванням принципу оптимальності угруповання	
	10	Робиться висновок про кількість груп	

Додаток Б.2

Таблиця Б.2.1 – Алгоритм угруповання країн за другорядними критеріями

	№	Опис дій	Формалізація процесу
1	2	3	4
Партія набліження	1.	За формулу Стерджеса визначається оптимальна кількість однорідних груп країн, з огляду на величину вибірки та варіацію критеріальної ознаки	$n = 1 + 3,322 \times \ln N \rightarrow n = 1 + 3,322 \times \ln(68) =$
	2.	Визначаються межі груп	
	2.1.	дистанція влади – PDI	$h = \frac{R}{n}$, де: R – розмах варіації $(x_{max} - x_{min}) \rightarrow R = 104 - 11 = 93$ $h = \frac{R}{n} \rightarrow h = \frac{93}{7} = 13,2857142857^* \approx 13,29$
	2.2.	маскулінність – MAS	$h = \frac{R}{n}$, де: R – розмах варіації $(x_{max} - x_{min}) \rightarrow R = 95 - 5 = 90$ $h = \frac{R}{n} \rightarrow h = \frac{90}{7} = 12,8571428571^* \approx 12,86$
	2.3.	неприйняття невизначеності – UAI	$h = \frac{R}{n}$, де: R – розмах варіації $(x_{max} - x_{min}) \rightarrow R = 112 - 8 = 104$ $h = \frac{R}{n} \rightarrow h = \frac{104}{7} = 14,8571428571^* \approx 14,86$
	3.	Визначається оптимальна кількість інтервалів (груп)	
	3.1.	дистанція влади – PDI	$r = 7 + 1 = 8$
	3.2.	маскулінність – MAS	$r = 7 + 1 = 8$
	3.3.	неприйняття невизначеності – UAI	$r = 7 + 1 = 8$
	4.	Визначається нижньої межі першого інтервалу	
	4.1.	дистанція влади – PDI	$a_{1n} = x_{min} - \frac{h}{2} \rightarrow a_1 = 11 - \frac{13,29}{2} = 0$
	4.2.	маскулінність – MAS	$a_{1n} = x_{min} - \frac{h}{2} \rightarrow a_1 = 5 - \frac{12,86}{2} = 0$
	4.3.	неприйняття невизначеності – UAI	$a_{1n} = x_{min} - \frac{h}{2} \rightarrow a_1 = 8 - \frac{14,86}{2} = 0$
	5.	Визначення верхньої межі першого інтервалу	
	5.1.	дистанція влади – PDI	$a_{1n} = a_{1n} + h \rightarrow a_{1z} = 0 + 13,29 = 13,29$
	5.2.	маскулінність – MAS	$a_{1n} = a_{1n} + h \rightarrow a_{1z} = 0 + 12,86 = 12,86$

1	2	3	4
Перше наближення	5.3.	неприйняття невизначеності – UAI	$a_{1_n} = a_{1_n} + h \rightarrow a_{1_n} = 0 + 14,86 = 14,86$
	6.	Для визначення меж інших інтервалів (груп) до верхньої межі попереднього інтервалу додають значення величини інтервалу (h), при цьому за нижнє значення кожного наступного інтервалу приймається значення верхньої межі попереднього інтервалу	$a_{n_k} = a_{n-1_k} + h$
Друге наближення	7.	Угрупування країн за інтервальною приналежністю критеріальної ознаки	
	8.	Перевіряється оптимальність угрупування країн для подальшого аналізу	Для виявлення закономірностей необхідно, щоб частота попадання значень варіаційного ряду у певний діапазон була більше або дорівнювала 5 (тобто кількість країн у кожній групі перевищувала або дорівнювала 5). Якщо ці умови виконані, то отримані групи можуть використовуватися для подальших досліджень, якщо ні, то необхідно забезпечити виконання зазначеної вище умови – об'єднати певні діапазони (групи)
	9.	Угрупування країн за групами з урахуванням принципу оптимальності угрупування	
	10.	Робиться висновок про кількість груп	

Додаток В.1¹

Таблиця В.1.1 – Вихідні дані для встановлення інтегральної кількісної характеристики систем цінностей західної моделі цивілізації

№	Країни	Умовні позначення	Параметри			
			<i>IDV</i>	<i>PDI</i>	<i>MAS</i>	<i>UAI</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>
1	США	USA	91	40	62	46
2	Австралія	AUL	90	36	61	51
3	Великобританія	GBR	89	35	66	35
4	Нідерланди	NET	80	38	14	53
5	Нова Зеландія	NZL	79	22	58	49
6	Італія	ITA	76	50	70	75
7	Бельгія	BEL	75	65	54	94
8	Данія	DEN	74	18	16	23
9	Франція	FRA	71	68	43	86
10	Швеція	SWE	71	31	5	29
11	Ірландія	IRE	70	28	68	35
12	Норвегія	NOR	69	31	8	50
13	Швейцарія	SWI	68	34	70	58
14	Німеччина	GER	67	35	66	65
15	Південна Африка	SAF	65	49	63	49
16	Фінляндія	FIN	63	33	26	59
17	Польща	POL	60	68	64	93
<i>Середнє значення</i>			<i>74</i>	<i>40,1</i>	<i>47,9</i>	<i>55,9</i>

¹ Складено на основі даних джерел:

1. Офіційним сайт Itim International (міжнародна консалтингова організація, що використовує концепції професора Г. Хофстеда) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.geert-hofstede.com/index.shtml>.

2. Darryl J. Managerial leadership and cultural differences of Eastern European economies / J.Darryl, T. Bradley [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://marketing.byu.edu/htmlpages/ccrs/proceedings99/mitrybradley.htm>.

3. Латов Ю.В. Открытия и парадоксы этнометрического анализа российской хозяйственной культуры по методике Г. Хофстеда / Ю.В. Латов, Н.В. Латова // Мир России. – 2007. – № 4. – с.43-72.

4. Латова Н.В. Восточнославянские страны на ментальной карте мира по Г. Хофстеду // Научные труды ДонНТУ. Серия: эконо-мическая. – Выпуск 38-1. – 2010. – С. 161-168.

Таблиця В.1.2 – Вихідні дані для встановлення інтегральної кількісної характеристики систем цінностей пограничної моделі цивілізації

№	Країни	Умовні позначення	Параметри			
			<i>IDV</i>	<i>PDI</i>	<i>MAS</i>	<i>UAI</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>
1	Індія	IND	48	77	56	40
2	Іспанія	SPA	51	57	42	86
3	Україна	UKR	51	23	13	57
4	Ізраїль	ISR	54	13	47	81
5	Австрія	AUT	55	11	79	70
6	Угорщина	HUN	55	46	88	82
7	Чехія	CH	58	57	57	74
<i>Середнє значення</i>			<i>53,1</i>	<i>40,6</i>	<i>54,6</i>	<i>70</i>

Таблиця В.1.3 – Вихідні дані для встановлення інтегральної кількісної характеристики систем цінностей східної моделі цивілізації

№	Країни	Умовні позначення	Параметри			
			<i>IDV</i>	<i>PDI</i>	<i>MAS</i>	<i>UAI</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>
1	Японія	JPN	46	54	95	92
2	Аргентина	ARG	46	49	56	86
3	Іран	IRA	41	58	43	59
4	Росія	RUS	39	93	36	95
5	Ямайка	J	39	45	68	13
6	Бразилія	BRA	38	69	49	76
7	Єгипет	EG	38	80	52	68
8	Ірак	IRQ	38	80	52	68
9	Кувейт	KUW	38	80	52	68
10	Ліван	LIVN	38	80	52	68
11	Лівія	LIV	38	80	52	68
12	Саудівська Аравія	ARA	38	80	52	68
13	ОАЕ	UAA	38	80	52	68
14	Туреччина	TUR	37	66	45	85
15	Уругвай	URU	36	61	38	100
16	Греція	GRE	35	60	57	112
17	Філіппіни	PHI	32	94	64	44
18	Мексика	MEX	30	81	69	82
19	Замбія	ZAM	27	64	41	52
20	Танзанія	TAN	27	64	41	52
21	Португалія	POR	27	63	31	104

Продовження таблиці В.1.3

1	2	3	4	5	6	7
22	Кенія	KEN	27	64	41	52
23	Ефіопія	ERI	27	64	41	52
24	Малайзія	MAL	26	104	50	36
25	Гонконг	HOK	25	68	57	29
26	Чилі	CHL	23	63	28	86
27	Таїланд	THA	20	64	34	64
28	Сінгапур	SIN	20	74	48	8
29	Нігерія	NIG	20	77	46	54
30	Гана	GAN	20	77	46	54
31	Китай	CHN	20	80	66	40
32	Сьєрра-Леоне	SRL	20	77	46	54
33	Ель Сальвадор	ELS	19	66	40	94
34	Південна Корея	KOR	18	60	39	85
35	Тайвань	TAI	17	58	45	69
36	Перу	PER	16	64	42	87
37	Коста-Ріка	COS	15	35	21	86
38	Пакистан	PAK	14	55	50	70
39	Індонезія	IDO	14	78	46	48
40	Колумбія	COL	13	67	64	80
41	Венесуела	VEN	12	81	73	76
42	Панама	PAN	11	95	44	86
43	Еквадор	EQA	8	78	63	67
44	Гватемала	GUA	6	95	37	101
<i>Середнє значення</i>			<i>26,8</i>	<i>71,2</i>	<i>49,2</i>	<i>68,3</i>

Таблиця В.1.4 – 1 субмодель західної цивілізації

№	Країни	Умовні позначення	Параметри			
			<i>IDV</i>	<i>PDI</i>	<i>MAS</i>	<i>UAI</i>
1	2	3	4	5	6	7
1	США	USA	91	40	62	46
2	Австралія	AUL	90	36	61	51
3	Великобританія	GBR	89	35	66	35
4	Нідерланди	NET	80	38	14	53
5	Нова Зеландія	NZL	79	22	58	49
6	Італія	ITA	76	50	70	75
7	Бельгія	BEL	75	65	54	94
8	Данія	DEN	74	18	16	23
<i>Середнє значення</i>			<i>81,75</i>	<i>38</i>	<i>50,125</i>	<i>53,25</i>

Таблиця В.1.5 – 2 субмодель західної цивілізації

№	Країни	Умовні позначення	Параметри			
			<i>IDV</i>	<i>PDI</i>	<i>MAS</i>	<i>UAI</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>
1	Франція	FRA	71	68	43	86
2	Швеція	SWE	71	31	5	29
3	Ірландія	IRE	70	28	68	35
4	Норвегія	NOR	69	31	8	50
5	Швейцарія	SWI	68	34	70	58
6	Німеччина	GER	67	35	66	65
7	Південна Африка	SAF	65	49	63	49
8	Фінляндія	FIN	63	33	26	59
9	Польща	POL	60	68	64	93
<i>Середнє значення</i>			<i>74</i>	<i>40,1</i>	<i>47,9</i>	<i>55,9</i>

Таблиця В.1.6 – Субмодель східної цивілізації

№	Країни	Умовні позначення	Параметри			
			<i>IDV</i>	<i>PDI</i>	<i>MAS</i>	<i>UAI</i>
1	Індія	IND	48	77	56	40
2	Іспанія	SPA	51	57	42	86
3	Україна	UKR	51	23	13	57
4	Ізраїль	ISR	54	13	47	81
5	Австрія	AUT	55	11	79	70
6	Угорщина	HUN	55	46	88	82
7	Чехія	CH	58	57	57	74
<i>Середнє значення</i>			<i>53,1</i>	<i>40,6</i>	<i>54,6</i>	<i>70</i>

Таблиця В.1.7 – 1 субмодель східної цивілізації

№	Країни	Умовні позначення	Параметри			
			<i>IDV</i>	<i>PDI</i>	<i>MAS</i>	<i>UAI</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>
1	Японія	JPN	46	54	95	92
2	Аргентина	ARG	46	49	56	86
3	Іран	IRA	41	58	43	59
4	Росія	RUS	39	93	36	95
5	Ямайка	J	39	45	68	13
6	Бразилія	BRA	38	69	49	76
7	Єгипет	EG	38	80	52	68
8	Ірак	IRQ	38	80	52	68
9	Кувейт	KUW	38	80	52	68

Продовження таблиці В.1.7

1	2	3	4	5	6	7
10	Ліван	LIVN	38	80	52	68
11	Лівія	LIV	38	80	52	68
12	Саудівська Аравія	ARA	38	80	52	68
13	ОАЕ	UAA	38	80	52	68
14	Туреччина	TUR	37	66	45	85
15	Уругвай	URU	36	61	38	100
<i>Середнє значення</i>			<i>39,2</i>	<i>70,3</i>	<i>52,9</i>	<i>72,1</i>

Таблиця В.1.8 – 2 субмодель східної цивілізації

№	Країни	Умовні позначення	Параметри			
			<i>IDV</i>	<i>PDI</i>	<i>MAS</i>	<i>UAI</i>
1	Греція	GRE	35	60	57	112
2	Філіппіни	PHI	32	94	64	44
3	Мексика	MEX	30	81	69	82
4	Замбія	ZAM	27	64	41	52
5	Танзанія	TAN	27	64	41	52
6	Португалія	POR	27	63	31	104
7	Кенія	KEN	27	64	41	52
8	Ефіопія	EPH	27	64	41	52
9	Малайзія	MAL	26	104	50	36
10	Гонконг	НОК	25	68	57	29
<i>Середнє значення</i>			<i>28,3</i>	<i>72,6</i>	<i>49,2</i>	<i>61,5</i>

Таблиця В.1.9 – 3 субмодель східної цивілізації

№	Країни	Умовні позначення	Параметри			
			<i>IDV</i>	<i>PDI</i>	<i>MAS</i>	<i>UAI</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>
1	Чилі	CHL	23	63	28	86
2	Таїланд	THA	20	64	34	64
3	Сінгапур	SIN	20	74	48	8
4	Нігерія	NIG	20	77	46	54
5	Гана	GAN	20	77	46	54
6	Китай	CHN	20	80	66	40
7	Сьєрра-Леоне	SRL	20	77	46	54
8	Ель Сальвадор	ELS	19	66	40	94
9	Південна Корея	KOR	18	60	39	85
10	Тайвань	TAI	17	58	45	69
11	Перу	PER	16	64	42	87
12	Коста-Ріка	COS	15	35	21	86

Продовження таблиці В.1.9

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>
13	Пакистан	PAK	14	55	50	70
14	Індонезія	IDO	14	78	46	48
15	Колумбія	COL	13	67	64	80
16	Венесуела	VEN	12	81	73	76
17	Панама	PAN	11	95	44	86
18	Еквадор	EQA	8	78	63	67
19	Гватемала	GUA	6	95	37	101
<i>Середнє значення</i>			<i>16,1</i>	<i>70,7</i>	<i>46,2</i>	<i>68,9</i>

Додаток Г.1²

Таблиця Г.1.1 – Дані про релігійну приналежність населення країн, що належать до західної моделі цивілізації

	№	Країни	Умовні позначення	Особливості розвитку інституту релігії	
				домінуюча релігія, % населення	вплив релігії на економічні та соціальні стандарти
1	2	3	4	5	6
1 субмодель	1	США	USA	християнство (протестантизм) – 52% населення	помірний
	2	Австралія	AUL	християнство (католицизм) – 26,4 %	нижче за середній
	3	Великобританія	GBR	християнство (протестантизм) – 71,6%	вище за середній
	4	Нідерланди	NET	християнство (католицизм) – 31%	нижче за середній
	5	Нова Зеландія	NZL	християнство (протестантизм) – 31,7% населення	нижче за середній
	6	Італія	ITA	християнство (католицизм) – 90% населення	значний
	7	Бельгія	BEL	християнство (католицизм) – 75 % населення	вище за середній
	8	Данія	DEN	християнство (протестантизм) – 95% населення	значний
2 субмодель	9	Франція	FRA	християнство (католицизм) – 83-88% населення	значний
	10	Швеція	SWE	християнство (протестантизм) – 87% населення	значний
	11	Ірландія	IRE	християнство (католицизм) – 88,4% населення	значний
	12	Норвегія	NOR	християнство (протестантизм) – 86% населення	значний

² Спеціалізований сайт з вивчення світових релігій ReligionFacts [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.religionfacts.com/religion_statistics/religion_statistics_by_country.htm.

Продовження таблиці Г.1.1

1	2	3	4	5	6
2 субмодель	13	Швейцарія	SWI	християнство (католицизм) – 41,8% населення	помірний
	14	Німеччина	GER	християнство (протестантизм) – 41% населення	помірний
	15	Південна Африка	SAF	християнство (протестантизм) – 36,6% населення	нижче за середній
	16	Фінляндія	FIN	християнство (протестантизм) – 84,2% населення	значний
	17	Польща	POL	християнство (католицизм) – 89,9% населення	значний

Таблиця Г.1.2 – Дані про релігійну приналежність населення країн, що належать до пограничної моделі цивілізації

№	Країни	Умовні позначення	Особливості розвитку інституту релігії	
			домінуюча релігія, % населення	вплив релігії на економічні та соціальні стандарти*
1	Індія	IND	хінді - 80,5% населення	значний
2	Іспанія	SPA	християнство (католицизм) – 94% населення	значний
3	Україна	UKR	християнство (православ'я) – 76,5 % населення	вище за середній
4	Ізраїль	ISR	іудаїзм – 76,4	вище за середній
5	Австрія	AUT	християнство (католицизм) – 73,6% населення	вище за середній
6	Угорщина	HUN	християнство (католицизм) – 51,9% населення	помірний
7	Чехія	CH	християнство (католицизм) – 26,8% населення	нижче за середній

Таблиця Г.1.3 – Дані про релігійну приналежність населення країн, що належать до східної моделі цивілізації

№	Країни	Умовні позначення	Особливості розвитку інституту релігії	
			домінуюча релігія, % населення	вплив релігії на економічні та соціальні стандарти
1	2	3	4	5
1	Японія	JPN	буддизм – 84% населення	значний
2	Аргентина	ARG	християнство (католицизм) – 92% населення	значний
3	Іран	IRA	іслам – 98% населення	значний
4	Росія	RUS	християнство (православ'я) – 83% населення	значний
5	Ямайка	J	християнство (протестантизм) – 61,3% населення	вище за середній
6	Бразилія	BRA	християнство (католицизм) – 73,6% населення	вище за середній
7	Єгипет	EG	іслам – 90% населення	значний
8	Ірак	IRQ	іслам – 97% населення	значний
9	Кувейт	KUW	іслам – 67,5% населення	вище за середній
10	Ліван	LIVN	іслам – 59,7 % населення	помірний
11	Лівія	LIV	іслам – 97 % населення	значний
12	Саудівська Аравія	ARA	іслам – 89 % населення	значний
13	ОАЕ	UAA	іслам – 61,7 % населення	вище за середній
14	Туреччина	TUR	іслам – 99,8% населення	значний
15	Уругвай	URU	християнство (католицизм) – 66% населення	вище за середній
16	Греція	GRE	християнство (православ'я) – 98% населення	значний
17	Філіппіни	PHI	християнство (католицизм) – 80,9% населення	значний
18	Мексика	MEX	християнство (католицизм) – 89% населення	значний
19	Замбія	ZAM	християнство – 50-75% населення	вище за середній
20	Танзанія	TAN	іслам – 35% населення	нижче за середній
21	Португалія	POR	християнство (католицизм) – 94% населення	значний

Продовження таблиці Г.1.3

1	2	3	4	5
22	Кенія	KEN	християнство (протестантизм) – 45% населення	помірний
23	Ефіопія	EPH	іслам – 45-50% населення	помірний
24	Малайзія	MAL	іслам – 55-60,4% населення	помірний
25	Гонконг	HOK	буддизм – 90% населення	значний
26	Чилі	CHL	християнство (католицизм) – 89% населення	значний
27	Таїланд	THA	буддизм – 95% населення	значний
28	Сінгапур	SIN	буддизм – 62% населення	вище за середній
29	Нігерія	NIG	іслам – 50% населення	помірний
30	Гана	GAN	християнство (протестантизм) – 28% населення	нижче за середній
31	Китай	CHN	конфуціанство – 80% населення	вище за середній
32	Сьєрра- Леоне	SRL	іслам – 60% населення	помірний
33	Ель Сальвадор	ELS	християнство (католицизм) – 83% населення	значний
34	Південна Корея	KOR	буддизм – 23,2% населення	нижче за середній
35	Тайвань	TAI	буддизм – 93% населення	значний
36	Перу	PER	християнство (католицизм) – 81,3% населення	значний
37	Коста-Ріка	COS	християнство (католицизм) – 76,3% населення	вище за середній
38	Пакистан	PAK	іслам – 97% населення	значний
39	Індонезія	IDO	іслам – 82,7% населення	значний
40	Колумбія	COL	християнство (католицизм) – 90% населення	значний
41	Венесуела	VEN	християнство (католицизм) – 96% населення	значний
42	Панама	PAN	християнство (католицизм) – 85% населення	значний
43	Еквадор	EQA	християнство (католицизм) – 95% населення	значний
44	Гватемала	GUA	християнство (католицизм) – 79,5% населення	вище за середній

Додаток Г.2

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	
147	Фактичні частоти																		
148		Західна	Східна	Погранична	Усього														
149	протестантизм	10	3	0	13														
150	католицизм	7	15	4	26														
151	православ'я	0	2	1	3														
152	буддизм	0	7	0	7														
153	іслам	0	16	0	16														
154	інші	0	0	2	2														
155	Усього	17	43	7	67														
156	Очікувані частоти																		
157		Моделі цивілізацій																	
158	Домінуюча релігія	Західна	Східна	Погранична	Усього														
159	протестантизм	3,29850746	8,343283582	1,358208955	13														
160	католицизм	6,59701493	16,68656716	2,71641791	26														
161	православ'я	0,76119403	1,925373134	0,313432836	3														
162	буддизм	1,7761194	4,492537313	0,731343284	7	0,0000001445													
163	іслам	4,05970149	10,26865672	1,671641791	16														
164	інші	0,50746269	1,28358209	0,208955224	2														
165	Усього	17	43	7	67														
166		Моделі цивілізацій																	
167	Домінуюча релігія	Західна	Східна	Погранична															
168	протестантизм	13,6152495	3,421995568	1,358208955															
169	католицизм	0,02461674	0,170466985	0,606527801															
170	православ'я	0,76119403	0,002892514	1,503909026	χ^2 -розр.														
171	буддизм	1,7761194	1,399514058	0,731343284	51,4451276														
172	іслам	4,05970149	3,198889275	1,671641791															
173	інші	0,50746269	1,28358209	15,35181237															
174																			
175																			
176																			
177		Ймовірність																	
178	хи-крит	95%	99%																
179		18,3070381	23,20925116																
180																			
181																			
182																			

Для встановлення взаємозв'язку між приналежністю країн до певних субмоделей цивілізацій та особливостями розвитку інституту релігії будемо виходити із наступного положення. Якщо ознака, закладена в основу угруповання за рядками (домінуюча релігія), не залежить від ознаки, закладеної у основу угруповання за стовбцями (приналежність до певних субмоделей цивілізацій), то у кожному рядку (стовбці) розподіл частот повинен бути пропорційний розподілу їх у підсумковому рядку (стовбці). Такий розподіл можна розглядати як теоретичний (оцікуваний), частоти якого розраховані з припущенням відсутності залежності між сукупностями, що вивчаються.

Тезу про незалежність особливостей розвитку інституту релігії від приналежності країн до певних моделей та субмоделей цивілізацій можна було б прийняти, якщо рівень значущості був би менший за 0,0000001445. Однак, для 95%-ої ймовірності (навіть 99%-ої) встановлені значення значущості (0,05 та 0,01) перевищують 0,0000001445. Це свідчить про високий ступінь значущості, відповідно, зазначені змінні (ознаки) є залежними.

Оскільки χ^2 -розр. > χ^2 -крит., то з упевненістю на 95% (навіть на 99%) можна стверджувати, що приналежність країн до певних субмоделей цивілізацій визначеним чином впливає на особливості розвитку інституту релігії в даних країнах.

* - у статистичній базі даних відсутня інформація щодо того, яка течія християнства домінує у Замбії, з огляду на це, дана країна була виключена із фактографічної бази для проведення аналізу і кількість країн, що належать до 2 субмоделі східної цивілізації зменшилася із 10 країн до 9

Рис. Г.2.1 Проведення тесту χ^2 щодо встановлення зв'язку між приналежністю країн до моделей цивілізацій та особливостями розвитку інституту релігії у програмі Excel

	A	B	C	D	E	F
147		Фактичні частоти				
148		Західна	Східна	Погранична	Усього	
149	протестантизм	=B92+C92	=G92+F92+E92	=D92	=СУММ(B149:D149)	
150	католицизм	=B93+C93	=G93+F93+E93	=D93	=СУММ(B150:D150)	
151	православ'я	=B94+C94	=G94+F94+E94	=D94	=СУММ(B151:D151)	
152	буддизм	=B95+C95	=G95+F95+E95	=D95	=СУММ(B152:D152)	
153	іслам	=B96+C96	=G96+F96+E96	=D96	=СУММ(B153:D153)	
154	інші	=B97+C97	=G97+F97+E97	=D97	=СУММ(B154:D154)	
155	Усього	=СУММ(B149:B154)	=СУММ(C149:C154)	=СУММ(D149:D154)	=СУММ(E149:E154)	
156		Очікувані частоти				
157		Моделі цивілізацій				
158	Домінуюча релігія	Західна	Східна	Погранична	Усього	
159	протестантизм	=(B155*\$E\$149)/\$E\$155	=(C155*\$E\$149)/\$E\$155	=(D155*\$E\$149)/\$E\$155	=(E155*\$E\$149)/\$E\$155	
160	католицизм	=(B155*\$E\$150)/\$E\$155	=(C155*\$E\$150)/\$E\$155	=(D155*\$E\$150)/\$E\$155	=(E155*\$E\$150)/\$E\$155	
161	православ'я	=(B155*\$E\$151)/\$E\$155	=(C155*\$E\$151)/\$E\$155	=(D155*\$E\$151)/\$E\$155	=(E155*\$E\$151)/\$E\$155	
162	буддизм	=(B155*\$E\$152)/\$E\$155	=(C155*\$E\$152)/\$E\$155	=(D155*\$E\$152)/\$E\$155	=(E155*\$E\$152)/\$E\$155	=ХИ2ТЕСТ(B149:D154;B159:D164)
163	іслам	=(B155*\$E\$153)/\$E\$155	=(C155*\$E\$153)/\$E\$155	=(D155*\$E\$153)/\$E\$155	=(E155*\$E\$153)/\$E\$155	
164	інші	=(B155*\$E\$154)/\$E\$155	=(C155*\$E\$154)/\$E\$155	=(D155*\$E\$154)/\$E\$155	=(E155*\$E\$154)/\$E\$155	
165	Усього	=СУММ(B159:B164)	=СУММ(C159:C164)	=СУММ(D159:D164)	=СУММ(E159:E164)	
166		Моделі цивілізацій				
167	Домінуюча релігія	Західна	Східна	Погранична		
169	протестантизм	=((B149-B159)^2)/B159	=((C149-C159)^2)/C159	=((D149-D159)^2)/D159		
170	католицизм	=((B150-B160)^2)/B160	=((C150-C160)^2)/C160	=((D150-D160)^2)/D160		
171	православ'я	=((B151-B161)^2)/B161	=((C151-C161)^2)/C161	=((D151-D161)^2)/D161	χ ² - розп.	
172	буддизм	=((B152-B162)^2)/B162	=((C152-C162)^2)/C162	=((D152-D162)^2)/D162	=СУММ(B169:D174)	
173	іслам	=((B153-B163)^2)/B163	=((C153-C163)^2)/C163	=((D153-D163)^2)/D163		
174	інші	=((B154-B164)^2)/B164	=((C154-C164)^2)/C164	=((D154-D164)^2)/D164		
175						
176						
177		Ймовірність				
178	хи-крит	0,95	0,99			
179		=ХИ2ОБР(0,05;10)	=ХИ2ОБР(0,01;10)			
180						

* - у статистичній базі даних відсутня інформація щодо того, яка течія християнства домінує у Замбії, з огляду на це, дана країна була виключена із фактографічної бази для проведення аналізу і кількість країн, що належать до 2 субмоделі східної цивілізації зменшилася із 10 до 9

Рис. Г.2.2. Встановлення зв'язку між приналежністю країн до моделей цивілізацій та особливостями розвитку інституту релігії за допомогою тесту χ^2 у програмі Excel

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S
100	Фактичні частоти																		
101		цивілізації		субмодель пограничної	субмодель східної														
102	Домінуюча релігія	1	2		1	2	3	Усього											
103	протестантизм	5	5	0	1	1	1	13											
104	католицизм	3	4	4	3	3	9	26											
105	православ'я	0	0	1	1	1	0	3											
106	буддизм	0	0	0	1	1	5	7											
107	іслам	0	0	0	9	3	4	16											
108	інші	0	0	2	0	0	0	2											
109	усього	8	9	7	15	9	19	67											
111	Очікувані частоти																		
112		субмодель західної цивілізації		субмодель пограничної цивілізації	субмодель східної цивілізації														
113	Домінуюча релігія	1	2		1	2	3												
114	протестантизм	1,552239	1,746268657	1,358208955	2,910448	1,746268657	3,686567												
115	католицизм	3,104478	3,492537313	2,71641791	5,820896	3,492537313	7,373134												
116	православ'я	0,358209	0,402985075	0,313432836	0,671642	0,402985075	0,850746	0,000029											
117	буддизм	0,835821	0,940298507	0,731343284	1,567164	0,940298507	1,985075												
118	іслам	1,910448	2,149253731	1,671641791	3,58209	2,149253731	4,537313												
119	інші	0,238806	0,268656716	0,208955224	0,447761	0,268656716	0,567164												
120	усього	8	9	7	15	9	19												
121																			
122		субмодель західної цивілізації		субмодель пограничної цивілізації	субмодель східної цивілізації														
123	Домінуюча релігія	1	2		1	2	3												
124	протестантизм	7,658008	6,062507973	1,358208955	1,254038	0,318918229	1,957822												
125	католицизм	0,003516	0,073733895	0,606527801	1,367049	0,06946039	0,358964	χ^2 - розр.											
126	православ'я	0,358209	0,402985075	1,503909026	0,160531	0,884466556	0,850746	64,0143465											
127	буддизм	0,835821	0,940298507	0,731343284	0,205259	0,003790571	4,57906												
128	іслам	1,910448	2,149253731	1,671641791	8,19459	0,336753731	0,063629												
129	інші	0,238806	0,268656716	15,35181237	0,447761	0,268656716	0,567164												
130		11,00481	9,897435897	21,22344322	11,62923	1,882046195	8,377386												
131																			
132		Ймовірність																	
133	χ^2 - крит	95%	99%																
134		37,65248	44,31410491																
135																			

Для встановлення зв'язку між приналежністю країн до певних субмоделей цивілізацій та особливостями розвитку інституту релігії будемо виходити із наступного положення. Якщо ознака, закладена в основу угруповання за рядками (домінуюча релігія), не залежить від ознаки, закладеної у основу угруповання за стовбцями (приналежність до певних субмоделей цивілізацій), то у кожному рядку (стовбці) розподіл частот повинен бути пропорційний розподілу їх у підсумковому рядку (стовбці). Такий розподіл можна розглядати як теоретичний (очікуваний), частоти якого розраховані з припущенням відсутності залежності між сукупностями, що вивчаються.

Тезу про незалежність особливостей розвитку інституту релігії від приналежності країн до певних моделей та субмоделей цивілізацій можна було б прийняти, якщо рівень значущості був би менший за 0,0000029. Однак, для 95%-ої ймовірності (навіть 99%-ої) встановлені значення значущості (0,05 та 0,01) перевищують 0,000029. Це свідчить про високий ступінь значущості, відповідно, зазначені зміни (ознаки) є залежними.

Оскільки χ^2 - розр. > χ^2 - крит., то з упевненістю на 95% (навіть на 99%) можна стверджувати, що приналежність країн до певних субмоделей цивілізацій визначеним чином впливає на особливості розвитку інституту релігії в даних країнах.

* - у статистичній базі даних відсутня інформація щодо того, яка течія християнства домінує у Замбії, з огляду на це, дана країна була виключена із фактографічної бази для проведення аналізу і кількість країн, що належать до 2 субмодель східної цивілізації зменшилася із 10 країн до 9

Рис. Г.2.3. Встановлення зв'язку між приналежністю країн до субмоделей цивілізацій та особливостями розвитку інституту релігії за допомогою тесту χ^2 у програмі Excel

	A	B	C	D	E	F	G	H	I
100	Фактичні частоти								
101		субмодель західної цивілізації		субмодель пограничної цивілізації	субмодель східної цивілізації				
102	Домінуюча релігія	1	2		1	2	3		Усього
103	протестантизм	5	5	0	1	1	1		=СУММ(B103:G103)
104	католицизм	3	4	4	3	3	9		=СУММ(B104:G104)
105	православ'я	0	0	1	1	1	0		=СУММ(B105:G105)
106	буддизм	0	0	0	1	1	5		=СУММ(B106:G106)
107	іслам	0	0	0	9	3	4		=СУММ(B107:G107)
108	інші	0	0	2	0	0	0		=СУММ(B108:G108)
109	усього	=СУММ(B103:G108)	=СУММ(C103:G108)	=СУММ(D103:G108)	=СУММ(E103:G108)	=СУММ(F103:G108)	=СУММ(G103:G108)		=СУММ(H103:G108)
110									
111	Очікувані частоти								
112		субмодель західної цивілізації		субмодель пограничної цивілізації	субмодель східної цивілізації				
113	Домінуюча релігія	1	2		1	2	3		
114	протестантизм	=(\$H\$92*\$B98)/\$H\$98	=(\$H\$92*\$C98)/\$H\$98	=(\$H\$92*\$D98)/\$H\$98	=(\$H\$92*\$E98)/\$H\$98	=(\$H\$92*\$F98)/\$H\$98	=(\$H\$92*\$G98)/\$H\$98		
115	католицизм	=(\$H\$93*\$B98)/\$H\$98	=(\$H\$93*\$C98)/\$H\$98	=(\$H\$93*\$D98)/\$H\$98	=(\$H\$93*\$E98)/\$H\$98	=(\$H\$93*\$F98)/\$H\$98	=(\$H\$93*\$G98)/\$H\$98		
116	православ'я	=(\$H\$94*\$B98)/\$H\$98	=(\$H\$94*\$C98)/\$H\$98	=(\$H\$94*\$D98)/\$H\$98	=(\$H\$94*\$E98)/\$H\$98	=(\$H\$94*\$F98)/\$H\$98	=(\$H\$94*\$G98)/\$H\$98		=ХИ2ТЕСТ(B92:G97;B114:G119)
117	буддизм	=(\$H\$95*\$B98)/\$H\$98	=(\$H\$95*\$C98)/\$H\$98	=(\$H\$95*\$D98)/\$H\$98	=(\$H\$95*\$E98)/\$H\$98	=(\$H\$95*\$F98)/\$H\$98	=(\$H\$95*\$G98)/\$H\$98		
118	іслам	=(\$H\$96*\$B98)/\$H\$98	=(\$H\$96*\$C98)/\$H\$98	=(\$H\$96*\$D98)/\$H\$98	=(\$H\$96*\$E98)/\$H\$98	=(\$H\$96*\$F98)/\$H\$98	=(\$H\$96*\$G98)/\$H\$98		
119	інші	=(\$H\$97*\$B98)/\$H\$98	=(\$H\$97*\$C98)/\$H\$98	=(\$H\$97*\$D98)/\$H\$98	=(\$H\$97*\$E98)/\$H\$98	=(\$H\$97*\$F98)/\$H\$98	=(\$H\$97*\$G98)/\$H\$98		
120	усього	=СУММ(B114:G119)	=СУММ(C114:G119)	=СУММ(D114:G119)	=СУММ(E114:G119)	=СУММ(F114:G119)	=СУММ(G114:G119)		
121									
122		субмодель західної цивілізації		субмодель пограничної цивілізації	субмодель східної цивілізації				
123	Домінуюча релігія	1	2		1	2	3		
124	протестантизм	=((B92-B114)^2)/B114	=((C92-C114)^2)/C114	=((D92-D114)^2)/D114	=((E92-E114)^2)/E114	=((F92-F114)^2)/F114	=((G92-G114)^2)/G114		
125	католицизм	=((B93-B115)^2)/B115	=((C93-C115)^2)/C115	=((D93-D115)^2)/D115	=((E93-E115)^2)/E115	=((F93-F115)^2)/F115	=((G93-G115)^2)/G115		χ ² - розр.
126	православ'я	=((B94-B116)^2)/B116	=((C94-C116)^2)/C116	=((D94-D116)^2)/D116	=((E94-E116)^2)/E116	=((F94-F116)^2)/F116	=((G94-G116)^2)/G116		=СУММ(B124:G129)
127	буддизм	=((B95-B117)^2)/B117	=((C95-C117)^2)/C117	=((D95-D117)^2)/D117	=((E95-E117)^2)/E117	=((F95-F117)^2)/F117	=((G95-G117)^2)/G117		
128	іслам	=((B96-B118)^2)/B118	=((C96-C118)^2)/C118	=((D96-D118)^2)/D118	=((E96-E118)^2)/E118	=((F96-F118)^2)/F118	=((G96-G118)^2)/G118		
129	інші	=((B97-B119)^2)/B119	=((C97-C119)^2)/C119	=((D97-D119)^2)/D119	=((E97-E119)^2)/E119	=((F97-F119)^2)/F119	=((G97-G119)^2)/G119		
130		=СУММ(B124:G129)	=СУММ(C124:G129)	=СУММ(D124:G129)	=СУММ(E124:G129)	=СУММ(F124:G129)	=СУММ(G124:G129)		
131									
132		Ймовірність							
133	χ ² -крит	0,95	0,99						
134		=ХИ2ОБР(0,05;25)	=ХИ2ОБР(0,01;25)						
135									

* - у статистичній базі даних відсутня інформація щодо того, яка течія християнства домінує у Замбії, з огляду на це, дана країна була виключена із фактографічної бази для проведення аналізу і кількість країн, що належать до 2 субмоделі східної цивілізації зменшилася із 10 країн до 9

Рис. Г.2.4. Встановлення зв'язку між приналежністю країн до субмоделей цивілізацій та особливостями розвитку інституту релігії за допомогою тесту χ^2 у програмі Excel

Додаток Д.1³

Таблиця Д.1.1 – Дані про систему права, що характерна для країн, які належать до західної моделі цивілізації

№	Країни	Умовні позначення	Система права
1	США	USA	загальне право
2	Австралія	AUL	
3	Великобританія	GBR	
4	Нідерланди	NET	
5	Нова Зеландія	NZL	
6	Італія	ITA	
7	Бельгія	BEL	
8	Данія	DEN	
9	Франція	FRA	континентальне право
10	Швеція	SWE	загальне право
11	Ірландія	IRE	
12	Норвегія	NOR	континентальне право
13	Швейцарія	SWI	
14	Німеччина	GER	
15	Південна Африка	SAF	змішана система права (загальне та континентальне право)
16	Фінляндія	FIN	континентальне право
17	Польща	POL	

Таблиця Д.1.2 – Дані про систему права, що характерна для країн, які належать до пограничної моделі цивілізації

№	Країни	Умовні позначення	Система права
1	Індія	IND	змішана система права (мусульманське, загальне та звичайне право)
2	Іспанія	SPA	континентальне право
3	Україна	UKR	
4	Ізраїль	ISR	змішана система права (континентальне, загальне та мусульманське право)
5	Австрія	AUT	континентальне право
6	Угорщина	HUN	
7	Чехія	CH	

³ Офіційний сайт дослідницької групи «JuriGlobe» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.juriglobe.ca/rus/sys-juri/index.php>.

Таблиця Д.1.3 – Дані про систему права, що характерна для країн, які належать до східної моделі цивілізації

№	Країни	Умовні позначення	Система права
1	2	3	4
1	Японія	JPN	змішана система права (континентальне та звичайне право)
2	Аргентина	ARG	континентальне право
3	Іран	IRA	змішана система права (континентальне та мусульманське)
4	Росія	RUS	континентальне право
5	Ямайка	J	загальне право
6	Бразилія	BRA	континентальне право
7	Єгипет	EG	змішана система права (континентальне та мусульманське)
8	Ірак	IRQ	
9	Кувейт	KUW	змішана система права (континентальне, мусульманське та звичайне)
10	Ліван	LIVN	змішана система права (континентальне та мусульманське)
11	Лівія	LIV	
12	Саудівська Аравія	ARA	мусульманське право
13	ОАЕ	UAA	змішана система права (мусульманське та звичайне право)
14	Туреччина	TUR	континентальне право
15	Уругвай	URU	
16	Греція	GRE	
17	Філіппіни	PHI	змішана система права (загальне та континентальне право)
18	Мексика	MEX	континентальне право
19	Замбія	ZAM	змішана система права (загальне та звичайне право)
20	Танзанія	TAN	змішана система права (загальне та звичайне право)
21	Португалія	POR	континентальне право
22	Кенія	KEN	змішана система права (загальне, мусульманське та звичайне право)
23	Ефіопія	EPH	змішана система права (континентальне та звичайне право)
24	Малайзія	MAL	змішана система права (загальне, звичайне та мусульманське право)
25	Гонконг	HOK	змішана система права (загальне та звичайне право)

Продовження таблиці Д.1.3

1	2	3	4
26	Чилі	CHL	континентальне право
27	Таїланд	THA	
28	Сінгапур	SIN	змішана система права (мусульманське та загальне право)
29	Нігерія	NIG	змішана система права (загальне, мусульманське та звичайне право)
30	Гана	GAN	змішана система права (загальне та звичайне право)
31	Китай	CHN	змішана система права (континентальне та звичайне право)
32	Сьєрра-Леоне	SRL	змішана система права (загальне та звичайне право)
33	Ель Сальвадор	ELS	континентальне право
34	Південна Корея	KOR	змішана система права (континентальне та звичайне право)
35	Тайвань	TAI	змішана система права (континентальне та звичайне право)
36	Перу	PER	континентальне право
37	Коста-Ріка	COS	
38	Пакистан	PAK	змішана система права (мусульманське та загальне право)
39	Індонезія	IDO	змішана система права (континентальне, мусульманське та звичайне право)
40	Колумбія	COL	континентальне право
41	Венесуела	VEN	
42	Панама	PAN	
43	Еквадор	EQA	
44	Гватемала	GUA	

Додаток Д.2

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	
123	Фактичні частоти																	
124	Система права	Моделі цивілізацій			Усього													
125		Західна	Східна	Погранична														
126	загальне право	5	1	0	6													
127	континентальне право	11	18	5	34													
128	змішане право	1	24	2	27													
129	мусульманське право	0	1	0	1													
130	Усього	17	44	7	68													
131																		
132	Очікувані частоти																	
133	Система права	Моделі цивілізацій																
134		Західна	Східна	Погранична														
135	загальне право	1,5	3,882353	0,6176471														
136	континентальне право	8,5	22	3,5	0,00173698													
137	змішане право	6,75	17,47059	2,7794118														
138	мусульманське право	0,25	0,647059	0,1029412														
139	Усього	17	44	7														
140																		
141	Система права	Моделі цивілізацій																
142		Західна	Східна	Погранична														
143	загальне право	8,166667	2,139929	0,6176471	χ^2 - розр.													
144	континентальне право	0,735294	0,727273	0,6428571	21,1321195													
145	змішане право	4,898148	2,440285	0,2185652														
146	мусульманське право	0,25	0,192513	0,1029412														
147																		
148																		
149		Ймовірність																
150		95%	99%															
151	χ^2 -крит	12,59159	16,81189															
152																		

Для встановлення взаємозв'язку між приналежністю країн до певних субмоделей цивілізацій та особливостями системи права будемо виходити із наступного положення. Якщо ознака, закладена в основу угруповання за рядками (система права), не залежить від ознаки, закладеної у основу угруповання за стовбцями (приналежність до певних субмоделей цивілізацій), то у кожному рядку (стовбці) розподіл частот повинен бути пропорційний розподілу їх у підсумковому рядку (стовбці). Такий розподіл можна розглядати як теоретичний (очікуваний), частоти якого розраховані з припущенням відсутності залежності між сукупностями, що вивчаються.

Тезу про незалежність особливостей розвитку системи права від приналежності країн до певних моделей та субмоделей цивілізацій можна було б прийняти, якщо рівень значущості був би менший за 0,00173698. Однак, для 95%-ої ймовірності (навіть 99%-ої) встановлені значення значущості (0,05 та 0,01) перевищують 0,00173698. Це свідчить про високий ступінь значущості, відповідно, зазначені змінні (ознаки) є залежними.

Оскільки χ^2 - розр. > χ^2 -крит., то з упевненістю на 95% (навіть на 99%) можна стверджувати, що приналежність країн до певних субмоделей цивілізацій визначеним чином впливає на особливості розвитку інституту релігії в даних країнах.

Рис. Д.2.1. Встановлення зв'язку між приналежністю країн до моделей цивілізацій та особливостями розвитку інституту права (система права) за допомогою тесту χ^2 у програмі Excel

	A	B	C	D	E	F
123	Фактичні частоти					
124		Моделі цивілізацій				
125	Система права	Західна	Східна	Погранична	Усього	
126	загальне право	=B95+C95	=G95+F95+E95	=D95	=СУММ(B126:D126)	
127	континентальне право	=B96+C96	=G96+F96+E96	=D96	=СУММ(B127:D127)	
128	змішане право	=B97+C97	=G97+F97+E97	=D97	=СУММ(B128:D128)	
129	мусульманське право	=B98+C98	=G98+F98+E98	=D98	=СУММ(B129:D129)	
130	Усього	=СУММ(B126:B129)	=СУММ(C126:C129)	=СУММ(D126:D129)	=СУММ(B130:D130)	
131						
132	Очікувані частоти					
133		Моделі цивілізацій				
134	Система права	Західна	Східна	Погранична		
135	загальне право	=(B130*\$E\$126)/\$E\$130	=(C130*\$E\$126)/\$E\$130	=(D130*\$E\$126)/\$E\$130		
136	континентальне право	=(B130*\$E\$127)/\$E\$130	=(C130*\$E\$127)/\$E\$130	=(D130*\$E\$127)/\$E\$130	=ХИ2ТЕСТ(B126:D129;B135:D138)	
137	змішане право	=(B130*\$E\$128)/\$E\$130	=(C130*\$E\$128)/\$E\$130	=(D130*\$E\$128)/\$E\$130		
138	мусульманське право	=(B130*\$E\$129)/\$E\$130	=(C130*\$E\$129)/\$E\$130	=(D130*\$E\$129)/\$E\$130		
139	Усього	=СУММ(B135:B138)	=СУММ(C135:C138)	=СУММ(D135:D138)		
140						
141		Моделі цивілізацій				
142	Система права	Західна	Східна	Погранична		
143	загальне право	=((B126-B135)^2)/B135	=((C126-C135)^2)/C135	=((D126-D135)^2)/D135	χ ² - розр.	
144	континентальне право	=((B127-B136)^2)/B136	=((C127-C136)^2)/C136	=((D127-D136)^2)/D136	=СУММ(B143:D146)	
145	змішане право	=((B128-B137)^2)/B137	=((C128-C137)^2)/C137	=((D128-D137)^2)/D137		
146	мусульманське право	=((B129-B138)^2)/B138	=((C129-C138)^2)/C138	=((D129-D138)^2)/D138		
147						
148						
149		Ймовірність				
150		0,95	0,99			
151	χ ² -крит	=ХИ2ОБР(0,05;6)	=ХИ2ОБР(0,01;6)			
152						

Рис. Д.2.2. Встановлення зв'язку між приналежністю країн до моделей цивілізацій та особливостями розвитку інституту права (система права) за допомогою тесту χ^2 у програмі Excel

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S
91																			
92	Фактичні частоти																		
93		субмоделі західної цивілізації		субмодель пограничної цивілізації	субмоделі східної цивілізації														
94	Система права	1	2		1	2	3	Усього											
95	загальне право	4	1	0	1	0	0	6											
96	континентальне право	4	7	5	5	3	10	34											
97	змішане право	0	1	2	8	7	9	27											
98	мусульманське право	0	0	0	1	0	0	1											
99	Усього	8	9	7	15	10	19	68											
100	Очікувані частоти																		
101		субмоделі західної цивілізації		субмодель пограничної цивілізації	субмоделі східної цивілізації														
102	Система права	1	2		1	2	3												
103	загальне право	0,705882	0,794118	0,617647059	1,323529	0,882353	1,676471												
104	континентальне право	4	4,5	3,5	7,5	5	9,5	0,0029444											
105	змішане право	3,176471	3,573529	2,779411765	5,955882	3,970588	7,544118												
106	мусульманське право	0,117647	0,132353	0,102941176	0,220588	0,147059	0,279412												
107	Усього	8	9	7	15	10	19												
108																			
109		цивілізації		субмодель пограничної цивілізації	цивілізації														
110	Система права	1	2		1	2	3												
111	загальне право	15,37255	0,053377	0,617647059	0,079085	0,882353	1,676471	χ^2 - розр.											
112	континентальне право	0	1,388889	0,642857143	0,833333	0,8	0,026316	34,4484607											
113	змішане право	3,176471	1,853365	0,218565204	0,701561	2,311329	0,28096												
114	мусульманське право	0,117647	0,132353	0,102941176	2,753922	0,147059	0,279412												
115																			
116		Ймовірність																	
117		95%	99%																
118	χ^2 -крит	24,99579	30,57791																

Для встановлення взаємозв'язку між приналежністю країн до певних субмоделей цивілізацій та особливостями системи права будемо виходити із наступного положення. Якщо ознака, закладена в основу угруповання за рядками (система права), не залежить від ознаки, закладеної у основу угруповання за стовбцями (приналежність до певних субмоделей цивілізацій), то у кожному рядку (стовбці) розподіл частот повинен бути пропорційний розподілу їх у підсумковому рядку (стовбці). Такий розподіл можна розглядати як теоретичний (очікуваний), частоти якого розраховані з припущенням відсутності залежності між сукупностями, що вивчаються.

Тезу про незалежність особливостей розвитку інституту релігії від приналежності країн до певних моделей та субмоделей цивілізацій можна було б прийняти, якщо рівень значущості був би менший за 0,00294. Однак, для 95%-ої ймовірності (навіть 99%-ої) встановлені значення значущості (0,05 та 0,01) перевищують 0,00294. Це свідчить про високий ступінь значущості, відповідно, зазначені змінні (ознаки) є залежними.

Оскільки χ^2 - розр. > χ^2 -крит., то з упевненістю на 95% (навіть на 99%) можна стверджувати, що приналежність країн до певних субмоделей цивілізацій визначеним чином впливає на особливості розвитку інституту релігії в даних країнах.

Рис. Д.2.3. Встановлення зв'язку між приналежністю країн до субмоделей цивілізацій та особливостями розвитку інституту права (система права) за допомогою тесту χ^2 у програмі Excel

	A	B	C	D	E	F	G	H
92	Фактичні частоти							
93		субмоделі західної цивілізації		субмодель пограничної цивілізації	субмоделі східної цивілізації			
94	Система права	1	2		1	2	3	Усього
95	загальне право	4	1	0	1	0	0	=СУММ(B95:G95)
96	континентальне право	4	7	5	5	3	10	=СУММ(B96:G96)
97	змішане право	0	1	2	8	7	9	=СУММ(B97:G97)
98	мусульманське право	0	0	0	1	0	0	=СУММ(B98:G98)
99	Усього	=СУММ(B95:B98)	=СУММ(C95:C98)	=СУММ(D95:D98)	=СУММ(E95:E98)	=СУММ(F95:F98)	=СУММ(G95:G98)	=СУММ(H95:H98)
100	Очікувані частоти							
101		субмоделі західної цивілізації		субмодель пограничної цивілізації	субмоделі східної цивілізації			
102	Система права	1	2		1	2	3	
103	загальне право	=(B99*\$H\$95)/\$H\$99	=(C99*\$H\$95)/\$H\$99	=(D99*\$H\$95)/\$H\$99	=(E99*\$H\$95)/\$H\$99	=(F99*\$H\$95)/\$H\$99	=(G99*\$H\$95)/\$H\$99	
104	континентальне право	=(B99*\$H\$96)/\$H\$99	=(C99*\$H\$96)/\$H\$99	=(D99*\$H\$96)/\$H\$99	=(E99*\$H\$96)/\$H\$99	=(F99*\$H\$96)/\$H\$99	=(G99*\$H\$96)/\$H\$99	=ХИ2ТЕСТ(B95:G98;B10)
105	змішане право	=(B99*\$H\$97)/\$H\$99	=(C99*\$H\$97)/\$H\$99	=(D99*\$H\$97)/\$H\$99	=(E99*\$H\$97)/\$H\$99	=(F99*\$H\$97)/\$H\$99	=(G99*\$H\$97)/\$H\$99	
106	мусульманське право	=(B99*\$H\$98)/\$H\$99	=(C99*\$H\$98)/\$H\$99	=(D99*\$H\$98)/\$H\$99	=(E99*\$H\$98)/\$H\$99	=(F99*\$H\$98)/\$H\$99	=(G99*\$H\$98)/\$H\$99	
107	Усього	=СУММ(B103:B106)	=СУММ(C103:C106)	=СУММ(D103:D106)	=СУММ(E103:E106)	=СУММ(F103:F106)	=СУММ(G103:G106)	
108								
109		субмоделі західної цивілізації		субмодель пограничної цивілізації	цивілізації			
110	Система права	1	2		1	2	3	
111	загальне право	=((B95-B103)^2)/B103	=((C95-C103)^2)/C103	=((D95-D103)^2)/D103	=((E95-E103)^2)/E103	=((F95-F103)^2)/F103	=((G95-G103)^2)/G103	χ^2 - розр.
112	континентальне право	=((B96-B104)^2)/B104	=((C96-C104)^2)/C104	=((D96-D104)^2)/D104	=((E96-E104)^2)/E104	=((F96-F104)^2)/F104	=((G96-G104)^2)/G104	=СУММ(B111:G114)
113	змішане право	=((B97-B105)^2)/B105	=((C97-C105)^2)/C105	=((D97-D105)^2)/D105	=((E97-E105)^2)/E105	=((F97-F105)^2)/F105	=((G97-G105)^2)/G105	
114	мусульманське право	=((B98-B106)^2)/B106	=((C98-C106)^2)/C106	=((D98-D106)^2)/D106	=((E98-E106)^2)/E106	=((F98-F106)^2)/F106	=((G98-G106)^2)/G106	
115								
116		Ймовірність						
117		0,95	0,99					
118	χ^2 -крит	=ХИ2ОВР(0,05;15)	=ХИ2ОВР(0,01;15)					
119								

Рис. Д.2.4. Встановлення зв'язку між приналежністю країн до субмоделей цивілізацій та особливостями розвитку інституту права (система права) за допомогою тесту χ^2 у програмі Excel

Додаток Ж.1^{4, 5}

Таблиця Ж.1.1 – Дані про рівень корупції, що характерний для країн, які належать до східної моделі цивілізації

№	Країни	Умовні позначення	Роки		
			2007	2008	2009
1	США	USA	20	19	20
2	Австралія	AUL	4	9	8
3	Великобританія	GBR	13	17	17
4	Нідерланди	NET	7	8	6
5	Нова Зеландія	NZL	3	2	1
6	Італія	ITA	42	55	63
7	Бельгія	BEL	21	18	21
8	Данія	DEN	1	1	2
9	Франція	FRA	19	24	24
10	Швеція	SWE	5	3	3
11	Ірландія	IRE	17	16	14
12	Норвегія	NOR	10	15	11
13	Швейцарія	SWI	8	6	5
14	Німеччина	GER	16	14	14
15	Південна Африка	SAF	44	54	55
16	Фінляндія	FIN	2	5	6
17	Польща	POL	62	59	49

Таблиця Ж.1.2 – Дані про рівень корупції, що характерний для країн, які належать до пограничної моделі цивілізації

№	Країни	Умовні позначення	Роки		
			2007	2008	2009
1	Індія	IND	74	86	84
2	Іспанія	SPA	25	30	32
3	Україна	UKR	122	137	146
4	Ізраїль	ISR	30	33	32
5	Австрія	AUT	15	12	16
6	Угорщина	HUN	40	49	46
7	Чехія	CH	41	46	52

⁴ Офіційний сайт Transparency International [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.transparency.org/>.

⁵ Для типізації країн за групами (В – високий рівень корупції; С – середній рівень корупції; Н – низький рівень корупції) використовувалася наступна нечітка типологічна шкала позицій країн у рейтингу: 1-59 – високий рівень корупції; 60-119 – середній рівень корупції; 120-179 – високий рівень (2007 рік); 1-60- високий, 61-120 – середній, 121-180 – низький рівень корупції (2008 та 2009 роки).

Таблиця Ж.1.3 – Дані про рівень корупції, що характерний для країн, які належать до східної моделі цивілізації

№	Країни	Умовні позначення	Роки		
			2007	2008	2009
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>
1	Японія	JPN	18	19	17
2	Аргентина	ARG	106	109	106
3	Іран	IRA	133	142	174
4	Росія	RUS	145	149	146
5	Ямайка	J	86	99	99
6	Бразилія	BRA	72	80	75
7	Єгипет	EG	110	115	109
8	Ірак	IRQ	178	178	176
9	Кувейт	KUW	60	66	68
10	Ліван	LIVN	103	105	128
11	Лівія	LIV	134	131	129
12	Саудівська Аравія	ARA	-	-	-
13	ОАЕ	UAA	36	35	30
14	Туреччина	TUR	66	60	62
15	Уругвай	URU	26	25	26
16	Греція	GRE	56	57	73
17	Філіппіни	PHI	136	143	142
18	Мексика	MEX	75	75	87
19	Замбія	ZAM	-	-	-
20	Танзанія	TAN	97	108	129
21	Португалія	POR	29	32	35
22	Кенія	KEN	156	148	148
23	Ефіопія	EPH	139	127	122
24	Малайзія	MAL	43	51	57
25	Гонконг	HOK	14	13	12
26	Чилі	CHL	22	23	25
27	Таїланд	THA	93	84	88
28	Сінгапур	SIN	4	4	3
29	Нігерія	NIG	149	117	137
30	Гана	GAN	-	-	-
31	Китай	CHN	73	73	80
32	Сьєрра-Леоне	SRL	159	164	150
33	Ель Сальвадор	ELS	67	67	84
34	Південна Корея	KOR	45	40	41
35	Тайвань	TAI	35	39	38
36	Перу	PER	77	76	77

Продовження таблиці Ж.1.3

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>
37	Коста-Ріка	COS	48	48	43
38	Пакистан	PAK	140	136	141
39	Індонезія	IDO	144	130	110
40	Колумбія	COL	68	70	73
41	Венесуела	VEN	167	165	167
42	Панама	PAN	95	89	87
43	Еквадор	EQA	154	154	147
44	Гватемала	GUA	112	98	85

Додаток Ж.2

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K
130	Фактичні частоти										
131	Рівень	Моделі цивілізацій			Усього	Для встановлення взаємозв'язку між приналежністю країн до певних моделей цивілізацій та характерним для них рівнем корупції будемо виходити із наступного положення. Якщо ознака, закладена в основу угруповання за рядками (рівень корупції), не залежить від ознаки, закладеної у основу угруповання за стовбцями (приналежність до певних субмоделей цивілізацій), то у кожному рядку (стовбці) розподіл частот повинен бути пропорційний розподілу їх у підсумковому рядку (стовбці). Такий розподіл можна розглядати як теоретичний (очікуваний), частоти якого розраховані з припущенням відсутності залежності між сукупностями, що вивчаються.					
132	корумпованості	Західна	Східна	Погранична							
133	високий	0	17	1	18						
134	середній	3	20	3	26						
135	низький	14	4	3	21						
136	Усього	17	41	7	65						
137											
138											
139	Очікувані частоти										
140	Рівень	Моделі цивілізацій									
141	корумпованості	Західна	Східна	Погранична							
142	високий	4,7076923	11,3538462	1,9384615							
143	середній	6,8	16,4	2,8	3,408E-06						
144	низький	5,4923077	13,2461538	2,2615385							
145	Усього	17	41	7							
146											
147											
148											
149											
150	Рівень корумпованості	Моделі цивілізацій									
151		Західна	Східна	Погранична							
152	високий	4,7076923	2,80777569	0,4543346	χ^2 - розр.						
153	середній	2,1235294	0,7902439	0,0142857	30,7716257						
154	низький	13,178582	6,45405164	0,2411303							
155											
156											
157											
158	χ^2 -крит	Ймовірність									
159		95	99								
160		9,487729	13,2767041								
161											

Тезу про незалежність рівня корумпованості країн від їх приналежності до певних моделей та субмоделей цивілізацій можна було б прийняти, якщо рівень значущості був би менший за 3,4079E-06. Однак, для 95%-ої ймовірності (навіть 99%-ої) встановлені значення значущості (0,05 та 0,01) перевищують 3,40796E-06. Це свідчить про високий ступінь значущості, відповідно, зазначені змінні (ознаки) є залежними

Оскільки χ^2 - розр. > χ^2 -крит., то з упевненістю на 95% (навіть на 99%) можна стверджувати, що приналежність країн до певних субмоделей цивілізацій визначеним чином впливає на характерний для них рівень корупції

Рис. Ж.2.1. Встановлення зв'язку між приналежністю країн до моделей цивілізацій та рівнем характерної для них корупції за допомогою тесту χ^2 у програмі Excel

	A	B	C	D	E
130	Фактичні частоти				
131	Рівень корумпованості	Моделі цивілізацій			Усього
132		Західна	Східна	Погранична	
133	високий	=I96+G96	=B96+C96+D96	=E96	=СУММ(B133:D133)
134	середній	=I97+G97	=B97+C97+D97	=E97	=СУММ(B134:D134)
135	низький	=I98+G98	=B98+C98+D98	=E98	=СУММ(B135:D135)
136	Усього	=I99+G99	=B99+C99+D99	=E99	=СУММ(B136:D136)
137					
138					
139	Очікувані частоти				
140	Рівень корумпованості	Моделі цивілізацій			
141		Західна	Східна	Погранична	
142	високий	=(B136*\$E\$133)/\$E\$136	=(C136*\$E\$133)/\$E\$136	=(D136*\$E\$133)/\$E\$136	=ХИ2ТЕСТ(B133:D135;B
143	середній	=(B136*\$E\$134)/\$E\$136	=(C136*\$E\$134)/\$E\$136	=(D136*\$E\$134)/\$E\$136	
144	низький	=(B136*\$E\$135)/\$E\$136	=(C136*\$E\$135)/\$E\$136	=(D136*\$E\$135)/\$E\$136	
145	Усього	=СУММ(B142:B144)	=СУММ(C142:C144)	=СУММ(D142:D144)	
146					
147					
148					
149					
150	Рівень корумпованості	Моделі цивілізацій			
151		Західна	Східна	Погранична	
152	високий	=((B133-B142)^2)/B142	=((C133-C142)^2)/C142	=((D133-D142)^2)/D142	χ ² - розр.
153	середній	=((B134-B143)^2)/B143	=((C134-C143)^2)/C143	=((D134-D143)^2)/D143	=СУММ(B152:D154)
154	низький	=((B135-B144)^2)/B144	=((C135-C144)^2)/C144	=((D135-D144)^2)/D144	
155					
156					
157					
158	χ ² -крит	Ймовірність			
159		95	99		
160		=ХИ2ОБР(0,05;4)	=ХИ2ОБР(0,01;4)		
161					

Рис. Ж.2.2. Встановлення зв'язку між приналежністю країн до моделей цивілізацій та рівнем характерної для них корупції за допомогою тесту χ^2 у програмі Excel

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O								
92																							
93	Фактичні частоти																						
94	Рівень коруптованості	субмоделі східної цивілізації			субмодель погранично і цивілізації	субмоделі західної цивілізації		Усього	<p>Для встановлення взаємозв'язку між приналежністю країн до певних субмоделей цивілізацій та характерним для них рівнем корупції будемо виходити із наступного положення. Якщо ознака, закладена в основу угруповання за рядками (рівень корупції), не залежить від ознаки, закладеної у основу угруповання за стовбцями (приналежність до певних субмоделей цивілізацій), то у кожному рядку (стовбці) розподіл частот повинен бути пропорційний розподілу їх у підсумковому рядку (стовбці). Такий розподіл можна розглядати як теоретичний (очікуваний), частоти якого розраховані з припущенням відсутності залежності між сукупностями, що вивчаються.</p>														
95		1	2	3		1	2																
96		високий	6	3	8	1	0	0									18						
97		середній	10	5	5	3	3	0									26						
98		низький	2	1	1	3	6	8									21						
99	Усього	18	9	14	7	9	8	65															
100																							
101																							
102	Очікувані частоти																						
103	Рівень коруптованості	субмоделі східної цивілізації			субмодель погранично і цивілізації	субмоделі західної цивілізації																	
104		1	2	3		5	6																
105		високий	4,98462	2,49231	3,8769231	1,9384615	2,49231	2,21538															
106		середній	7,2	3,6	5,6	2,8	3,6	3,2	7,64128E-05														
107		низький	5,81538	2,90769	4,5230769	2,2615385	2,90769	2,58462															
108	Усього	18	9	14	7	9	8																
109																							
110																							
111																							
112	Рівень коруптованості	субмоделі східної цивілізації			субмодель погранично і цивілізації	субмоделі західної цивілізації																	
113		1	2	3		5	6																
114		високий	0,20684	0,10342	4,3848596	0,4543346	2,49231	2,21538	χ^2 -розр.														
115		середній	1,08889	0,54444	0,0642857	0,0142857	0,1	3,2	36,24433107														
116		низький	2,50322	1,25161	2,7441654	0,2411303	3,28864	11,3465															
117		3,79894	1,89947	7,1933107	0,7097506	5,88095	16,7619																
118																							
119																							
120	χ^2 -крит	Ймовірність																					
121		95	99																				
122		18,307	23,2093																				
123																							

Рис. Ж.2.3. Встановлення зв'язку між приналежністю країн до субмоделей цивілізацій та рівнем характерної для них корупції за допомогою тесту χ^2 у програмі Excel

	A	B	C	D	E	F	G	H
91								
92								
93	Фактичні частоти							
94	Рівень коруптованості	субмоделі східної цивілізації			субмодель пограничної цивілізації	субмоделі західної цивілізації		Усього
95		1	2	3		1	2	
96	високий	6	3	8	1	0	0	=СУММ(B96:G96)
97	середній	10	5	5	3	3	0	=СУММ(B97:G97)
98	низький	2	1	1	3	6	8	=СУММ(B98:G98)
99	Усього	=СУММ(B96:B98)	=СУММ(C96:C98)	=СУММ(D96:D98)	=СУММ(E96:E98)	=СУММ(F96:F98)	=СУММ(G96:G98)	=СУММ(B99:G99)
100								
101								
102	Очікувані частоти							
103	Рівень коруптованості	субмоделі східної цивілізації			субмодель пограничної цивілізації	субмоделі західної цивілізації		
104		1	2	3		5	6	
105	високий	=(B99*\$H\$96)/\$H\$99	=(C99*\$H\$96)/\$H\$99	=(D99*\$H\$96)/\$H\$99	=(E99*\$H\$96)/\$H\$99	=(F99*\$H\$96)/\$H\$99	=(G99*\$H\$96)/\$H\$99	
106	середній	=(B99*\$H\$97)/\$H\$99	=(C99*\$H\$97)/\$H\$99	=(D99*\$H\$97)/\$H\$99	=(E99*\$H\$97)/\$H\$99	=(F99*\$H\$97)/\$H\$99	=(G99*\$H\$97)/\$H\$99	=ХИ2ТЕСТ(B96:G98,B106:G108)
107	низький	=(B99*\$H\$98)/\$H\$99	=(C99*\$H\$98)/\$H\$99	=(D99*\$H\$98)/\$H\$99	=(E99*\$H\$98)/\$H\$99	=(F99*\$H\$98)/\$H\$99	=(G99*\$H\$98)/\$H\$99	
108	Усього	=СУММ(B106:B108)	=СУММ(C106:C108)	=СУММ(D106:D108)	=СУММ(E106:E108)	=СУММ(F106:F108)	=СУММ(G106:G108)	
109								
110								
111								
112	Рівень коруптованості	субмоделі східної цивілізації			субмодель пограничної цивілізації	субмоделі західної цивілізації		
113		1	2	3		5	6	
114	високий	=(B96-B106)^2/B106	=(C96-C106)^2/C106	=(D96-D106)^2/D106	=(E96-E106)^2/E106	=(F96-F106)^2/F106	=(G96-G106)^2/G106	χ^2 - розр.
115	середній	=(B97-B107)^2/B107	=(C97-C107)^2/C107	=(D97-D107)^2/D107	=(E97-E107)^2/E107	=(F97-F107)^2/F107	=(G97-G107)^2/G107	=СУММ(B115:G117)
116	низький	=(B98-B108)^2/B108	=(C98-C108)^2/C108	=(D98-D108)^2/D108	=(E98-E108)^2/E108	=(F98-F108)^2/F108	=(G98-G108)^2/G108	
117	Усього	=СУММ(B115:B117)	=СУММ(C115:C117)	=СУММ(D115:D117)	=СУММ(E115:E117)	=СУММ(F115:F117)	=СУММ(G115:G117)	
118								
119								
120	χ^2 -крит	Ймовірність						
121		95	99					
122		=ХИ2ОБР(0,05;10)	=ХИ2ОБР(0,01;10)					
123								

Рис. Ж.2.4. Встановлення зв'язку між приналежністю країн до субмоделей цивілізацій та рівнем характерної для них корупції за допомогою тесту χ^2 у програмі Excel

Додаток 3.1⁶

Таблиця 3.1.1 – Дані про показник «питомої ваги» держави в економіці, що характерний для країн, які належать до східної моделі цивілізації

№	Країни	Умовні позначення	2000-2007 рр.
1	США	USA	40,4
2	Австралія	AUL	35,7
3	Великобританія	GBR	60
4	Нідерланди	NET	63,8
5	Нова Зеландія	NZL	53,1
6	Італія	ITA	75,3
7	Бельгія	BEL	71,7
8	Данія	DEN	79,6
9	Франція	FRA	85,5
10	Швеція	SWE	92,7
11	Ірландія	IRE	35,1
12	Норвегія	NOR	49,5
13	Швейцарія	SWI	31,6
14	Німеччина	GER	61,8
15	Південна Африка	SAF	22,4
16	Фінляндія	FIN	71,4
17	Польща	POL	57,8

Таблиця 3.1.2 – Дані про показник «питомої ваги» держави в економіці, які належать до пограничної моделі цивілізації

№	Країни	Умовні позначення	2000-2007 рр.
1	Індія	IND	22,2
2	Іспанія	SPA	44,7
3	Україна	UKR	61
4	Ізраїль	ISR	64,9
5	Австрія	AUT	72,9
6	Угорщина	HUN	80,8
7	Чехія	CH	57

⁶ Офіційний сайт Всесвітнього банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org>.

Таблиця 3.1.3 – Дані про показник «питомої ваги» держави в економіці, які належать до східної моделі цивілізації

№	Країни	Умовні позначення	2000-2007 рр.	№	Країни	Умовні позначення	2000-2007 рр.
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Японія	JPN	38,9	23	Ефіопія	EPH	17,3
2	Аргентина	ARG	24,4	24	Малайзія	MAL	18,6
3	Іран	IRA	20,3	25	Гонконг	HOK	6,9
4	Росія	RUS	29,4	26	Чилі	CHL	9,9
5	Ямайка	J	37,8	27	Таїланд	THA	9,6
6	Бразилія	BRA	49,7	28	Сінгапур	SIN	6,2
7	Єгипет	EG	33,9	29	Нігерія	NIG	35,7
8	Ірак	IRQ	-	30	Гана	GAN	34,3
9	Кувейт	KUW	36,3	31	Китай	CHN	11,1
10	Ліван	LIVN	35,9	32	Сьєрра-Леоне	SRL	13,7
11	Лівія	LIV	31,9	33	Ель Сальвадор	ELS	12,1
12	Саудівська Аравія	ARA	26,6	34	Південна Корея	KOR	27,5
13	ОАЕ	UAA	13,7	35	Тайвань	TAI	10,6
14	Туреччина	TUR	16,6	36	Перу	PER	8,2
15	Уругвай	URU	23,5	37	Коста-Ріка	COS	11,6
16	Греція	GRE	53,7	38	Пакистан	PAK	9,3
17	Філіппіни	PHI	9,2	39	Індонезія	IDO	12
18	Мексика	MEX	18,2	40	Колумбія	COL	34
19	Замбія	ZAM	17,9	41	Венесуела	VEN	30,7
20	Танзанія	TAN	16,6	42	Панама	PAN	10,2
21	Португалія	POR	64,6	43	Еквадор	EQA	17
22	Кенія	KEN	18,5	44	Гватемала	GUA	6,5

Додаток 3.2

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K
131	Фактичні частоти										
132	"Питома вага" держави в економіці	Моделі цивілізацій			Усього						
133		Східна	Західна	Погранична							
134	до 10%	7	0	0	7						
135	10-25%	19	1	1	21						
136	25-50%	14	5	1	20						
137	більше 50%	2	11	5	18						
138	Усього	42	17	7	66						
139											
140											
141	Очікувані частоти										
142	"Питома вага" держави в економіці	Моделі цивілізацій			Усього						
143		Східна	Західна	Погранична							
144	до 10%	4,454545455	1,8030303	0,7424242	7						
145	10-25%	13,36363636	5,4090909	2,2272727	21						
146	25-50%	12,72727273	5,1515152	2,1212121	20	1,09E-05					
147	більше 50%	11,45454545	4,6363636	1,9090909	18						
148	Усього	42	17	7	66						
149											
150											
151	"Питома вага" держави в економіці	Моделі цивілізацій			χ ² - розр.						
152		Східна	Західна	Погранична							
153	до 10%	1,454545455	1,8030303	0,7424242	32,914312						
154	10-25%	2,377241806	3,5939649	0,6762523							
155	25-50%	0,127272727	0,0044563	0,5926407							
156	більше 50%	7,803751804	8,7344029	5,004329							
157											
158											
159	χ ² -крит	Ймовірність									
160		95%	99%								
161		12,59158724	16,811894								
162											

Оскільки χ²- розр. > χ²-крит., то з упевненістю на 95% (навіть на 99%) можна стверджувати, що приналежність країн до певних субмоделей цивілізацій визначеним чином позначається на показниках їх "питомої ваги" держави в економіці

Рис. 3.2.1. Встановлення зв'язку між приналежністю країн до моделей цивілізацій та рівнем характерної для них «питомої ваги» держави в економіці за допомогою тесту χ^2 у програмі Excel

	A	B	C	D	E	F
131	Фактичні частоти					
132	"Питома вага" держави в економіці	Моделі цивілізацій			Усього	
133		Східна	Західна	Погранична		
134	до 10%	=B97+C97+D97	=F97+N97	=E97	=СУММ(B134:D134)	
135	10-25%	=B98+C98+D98	=F98+N98	=E98	=СУММ(B135:D135)	
136	25-50%	=B99+C99+D99	=F99+N99	=E99	=СУММ(B136:D136)	
137	більше 50%	=B100+C100+D100	=F100+N100	=E100	=СУММ(B137:D137)	
138	Усього	=СУММ(B134:B137)	=F101+N101	=E101	=СУММ(B138:D138)	
139						
140						
141	Очікувані частоти					
142	"Питома вага" держави в економіці	Моделі цивілізацій			Усього	
143		Східна	Західна	Погранична		
144	до 10%	=(B138*\$E\$134)/\$E\$138	=(C138*\$E\$134)/\$E\$138	=(D138*\$E\$134)/\$E\$138	=СУММ(B144:D144)	
145	10-25%	=(B138*\$E\$135)/\$E\$138	=(C138*\$E\$135)/\$E\$138	=(D138*\$E\$135)/\$E\$138	=СУММ(B145:D145)	
146	25-50%	=(B138*\$E\$136)/\$E\$138	=(C138*\$E\$136)/\$E\$138	=(D138*\$E\$136)/\$E\$138	=СУММ(B146:D146)	=ХИ2ТЕСТ(B134:D137;B144:D147)
147	більше 50%	=(B138*\$E\$137)/\$E\$138	=(C138*\$E\$137)/\$E\$138	=(D138*\$E\$137)/\$E\$138	=СУММ(B147:D147)	
148	Усього	=СУММ(B144:B147)	=СУММ(C144:C147)	=СУММ(D144:D147)	=СУММ(B148:D148)	
149						
150						
151	"Питома вага" держави в економіці	Моделі цивілізацій			χ ² - розр.	
152		Східна	Західна	Погранична		
153	до 10%	=((B134-B144)^2)/B144	=((C134-C144)^2)/C144	=((D134-D144)^2)/D144	=СУММ(B153:D156)	
154	10-25%	=((B135-B145)^2)/B145	=((C135-C145)^2)/C145	=((D135-D145)^2)/D145		
155	25-50%	=((B136-B146)^2)/B146	=((C136-C146)^2)/C146	=((D136-D146)^2)/D146		
156	більше 50%	=((B137-B147)^2)/B147	=((C137-C147)^2)/C147	=((D137-D147)^2)/D147		
157						
158						
159	χ ² -крит	Ймовірність				
160		0,95	0,99			
161		=ХИ2ОБР(0,05;6)	=ХИ2ОБР(0,01;6)			

Рис. 3.2.2. Встановлення зв'язку між приналежністю країн до моделей цивілізацій та рівнем характерної для них «питомої ваги» держави в економіці за допомогою тесту χ^2 у програмі Excel

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O		
93	Фактичні частоти																
94	"Питома вага" держави в економіці	субмоделі східної цивілізації			субмодель пограничної цивілізації	субмоделі західної цивілізації		Усього									
95		1	2	3		2	1										
96																	
97	до 10%	5	2	0	0	0	0	7									
98	10-25%	8	6	5	1	1	0	21									
99	25-50%	5	0	9	1	3	2	20									
100	більше 50%	0	2	0	5	5	6	18									
101	Усього	18	10	14	7	9	8	66									
102																	
103	Очікувані частоти																
104	"Питома вага" держави в економіці	субмоделі східної цивілізації			субмодель пограничної цивілізації	субмоделі західної цивілізації		Усього									
105		1	2	3		2	1										
106																	
107	до 10%	1,909090909	1,060606061	1,484848485	0,742424242	0,954545455	0,848485	7									
108	10-25%	5,727272727	3,181818182	4,454545455	2,227272727	2,863636364	2,545455	21									
109	25-50%	5,454545455	3,03030303	4,242424242	2,121212121	2,727272727	2,424242	20	1,15499E-05								
110	більше 50%	4,909090909	2,727272727	3,818181818	1,909090909	2,454545455	2,181818	18									
111	Усього	18	10	14	7	9	8	66									
112																	
113																	
114	"Питома вага" держави в економіці	субмоделі східної цивілізації			субмодель пограничної цивілізації	субмоделі західної цивілізації		Усього									
115		1	2	3		2	1										
116																	
117	до 10%	5,004329004	0,832034632	1,484848485	0,742424242	0,954545455	0,848485	7	χ ² - розр.								
118	10-25%	0,901875902	2,496103896	0,066790353	0,676252319	1,212842713	2,545455	21	50,110695								
119	25-50%	0,037878788	3,03030303	5,335281385	0,592640693	0,027272727	0,074242	20									
120	більше 50%	4,909090909	0,193939394	3,818181818	5,004329004	2,63973064	6,681818	18									
121	Усього																
122																	
123																	
124	χ ² -крит	Ймовірність															
125		95%	99%														
126		24,99579013	30,57791417														
127																	

Оскільки χ²- розр. > χ²-крит., то з упевненістю на 95% (навіть на 99%) можна стверджувати, що приналежність країн до певних субмоделей цивілізацій визначеним чином позначається на показниках їх "питомої ваги" держави в економіці

Рис. 3.3.3. Встановлення зв'язку між приналежністю країн до субмоделей цивілізацій та рівнем характерної для них «питомої ваги» держави в економіці за допомогою тесту χ² у програмі Excel

	A	B	C	D	E	F	G	H	I
92									
93	Фактичні частоти								
94	"Питома вага" держави в економіці	субмоделі східної цивілізації			субмодель пограничної цивілізації	субмоделі західної цивілізації			
95		1	2	3	2	1	Усього		
96	до 10%	5	2	0	0	0	=СУММ(B97:G97)		
97	10-25%	8	6	5	1	1	=СУММ(B98:G98)		
98	25-50%	5	0	9	1	3	=СУММ(B99:G99)		
99	більше 50%	0	2	0	5	5	=СУММ(B100:G100)		
100	Усього	=СУММ(B97:B100)	=СУММ(C97:C100)	=СУММ(D97:D100)	=СУММ(E97:E100)	=СУММ(F97:F100)	=СУММ(G97:G100)	=СУММ(B101:G101)	
101									
102									
103	Очікувані частоти								
104	"Питома вага" держави в економіці	субмоделі східної цивілізації			субмодель пограничної цивілізації	субмоделі західної цивілізації			
105		1	2	3	2	1	Усього		
106	до 10%	=B101*\$H\$97/\$H\$101	=C101*\$H\$97/\$H\$101	=D101*\$H\$97/\$H\$101	=E101*\$H\$97/\$H\$101	=F101*\$H\$97/\$H\$101	=G101*\$H\$97/\$H\$101	=СУММ(B107:G107)	
107	10-25%	=B101*\$H\$98/\$H\$101	=C101*\$H\$98/\$H\$101	=D101*\$H\$98/\$H\$101	=E101*\$H\$98/\$H\$101	=F101*\$H\$98/\$H\$101	=G101*\$H\$98/\$H\$101	=СУММ(B108:G108)	
108	25-50%	=B101*\$H\$99/\$H\$101	=C101*\$H\$99/\$H\$101	=D101*\$H\$99/\$H\$101	=E101*\$H\$99/\$H\$101	=F101*\$H\$99/\$H\$101	=G101*\$H\$99/\$H\$101	=СУММ(B109:G109)	
109	більше 50%	=B101*\$H\$100/\$H\$101	=C101*\$H\$100/\$H\$101	=D101*\$H\$100/\$H\$101	=E101*\$H\$100/\$H\$101	=F101*\$H\$100/\$H\$101	=G101*\$H\$100/\$H\$101	=СУММ(B110:G110)	
110	Усього	=СУММ(B107:B110)	=СУММ(C107:C110)	=СУММ(D107:D110)	=СУММ(E107:E110)	=СУММ(F107:F110)	=СУММ(G107:G110)	=СУММ(B111:G111)	
111									
112									
113									
114	"Питома вага" держави в економіці	субмоделі східної цивілізації			субмодель пограничної цивілізації	субмоделі західної цивілізації			
115									
116	до 10%	=((B97-B107)^2)/B107	=((C97-C107)^2)/C107	=((D97-D107)^2)/D107	=((E97-E107)^2)/E107	=((F97-F107)^2)/F107	=((G97-G107)^2)/G107	χ^2 - посп.	
117	10-25%	=((B98-B108)^2)/B108	=((C98-C108)^2)/C108	=((D98-D108)^2)/D108	=((E98-E108)^2)/E108	=((F98-F108)^2)/F108	=((G98-G108)^2)/G108	=СУММ(B117:G120)	
118	25-50%	=((B99-B109)^2)/B109	=((C99-C109)^2)/C109	=((D99-D109)^2)/D109	=((E99-E109)^2)/E109	=((F99-F109)^2)/F109	=((G99-G109)^2)/G109		
119	більше 50%	=((B100-B110)^2)/B110	=((C100-C110)^2)/C110	=((D100-D110)^2)/D110	=((E100-E110)^2)/E110	=((F100-F110)^2)/F110	=((G100-G110)^2)/G110		
120	Усього								
121									
122									
123									
124	χ^2 -крит	Ймовірність							
125		0,95	0,99						
126		=ХИ2ОВР(0,05;15)	=ХИ2ОВР(0,01;15)						
127									
128									

Рис. 3.3.4. Встановлення зв'язку між приналежністю країн до субмоделей цивілізацій та рівнем характерної для них «питомої ваги» держави в економіці за допомогою тесту χ^2 у програмі Excel

Додаток К.1^{7,8}

Таблиця К.1.1 – Дані про рівень економічної свободи країн, що характерний для країн, які належать до східної моделі цивілізації

№	Країни	Умовні позначення	Роки		
			2007	2008	2009
1	США	USA	81,2	81	80,7
2	Австралія	AUL	81,1	71,4	82,6
3	Великобританія	GBR	79,9	79,4	79,0
4	Нідерланди	NET	75,5	77,4	77,0
5	Нова Зеландія	NZL	81,4	80,7	82,0
6	Італія	ITA	62,8	62,6	61,4
7	Бельгія	BEL	72,5	71,7	72,1
8	Данія	DEN	77,0	79,2	79,6
9	Франція	FRA	62,1	64,7	63,3
10	Швеція	SWE	69,3	70,8	70,5
11	Ірландія	IRE	82,6	82,5	82,2
12	Норвегія	NOR	67,9	68,6	70,2
13	Швейцарія	SWI	78,0	79,5	79,4
14	Німеччина	GER	70,8	70,6	70,5
15	Південна Африка	SAF	63,5	63,4	63,8
16	Фінляндія	FIN	74,0	74,6	74,5
17	Польща	POL	58,1	60,3	60,3

Таблиця К.1.2 – Дані про рівень економічної свободи країн, які належать до пограничної моделі цивілізації

№	Країни	Умовні позначення	Роки		
			2007	2008	2009
1	Індія	IND	53,9	54,1	54,4
2	Іспанія	SPA	69,2	69,1	70,1
3	Україна	UKR	51,5	51,0	48,8
4	Ізраїль	ISR	64,8	66,3	67,6
5	Австрія	AUT	71,6	71,4	71,2
6	Угорщина	HUN	64,8	67,6	66,8
7	Чехія	CH	67,4	68,1	69,4

⁷ Офіційний сайт The Heritage Foundation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.heritage.org/index/>.

⁸ для характеристики рівня економічної свободи країн The Heritage Foundation запропоновано наступну оціночну шкалу: 80-100 – свободні економіки, 70-79,9 – переважно вільні, 60-69,9 – помірно вільні, 50-59,9 – переважно невільні, 0-49,9 – невільні.

Таблиця К.1.3 – Дані про рівень економічної свободи країн, які належать до східної моделі цивілізації

№	Країни	Умовні позначення	Роки		
			2007	2008	2009
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>
1	Японія	JPN	72,7	73,0	72,8
2	Аргентина	ARG	54,0	54,2	52,3
3	Іран	IRA	45,0	45,0	44,6
4	Росія	RUS	52,2	49,8	50,8
5	Ямайка	J	65,5	65,7	65,2
6	Бразилія	BRA	56,2	56,2	56,7
7	Єгипет	EG	54,4	58,5	58,0
8	Ірак	IRQ	-	-	-
9	Кувейт	KUW	66,4	68,1	65,6
10	Ліван	LIVN	60,4	60,0	58,1
11	Лівія	LIV	37,0	38,7	43,5
12	Саудівська Аравія	ARA	60,9	62,5	64,3
13	ОАЕ	UAA	62,6	62,6	64,7
14	Туреччина	TUR	57,4	59,9	61,6
15	Уругвай	URU	68,4	67,9	69,1
16	Греція	GRE	58,7	60,6	60,8
17	Філіппіни	PHI	56,0	56,0	56,8
18	Мексика	MEX	66,0	66,2	65,8
19	Замбія	ZAM	56,2	56,2	56,6
20	Танзанія	TAN	56,8	56,5	58,3
21	Португалія	POR	64,0	63,9	64,9
22	Кенія	KEN	59,6	59,3	58,7
23	Ефіопія	EPH	53,6	52,5	53,0
24	Малайзія	MAL	63,8	63,9	64,6
25	Гонконг	HOK	89,9	89,7	90,0
26	Чилі	CHL	77,7	78,6	78,3
27	Таїланд	THA	63,5	62,3	63,0
28	Сінгапур	SIN	87,1	87,3	87,1
29	Нігерія	NIG	55,6	55,1	55,1
30	Гана	GAN	57,6	57,0	58,1
31	Китай	CHN	52,0	53,1	53,2
32	Сьєрра-Леоне	SRL	47,0	48,3	47,8
33	Ель Сальвадор	ELS	68,9	68,5	69,8
34	Південна Корея	KOR	67,8	68,6	68,1
35	Тайвань	TAI	69,4	70,3	69,5
36	Перу	PER	62,7	63,8	64,6

Продовження таблиці К.1.3

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>
37	Коста-Ріка	COS	64,0	64,2	66,4
38	Пакистан	PAK	57,2	55,6	57,0
39	Індонезія	IDO	53,2	53,2	67,6
40	Колумбія	COL	59,9	62,2	62,3
41	Венесуела	VEN	47,9	44,7	39,9
42	Панама	PAN	64,6	64,7	64,7
43	Еквадор	EQA	55,3	55,2	52,5
44	Гватемала	GUA	60,5	59,8	59,4

Додаток К.2

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M
129	Фактичні частоти												
130		Моделі цивілізацій											
131	Рівень економічної свободи / тип країн	Західна	Східна	Погранична	Усього								
132	вільні та переважно вільні	12	5	1	18								
133	помірно вільні (середній рівень)	5	19	4	28								
134	невільні та переважно невідільні	0	19	2	21								
135	Усього	17	43	7	67								
136													
137													
138	Очікувані частоти												
139		Моделі цивілізацій											
140	Рівень економічної свободи / тип країн	Західна	Східна	Погранична									
141	вільні та переважно вільні	4,5671642	11,552239	1,88059701									
142	помірно вільні (середній рівень)	7,1044776	17,970149	2,92537313	5,2433E-05								
143	невільні та переважно невідільні	5,3283582	13,477612	2,19402985									
144	Усього	17	43	7									
145													
146													
147													
148		Моделі цивілізацій											
149	Рівень економічної свободи / тип країн	Західна	Східна	Погранична									
150	вільні та переважно вільні	12,096576	3,7163215	0,41234305	χ^2 - розр.								
151	помірно вільні (середній рівень)	0,6233852	0,0590197	0,39476089	24,9106961								
152	невільні та переважно невідільні	5,3283582	2,2627725	0,0171591									
153													
154													
155		Ймовірність											
156	χ^2 -крит	95%	99%										
157		9,487729	13,276704										
158													

Оскільки χ^2 - розр. > χ^2 -крит., то з упевненістю на 95% (навіть на 99%) можна стверджувати, що приналежність країн до певних моделей цивілізацій визначеним чином позначається на показниках їх економічної свободи

Рис. К.2.1. Встановлення зв'язку між приналежністю країн до моделей цивілізацій та рівнем економічної свободи за допомогою тесту χ^2 у програмі Excel

	A	B	C	D	E
129	Фактичні частоти				
130		Моделі цивілізацій			
131	Рівень економічної свободи / тип країн	Західна	Східна	Погранична	Усього
132	вільні та переважно вільні	=G97+F97	=B97+C97+D97	=E97	=СУММ(B132:D132)
133	помірно вільні (середній рівень)	=G98+F98	=B98+C98+D98	=E98	=СУММ(B133:D133)
134	невільні та переважно невідільні	=G99+F99	=B99+C99+D99	=E99	=СУММ(B134:D134)
135	Усього	=G100+F100	=B100+C100+D100	=E100	=СУММ(B135:D135)
136					
137					
138	Очікувані частоти				
139		Моделі цивілізацій			
140	Рівень економічної свободи / тип країн	Західна	Східна	Погранична	
141	вільні та переважно вільні	=(B135*\$E\$132)/\$E\$135	=(C135*\$E\$132)/\$E\$135	=(D135*\$E\$132)/\$E\$135	
142	помірно вільні (середній рівень)	=(B135*\$E\$133)/\$E\$135	=(C135*\$E\$133)/\$E\$135	=(D135*\$E\$133)/\$E\$135	=ХИ2ТЕСТ(B132:D134;B141:D143)
143	невільні та переважно невідільні	=(B135*\$E\$134)/\$E\$135	=(C135*\$E\$134)/\$E\$135	=(D135*\$E\$134)/\$E\$135	
144	Усього	=СУММ(B141:B143)	=СУММ(C141:C143)	=СУММ(D141:D143)	
145					
146					
147					
148		Моделі цивілізацій			
149	Рівень економічної свободи / тип країн	Західна	Східна	Погранична	
150	вільні та переважно вільні	=((B132-B141)^2)/B141	=((C132-C141)^2)/C141	=((D132-D141)^2)/D141	χ^2 - розр.
151	помірно вільні (середній рівень)	=((B133-B142)^2)/B142	=((C133-C142)^2)/C142	=((D133-D142)^2)/D142	=СУММ(B150:D152)
152	невільні та переважно невідільні	=((B134-B143)^2)/B143	=((C134-C143)^2)/C143	=((D134-D143)^2)/D143	
153					
154					
155		Ймовірність			
156	χ^2 -крит	0,95	0,99		
157		=ХИ2ОБР(0,05;4)	=ХИ2ОБР(0,01;4)		
158					

Рис. К.2.2. Встановлення зв'язку між приналежністю країн до моделей цивілізацій та рівнем економічної свободи за допомогою тесту χ^2 у програмі Excel

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	
93	Фактичні частоти																		
94	Рівень економічної свободи / тип країн	субмоделі східної цивілізації			субмоделі пограничної цивілізації	субмоделі західної цивілізації		Усього											
95		1	2	3		2	1		96	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
97	вільні та переважно вільні	3	1	1	1	5	7	18											
98	помірно вільні (середній рівень)	9	4	6	4	4	1	28											
99	невільні та переважно невідільні	7	5	7	2	0	0	21											
100	Усього	19	10	14	7	9	8	67											
101																			
102																			
103	Очікувані частоти																		
104	Рівень економічної свободи / тип країн	субмоделі східної цивілізації			субмоделі пограничної цивілізації	субмоделі західної цивілізації		Усього											
105		1	2	3		2	1		106	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
107	вільні та переважно вільні	5,10447761	2,6865672	3,761194	1,880597	2,41791045	2,14925373	18											
108	помірно вільні (середній рівень)	7,94029851	4,1791045	5,8507463	2,9253731	3,76119403	3,34328358	28	0,001517135										
109	невільні та переважно невідільні	5,95522388	3,1343284	4,3880597	2,1940299	2,82089552	2,50746269	21											
110	Усього	19	10	14	7	9	8	67											
111																			
112																			
113	Рівень економічної свободи / тип країн	субмоделі східної цивілізації			субмоделі пограничної цивілізації	субмоделі західної цивілізації		Усього											
114		1	2	3		2	1		115	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
116	вільні та переважно вільні	0,86763551	1,0587894	2,027067	0,412343	2,75741662	10,9478648	18	χ ² -розр.										
117	помірно вільні (середній рівень)	0,14142633	0,0076759	0,0038075	0,3947609	0,01516228	1,64239072	28,470397											
118	невільні та переважно невідільні	0,18329406	1,1105188	1,5547264	0,0171591	2,82089552	2,50746269	21											
119																			
120																			
121	χ ² -крит	Ймовірність																	
122		95%	99%																
123		18,3070381	23,209251																
124																			
125																			

Оскільки χ²-розр. > χ²-крит., то з упевненістю на 95% (навіть на 99%) можна стверджувати, що приналежність країн до певних субмоделей цивілізацій визначеним чином позначається на показниках їх економічної свободи

Рис. К.2.3. Встановлення зв'язку між приналежністю країн до субмоделей цивілізацій та рівнем економічної свободи за допомогою тесту χ^2 у програмі

	B	C	D	E	F	G	H	I
93	Фактичні частоти							
94	субмодель східної цивілізації			субмодель пограничної цивілізації	субмодель західної цивілізації		Усього	
95	субмодель східної цивілізації				2	1		
96	1	2	3	1	5	7	=СУММ(B97:G97)	
97	3	1	1	4	4	1	=СУММ(B98:G98)	
98	9	4	6	2	0	0	=СУММ(B99:G99)	
99	7	5	7	2	0	0	=СУММ(B99:G99)	
100	=СУММ(B97:B99)	=СУММ(C97:C99)	=СУММ(D97:D99)	=СУММ(E97:E99)	=СУММ(F97:F99)	=СУММ(G97:G99)	=СУММ(B100:G100)	
101								
102								
103	Очікувані частоти							
104	субмодель східної цивілізації			субмодель пограничної цивілізації	субмодель західної цивілізації		Усього	
105	субмодель східної цивілізації				2	1		
106	1	2	3	1	5	7	=СУММ(B107:G107)	
107	=(B100*\$H\$97)/\$H\$100	=(C100*\$H\$97)/\$H\$100	=(D100*\$H\$97)/\$H\$100	=(E100*\$H\$97)/\$H\$100	=(F100*\$H\$97)/\$H\$100	=(G100*\$H\$97)/\$H\$100	=СУММ(B107:G107)	
108	=(B100*\$H\$98)/\$H\$100	=(C100*\$H\$98)/\$H\$100	=(D100*\$H\$98)/\$H\$100	=(E100*\$H\$98)/\$H\$100	=(F100*\$H\$98)/\$H\$100	=(G100*\$H\$98)/\$H\$100	=СУММ(B108:G108)	=ХИ2ТЕСТ(B97:G99;B107:G109)
109	=(B100*\$H\$99)/\$H\$100	=(C100*\$H\$99)/\$H\$100	=(D100*\$H\$99)/\$H\$100	=(E100*\$H\$99)/\$H\$100	=(F100*\$H\$99)/\$H\$100	=(G100*\$H\$99)/\$H\$100	=СУММ(B109:G109)	
110	=СУММ(B107:B109)	=СУММ(C107:C109)	=СУММ(D107:D109)	=СУММ(E107:E109)	=СУММ(F107:F109)	=СУММ(G107:G109)	=СУММ(B110:G110)	
111								
112								
113	субмодель східної цивілізації			субмодель пограничної цивілізації	субмодель західної цивілізації		Усього	
114	субмодель східної цивілізації				2	1		
115	1	2	3	1	5	7	χ^2 - розр.	
116	=(B97-B107)^2/B107	=(C97-C107)^2/C107	=(D97-D107)^2/D107	=(E97-E107)^2/E107	=(F97-F107)^2/F107	=(G97-G107)^2/G107	=СУММ(B116:G118)	
117	=(B98-B108)^2/B108	=(C98-C108)^2/C108	=(D98-D108)^2/D108	=(E98-E108)^2/E108	=(F98-F108)^2/F108	=(G98-G108)^2/G108	=СУММ(B116:G118)	
118	=(B99-B109)^2/B109	=(C99-C109)^2/C109	=(D99-D109)^2/D109	=(E99-E109)^2/E109	=(F99-F109)^2/F109	=(G99-G109)^2/G109	=СУММ(B116:G118)	
119								
120								
121	Ймовірність							
122	0,95	0,99						
123	=ХИ2ОБР(0,05;10)	=ХИ2ОБР(0,01;10)						
124								
125								

Рис. К.2.4. Встановлення зв'язку між приналежністю країн до субмоделей цивілізацій та рівнем економічної свободи за допомогою тесту χ^2 у програмі Excel

Додаток Л.1^{9, 10}

Таблиця Л.1.1 – Дані про рівень «легкості ведення бізнесу», що характерний для країн, які належать до східної моделі цивілізації

№	Країни	Умовні позначення	Роки		
			2007	2008	2009
1	США	USA	3	3	3
2	Австралія	AUL	8	9	9
3	Великобританія	GBR	6	6	6
4	Нідерланди	NET	22	21	26
5	Нова Зеландія	NZL	2	2	2
6	Італія	ITA	82	53	65
7	Бельгія	BEL	20	19	19
8	Данія	DEN	7	5	5
9	Франція	FRA	35	31	31
10	Швеція	SWE	13	14	17
11	Ірландія	IRE	10	8	7
12	Норвегія	NOR	9	11	10
13	Швейцарія	SWI	15	16	21
14	Німеччина	GER	21	20	25
15	Південна Африка	SAF	29	35	32
16	Фінляндія	FIN	14	13	14
17	Польща	POL	75	74	76

Таблиця Л.1.2 – Дані про рівень «легкості бізнесу», які належать до пограничної моделі цивілізації

№	Країни	Умовні позначення	Роки		
			2007	2008	2009
1	Індія	IND	134	120	122
2	Іспанія	SPA	39	38	49
3	Україна	UKR	128	139	145
4	Ізраїль	ISR	26	29	30
5	Австрія	AUT	30	25	27
6	Угорщина	HUN	66	45	41
7	Чехія	CH	52	56	75

⁹ Офіційний сайт Всесвітнього банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org>.

¹⁰ Для типізації країн за групами (В – високий рівень «легкості ведення бізнесу»; С – середній рівень «легкості ведення бізнесу»; Н – низький рівень «легкості ведення бізнесу») використовувалася наступна нечітка типологічна шкала позицій країн у рейтингу: 1-58 – високий рівень, 59-117 – середній, 118-175 – низький (2007 р.); 1-59 – високий рівень, 60-118 – середній рівень, 119-178 – низький (2008 р.); 1-60 – високий рівень, 61-121 – середній, 122-181 – низький (2009 р.).

Таблиця Л.1.3 – Дані про рівень «легкості бізнесу», які належать до східної моделі цивілізації

№	Країни	Умовні позначення	Роки		
			2007	2008	2009
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>
1	Японія	JPN	11	12	12
2	Аргентина	ARG	101	109	113
3	Іран	IRA	119	135	142
4	Росія	RUS	96	106	120
5	Ямайка	J	50	63	63
6	Бразилія	BRA	121	122	125
7	Єгипет	EG	165	126	114
8	Ірак	IRQ	145	141	152
9	Кувейт	KUW	46	40	52
10	Ліван	LIVN	86	85	99
11	Лівія	LIV	-	-	-
12	Саудівська Аравія	ARA	38	23	16
13	ОАЕ	UAA	77	68	46
14	Туреччина	TUR	91	57	59
15	Уругвай	URU	64	98	109
16	Греція	GRE	109	100	96
17	Філіппіни	PHI	126	133	140
18	Мексика	MEX	43	44	56
19	Замбія	ZAM	102	116	100
20	Танзанія	TAN	142	130	127
21	Португалія	POR	40	37	48
22	Кенія	KEN	83	72	82
23	Ефіопія	EPH	97	102	116
24	Малайзія	MAL	25	24	20
25	Гонконг	HOK	5	4	4
26	Чилі	CHL	28	33	40
27	Таїланд	THA	18	15	13
28	Сінгапур	SIN	1	1	1
29	Нігерія	NIG	108	108	118
30	Гана	GAN	94	87	87
31	Китай	CHN	93	83	83
32	Сьєрра-Леоне	SRL	168	160	156
33	Ель Сальвадор	ELS	71	69	72
34	Південна Корея	KOR	23	30	23
35	Тайвань	TAI	47	50	61
36	Перу	PER	65	58	62

Продовження таблиці Л.1.3

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>
37	Коста-Ріка	COS	105	115	117
38	Пакистан	PAK	74	76	77
39	Індонезія	IDO	135	123	129
40	Колумбія	COL	79	66	53
41	Венесуела	VEN	164	172	174
42	Панама	PAN	81	63	81
43	Еквадор	EQA	123	128	136
44	Гватемала	GUA	118	114	112

Додаток Л.2

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
127	Фактичні частоти									
128		Моделі цивілізацій								
129	Рівень легкості ведення бізнесу	Західна	Східна	Погранична	Усього					
130	високий	16	14	5	35					
131	середній	1	18	0	19					
132	низький	0	8	2	10					
133	Усього	17	40	7	64					
134										
135										
136		Моделі цивілізацій								
137	Рівень легкості ведення бізнесу	Західна	Східна	Погранична	Усього					
138	високий	9,296875	21,875	3,828125	35					
139	середній	5,046875	11,875	2,078125	19	0,000415126				
140	низький	2,65625	6,25	1,09375	10					
141	Усього	17	40	7	64					
142										
143		Моделі цивілізацій								
144	Рівень легкості ведення бізнесу	Західна	Східна	Погранична						
145	високий	4,833009454	2,835	0,358737245	χ^2 - розр.					
146	середній	3,245017415	3,159210526	2,078125	20,4062425					
147	низький	2,65625	0,49	0,750892857						
148										
149										
150		Ймовірність								
151	χ^2 -крит	95%	99%							
152		9,487729037	13,27670414							
153										

Оскільки χ^2 - розр. $>$ χ^2 -крит., то з упевненістю на 95% (навіть 99 %) можна стверджувати, що приналежність країн до певних моделей цивілізацій визначеним чином позначається на "легкості ведення бізнесу" в цих країнах

Рис. Л.2.1. Встановлення зв'язку між приналежністю країн до моделей цивілізацій та рівнем «легкості ведення бізнесу» за допомогою тесту χ^2 у програмі Excel

	A	B	C	D	E	F
127	Фактичні частоти					
128	Рівень легкості ведення бізнесу	Моделі цивілізацій			Усього	
129		Західна	Східна	Погранична		
130	високий	=F95+G95	=B95+C95+D95	=E95	=СУММ(B130:D130)	
131	середній	=F96+G96	=B96+C96+D96	=E96	=СУММ(B131:D131)	
132	низький	=F97+G97	=B97+C97+D97	=E97	=СУММ(B132:D132)	
133	Усього	=СУММ(B130:B132)	=СУММ(C130:C132)	=СУММ(D130:D132)	=СУММ(B133:D133)	
134						
135						
136	Рівень легкості ведення бізнесу	Моделі цивілізацій			Усього	
137		Західна	Східна	Погранична		
138	високий	=(B133*\$E\$130)/\$E\$133	=(C133*\$E\$130)/\$E\$133	=(D133*\$E\$130)/\$E\$133	=СУММ(B138:D138)	
139	середній	=(B133*\$E\$131)/\$E\$133	=(C133*\$E\$131)/\$E\$133	=(D133*\$E\$131)/\$E\$133	=СУММ(B139:D139)	=ХИ2ТЕСТ(B130:D132;B138:D140)
140	низький	=(B133*\$E\$132)/\$E\$133	=(C133*\$E\$132)/\$E\$133	=(D133*\$E\$132)/\$E\$133	=СУММ(B140:D140)	
141	Усього	=СУММ(B138:B140)	=СУММ(C138:C140)	=СУММ(D138:D140)	=СУММ(E138:E140)	
142						
143	Рівень легкості ведення бізнесу	Моделі цивілізацій			χ ² - розр.	
144		Західна	Східна	Погранична		
145	високий	=((B130-B138)^2)/B138	(((C130-C138)^2)/C138	(((D130-D138)^2)/D138		
146	середній	=((B131-B139)^2)/B139	(((C131-C139)^2)/C139	(((D131-D139)^2)/D139	=СУММ(B145:D147)	
147	низький	=((B132-B140)^2)/B140	(((C132-C140)^2)/C140	(((D132-D140)^2)/D140		
148						
149						
150	χ ² -крит	Ймовірність				
151		0,95	0,99			
152		=ХИ2ОБР(0,05;4)	=ХИ2ОБР(0,01;4)			
153						

Рис. Л 2.2. Встановлення зв'язку між приналежністю країн до моделей цивілізацій та рівнем «легкості ведення бізнесу» за допомогою тесту χ^2 у програмі Excel

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L
91	Фактичні частоти											
92	Рівень легкості ведення бізнесу	субмоделі східної цивілізації			субмодель пограничної цивілізації	субмоделі західної цивілізації		Усього				
93		1	2	3		2	1					
94												
95	високий	6	4	4	5	8	8	35				
96	середній	9	3	6	0	1	0	19				
97	низький	2	2	4	2	0	0	10				
98	Усього	17	9	14	7	9	8	64				
99												
100												
101	Рівень легкості ведення бізнесу	субмоделі східної цивілізації			субмодель пограничної цивілізації	субмоделі західної цивілізації		Усього				
102		1	2	3		2	1					
103												
104	високий	9,296875	4,921875	7,65625	3,828125	4,921875	4,375	35				
105	середній	5,046875	2,671875	4,15625	2,078125	2,671875	2,375	19	0,010203248			
106	низький	2,65625	1,40625	2,1875	1,09375	1,40625	1,25	10				
107	Усього	17	9	14	7	9	8	64				
108												
109												
110	Рівень легкості ведення бізнесу	субмоделі східної цивілізації			субмодель пограничної цивілізації	субмоделі західної цивілізації		χ^2 - розр.				
111		1	2	3		5	6					
112												
113	високий	1,1691439	0,1726687	1,74604592	0,3587372	1,9250496	3,0035714	χ^2 - розр.				
114	середній	3,0964106	0,0402961	0,81790414	2,078125	1,046144	2,375	23,1508519				
115	низький	0,1621324	0,2506944	1,50178571	0,7508929	1,40625	1,25					
116												
117												
118	χ^2 -крит	Ймовірність										
119		95%	99%									
120		18,307038	23,209251									
121												
122												

Оскільки χ^2 - розр. > χ^2 -крит., то з упевненістю на 95% можна стверджувати, що приналежність країн до певних субмоделей цивілізацій визначеним чином позначається на "легкості ведення бізнесу" в цих країнах

Рис. Л.2.3. Встановлення зв'язку між приналежністю країн до субмоделей цивілізацій та рівнем «легкості ведення бізнесу» за допомогою тесту χ^2 у програмі Excel

	A	B	C	D	E	F	G	H
91	Фактичні частоти							
92	Рівень легкості ведення бізнесу	субмоделі східної цивілізації			субмодель пограничної цивілізації	субмоделі західної цивілізації		Усього
93		1	2	3		2	1	
94	високий	6	4	4	5	8	8	=СУММ(B95:G95)
95	середній	9	3	6	0	1	0	=СУММ(B96:G96)
96	низький	2	2	4	2	0	0	=СУММ(B97:G97)
97	Усього	=СУММ(B95:B97)	=СУММ(C95:C97)	=СУММ(D95:D97)	=СУММ(E95:E97)	=СУММ(F95:F97)	=СУММ(G95:G97)	=СУММ(B98:G98)
98								
99								
100								
101	Рівень легкості ведення бізнесу	субмоделі східної цивілізації			субмодель пограничної цивілізації	субмоделі західної цивілізації		Усього
102		1	2	3		2	1	
103	високий	=B98*\$H\$95/\$H\$98	=C98*\$H\$95/\$H\$98	=D98*\$H\$95/\$H\$98	=E98*\$H\$95/\$H\$98	=F98*\$H\$95/\$H\$98	=G98*\$H\$95/\$H\$98	=СУММ(B104:G104)
104	середній	=B98*\$H\$96/\$H\$98	=C98*\$H\$96/\$H\$98	=D98*\$H\$96/\$H\$98	=E98*\$H\$96/\$H\$98	=F98*\$H\$96/\$H\$98	=G98*\$H\$96/\$H\$98	=СУММ(B105:G105)
105	низький	=B98*\$H\$97/\$H\$98	=C98*\$H\$97/\$H\$98	=D98*\$H\$97/\$H\$98	=E98*\$H\$97/\$H\$98	=F98*\$H\$97/\$H\$98	=G98*\$H\$97/\$H\$98	=СУММ(B106:G106)
106	Усього	=СУММ(B104:B106)	=СУММ(C104:C106)	=СУММ(D104:D106)	=СУММ(E104:E106)	=СУММ(F104:F106)	=СУММ(G104:G106)	=СУММ(B107:G107)
107								
108								
109								
110	Рівень легкості ведення бізнесу	субмоделі східної цивілізації			субмодель пограничної цивілізації	субмоделі західної цивілізації		χ ² - розр.
111		1	2	3		5	6	
112	високий	=(B95-B104)^2/B104	=(C95-C104)^2/C104	=(D95-D104)^2/D104	=(E95-E104)^2/E104	=(F95-F104)^2/F104	=(G95-G104)^2/G104	=СУММ(B113:G115)
113	середній	=(B96-B105)^2/B105	=(C96-C105)^2/C105	=(D96-D105)^2/D105	=(E96-E105)^2/E105	=(F96-F105)^2/F105	=(G96-G105)^2/G105	
114	низький	=(B97-B106)^2/B106	=(C97-C106)^2/C106	=(D97-D106)^2/D106	=(E97-E106)^2/E106	=(F97-F106)^2/F106	=(G97-G106)^2/G106	
115								
116								
117								
118	χ ² -крит	Ймовірність						
119		0,95	0,99					
120		=ХИ2ОБР(0,05;10)	=ХИ2ОБР(0,01;10)					
121								

Рис. Л.2.4. Встановлення зв'язку між приналежністю країн до субмоделей цивілізацій та рівнем «легкості ведення бізнесу» за допомогою тесту χ^2 у програмі Excel

Додаток М.1^{11,12}

Таблиця М.1.1 – Дані про рівень економічної нерівності, що характерний для країн, які належать до східної моделі цивілізації

№	Країни	Умовні позначення	Роки
			1992-2007
1	США	USA	40,8
2	Австралія	AUL	35,2
3	Великобританія	GBR	36,0
4	Нідерланди	NET	30,9
5	Нова Зеландія	NZL	36,2
6	Італія	ITA	36,0
7	Бельгія	BEL	33,0
8	Данія	DEN	24,7
9	Франція	FRA	32,7
10	Швеція	SWE	25,0
11	Ірландія	IRE	34,3
12	Норвегія	NOR	25,8
13	Швейцарія	SWI	33,7
14	Німеччина	GER	28,3
15	Південна Африка	SAF	57,8
16	Фінляндія	FIN	26,9
17	Польща	POL	34,9

Таблиця М.1.2 – Дані про рівень економічної нерівності, які належать до пограничної моделі цивілізації

№	Країни	Умовні позначення	Роки
			1992-2007
1	Індія	IND	36,8
2	Іспанія	SPA	34,7
3	Україна	UKR	28,2
4	Ізраїль	ISR	39,2
5	Австрія	AUT	29,1
6	Угорщина	HUN	30,0
7	Чехія	CH	25,8

¹¹ Офіційний сайт ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/ru/>.

¹² Значення індексу Джині варіює у межах від 0 до 100 (0- повна рівність, 100 – повна нерівність).

Таблиця М.1.3 – Дані про рівень економічної нерівності, які належать до східної моделі цивілізації

№	Країни	Умовні позначення	1992-2007 рр.	№	Країни	Умовні позначення	1992-2007 рр.
1	2		4	5	6	7	8
1	Японія	JPN	24,9	23	Ефіопія	EPH	29,8
2	Аргентина	ARG	50,0	24	Малайзія	MAL	37,9
3	Іран	IRA	38,3	25	Гонконг	HOK	43,4
4	Росія	RUS	37,5	26	Чилі	CHL	52,0
5	Ямайка	J	45,5	27	Таїланд	THA	42,5
6	Бразилія	BRA	55,0	28	Сінгапур	SIN	42,5
7	Єгипет	EG	32,1	29	Нігерія	NIG	42,9
8	Ірак	IRQ	-	30	Гана	GAN	42,8
9	Кувейт	KUW	-	31	Китай	CHN	41,5
10	Ліван	LIVN	-	32	Сьєрра-Леоне	SRL	42,5
11	Лівія	LIV	-	33	Ель Сальвадор	ELS	49,7
12	Саудівська Аравія	ARA	-	34	Південна Корея	KOR	31,6
13	ОАЕ	UAA	-	35	Тайвань	TAI	-
14	Туреччина	TUR	43,2	36	Перу	PER	49,6
15	Уругвай	URU	46,2	37	Коста-Ріка	COS	47,2
16	Греція	GRE	34,3	38	Пакистан	PAK	31,2
17	Філіппіни	PHI	44,0	39	Індонезія	IDO	39,4
18	Мексика	MEX	48,1	40	Колумбія	COL	58,5
19	Замбія	ZAM	50,7	41	Венесуела	VEN	43,4
20	Танзанія	TAN	34,6	42	Панама	PAN	54,9
21	Португалія	POR	38,5	43	Еквадор	EQA	54,4
22	Кенія	KEN	47,7	44	Гватемала	GUA	53,7

Додаток М.2

№	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N
289	Фактичні частоти													
290		Моделі цивілізацій												
291	індекс Джині	Західна	Східна	Погранична	Усього									
292	26-30%	3	0	4	7									
293	31-35%	6	6	1	13									
294	36-40%	4	2	2	8									
295	41-45%	1	10	0	11									
296	46-50%	0	6	0	6									
297	усього	14	24	7	45									
298														
299														
300	Очікувані частоти													
301		Моделі цивілізацій												
302	індекс Джині	Західна	Східна	Погранична	Усього									
303	26-30%	2,177777778	3,733333333	1,088888889	7									
304	31-35%	4,044444444	6,933333333	2,022222222	13									
305	36-40%	2,488888889	4,266666667	1,244444444	8	0,000560513								
306	41-45%	3,422222222	5,866666667	1,711111111	11									
307	46-50%	1,866666667	3,2	0,933333333	6									
308	усього	14	24	7	45									
309														
310														
311		Моделі цивілізацій												
312	індекс Джині	Західна	Східна	Погранична										
313	26-30%	0,310430839	3,733333333	7,78276644										
314	31-35%	0,945543346	0,125641026	0,516727717	χ^2 - розр.									
315	36-40%	0,917460317	1,204166667	0,458730159	27,58246218									
316	41-45%	1,714430014	2,912121212	1,711111111										
317	46-50%	1,866666667	2,45	0,933333333										
318														
319														
320		Ймовірність												
321	χ^2 -крит	95%	99%											
322		15,50731306	20,09023503											
323														

Оскільки χ^2 - розр. > χ^2 -крит., то з упевненістю на 95% (навіть на 99%) можна стверджувати, що приналежність країн до певних моделей цивілізацій визначеним чином впливає на їх показник економічної нерівності

Рис. М.2.1. Встановлення зв'язку між приналежністю країн до моделей цивілізацій та рівнем економічної нерівності за допомогою тесту χ^2 у програмі Excel

	A	B	C	D	E	F
289	Фактичні частоти					
290		Моделі цивілізацій				
291	індекс Джинні	Західна	Східна	Погранична	Усього	
292	26-30%	=G253+F253	=B253+C253+D253	=E253	=СУММ(B292:D292)	
293	31-35%	=G254+F254	=B254+C254+D254	=E254	=СУММ(B293:D293)	
294	36-40%	=G255+F255	=B255+C255+D255	=E255	=СУММ(B294:D294)	
295	41-45%	=G256+F256	=B256+C256+D256	=E256	=СУММ(B295:D295)	
296	46-50%	=G257+F257	=B257+C257+D257	=E257	=СУММ(B296:D296)	
297	усього	=СУММ(B292:B296)	=B258+C258+D258	=E258	=СУММ(B297:D297)	
298						
299						
300	Очікувані частоти					
301		Моделі цивілізацій				
302	індекс Джинні	Західна	Східна	Погранична	Усього	
303	26-30%	=(B297*\$E\$292)/\$E\$297	=(C297*\$E\$292)/\$E\$297	=(D297*\$E\$292)/\$E\$297	=(E297*\$E\$292)/\$E\$297	
304	31-35%	=(B297*\$E\$293)/\$E\$297	=(C297*\$E\$293)/\$E\$297	=(D297*\$E\$293)/\$E\$297	=(E297*\$E\$293)/\$E\$297	
305	36-40%	=(B297*\$E\$294)/\$E\$297	=(C297*\$E\$294)/\$E\$297	=(D297*\$E\$294)/\$E\$297	=(E297*\$E\$294)/\$E\$297	=ХИ2ТЕСТ(B292:D296;B303:D307)
306	41-45%	=(B297*\$E\$295)/\$E\$297	=(C297*\$E\$295)/\$E\$297	=(D297*\$E\$295)/\$E\$297	=(E297*\$E\$295)/\$E\$297	
307	46-50%	=(B297*\$E\$296)/\$E\$297	=(C297*\$E\$296)/\$E\$297	=(D297*\$E\$296)/\$E\$297	=(E297*\$E\$296)/\$E\$297	
308	усього	=СУММ(B303:B307)	=СУММ(C303:C307)	=СУММ(D303:D307)	=СУММ(E303:E307)	
309						
310						
311		Моделі цивілізацій				
312	індекс Джинні	Західна	Східна	Погранична		
313	26-30%	=((B292-B303)^2)/B303	=((C292-C303)^2)/C303	=((D292-D303)^2)/D303		
314	31-35%	=((B293-B304)^2)/B304	=((C293-C304)^2)/C304	=((D293-D304)^2)/D304	χ^2 - розр.	
315	36-40%	=((B294-B305)^2)/B305	=((C294-C305)^2)/C305	=((D294-D305)^2)/D305	=СУММ(B313:D317)	
316	41-45%	=((B295-B306)^2)/B306	=((C295-C306)^2)/C306	=((D295-D306)^2)/D306		
317	46-50%	=((B296-B307)^2)/B307	=((C296-C307)^2)/C307	=((D296-D307)^2)/D307		
318						
319						
320		Ймовірність				
321	χ^2 -крит	0,95	0,99			
322		=ХИ2ОБР(0,05;8)	=ХИ2ОБР(0,01;8)			
323						

Рис. М.2.2. Встановлення зв'язку між приналежністю країн до моделей цивілізацій та рівнем економічної нерівності за допомогою тесту χ^2 у програмі Excel

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	
249	Фактичні частоти																	
250	індекс Джині	субмодель східної цивілізації			субмодель пограничної цивілізації	субмодель західної цивілізації		Усього										
251		1	2	3		5	6											
252	26-30%	0	0	0	4	3	0	7										
253	31-35%	3	3	0	1	4	2	13										
254	36-40%	0	1	1	2	0	4	8										
255	41-45%	4	3	3	0	0	1	11										
256	46-50%	3	2	1	0	0	0	6										
257	усього	10	9	5	7	7	7	45										
258																		
259	Очікувані частоти																	
260	індекс Джині	субмодель східної цивілізації			субмодель пограничної цивілізації	субмодель західної цивілізації		Усього										
261		1	2	3		2	1											
262	26-30%	1,55555556	1,4	0,77777778	1,08888889	1,08888889	1,08888889	7										
263	31-35%	2,88888889	2,6	1,44444444	2,02222222	2,02222222	2,02222222	13										
264	36-40%	1,77777778	1,6	0,88888889	1,24444444	1,24444444	1,24444444	8										
265	41-45%	2,44444444	2,2	1,22222222	1,71111111	1,71111111	1,71111111	11	0,002101108									
266	46-50%	1,33333333	1,2	0,66666667	0,93333333	0,93333333	0,93333333	6										
267	усього	10	9	5	7	7	7	45										
268																		
269	індекс Джині	субмодель східної цивілізації			субмодель пограничної цивілізації	субмодель західної цивілізації		Усього										
270		1	2	3		5	6											
271	26-30%	1,55555556	1,4	0,77777778	7,78276644	3,35419501	1,08888889											
272	31-35%	0,0042735	0,0615385	1,44444444	0,51672772	1,93431013	0,0002442	χ^2 - розр.										
273	36-40%	1,77777778	0,225	0,01388889	0,45873016	1,24444444	6,1015873	42,9099										
274	41-45%	0,98989899	0,2909091	2,58585859	1,71111111	1,71111111	0,2955267											
275	46-50%	2,08333333	0,53333333	0,16666667	0,93333333	0,93333333	0,93333333											
276																		
277																		
278																		
279																		
280																		
281																		
282		Ймовірність																
283		95%	99%	90%	85%													
284	χ^2 -крит	31,4104329	37,566235	28,4119806	26,4975802													
285																		

Оскільки χ^2 - розр. > χ^2 -крит., то з упевненістю на 95% (навіть на 99%) можна стверджувати, що приналежність країн до певних субмоделей цивілізацій визначеним чином впливає на їх показник економічної нерівності

Рис. М.2.3. Встановлення зв'язку між приналежністю країн до субмоделей цивілізацій та рівнем економічної нерівності за допомогою тесту χ^2 у програмі Excel

	A	B	C	D	E	F	G	H	I
249	Фактичні частоти								
250	субмоделі східної цивілізації			субмоделі пограничної цивілізації		субмоделі західної цивілізації			
251	індекс Джині	1	2	3	4	5	6	Усього	
252		1	2	3	4	5	6		
253	26-30%	0	0	0	4	3	0	=СУММ(B253:G253)	
254	31-35%	3	3	0	1	4	2	=СУММ(B254:G254)	
255	36-40%	0	1	1	2	0	4	=СУММ(B255:G255)	
256	41-45%	4	3	3	0	0	1	=СУММ(B256:G256)	
257	46-50%	3	2	1	0	0	0	=СУММ(B257:G257)	
258	усього	=СУММ(B253:B257)	=СУММ(C253:C257)	=СУММ(D253:D257)	=СУММ(E253:E257)	=СУММ(F253:F257)	=СУММ(G253:G257)	=СУММ(B258:G258)	
259									
260	Очікувані частоти								
261	субмоделі східної цивілізації			субмоделі пограничної цивілізації		субмоделі західної цивілізації			
262	індекс Джині	1	2	3	4	5	6	Усього	
263		1	2	3	4	5	6		
264	26-30%	=(B258*\$H\$253)/\$H\$258	=(C258*\$H\$253)/\$H\$258	=(D258*\$H\$253)/\$H\$258	=(E258*\$H\$253)/\$H\$258	=(F258*\$H\$253)/\$H\$258	=(G258*\$H\$253)/\$H\$258	=(H258*\$H\$253)/\$H\$258	
265	31-35%	=(B258*\$H\$254)/\$H\$258	=(C258*\$H\$254)/\$H\$258	=(D258*\$H\$254)/\$H\$258	=(E258*\$H\$254)/\$H\$258	=(F258*\$H\$254)/\$H\$258	=(G258*\$H\$254)/\$H\$258	=(H258*\$H\$254)/\$H\$258	
266	36-40%	=(B258*\$H\$255)/\$H\$258	=(C258*\$H\$255)/\$H\$258	=(D258*\$H\$255)/\$H\$258	=(E258*\$H\$255)/\$H\$258	=(F258*\$H\$255)/\$H\$258	=(G258*\$H\$255)/\$H\$258	=(H258*\$H\$255)/\$H\$258	
267	41-45%	=(B258*\$H\$256)/\$H\$258	=(C258*\$H\$256)/\$H\$258	=(D258*\$H\$256)/\$H\$258	=(E258*\$H\$256)/\$H\$258	=(F258*\$H\$256)/\$H\$258	=(G258*\$H\$256)/\$H\$258	=(H258*\$H\$256)/\$H\$258	
268	46-50%	=(B258*\$H\$257)/\$H\$258	=(C258*\$H\$257)/\$H\$258	=(D258*\$H\$257)/\$H\$258	=(E258*\$H\$257)/\$H\$258	=(F258*\$H\$257)/\$H\$258	=(G258*\$H\$257)/\$H\$258	=(H258*\$H\$257)/\$H\$258	
269	усього	=СУММ(B264:B268)	=СУММ(C264:C268)	=СУММ(D264:D268)	=СУММ(E264:E268)	=СУММ(F264:F268)	=СУММ(G264:G268)	=СУММ(H264:H268)	
270									
271									
272	субмоделі східної цивілізації			субмоделі пограничної цивілізації		субмоделі західної цивілізації			
273	індекс Джині	1	2	3	4	5	6		
274		1	2	3	4	5	6		
275	26-30%	=(B253-B264)^2/B264	=(C253-C264)^2/C264	=(D253-D264)^2/D264	=(E253-E264)^2/E264	=(F253-F264)^2/F264	=(G253-G264)^2/G264		
276	31-35%	=(B254-B265)^2/B265	=(C254-C265)^2/C265	=(D254-D265)^2/D265	=(E254-E265)^2/E265	=(F254-F265)^2/F265	=(G254-G265)^2/G265	χ ² -розр.	
277	36-40%	=(B255-B266)^2/B266	=(C255-C266)^2/C266	=(D255-D266)^2/D266	=(E255-E266)^2/E266	=(F255-F266)^2/F266	=(G255-G266)^2/G266	=СУММ(B275:G279)	
278	41-45%	=(B256-B267)^2/B267	=(C256-C267)^2/C267	=(D256-D267)^2/D267	=(E256-E267)^2/E267	=(F256-F267)^2/F267	=(G256-G267)^2/G267		
279	46-50%	=(B257-B268)^2/B268	=(C257-C268)^2/C268	=(D257-D268)^2/D268	=(E257-E268)^2/E268	=(F257-F268)^2/F268	=(G257-G268)^2/G268		
280									
281									
282	Ймовірність								
283		0,95	0,99	0,9	0,85				
284	χ ² -крит	=ХИ2ОБР(0,05;20)	=ХИ2ОБР(0,01;20)	=ХИ2ОБР(0,1;20)	=ХИ2ОБР(0,15;20)				
285									

Рис. М.2.4. Встановлення зв'язку між приналежністю країн до субмоделей цивілізацій та рівнем економічної нерівності за допомогою тесту χ^2 у програмі Excel

Додаток Н.1¹³

Таблиця Н.1.1 – Дані про рівень розвитку «людського потенціалу», що характерний для країн, які належать до західної моделі цивілізації

№	Країни	Умовні позначення	Класифікація країн за рівнем розвитку «людського потенціалу»*
1	США	USA	Країна з дуже високим рівнем розвитку «людського потенціалу»
2	Австралія	AUL	
3	Великобританія	GBR	
4	Нідерланди	NET	
5	Нова Зеландія	NZL	
6	Італія	ITA	
7	Бельгія	BEL	
8	Данія	DEN	
9	Франція	FRA	
10	Швеція	SWE	
11	Ірландія	IRE	
12	Норвегія	NOR	
13	Швейцарія	SWI	
14	Німеччина	GER	
15	Південна Африка	SAF	Країна із середнім рівнем розвитку «людського потенціалу»
16	Фінляндія	FIN	Країна з дуже високим рівнем розвитку «людського потенціалу»
17	Польща	POL	Країна з високим рівнем розвитку «людського потенціалу»

Таблиця Н.1.2 – Дані про рівень розвитку «людського потенціалу», що характерний для країн, які належать до пограничної моделі цивілізації

№	Країни	Умовні позначення	Класифікація країн за рівнем розвитку «людського потенціалу»
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
1	Індія	IND	Країна із середнім рівнем розвитку «людського потенціалу»
2	Іспанія	SPA	Країна з дуже високим рівнем розвитку «людського потенціалу»
3	Україна	UKR	Країна із середнім рівнем розвитку «людського потенціалу»
4	Ізраїль	ISR	Країна з дуже високим рівнем розвитку «людського потенціалу»
5	Австрія	AUT	

¹³ Офіційний сайт ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/ru/>.

Продовження таблиці Н.1.2

1	2	3	4
6	Угорщина	HUN	Країна з високим рівнем розвитку «людського потенціалу»
7	Чехія	CH	Країна з дуже високим рівнем розвитку «людського потенціалу»

Таблиця Н.1.3 – Дані про рівень розвитку «людського потенціалу», що характерний для країн, які належать до східної моделі цивілізації

№	Країни	Умовні позначення	Класифікація країн за рівнем розвитку «людського потенціалу»
1	2	3	4
1	Японія	JPN	Країна з дуже високим рівнем розвитку «людського потенціалу»
2	Аргентина	ARG	Країна з високим рівнем розвитку «людського потенціалу»
3	Іран	IRA	Країна із середнім рівнем розвитку «людського потенціалу»
4	Росія	RUS	Країна з високим рівнем розвитку «людського потенціалу»
5	Ямайка	J	Країна із середнім рівнем розвитку «людського потенціалу»
6	Бразилія	BRA	Країна з високим рівнем розвитку «людського потенціалу»
7	Єгипет	EG	Країна із середнім рівнем розвитку «людського потенціалу»
8	Ірак	IRQ	-
9	Кувейт	KUW	Країна з дуже високим рівнем розвитку «людського потенціалу»
10	Ліван	LIVN	Країна з високим рівнем розвитку «людського потенціалу»
11	Лівія	LIV	
12	Саудівська Аравія	ARA	
13	ОАЕ	UAA	Країна з дуже високим рівнем розвитку «людського потенціалу»
14	Туреччина	TUR	Країна з високим рівнем розвитку «людського потенціалу»
15	Уругвай	URU	
16	Греція	GRE	Країна з дуже високим рівнем розвитку «людського потенціалу»
17	Філіппіни	PHI	Країна із середнім рівнем розвитку «людського потенціалу»
18	Мексика	MEX	Країна з високим рівнем розвитку «людського потенціалу»

Продовження таблиці Н.1.3

1	2	3	4
19	Замбія	ZAM	Країна з низьким рівнем розвитку «людського потенціалу»
20	Танзанія	TAN	Країна із середнім рівнем розвитку «людського потенціалу»
21	Португалія	POR	Країна з дуже високим рівнем розвитку «людського потенціалу»
22	Кенія	KEN	Країна із середнім рівнем розвитку «людського
23	Ефіопія	ERI	Країна з низьким рівнем розвитку «людського потенціалу»
24	Малайзія	MAL	Країна з високим рівнем розвитку «людського потенціалу»
25	Гонконг	HOK	Країна з дуже високим рівнем розвитку «людського потенціалу»
26	Чилі	CHL	Країна з високим рівнем розвитку «людського потенціалу»
27	Таїланд	THA	Країна із середнім рівнем розвитку «людського потенціалу»
28	Сінгапур	SIN	Країна з дуже високим рівнем розвитку «людського потенціалу»
29	Нігерія	NIG	Країна із середнім рівнем розвитку «людського потенціалу»
30	Гана	GAN	
31	Китай	CHN	
32	Сьєрра-Леоне	SRL	Країна з низьким рівнем розвитку «людського потенціалу»
33	Ель Сальвадор	ELS	Країна із середнім рівнем розвитку «людського потенціалу»
34	Південна Корея	KOR	Країна з дуже високим рівнем розвитку «людського потенціалу»
35	Тайвань	TAI	-
36	Перу	PER	Країна з високим рівнем розвитку «людського потенціалу»
37	Коста-Ріка	COS	
38	Пакистан	PAK	Країна із середнім рівнем розвитку «людського потенціалу»
39	Індонезія	IDO	
40	Колумбія	COL	Країна з високим рівнем розвитку «людського потенціалу»
41	Венесуела	VEN	
42	Панама	PAN	
43	Еквадор	EQA	
44	Гватемала	GUA	Країна із середнім рівнем розвитку «людського потенціалу»

Додаток Н.2

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	
33	Фактичні частоти															
34	Параметри моделі	Моделі цивілізацій			Усього											
35		Західна	Східна	Погранична												
36	високий	16	20	5	41											
37	середній та низький	1	19	2	22											
38	Усього	17	39	7	63											
39																
40																
41																
42	Параметри моделі	Моделі цивілізацій			Усього											
43		Західна	Східна	Погранична												
44	високий	11,0635	25,38095	4,555555556	41											
45	середній та низький	5,93651	13,61905	2,444444444	22	0,007833748										
46	Усього	17	39	7	63											
47																
48	Параметри моделі	Моделі цивілізацій			χ^2 - розр.											
49		Західна	Східна	Погранична												
50	високий	2,20266	1,140802	0,043360434	9,698628											
51	середній та низький	4,10496	2,126041	0,080808081												
52																
53																
54	χ^2 -крит	Ймовірність														
55		95%	99%													
56		5,99146	9,21034													
57																
58																

Тезу про незалежність рівня розвитку людського потенціалу від приналежності країн до певних моделей цивілізацій можна було б прийняти, якщо рівень значущості був би менший за 0,007833748. Однак, для 95%-ої (99%-ої) ймовірності встановлені значення значущості (0,05; 0,01) перевищують 0,007833748. Це свідчить про високий ступінь значущості, відповідно, зазначені змінні (ознаки) є залежними

Оскільки χ^2 - розр. > χ^2 -крит., то з упевненістю на 95% (навіть 99%) можна стверджувати, що приналежність країн до певних моделей цивілізацій визначеним чином позначається на показниках розвитку їх "людського потенціалу"

Рис. П.2.1. Встановлення зв'язку між приналежністю країн до моделей цивілізацій та рівнем розвитку їх «людського потенціалу» за допомогою тесту χ^2 у програмі Excel

	A	B	C	D	E	F
33	Фактичні частоти					
34	Параметри моделі	Моделі цивілізацій			Усього	
35		Західна	Східна	Погранична		
36	високий	=B5+C5	=G5+F5+E5	=D5	=СУММ(B36:D36)	
37	середній та низький	=B6+C6	=G6+F6+E6	=D6	=СУММ(B37:D37)	
38	Усього	=B7+C7	=G7+F7+E7	=D7	=СУММ(B38:D38)	
39						
40						
41						
42	Параметри моделі	Моделі цивілізацій			Усього	
43		Західна	Східна	Погранична		
44	високий	=(B38*\$E\$36)/\$E\$38	=(C38*\$E\$36)/\$E\$38	=(D38*\$E\$36)/\$E\$38	=(E38*\$E\$36)/\$E\$38	
45	середній та низький	=(B38*\$E\$37)/\$E\$38	=(C38*\$E\$37)/\$E\$38	=(D38*\$E\$37)/\$E\$38	=(E38*\$E\$37)/\$E\$38	=ХИ2ТЕСТ(B36:D37;B44:D45)
46	Усього	=СУММ(B44:B45)	=СУММ(C44:C45)	=СУММ(D44:D45)	=СУММ(E44:E45)	
47						
48	Параметри моделі	Моделі цивілізацій			χ^2 - розр.	
49		Західна	Східна	Погранична		
50	високий	=((B36-B44)^2)/B44	=((C36-C44)^2)/C44	=((D36-D44)^2)/D44	=СУММ(B50:D51)	
51	середній та низький	=((B37-B45)^2)/B45	=((C37-C45)^2)/C45	=((D37-D45)^2)/D45		
52						
53						
54	χ^2 -крит	Ймовірність				
55		0,95	0,99			
56		=ХИ2ОБР(0,05;2)	=ХИ2ОБР(0,01;2)			
57						
58						

Рис. П.2.1. Встановлення зв'язку між приналежністю країн до моделей цивілізацій та рівнем розвитку їх «людського потенціалу» за допомогою тесту χ^2 у програмі Excel

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q
1	Фактичні частоти																
2	Рівень розвитку людського потенціалу	субмодель західної цивілізації		субмодель пограничної цивілізації	субмодель східної цивілізації субмодельсхідної цивілізації			Усього									
3		1	2		1	2	3										
4																	
5	високий	8	8	5	8	5	7	41									
6	середній та низький	0	1	2	4	5	10	22									
7	Усього	8	9	7	12	10	17	63									
8																	
9	Очікувані частоти																
10	Рівень розвитку людського потенціалу	субмодель західної цивілізації		субмодель пограничної цивілізації	субмодель східної цивілізації субмодельсхідної цивілізації			Усього									
11		1	2		1	2	3										
12																	
13	високий	5,20635	5,85714	4,555555556	7,80952	6,507936508	11,06349	41									
14	середній та низький	2,79365	3,14286	2,444444444	4,19048	3,492063492	5,936508	22	0,03548								
15	Усього	8	9	7	12	10	17	63									
16																	
17																	
18	Рівень розвитку людського потенціалу	субмодель західної цивілізації		субмодель пограничної цивілізації	субмодель східної цивілізації субмодельсхідної цивілізації			χ^2 - розр.									
19		1	2		1	2	3										
20																	
21	високий	1,49903	0,78397	0,043360434	0,00465	0,349399923	1,492473	χ^2 - розр.									
22	середній та низький	2,79365	1,46104	0,080808081	0,00866	0,651154401	2,781428	11,94962									
23																	
24																	
25																	
26	χ^2 -крит	Ймовірність															
27		95%	99%														
28				11,0705	15,0863												
29																	
30																	

Тезу про незалежність рівня розвитку людського потенціалу від приналежності країн до певних субмоделей цивілізацій можна було б прийняти, якщо рівень значущості був би менший за 0,035485. Однак, для 95%-ої ймовірності встановлені значення значущості (0,05) перевищують 0,035485. Це свідчить про високий ступінь значущості, відповідно, зазначені змінні (ознаки) є залежними

Оскільки χ^2 - розр. > χ^2 -крит., то з упевненістю на 95% можна стверджувати, що приналежність країн до певних субмоделей цивілізацій визначеним чином позначається на показниках розвитку їх людського потенціалу

Рис. П.2.2. Встановлення зв'язку між приналежністю країн до субмоделей цивілізацій та рівнем розвитку їх «людського потенціалу» за допомогою тесту χ^2 у програмі Excel

	A	B	C	D	E	F	G	H	I
1	Фактичні частоти								
2	Рівень розвитку людського потенціалу	субмодель західної цивілізації		субмодель пограничної цивілізації	субмодель східної цивілізації субмодель південної цивілізації			Усього	
3									
4		1	2		1	2	3		
5	високий	8	8	5	8	5	7	=СУММ(B5:G5)	
6	середній та низький	0	1	2	4	5	10	=СУММ(B6:G6)	
7	Усього	=СУММ(B5:B6)	=СУММ(C5:C6)	=СУММ(D5:D6)	=СУММ(E5:E6)	=СУММ(F5:F6)	=СУММ(G5:G6)	=СУММ(B7:G7)	
8									
9	Очікувані частоти								
10	Рівень розвитку людського потенціалу	субмодель західної цивілізації		субмодель пограничної цивілізації	субмодель східної цивілізації субмодель південної цивілізації			Усього	
11									
12		1	2		1	2	3		
13	високий	=B7*\$H\$5/\$H\$7	=C7*\$H\$5/\$H\$7	=D7*\$H\$5/\$H\$7	=E7*\$H\$5/\$H\$7	=F7*\$H\$5/\$H\$7	=G7*\$H\$5/\$H\$7	=СУММ(B14:G14)	
14	середній та низький	=B7*\$H\$6/\$H\$7	=C7*\$H\$6/\$H\$7	=D7*\$H\$6/\$H\$7	=E7*\$H\$6/\$H\$7	=F7*\$H\$6/\$H\$7	=G7*\$H\$6/\$H\$7	=СУММ(B15:G15)	=ХИ2ТЕСТ(B5:G6;B14:G15)
15	Усього	=СУММ(B14:B15)	=СУММ(C14:C15)	=СУММ(D14:D15)	=СУММ(E14:E15)	=СУММ(F14:F15)	=СУММ(G14:G15)	=СУММ(B16:G16)	
16									
17									
18	Рівень розвитку людського потенціалу	субмодель західної цивілізації		субмодель пограничної цивілізації	субмодель східної цивілізації субмодель південної цивілізації				
19									
20		1	2		1	2	3		
21	високий	=(B5-B14)^2/B14	=(C5-C14)^2/C14	=(D5-D14)^2/D14	=(E5-E14)^2/E14	=(F5-F14)^2/F14	=(G5-G14)^2/G14	χ^2 - розр.	
22	середній та низький	=(B6-B15)^2/B15	=(C6-C15)^2/C15	=(D6-D15)^2/D15	=(E6-E15)^2/E15	=(F6-F15)^2/F15	=(G6-G15)^2/G15	=СУММ(B22:G23)	
23									
24									
25									
26	χ^2 -крит	Ймовірність							
27		0,95	0,99						
28		=ХИ2ОВР(0,05;5)	=ХИ2ОВР(0,01;5)						
29									
30									

Рис. П.2.2. Встановлення зв'язку між приналежністю країн до субмоделей цивілізацій та рівнем розвитку їх «людського потенціалу» за допомогою тесту χ^2 у програмі Excel

Додаток П.1^{14,15}

Таблиця П.1.1 – Дані про рівень глобалізації, що характерний для країн, які належать до західної моделі цивілізації

№	Країни	Умовні позначення	2009 р.
1	США	USA	38
2	Австралія	AUL	5
3	Великобританія	GBR	27
4	Нідерланди	NET	3
5	Нова Зеландія	NZL	12
6	Італія	ITA	28
7	Бельгія	BEL	1
8	Данія	DEN	7
9	Франція	FRA	16
10	Швеція	SWE	6
11	Ірландія	IRE	2
12	Норвегія	NOR	21
13	Швейцарія	SWI	4
14	Німеччина	GER	22
15	Південна Африка	SAF	54
16	Фінляндія	FIN	13
17	Польща	POL	30

Таблиця П.1.2 – Дані про рівень глобалізації, що характерний для країн, які належать до пограничної моделі цивілізації

№	Країни	Умовні позначення	2009 р.
1	Індія	IND	122
2	Іспанія	SPA	18
3	Україна	UKR	47
4	Ізраїль	ISR	40
5	Австрія	AUT	5
6	Угорщина	HUN	10
7	Чехія	CH	11

¹⁴ Офіційний сайт дослідницького інституту KOF [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://globalization.kof.ethz.ch/>.

¹⁵ Для типізації країн за групами (В – високий рівень глобалізації; С – середній рівень глобалізації; Н – низький рівень глобалізації) використовувалася наступна нечітка типологічна шкала позицій країн у рейтингу: 1-69 - високий рівень, 70-139 – середній, 140-208 – низький.

Таблиця П.1.3 – Дані про рівень глобалізації, що характерний для країн, які належать до східної моделі цивілізації

№	Країни	Умовні позначення	2009 р.	№	Країни	Умовні позначення	2009 р.
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Японія	JPN	70	23	Ефіопія	EPH	142
2	Аргентина	ARG	63	24	Малайзія	MAL	33
3	Іран	IRA	145	25	Гонконг	HOK	-
4	Росія	RUS	61	26	Чилі	CHL	37
5	Ямайка	J	46	27	Таїланд	THA	56
6	Бразилія	BRA	79	28	Сінгапур	SIN	14
7	Єгипет	EG	78	29	Нігерія	NIG	108
8	Ірак	IRQ	178	30	Гана	GAN	110
9	Кувейт	KUW	52	31	Китай	CHN	91
10	Ліван	LIVN	-	32	Сьєрра-Леоне	SRL	148
11	Лівія	LIV	184	33	Ель Сальвадор	ELS	55
12	Саудівська Аравія	ARA	75	34	Південна Корея	KOR	59
13	ОАЕ	UAA	48	35	Тайвань	TAI	-
14	Туреччина	TUR	57	36	Перу	PER	69
15	Уругвай	URU	50	37	Коста-Ріка	COS	53
16	Греція	GRE	32	38	Пакистан	PAK	116
17	Філіппіни	PHI	85	39	Індонезія	IDO	100
18	Мексика	MEX	65	40	Колумбія	COL	92
19	Замбія	ZAM	105	41	Венесуела	VEN	97
20	Танзанія	TAN	147	42	Панама	PAN	42
21	Португалія	POR	15	43	Еквадор	EQA	74
22	Кенія	KEN	129	44	Гватемала	GUA	86

Додаток П.2

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K
120	Фактичні частоти										
121	Рівень глобалізації	Моделі цивілізацій			Усього						
122		Західна	Східна	Погранична							
123	високий	17	18	6	41						
124	середній	0	17	1	18						
125	низький	0	7	0	7						
126	Усього	17	42	7	66						
127											
128	Очікувані частоти										
129	Рівень глобалізації	Моделі цивілізацій			Усього						
130		Західна	Східна	Погранична							
131	високий	10,56060606	26,09091	4,348484848	41						
132	середній	4,636363636	11,45455	1,909090909	18	0,000854					
133	низький	1,803030303	4,454545	0,742424242	7						
134	Усього	17	42	7	66						
135											
136	Рівень глобалізації	Моделі цивілізацій									
137		Західна	Східна	Погранична							
138	високий	3,926459719	2,509028	0,627230493							
139	середній	4,636363636	2,684704	0,432900433	18,81669						
140	низький	1,803030303	1,454545	0,742424242							
141											
142	χ^2 -крит	Ймовірність									
143		95%	99%								
144		9,487729037	13,2767								
145											
146											
147											

Оскільки χ^2 - розр. > χ^2 -крит., то з упевненістю на 95% (навіть 99 %) можна стверджувати, що приналежність країн до певних моделей цивілізацій визначеним чином позначається на "рівні глобалізації" в цих країнах

Рис. П.2.1. Встановлення зв'язку між приналежністю країн до моделей цивілізацій та рівнем їх глобалізації за допомогою тесту χ^2 у програмі Excel

	A	B	C	D	E	F
120	Фактичні частоти					
121	Рівень глобалізації	Моделі цивілізацій			Усього	
122		Західна	Східна	Погранична		
123	високий	=F97+H97	=B97+C97+D97	=E97	=СУММ(B123:D123)	
124	середній	=F98+H98	=B98+C98+D98	=E98	=СУММ(B124:D124)	
125	низький	=F99+H99	=B99+C99+D99	=E99	=СУММ(B125:D125)	
126	Усього	=СУММ(B123:B125)	=СУММ(C123:C125)	=СУММ(D123:D125)	=СУММ(B126:D126)	
127						
128	Очікувані частоти					
129	Рівень глобалізації	Моделі цивілізацій			Усього	
130		Західна	Східна	Погранична		
131	високий	=(B126*\$E\$123)/\$E\$126	=(C126*\$E\$123)/\$E\$126	=(D126*\$E\$123)/\$E\$126	=СУММ(B131:D131)	
132	середній	=(B126*\$E\$124)/\$E\$126	=(C126*\$E\$124)/\$E\$126	=(D126*\$E\$124)/\$E\$126	=СУММ(B132:D132)	=ХИ2ТЕСТ(B123:D125;B131:D133)
133	низький	=(B126*\$E\$125)/\$E\$126	=(C126*\$E\$125)/\$E\$126	=(D126*\$E\$125)/\$E\$126	=СУММ(B133:D133)	
134	Усього	=СУММ(B131:B133)	=СУММ(C131:C133)	=СУММ(D131:D133)	=СУММ(B134:D134)	
135						
136	Рівень глобалізації	Моделі цивілізацій				
137		Західна	Східна	Погранична		
138	високий	=((B123-B131)^2)/B131	=((C123-C131)^2)/C131	=((D123-D131)^2)/D131		
139	середній	=((B124-B132)^2)/B132	=((C124-C132)^2)/C132	=((D124-D132)^2)/D132	=СУММ(B138:D140)	
140	низький	=((B125-B133)^2)/B133	=((C125-C133)^2)/C133	=((D125-D133)^2)/D133		
141						
142	χ ² -крит	Ймовірність				
143		0,95	0,99			
144		=ХИ2ОБР(0,05;4)	=ХИ2ОБР(0,01;4)			
145						
146						
147						

Рис. П.2.2. Встановлення зв'язку між приналежністю країн до моделей цивілізацій та рівнем їх глобалізації за допомогою тесту χ^2 у програмі Excel

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L
94	Фактичні частоти											
95	Рівень глобалізації	субмодель східної цивілізації			субмодель пограничної цивілізації	субмоделі західної цивілізації		Усього				
96		1	2	3		2	1					
97	високий	7	4	7	6	9	8	41				
98	середній	10	3	4	1	0	0	18				
99	низький	1	2	4	0	0	0	7				
100	Усього	18	9	15	7	9	8	66				
101												
102												
103	Рівень глобалізації	субмодель східної цивілізації			субмодель пограничної цивілізації	субмоделі західної цивілізації		Усього				
104		1	2	3		2	1					
105	високий	11,1818	5,590909	9,31818	4,348484848	5,590909091	4,9697	41				
106	середній	4,90909	2,454545	4,09091	1,909090909	2,454545455	2,1818	18	0,004652589			
107	низький	1,90909	0,954545	1,59091	0,742424242	0,954545455	0,8485	7				
108	Усього	18	9	15	7	9	8	66				
109												
110												
111	Рівень глобалізації	субмодель східної цивілізації			субмодель пограничної цивілізації	субмоделі західної цивілізації		Усього				
112		1	2	3		2	1					
113	високий	1,56393	0,452698	0,57672	0,627230493	2,078713969	1,8477					
114	середній	5,27946	0,121212	0,00202	0,432900433	2,454545455	2,1818	25,390425				
115	низький	0,4329	1,145022	3,64805	0,742424242	0,954545455	0,8485					
116												
117	χ^2 -крит	Ймовірність										
118		95%	99%									
119		18,307	23,20925									
120												
121												

Оскільки χ^2 -розр. > χ^2 -крит., то з упевненістю на 95% (навіть на 99%) можна стверджувати, що приналежність країн до певних субмоделей цивілізації визначеним чином позначається на рівні їх включення у процеси глобалізації

Рис. П.2.3. Встановлення зв'язку між приналежністю країн до субмоделей цивілізацій та рівнем їх глобалізації за допомогою тесту χ^2 у програмі Excel

	A	B	C	D	E	F	G	H	I
91									
92									
93									
94	Фактичні частоти								
95	Рівень глобалізації	субмодель складної цивілізації			субмодель пограничної цивілізації	субмодель західної цивілізації		Усього	
96		1	2	3		2	1		
97	високий	7	4	7	6	9	8	=СУММ(B97:G97)	
98	середній	10	3	4	1	0	0	=СУММ(B98:G98)	
99	низький	1	2	4	0	0	0	=СУММ(B99:G99)	
100	Усього	=СУММ(B97:B99)	=СУММ(C97:C99)	=СУММ(D97:D99)	=СУММ(E97:E99)	=СУММ(F97:F99)	=СУММ(G97:G99)	=СУММ(B100:G100)	
101									
102									
103	Рівень глобалізації	субмодель складної цивілізації			субмодель пограничної цивілізації	субмодель західної цивілізації		Усього	
104		1	2	3		2	1		
105	високий	= (B100*\$H\$97)/\$H\$100	= (C100*\$H\$97)/\$H\$100	= (D100*\$H\$97)/\$H\$100	= (E100*\$H\$97)/\$H\$100	= (F100*\$H\$97)/\$H\$100	= (G100*\$H\$97)/\$H\$100	=СУММ(B105:G105)	
106	середній	= (B100*\$H\$98)/\$H\$100	= (C100*\$H\$98)/\$H\$100	= (D100*\$H\$98)/\$H\$100	= (E100*\$H\$98)/\$H\$100	= (F100*\$H\$98)/\$H\$100	= (G100*\$H\$98)/\$H\$100	=СУММ(B106:G106)	=ХИ2ТЕСТ(B97:G99;B105:G107)
107	низький	= (B100*\$H\$99)/\$H\$100	= (C100*\$H\$99)/\$H\$100	= (D100*\$H\$99)/\$H\$100	= (E100*\$H\$99)/\$H\$100	= (F100*\$H\$99)/\$H\$100	= (G100*\$H\$99)/\$H\$100	=СУММ(B107:G107)	
108	Усього	=СУММ(B105:B107)	=СУММ(C105:C107)	=СУММ(D105:D107)	=СУММ(E105:E107)	=СУММ(F105:F107)	=СУММ(G105:G107)	=СУММ(B108:G108)	
109									
110									
111	Рівень глобалізації	субмодель складної цивілізації			субмодель пограничної цивілізації	субмодель західної цивілізації		Усього	
112		1	2	3		2	1		
113	високий	= ((B97-B105)^2)/B105	= ((C97-C105)^2)/C105	= ((D97-D105)^2)/D105	= ((E97-E105)^2)/E105	= ((F97-F105)^2)/F105	= ((G97-G105)^2)/G105		
114	середній	= ((B98-B106)^2)/B106	= ((C98-C106)^2)/C106	= ((D98-D106)^2)/D106	= ((E98-E106)^2)/E106	= ((F98-F106)^2)/F106	= ((G98-G106)^2)/G106	=СУММ(B113:G115)	
115	низький	= ((B99-B107)^2)/B107	= ((C99-C107)^2)/C107	= ((D99-D107)^2)/D107	= ((E99-E107)^2)/E107	= ((F99-F107)^2)/F107	= ((G99-G107)^2)/G107		
116									
117	χ^2 -крит	Ймовірність							
118		0,95	0,99						
119		=ХИ2ОБР(0,05;10)	=ХИ2ОБР(0,01;10)						
120									
121									
122									
123									
124									

Рис. П.2.4. Встановлення зв'язку між приналежністю країн до субмоделей цивілізацій та рівнем їх глобалізації за допомогою тесту χ^2 у програмі Excel

Додаток Р.1^{16, 17, 18}

Таблиця Р.1.1 – Дані про рівень інноваційності, що характерний для країн, які належать до західної моделі цивілізації

№	Країни	Умовні позначення	Роки	
1	США	USA	1	11
2	Австралія	AUL	22	18
3	Великобританія	GBR	4	14
4	Нідерланди	NET	10	8
5	Нова Зеландія	NZL	27	9
6	Італія	ITA	31	38
7	Бельгія	BEL	18	17
8	Данія	DEN	8	5
9	Франція	FRA	19	22
10	Швеція	SWE	3	2
11	Ірландія	IRE	21	19
12	Норвегія	NOR	14	10
13	Швейцарія	SWI	7	4
14	Німеччина	GER	2	16
15	Південна Африка	SAF	43	51
16	Фінляндія	FIN	13	6
17	Польща	POL	56	47

Таблиця Р.1.2 – Дані про рівень інноваційності, що характерний для країн, які належать до пограничної моделі цивілізації

№	Країни	Умовні позначення	Роки	
			2008	2009
1	Індія	IND	41	56
2	Іспанія	SPA	28	30
3	Україна	UKR	79	61
4	Ізраїль	ISR	23	23
5	Австрія	AUT	15	21
6	Угорщина	HUN	47	36
7	Чехія	CH	33	27

¹⁶ Офіційний сайт INSEAD [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.globalinnovationindex.org/gii/main/home.cfm>.

¹⁷ Дані за 2007 р. відсутні.

¹⁸ Для типізації країн за групами (В – високий рівень інноваційності; С – середній рівень інноваційності; Н – низький рівень інноваційності) використовувалася наступна нечітка типологічна шкала позицій країн у рейтингу: 1-43 – високий рівень, 44-87 – середній, 88-130 – низький (2008 р.); 1-44 – високий рівень, 45-89 – середній рівень, 90-120 – низький (2009 р.).

Таблиця Р.1.3 – Дані про рівень інноваційності, що характерний для країн, які належать до східної моделі цивілізації

№	Країни	УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ	Роки		№	Країни	УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ	Роки	
			2008	2009				2008	2009
1	Японія	JPN	9	13	23	Ефіопія	EPH	120	123
2	Аргентина	ARG	84	75	24	Малайзія	MAL	25	28
3	Іран	IRA	-	-	25	Гонконг	HOK	12	3
4	Росія	RUS	68	64	26	Чилі	CHL	39	42
5	Ямайка	J	73	70	27	Таїланд	THA	44	60
6	Бразилія	BRA	50	68	28	Сінгапур	SIN	5	7
7	Єгипет	EG	76	74	29	Нігерія	NIG	70	96
8	Ірак	IRQ	-	-	30	Гана	GAN		105
9	Кувейт	KUW	30	33	31	Китай	CHN	37	43
10	Ліван	LIVN	-	-	32	Сьєрра-Леоне	SRL	-	-
11	Лівія	LIV	-	109	33	Ель Сальвадор	ELS	88	91
12	Саудівська Аравія	ARA	32	54	34	Південна Корея	KOR	6	20
13	ОАЕ	UAA	26	24	35	Тайвань	TAI	16	25
14	Туреччина	TUR	51	67	36	Перу	PER	85	88
15	Уругвай	URU	80	53	37	Коста-Ріка	COS	48	41
16	Греція	GRE	54	46	38	Пакистан	PAK	93	103
17	Філіппіни	PHI	63	76	39	Індонезія	IDO	49	72
18	Мексика	MEX	61	69	40	Колумбія	COL	75	90
19	Замбія	ZAM	96	111	41	Венесуела	VEN	101	124
20	Танзанія	TAN	86	98	42	Панама	PAN	67	66
21	Португалія	POR	40	34	43	Еквадор	EQA	109	126
22	Кенія	KEN	78	83	44	Гватемала	GUA	81	95

Додаток Р.2

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L
120	Фактичні частоти											
121	Рівень інноваційності	Моделі цивілізацій			Усього							
122		Західна	Східна	Погранична								
123	високий	5	1	0	6							
124	середній	12	29	7	48							
125	низький	0	3	0	3							
126	Усього	17	33	7	57							
127												
128	Очікувані частоти											
129	Рівень інноваційності	Моделі цивілізацій			Усього							
130		Західна	Східна	Погранична								
131	високий	1,789473684	3,473684211	0,736842105	6							
132	середній	14,31578947	27,78947368	5,894736842	48	0,025735381						
133	низький	0,894736842	1,736842105	0,368421053	3							
134	Усього	17	33	7	57							
135												
136												
137	Рівень інноваційності	Моделі цивілізацій										
138		Західна	Східна	Погранична								
139	високий	5,76006192	1,761562998	0,736842105	χ^2 -розр.							
140	середній	0,374613003	0,05273126	0,207236842	11,07486631							
141	низький	0,894736842	0,918660287	0,368421053								
142												
143												
144	χ^2 -крит	Ймовірність										
145		95%	99%									
146		9,487729037	13,27670414									
147												
148												

Оскільки χ^2 -розр. > χ^2 -крит., то з упевненістю на 95% можна стверджувати, що приналежність країн до певних моделей цивілізацій визначеним чином позначається на рівні інноваційності цих країн

Рис. Р.2.1. Встановлення зв'язку між приналежністю країн до моделей цивілізацій та рівнем їх «інноваційності» за допомогою тесту χ^2 у програмі Excel

	A	B	C	D	E	F
122	Рівень інноваційності	Моделі цивілізацій			Усього	
123		Західна	Східна	Погранична		
124	високий	=G97+F97	=B97+C97+D97	=E97	=СУММ(B124:D124)	
125	середній	=G98+F98	=B98+C98+D98	=E98	=СУММ(B125:D125)	
126	низький	=G99+F99	=B99+C99+D99	=E99	=СУММ(B126:D126)	
127	Усього	=СУММ(B124:B126)	=СУММ(C124:C126)	=СУММ(D124:D126)	=СУММ(E124:E126)	
128						
129		Очікувані частоти				
130	Рівень інноваційності	Моделі цивілізацій			Усього	
131		Західна	Східна	Погранична		
132	високий	=(B127*\$E\$124)/\$E\$127	=(C127*\$E\$124)/\$E\$127	=(D127*\$E\$124)/\$E\$127	=СУММ(B132:D132)	
133	середній	=(B127*\$E\$125)/\$E\$127	=(C127*\$E\$125)/\$E\$127	=(D127*\$E\$125)/\$E\$127	=СУММ(B133:D133)	=ХИ2ТЕСТ(B124:D126;B132:D134)
134	низький	=(B127*\$E\$126)/\$E\$127	=(C127*\$E\$126)/\$E\$127	=(D127*\$E\$126)/\$E\$127	=СУММ(B134:D134)	
135	Усього	=СУММ(B132:B134)	=СУММ(C132:C134)	=СУММ(D132:D134)	=СУММ(B135:D135)	
136						
137						
138	Рівень інноваційності	Моделі цивілізацій				
139		Західна	Східна	Погранична		
140	високий	=((B124-B132)^2)/B132	=((C124-C132)^2)/C132	=((D124-D132)^2)/D132	χ^2 - розр.	
141	середній	=((B125-B133)^2)/B133	=((C125-C133)^2)/C133	=((D125-D133)^2)/D133	=СУММ(B140:D142)	
142	низький	=((B126-B134)^2)/B134	=((C126-C134)^2)/C134	=((D126-D134)^2)/D134		
143						
144						
145	χ^2 -крит	Ймовірність				
146		0,95	0,99			
147		=ХИ2ОБР(0,05;4)	=ХИ2ОБР(0,01;4)			
148						

Рис. Р.2.2. Встановлення зв'язку між приналежністю країн до моделей цивілізацій та рівнем їх «інноваційності» за допомогою тесту χ^2 у програмі Excel

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N
94														
95	Рівень	субмодель східної цивілізації			субмодель	субмоделі західної цивілізації		Усього						
96	інноваційності	1	2	3	пограничної	2	1							
97	високий	0	0	1	0	4	1	6						
98	середній	14	7	8	7	5	7	48						
99	низький	1	0	2	0	0	0	3						
100	Усього	15	7	11	7	9	8	57						
101														
102														
103	Рівень	субмодель східної цивілізації			субмодель	субмоделі західної цивілізації		Усього						
104	інноваційності	1	2	3	пограничної	2	1							
105	високий	1,578947368	0,736842105	1,157894737	0,736842105	0,947368421	0,842105263	6						
106	середній	12,63157895	5,894736842	9,263157895	5,894736842	7,578947368	6,736842105	48	0,031824432					
107	низький	0,789473684	0,368421053	0,578947368	0,368421053	0,473684211	0,421052632	3						
108	Усього	15	7	11	7	9	8	57						
109														
110	Рівень	субмодель східної цивілізації			субмодель	субмоделі західної цивілізації		Усього						
111	інноваційності	1	2	3	пограничної	2	1							
112	високий	1,578947368	0,736842105	0,0215311	0,736842105	9,83625731	0,029605263	χ^2 - розр.						
113	середній	0,148245614	0,207236842	0,172248804	0,207236842	0,87755848	0,010279605	19,73858902						
114	низький	0,056140351	0,368421053	3,488038278	0,368421053	0,473684211	0,421052632							
115														
116	χ^2 -крит	Ймовірність												
117		95%	99%											
118		18,30703805	23,20925116											
119														
120														
121														

Оскільки χ^2 - розр. > χ^2 -крит., то з упевненістю на 95% можна стверджувати, що приналежність країн до певних субмоделей цивілізацій визначеним чином позначається на рівні їх інноваційності

Рис. Р.2.3. Встановлення зв'язку між приналежністю країн до субмоделей цивілізацій та рівнем їх «інноваційності» за допомогою тесту χ^2 у програмі Excel

	A	B	C	D	E	F	G	H	I
95	Рівень	субмодель східної цивілізації			субмодель пограничної цивілізації	субмоделі західної цивілізації		Усього	
96	інноваційності	1	2	3		2	1		
97	високий	0	0	1	0	4	1	=СУММ(B97:G97)	
98	середній	14	7	8	7	5	7	=СУММ(B98:G98)	
99	низький	1	0	2	0	0	0	=СУММ(B99:G99)	
100	Усього	=СУММ(B97:B99)	=СУММ(C97:C99)	=СУММ(D97:D99)	=СУММ(E97:E99)	=СУММ(F97:F99)	=СУММ(G97:G99)	=СУММ(B100:G100)	
101									
102									
103	Рівень	субмодель східної цивілізації			субмодель пограничної цивілізації	субмоделі західної цивілізації		Усього	
104	інноваційності	1	2	3		2	1		
105	високий	=(B100*\$H\$97)/\$H\$100	=(C100*\$H\$97)/\$H\$100	=(D100*\$H\$97)/\$H\$100	=(E100*\$H\$97)/\$H\$100	=(F100*\$H\$97)/\$H\$100	=(G100*\$H\$97)/\$H\$100	=СУММ(B105:G105)	
106	середній	=(B100*\$H\$98)/\$H\$100	=(C100*\$H\$98)/\$H\$100	=(D100*\$H\$98)/\$H\$100	=(E100*\$H\$98)/\$H\$100	=(F100*\$H\$98)/\$H\$100	=(G100*\$H\$98)/\$H\$100	=СУММ(B106:G106)	=ХИ2ТЕСТ(B97:G99;B105:G107)
107	низький	=(B100*\$H\$99)/\$H\$100	=(C100*\$H\$99)/\$H\$100	=(D100*\$H\$99)/\$H\$100	=(E100*\$H\$99)/\$H\$100	=(F100*\$H\$99)/\$H\$100	=(G100*\$H\$99)/\$H\$100	=СУММ(B107:G107)	
108	Усього	=СУММ(B105:B107)	=СУММ(C105:C107)	=СУММ(D105:D107)	=СУММ(E105:E107)	=СУММ(F105:F107)	=СУММ(G105:G107)	=СУММ(B108:G108)	
109									
110	Рівень	субмодель східної цивілізації			субмодель пограничної цивілізації	субмоделі західної цивілізації			
111	інноваційності	1	2	3		2	1		
112	високий	=((B97-B105)^2)/B105	=((C97-C105)^2)/C105	=((D97-D105)^2)/D105	=((E97-E105)^2)/E105	=((F97-F105)^2)/F105	=((G97-G105)^2)/G105	χ ² -розр.	
113	середній	=((B98-B106)^2)/B106	=((C98-C106)^2)/C106	=((D98-D106)^2)/D106	=((E98-E106)^2)/E106	=((F98-F106)^2)/F106	=((G98-G106)^2)/G106	=СУММ(B112:G114)	
114	низький	=((B99-B107)^2)/B107	=((C99-C107)^2)/C107	=((D99-D107)^2)/D107	=((E99-E107)^2)/E107	=((F99-F107)^2)/F107	=((G99-G107)^2)/G107		
115									
116		Ймовірність							
117	χ ² -крит	0,95	0,99						
118		=ХИ2ОБР(0,05;10)	=ХИ2ОБР(0,01;10)						
119									

Рис. Р.2.4. Встановлення зв'язку між приналежністю країн до моделей цивілізацій та рівнем їх «інноваційності» за допомогою тесту χ^2 у програмі Excel

Додаток С.1¹⁹

Таблиця С.1.1 – Дані про рівень економічного розвитку, що характерний для країн, які належать до західної моделі цивілізації

№	Країни	Умовні позначення	2009 р.
1	США	USA	Країна з високим рівнем доходів на душу населення
2	Австралія	AUL	
3	Великобританія	GBR	
4	Нідерланди	NET	
5	Нова Зеландія	NZL	
6	Італія	ITA	
7	Бельгія	BEL	
8	Данія	DEN	
9	Франція	FRA	
10	Швеція	SWE	
11	Ірландія	IRE	
12	Норвегія	NOR	
13	Швейцарія	SWI	
14	Німеччина	GER	
15	Південна Африка	SAF	Країна з рівнем доходів «вище за середнє» на душу населення
16	Фінляндія	FIN	Країна з високим рівнем доходів на душу населення
17	Польща	POL	Країна з рівнем доходів «вище за середнє» на душу населення

Таблиця С.1.2 – Дані про рівень економічного розвитку, що характерний для країн, які належать до пограничної моделі цивілізації

№	Країни	Умовні позначення	2009 р.
1	Індія	IND	Країна з рівнем доходів «нижче за середнє» на душу населення
2	Іспанія	SPA	Країна з високим рівнем доходів на душу населення
3	Україна	UKR	Країна з рівнем доходів «нижче за середнє» на душу населення
4	Ізраїль	ISR	Країна з високим рівнем доходів на душу населення
5	Австрія	AUT	
6	Угорщина	HUN	
7	Чехія	CH	

¹⁹ Офіційний сайт Всесвітнього банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org>.

Таблиця С.1.3 – Дані про рівень економічного розвитку, що характерний для країн, які належать до східної моделі цивілізації

№	Країни	Умовні позначення	2009 р.
1	2	3	4
1	Японія	JPN	Країна з високим рівнем доходів на душу населення
2	Аргентина	ARG	Країна з рівнем доходів «вище за середнє» на душу населення
3	Іран	IRA	Країна з рівнем доходів «нижче за середнє» на душу населення
4	Росія	RUS	Країна з рівнем доходів «вище за середнє» на душу населення
5	Ямайка	J	
6	Бразилія	BRA	
7	Єгипет	EG	Країна з рівнем доходів «нижче за середнє» на душу населення
8	Ірак	IRQ	-
9	Кувейт	KUW	Країна з високим рівнем доходів на душу населення
10	Ліван	LIVN	-
11	Лівія	LIV	-
12	Саудівська Аравія	ARA	Країна з високим рівнем доходів на душу населення
13	ОАЕ	UAA	
14	Туреччина	TUR	Країна з рівнем доходів «нижче за середнє» на душу населення
15	Уругвай	URU	-
16	Греція	GRE	Країна з високим рівнем доходів на душу населення
17	Філіппіни	PHI	-
18	Мексика	MEX	Країна з рівнем доходів «вище за середнє» на душу населення
19	Замбія	ZAM	Країна з низьким рівнем доходів на душу населення
20	Танзанія	TAN	
21	Португалія	POR	Країна з високим рівнем доходів на душу населення
22	Кенія	KEN	-
23	Ефіопія	EPH	
24	Малайзія	MAL	Країна з рівнем доходів «вище за середнє» на душу населення
25	Гонконг	HOK	Країна з високим рівнем доходів на душу населення
26	Чилі	CHL	Країна з рівнем доходів «вище за середнє» на душу населення

Продовження таблиці С.1.3

1	2	3	4
27	Таїланд	THA	Країна з рівнем доходів «нижче за середнє» на душу населення
28	Сінгапур	SIN	Країна з високим рівнем доходів на душу населення
29	Нігерія	NIG	
30	Гана	GAN	
31	Китай	CHN	Країна з рівнем доходів «нижче за середнє» на душу населення
32	Сьєрра-Леоне	SRL	Країна з низьким рівнем доходів на душу населення
33	Ель Сальвадор	ELS	Країна з рівнем доходів «нижче за середнє» на душу населення
34	Південна Корея	KOR	Країна з високим рівнем доходів на душу населення
35	Тайвань	TAI	-
36	Перу	PER	Країна з рівнем доходів «нижче за середнє» на душу населення
37	Коста-Ріка	COS	Країна з рівнем доходів «вище за середнє» на душу населення
38	Пакистан	PAK	Країна з низьким рівнем доходів на душу населення
39	Індонезія	IDO	Країна з рівнем доходів «нижче за середнє» на душу населення
40	Колумбія	COL	
41	Венесуела	VEN	Країна з рівнем доходів «вище за середнє» на душу населення
42	Панама	PAN	
43	Еквадор	EQA	Країна з рівнем доходів «нижче за середнє» на душу населення
44	Гватемала	GUA	-

Додаток С.2

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N
34	Фактичні частоти													
35	Рівень ВНД на душу населення	Моделі цивілізацій			Усього									
36		Західна	Східна	Погранична										
37	високий	16	9	5	30									
38	середній	1	20	2	23									
39	низький	0	6	0	6									
40	Усього	17	35	7	59									
41														
42	Очікувані частоти													
43	Рівень ВНД на душу населення	Моделі цивілізацій			Усього									
44		Західна	Східна	Погранична										
45	високий	8,644068	17,7966	3,55932203	30									
46	середній	6,627119	13,6441	2,72881356	23	0,00011								
47	низький	1,728814	3,55932	0,71186441	6									
48	Усього	17	35	7	59									
49														
50														
51	Рівень ВНД на душу населення	Моделі цивілізацій			χ ² - розр.									
52		Західна	Східна	Погранична										
53	високий	6,259754	4,34804	0,58313156	23,2387139									
54	середній	4,778014	2,96084	0,19465207										
55	низький	1,728814	1,67361	0,71186441										
56														
57														
58														
59	χ ² -крит	Ймовірність												
60		95%	99%											
61		5,991465	9,21034											
62														

Оскільки χ²- розр. > χ²-крит., то з упевненістю на 95% (навіть на 99%) можна стверджувати, що приналежність країн до певних моделей цивілізацій визначеним чином впливає на характерний для них рівень економічного розвитку

Рис. С.2.1. Встановлення зв'язку між приналежністю країн до моделей цивілізацій та рівнем ВВП на душу населення за допомогою тесту χ^2 у програмі Excel

	A	B	C	D	E	F		
34	Фактичні частоти							
35	Рівень ВНД на душу населення	Моделі цивілізацій			Усього			
36		Західна	Східна	Погранична				
37		високий	=B4+C4	=G4+F4+E4		=D4	=СУММ(B37:D37)	
38		середній	=B5+C5	=G5+F5+E5		=D5	=СУММ(B38:D38)	
39		низький	=B6+C6	=G6+F6+E6		=D6	=СУММ(B39:D39)	
40	Усього	=B7+C7	=G7+F7+E7	=D7	=СУММ(B40:D40)			
41								
42	Очікувані частоти							
43	Рівень ВНД на душу населення	Моделі цивілізацій			Усього			
44		Західна	Східна	Погранична				
45		високий	=(B40*\$E\$37)/\$E\$40	=(C40*\$E\$37)/\$E\$40		=(D40*\$E\$37)/\$E\$40	=СУММ(B45:D45)	
46		середній	=(B40*\$E\$38)/\$E\$40	=(C40*\$E\$38)/\$E\$40		=(D40*\$E\$38)/\$E\$40	=СУММ(B46:D46)	=ХИ2ТЕСТ(B37:D39;B45:D47)
47		низький	=(B40*\$E\$39)/\$E\$40	=(C40*\$E\$39)/\$E\$40		=(D40*\$E\$39)/\$E\$40	=СУММ(B47:D47)	
48	Усього	=СУММ(B45:B47)	=СУММ(C45:C47)	=СУММ(D45:D47)	=СУММ(B48:D48)			
49								
50								
51	Рівень ВНД на душу населення	Моделі цивілізацій						
52		Західна	Східна	Погранична				
53		високий	=((B37-B45)^2)/B45	=((C37-C45)^2)/C45		=((D37-D45)^2)/D45	χ^2 - розр.	
54		середній	=((B38-B46)^2)/B46	=((C38-C46)^2)/C46		=((D38-D46)^2)/D46	=СУММ(B53:D55)	
55		низький	=((B39-B47)^2)/B47	=((C39-C47)^2)/C47		=((D39-D47)^2)/D47		
56								
57								
58								
59	χ^2 -крит	Ймовірність						
60		0,95	0,99					
61		=ХИ2ОБР(0,05;2)	=ХИ2ОБР(0,01;2)					
62								

Рис. С.2.2. Встановлення зв'язку між приналежністю країн до моделей цивілізацій та рівнем ВВП на душу населення за допомогою тесту χ^2 у програмі Excel

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P
1	Рівень ВНД на душу населення	субмоделі західної цивілізації		субмодель пограничної цивілізації	субмоделі східної цивілізації			Усього								
2		1	2		1	2	3									
3																
4	високий	8	8	5	4	3	2	30								
5	середній	0	1	2	7	2	11	23								
6	низький	0	0	0	0	2	4	6								
7	Усього	8	9	7	11	7	17	59								
8																
9																
10	Рівень ВНД на душу населення	субмоделі західної цивілізації		субмодель пограничної цивілізації	субмоделі східної цивілізації			Усього								
11		1	2		1	2	3									
12																
13	високий	4,07	4,58	3,56	5,59	3,56	8,64	30,00								
14	середній	3,12	3,51	2,73	4,29	2,73	6,63	23,00	0,0005							
15	низький	0,81	0,92	0,71	1,12	0,71	1,73	6,00								
16	Усього	8,00	9,00	7,00	11,00	7,00	17,00	59,00								
17																
18	Рівень ВНД на душу населення	субмоделі західної цивілізації		субмодель пограничної цивілізації	субмоделі східної цивілізації			χ ² - розр.								
19		1	2		1	2	3									
20																
21	високий	3,80	2,56	0,58	0,45	0,09	5,11	31,37								
22	середній	3,12	1,79	0,19	1,72	0,19	2,89									
23	низький	0,81	0,92	0,71	1,12	2,33	2,98									
24																
25																
26	χ ² -крит	Ймовірність														
27		95%	99%													
28		18,30704	23,20925													
29																

Оскільки χ²- розр. > χ²-крит., то з упевненістю на 95% (навіть на 99%) можна стверджувати, що приналежність країн до певних субмоделей цивілізацій визначеним чином впливає на характерний для них рівень економічного розвитку

Рис. С.2.3. Встановлення зв'язку між приналежністю країн до субмоделей цивілізацій та рівнем ВВП на душу населення за допомогою тесту χ^2 у програмі Excel

	A	B	C	D	E	F	G	H	I
1	Рівень ВНД на душу населення	субмоделі західної цивілізації		субмодель пограничної цивілізації	субмоделі східної цивілізації			Усього	
2		1	2		1	2	3		
3		1	2		1	2	3		
4	високий	8	8	5	4	3	2	=СУММ(B4:G4)	
5	середній	0	1	2	7	2	11	=СУММ(B5:G5)	
6	низький	0	0	0	0	2	4	=СУММ(B6:G6)	
7	Усього	=СУММ(B4:B6)	=СУММ(C4:C6)	=СУММ(D4:D6)	=СУММ(E4:E6)	=СУММ(F4:F6)	=СУММ(G4:G6)	=СУММ(H4:H6)	
8									
9									
10	Рівень ВНД на душу населення	субмоделі західної цивілізації		субмодель пограничної цивілізації	субмоделі східної цивілізації			Усього	
11		1	2		1	2	3		
12		1	2		1	2	3		
13	високий	=B7*\$H\$4)/\$H\$7	=C7*\$H\$4)/\$H\$7	=D7*\$H\$4)/\$H\$7	=E7*\$H\$4)/\$H\$7	=F7*\$H\$4)/\$H\$7	=G7*\$H\$4)/\$H\$7	=СУММ(B13:G13)	
14	середній	=B7*\$H\$5)/\$H\$7	=C7*\$H\$5)/\$H\$7	=D7*\$H\$5)/\$H\$7	=E7*\$H\$5)/\$H\$7	=F7*\$H\$5)/\$H\$7	=G7*\$H\$5)/\$H\$7	=СУММ(B14:G14)	=ХИ2ТЕСТ(B4:G6;B13:G15)
15	низький	=B7*\$H\$6)/\$H\$7	=C7*\$H\$6)/\$H\$7	=D7*\$H\$6)/\$H\$7	=E7*\$H\$6)/\$H\$7	=F7*\$H\$6)/\$H\$7	=G7*\$H\$6)/\$H\$7	=СУММ(B15:G15)	
16	Усього	=СУММ(B13:B15)	=СУММ(C13:C15)	=СУММ(D13:D15)	=СУММ(E13:E15)	=СУММ(F13:F15)	=СУММ(G13:G15)	=СУММ(H13:H15)	
17									
18	Рівень ВНД на душу населення	субмоделі західної цивілізації		субмодель пограничної цивілізації	субмоделі східної цивілізації			Усього	
19		1	2		1	2	3		
20		1	2		1	2	3		
21	високий	=((B4-B13)^2)/B13	=((C4-C13)^2)/C13	=((D4-D13)^2)/D13	=((E4-E13)^2)/E13	=((F4-F13)^2)/F13	=((G4-G13)^2)/G13	χ ² - розр.	
22	середній	=((B5-B14)^2)/B14	=((C5-C14)^2)/C14	=((D5-D14)^2)/D14	=((E5-E14)^2)/E14	=((F5-F14)^2)/F14	=((G5-G14)^2)/G14	=СУММ(B21:G23)	
23	низький	=((B6-B15)^2)/B15	=((C6-C15)^2)/C15	=((D6-D15)^2)/D15	=((E6-E15)^2)/E15	=((F6-F15)^2)/F15	=((G6-G15)^2)/G15		
24									
25									
26	χ ² -крит	Ймовірність							
27		0,95	0,99						
28		=ХИ2ОБР(0,05;10)	=ХИ2ОБР(0,01;10)						
29									

Рис. С.2.4. Встановлення зв'язку між приналежністю країн до субмоделей цивілізацій та рівнем ВВП на душу населення за допомогою тесту χ^2 у програмі Excel

Додаток Т.1^{20, 21}

Таблиця Т.1.1 – Дані про рівень конкурентоспроможності країн, що належать до західної моделі цивілізації

	№	Країни	Умовні позначення	Роки		
				2007	2008	2009
1 субмодель	1	США	USA	1	1	2
	2	Австралія	AUL	19	18	15
	3	Великобританія	GBR	9	12	13
	4	Нідерланди	NET	10	8	10
	5	Нова Зеландія	NZL	24	24	20
	6	Італія	ITA	46	49	48
	7	Бельгія	BEL	20	19	18
	8	Данія	DEN	3	3	5
2 субмодель	9	Франція	FRA	18	16	16
	10	Швеція	SWE	4	4	4
	11	Ірландія	IRE	22	22	25
	12	Норвегія	NOR	16	15	14
	13	Швейцарія	SWI	2	2	1
	14	Німеччина	GER	5	7	7
	15	Південна Африка	SAF	44	45	45
	16	Фінляндія	FIN	6	6	6
	17	Польща	POL	51	53	46

Таблиця Т.1.2 – Дані про рівень конкурентоспроможності країн, що належать до пограничної моделі цивілізації

№	Країни	Умовні позначення	Роки		
			2007	2008	2009
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>
1	Індія	IND	48	50	49
2	Іспанія	SPA	29	29	33
3	Україна	UKR	73	72	82
4	Ізраїль	ISR	17	23	27

²⁰ Офіційний сайт Всесвітнього економічного форуму [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <<http://www.weforum.org>>.

²¹ країни класифіковано за нечіткою типологічною шкалою (В – високий рівень; С – середній рівень; Н – низький рівень конкурентоспроможності): 1-43 – високий, 44-87 – середній, 88-131 – високий рівень конкурентоспроможності (2007 р.); 1-44 – високий, 45-89 – середній, 90-134 – низький рівень конкурентоспроможності (2008 р.); 1-44 – високий, 45-89 – середній, 90-133 – низький рівень конкурентоспроможності (2009 р.).

Продовження таблиці Т.1.2

1	2	3	4	5	6
5	Австрія	AUT	15	14	17
6	Угорщина	HUN	47	62	58
7	Чехія	CH	33	33	31

Таблиця Т.1.3 – Дані про рівень конкурентоспроможності країн, що належать до східної моделі цивілізації

1	№	Країни	Умовні позначення	Роки		
				2007	2008	2009
1	2	3	4	5	6	7
1 субмодель	1	Японія	JPN	8	9	8
	2	Аргентина	ARG	85	88	85
	3	Іран	IRA	-	-	-
	4	Росія	RUS	58	51	63
	5	Ямайка	J	78	86	91
	6	Бразилія	BRA	72	64	56
	7	Єгипет	EG	77	81	70
	8	Ірак	IRQ	-	-	-
	9	Кувейт	KUW	30	35	39
	10	Ліван	LIVN	-	-	-
	11	Лівія	LIV	88	91	88
	12	Саудівська Аравія	ARA	35	27	28
	13	ОАЕ	UAA	37	31	23
	14	Туреччина	TUR	53	63	61
	15	Уругвай	URU	75	75	65
2 субмодель	16	Греція	GRE	65	67	71
	17	Філіппіни	PHI	71	71	87
	18	Мексика	MEX	52	60	60
	19	Замбія	ZAM	122	112	112
	20	Танзанія	TAN	104	113	100
	21	Португалія	POR	40	43	43
	22	Кенія	KEN	99	93	98
	23	Ефіопія	EPH	123	121	118
	24	Малайзія	MAL	21	21	24
	25	Гонконг	HOK	12	11	11
3 субмодель	26	Чилі	CHL	26	28	30
	27	Таїланд	THA	28	34	36
	28	Сінгапур	SIN	7	5	3
	29	Нігерія	NIG	95	94	99
	30	Гана	GAN	-	102	114

Продовження таблиці Т.1.3

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>
	31	Китай	CHN	34	30	29
	32	Сьєрра-Леоне	SRL	-	-	-
3 субмодель	33	Ель Сальвадор	ELS	67	79	77
	34	Південна Корея	KOR	11	13	19
	35	Тайвань	TAI	14	17	12
	36	Перу	PER	86	83	78
	37	Коста-Ріка	COS	63	59	55
	38	Пакистан	PAK	92	101	101
	39	Індонезія	IDO	54	55	54
	40	Колумбія	COL	69	74	69
	41	Венесуела	VEN	98	105	113
	42	Панама	PAN	59	58	59
	43	Еквадор	EQA	103	104	105
	44	Гватемала	GUA	87	84	80

Додаток Т.2

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N
35	Фактичні частоти													
36	Рівень конкурентоспроможності	Моделі цивілізацій			Усього									
37		Західна	Східна	Погранична										
38	високий	14	13	4	31									
39	середній	3	18	3	24									
40	низький	0	10	0	10									
41	Усього	17	41	7	65									
42														
43	Очікувані частоти													
44	Рівень конкурентоспроможності	Моделі цивілізацій			Усього									
45		Західна	Східна	Погранична										
46	високий	8,1076923	19,553846	3,338461538	31									
47	середній	6,2769231	15,138462	2,584615385	24	0,00518								
48	низький	2,6153846	6,3076923	1,076923077	10									
49	Усього	17	41	7	65									
50														
51														
52	Рівень конкурентоспроможності	Моделі цивілізацій			χ ² -розр.									
53		Західна	Східна	Погранична										
54	високий	4,2822654	2,1966471	0,131088267	14,782065									
55	середній	1,7107466	0,5409006	0,066758242										
56	низький	2,6153846	2,1613508	1,076923077										
57														
58														
59	χ ² -крит	Ймовірність												
60		95%	99%											
61		9,487729	13,276704											
62														

Оскільки χ²-розр. > χ²-крит., то з упевненістю на 95% (навіть 99%) можна стверджувати, що приналежність країн до певних моделей цивілізацій визначеним чином впливає на рівні їх конкурентоспроможності

Рис. Т.2.1. Встановлення зв'язку між приналежністю країн до моделей цивілізацій та рівнем конкурентоспроможності за допомогою тесту χ^2 у програмі Excel

	A	B	C	D	E	F
35	Фактичні частоти					
36	рівень конкурентоспроможності	Моделі цивілізацій			Усього	
37		Західна	Східна	Погранична		
38	високий	=B5+C5	=E5+F5+G5	=D5	=СУММ(B38:D38)	
39	середній	=B6+C6	=E6+F6+G6	=D6	=СУММ(B39:D39)	
40	низький	=B7+C7	=E7+F7+G7	=D7	=СУММ(B40:D40)	
41	Усього	=СУММ(B38:B40)	=СУММ(C38:C40)	=СУММ(D38:D40)	=СУММ(B41:D41)	
42						
43	Очікувані частоти					
44	рівень конкурентоспроможності	Моделі цивілізацій			Усього	
45		Західна	Східна	Погранична		
46	високий	=(B41*\$E\$38)/\$E\$41	=(C41*\$E\$38)/\$E\$41	=(D41*\$E\$38)/\$E\$41	=СУММ(B46:D46)	
47	середній	=(B41*\$E\$39)/\$E\$41	=(C41*\$E\$39)/\$E\$41	=(D41*\$E\$39)/\$E\$41	=СУММ(B47:D47)	=ХИ2ТЕСТ(B38:D40;B46:D48)
48	низький	=(B41*\$E\$40)/\$E\$41	=(C41*\$E\$40)/\$E\$41	=(D41*\$E\$40)/\$E\$41	=СУММ(B48:D48)	
49	Усього	=СУММ(B46:B48)	=СУММ(C46:C48)	=СУММ(D46:D48)	=СУММ(B49:D49)	
50						
51						
52	рівень конкурентоспроможності	Моделі цивілізацій				
53		Західна	Східна	Погранична		
54	високий	=((B38-B46)^2)/B46	(((C38-C46)^2)/C46	(((D38-D46)^2)/D46	χ^2 -розр.	
55	середній	=((B39-B47)^2)/B47	(((C39-C47)^2)/C47	(((D39-D47)^2)/D47	=СУММ(B54:D56)	
56	низький	=((B40-B48)^2)/B48	(((C40-C48)^2)/C48	(((D40-D48)^2)/D48		
57						
58						
59	χ^2 -крит	Ймовірність				
60		0,95	0,99			
61		=ХИ2ОБР(0,05;4)	=ХИ2ОБР(0,01;4)			
62						

Рис. Т.2.2. Встановлення зв'язку між приналежністю країн до моделей цивілізацій та рівнем конкурентоспроможності за допомогою тесту χ^2 у програмі Excel

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q
1	Фактичні частоти																
2	Рівень конкурентоспроможності	субмоделі західної цивілізації		субмодель пограничної цивілізації	субмоделі східної цивілізації			Усього									
3		1	2		1	2	3										
4	високий	7	7	4	4	3	6	31									
5	середній	1	2	3	7	3	8	24									
6	низький	0	0	0	1	4	5	10									
7	Усього	8	9	7	12	10	19	65									
8																	
9	Очікувані частоти																
10	Рівень конкурентоспроможності	субмоделі західної цивілізації		субмодель пограничної цивілізації	субмоделі східної цивілізації			Усього									
11		1	2		1	2	3										
12	високий	3,8153846	4,2923077	3,338461538	5,723077	4,769231	9,061538	31,00									
13	середній	2,9538462	3,3230769	2,584615385	4,430769	3,692308	7,015385	24,00	0,03								
14	низький	1,2307692	1,3846154	1,076923077	1,846154	1,538462	2,923077	10,00									
15	Усього	8	9	7	12	10	19	65,00									
16																	
17	Рівень конкурентоспроможності	субмоделі західної цивілізації		субмодель пограничної цивілізації	субмоделі східної цивілізації			χ^2 -розр.									
18		1	2		1	2	3										
19	високий	2,6581266	1,7080783	0,131088267	0,518776	0,656328	1,034374	19,84479155									
20	середній	1,2923878	0,5267806	0,066758242	1,489797	0,129808	0,138192										
21	низький	1,2307692	1,3846154	1,076923077	0,387821	3,938462	1,475709										
22																	
23	χ^2 -крит	Ймовірність															
24		95%	99%														
25		18,307038	23,209251														
26																	
27																	
28																	
29																	
30																	
31																	
32																	

Оскільки χ^2 -розр. > χ^2 -крит., то з упевненістю на 95% можна стверджувати, що приналежність країн до певних субмоделей цивілізацій визначеним чином впливає на рівні їх конкурентоспроможності

Рис. Т.2.3. Встановлення зв'язку між приналежністю країн до субмоделей цивілізацій та рівнем конкурентоспроможності за допомогою тесту χ^2 у програмі Excel

	A	B	C	D	E	F	G	H	I
1	Фактичні частоти								
2	Рівень конкурентоспроможності	субмоделі західної цивілізації		субмодель пограничної цивілізації	субмоделі східної цивілізації			Усього	
3		1	2		1	2	3		
4	високий	7	7	4	4	3	6	=СУММ(B5:G5)	
5	середній	1	2	3	7	3	8	=СУММ(B6:G6)	
6	низький	0	0	0	1	4	5	=СУММ(B7:G7)	
7	Усього	=СУММ(B5:B7)	=СУММ(C5:C7)	=СУММ(D5:D7)	=СУММ(E5:E7)	=СУММ(F5:F7)	=СУММ(G5:G7)	=СУММ(H5:H7)	
8	Очікувані частоти								
9	Рівень конкурентоспроможності	субмоделі західної цивілізації		субмодель пограничної цивілізації	субмоделі східної цивілізації			Усього	
10		1	2		1	2	3		
11	високий	=B8*\$H\$5/\$H\$8	=C8*\$H\$5/\$H\$8	=D8*\$H\$5/\$H\$8	=E8*\$H\$5/\$H\$8	=F8*\$H\$5/\$H\$8	=G8*\$H\$5/\$H\$8	=СУММ(B14:G14)	
12	середній	=B8*\$H\$6/\$H\$8	=C8*\$H\$6/\$H\$8	=D8*\$H\$6/\$H\$8	=E8*\$H\$6/\$H\$8	=F8*\$H\$6/\$H\$8	=G8*\$H\$6/\$H\$8	=СУММ(B15:G15)	=ХИ2ТЕСТ(B5:G7;B14:G16)
13	низький	=B8*\$H\$7/\$H\$8	=C8*\$H\$7/\$H\$8	=D8*\$H\$7/\$H\$8	=E8*\$H\$7/\$H\$8	=F8*\$H\$7/\$H\$8	=G8*\$H\$7/\$H\$8	=СУММ(B16:G16)	
14	Усього	=СУММ(B14:B16)	=СУММ(C14:C16)	=СУММ(D14:D16)	=СУММ(E14:E16)	=СУММ(F14:F16)	=СУММ(G14:G16)	=СУММ(H14:H16)	
15	Рівень конкурентоспроможності	субмоделі західної цивілізації		субмодель пограничної цивілізації	субмоделі східної цивілізації			Усього	
16		1	2		1	2	3		
17	високий	=((B5-B14)^2)/B14	=((C5-C14)^2)/C14	=((D5-D14)^2)/D14	=((E5-E14)^2)/E14	=((F5-F14)^2)/F14	=((G5-G14)^2)/G14	χ^2 -розр.	
18	середній	=((B6-B15)^2)/B15	=((C6-C15)^2)/C15	=((D6-D15)^2)/D15	=((E6-E15)^2)/E15	=((F6-F15)^2)/F15	=((G6-G15)^2)/G15	=СУММ(B22:G24)	
19	низький	=((B7-B16)^2)/B16	=((C7-C16)^2)/C16	=((D7-D16)^2)/D16	=((E7-E16)^2)/E16	=((F7-F16)^2)/F16	=((G7-G16)^2)/G16		
20	χ^2 -крит	Ймовірність							
21		0,95	0,99						
22		=ХИ2ОБР(0,05;10)	=ХИ2ОБР(0,01;10)						

Рис. Г.2.4. Встановлення зв'язку між приналежністю країн до субмоделей цивілізацій та рівнем конкурентоспроможності за допомогою тесту χ^2 у програмі Excel

Додаток Ф

	A	B	C	D	E	F
1	Конкуренентоспроможність	IND	PDI	MAS	UAI	ВНД на душу населення
2	33,3	39,3	70,3	52,9	72,1	36,4
3	30	28,3	72,6	49,2	61,5	42,9
4	31,6	16,1	70,7	46,20	68,9	11,8
5	57,1	53,1	40,6	54,6	70	71,4
6	87,5	81,8	38	50	53,3	100
7	77,8	67,1	41,9	45,9	58,2	88,9
8						
9						
10	Парні коефіцієнти кореляції	IND	PDI	MAS	UAI	
11	Конкуренентоспроможність	0,96	-0,93	-0,09	-0,73	
12	ВНД на душу населення	0,97	-0,91	0,10	-0,72	
13						
14	Парні коефіцієнти детермінації	IND	PDI	MAS	UAI	
15	Конкуренентоспроможність	0,91	0,87	0,01	0,54	
16	ВНД на душу населення	0,95	0,83	0,01	0,52	
17						
18	Дисперсія факторних та результуючих ознак					
19	Конкуренентоспроможність	639,413667				
20	ВНД на душу населення	1145,09067				
21	IND	602,753667				
22	PDI	291,101667				
23	MAS	12,244				
24	UAI	56				
25						
26	Середнє значення					
27	Конкуренентоспроможність	52,8833333				
28	ВНД на душу населення	351,4				
29	IND	47,6166667				
30	PDI	55,6833333				
31	MAS	49,8				
32	UAI	64				
33						
34	Граничні межі варіації факторної та результуючої ознак	min	max			
35	Конкуренентоспроможність	-1865,36	1971,12			
36	ВНД на душу населення	-3083,87	3786,67			
37	IND	-1760,64	1855,88			
38	PDI	-817,62	928,99			
39	MAS	13,07	86,53			
40	UAI	-104,00	232,00			
41						

$r_{\text{крит.}}$ дорівнює 0,729 (для рівня значущості 0,1 та числі ступенів волі - 4), 0,811 (для рівня значущості 0,05 та числі ступенів волі - 4), 0,917 (для рівня значущості 0,01 та числі ступенів волі - 4); умови нормальності витримуються, якщо $r_{\text{розр.}} > r_{\text{крит.}}$; мінімальне та максимальне значення ознак, що досліджуються, не виходять за межі $[\bar{y} \pm 3\sigma_y]$; $[\bar{x} \pm 3\sigma_x]$, де $\sigma_x = \sqrt{x^2 - \bar{x}^2}$ та $\sigma_y = \sqrt{y^2 - \bar{y}^2}$ - дисперсії факторної та результуючої ознаки

Рис. Ф.1. Встановлення вектору впливу цивілізаційних детермінантів на ВНД на душу населення та рівень конкурентоспроможності національної економіки у програмі Excel

	A	B	C	D	E	F
1	Конкурентоспроможність	IND	PDI	MAS	UAI	ВНД на душу населення
2	33,3	39,3	70,3	52,9	72,1	36,4
3	30	28,3	72,6	49,2	61,5	42,9
4	31,6	16,1	70,7	46,2	68,9	11,8
5	57,1	53,1	40,6	54,6	70	71,4
6	87,5	81,8	38	50	53,3	100
7	77,8	67,1	41,9	45,9	58,2	88,9
8						
9						
10	Парні коефіцієнти кореляції	IND	PDI	MAS	UAI	
11	Конкурентоспроможність	=КОРРЕЛ(A2:A7;B2:B7)	=КОРРЕЛ(C2:C7;A2:A7)	=КОРРЕЛ(D2:D7;A2:A7)	=КОРРЕЛ(E2:E7;A2:A7)	
12	ВНД на душу населення	=КОРРЕЛ(B2:B7;F2:F7)	=КОРРЕЛ(C2:C7;F2:F7)	=КОРРЕЛ(D2:D7;F2:F7)	=КОРРЕЛ(E2:E7;F2:F7)	
13						
14	Парні коефіцієнти детермінації	IND	PDI	MAS	UAI	
15	Конкурентоспроможність	=B11^2	=C11^2	=D11^2	=E11^2	
16	ВНД на душу населення	=B12^2	=C12^2	=D12^2	=E12^2	
17						
18	Дисперсія факторних та результатуючих ознак					
19	Конкурентоспроможність	=ДИСП(A2:A7)				
20	ВНД на душу населення	=ДИСП(F2:F7)				
21	IND	=ДИСП(B2:B7)				
22	PDI	=ДИСП(C2:C7)				
23	MAS	=ДИСП(D2:D7)				
24	UAI	=ДИСП(E2:E7)				
25						
26	Середнє значення					
27	Конкурентоспроможність	=СРЗНАЧ(A2:A7)				
28	ВНД на душу населення	=СУММ(F2:F7)				
29	IND	=СРЗНАЧ(B2:B7)				
30	PDI	=СРЗНАЧ(C2:C7)				
31	MAS	=СРЗНАЧ(D2:D7)				
32	UAI	=СРЗНАЧ(E2:E7)				
33						
34	Граничні межі варіації факторної та результатуючої ознак	min	max			
35	Конкурентоспроможність	=B27-(3*B19)	=B27+(3*B19)			
36	ВНД на душу населення	=B28-(3*B20)	=B28+(3*B20)			
37	IND	=B29-(3*B21)	=B29+(3*B21)			
38	PDI	=B30-(3*B22)	=B30+(3*B22)			
39	MAS	=B31-(3*B23)	=B31+(3*B23)			
40	UAI	=B32-(3*B24)	=B32+(3*B24)			
41						

Рис. Ф.2. Встановлення вектору впливу цивілізаційних детермінантів на ВНД на душу населення та рівень конкурентоспроможності національної економіки (перевірка достовірності виявлених статистичних закономірностей) у програмі Excel

Додаток Х.1²²

Таблиця Х.1.1 – Загальна вартість природних ресурсів країн, згрупованих за приналежністю до певної моделі та/або субмоделі цивілізації

Угрупування країн		Критеріальна шкала оцінки країн за параметром «природні ресурси» на душу населення				
		менше 2340,5	2340,5-4681 дол.	4681 дол.	4681-7021,5	більше 7021,5
		низьке	нижче за середнє значення	середнє значення (світ в цілому)	вище за середнє	високе
		Бідні країни	Країни із незначними природними ресурсами		Країни із значними природними ресурсами	Багаті країни
Східна модель цивілізації	3 субмодель	Пакистан Південна Корея Ель Сальвадор Сінгапур Гана Китай	Гватемала Перу Таїланд Індонезія Нігерія		Панама Колумбія	Еквадор Коста-Ріка Чилі Венесуела
	2 субмодель	Замбія Кенія Ефіопія Філіппіни	Португалія Греція		Мексика Малайзія	
	1 субмодель	Японія	Ямайка Туреччина Єгипет	Бразилія	Аргентина Уругвай Іран Росія	
Субмодель пограничної цивілізації		Індія	Ізраїль Іспанія	Угорщина	Австрія	
Західна модель цивілізації	2 субмодель		Німеччина Південна Африка	Швейцарія Франція	Ірландія Фінляндія Швеція Норвегія	
	1 субмодель		Бельгія	Нідерланди Італія	США Австралія Великобританія Нова Зеландія Данія	

такі країни, як: Тайвань, Сьєрра-Леоне (1 група), Гонконг, Танзанія (2 група), ОАЕ, Саудівська Аравія, Лівія, Ліван, Кувейт, Ірак (3 група), Україна, Чехія (4 група), Польща (5 група) через відсутність статистичної інформації не увійшли до даної таблиці

²² Where is the wealth of nations? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://siteresources.worldbank.org/INTEEI/214578-1110886258964/20748034/All.pdf>

Додаток Х.2²³

Таблиця Х.2.1 – Темпи економічного розвитку та зростання (%) країн західної цивілізації

№	Країни	Роки										Середнє значення
		1991-2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	
1	США	3,3	0,8	1,6	2,5	3,6	2,9	2,8	2	1,1	-2,8	1,8
2	Австралія	3,4	2,1	4,3	3	3,8	2,8	2,8	4	2,1	-1,4	2,7
3	Великобританія	2,5	2,5	2,1	2,8	2,8	2,1	2,8	3	0,7	-4,1	1,7
4	Нідерланди	3,1	1,9	0,1	0,3	2,2	2	3,4	3,5	2	-4,8	1,4
5	Нова Зеландія		2,6	4,9	4,1	4,5	2,8	1,9	3,2	0,3	-2	2,2
6	Італія	1,6	1,8	0,5	0	1,5	0,7	2	1,6	-1	-4,4	0,4
7	Бельгія	2,3	0,8	1,5	1	2,8	2,2	3	2,6	1,1	-3,8	1,4
8	Данія	2,6	0,7	0,5	0,4	2,3	2,4	3,3	1,6	-1,1	-4	0,9
Середнє значення		2,7	1,7	1,9	1,8	2,9	2,2	2,8	2,7	0,7	-3,4	1,6
1	Франція	2	1,8	1,1	1,1	2,2	1,9	2,4	2,1	0,7	-3	1,2
2	Швеція	2,1	1,1	2,4	1,9	4,1	3,3	4,2	2,6	-0,2	-4,3	1,7
3	Ірландія	7,1	5,8	6,4	4,5	4,7	6,4	5,7	6	-2,3	-8	3,6
4	Норвегія	3,7	2	1,5	1	3,9	2,7	2,3	3,1	2	-1,7	2,1
5	Швейцарія	1,1	1,2	0,4	-0,2	2,5	2,5	3,4	3,3	1,6	-3	1,3
6	Німеччина	2,1	1,2	0	-0,2	1,2	0,8	3	2,5	1,3	-5,6	0,6
7	Південна Африка	-	2,7	3,7	3,1	4,9	5	5,3	5,1	3,1	-0,3	3,3
8	Фінляндія	2	2,7	1,6	1,8	3,7	2,8	4,9	4,2	0,9	-5,2	1,9
9	Польща	3,8	1,2	1,4	3,9	5,3	3,6	6,2	6,7	4,8	-0,7	3,6
Середнє значення		3,0	2,2	2,1	1,9	3,6	3,2	4,2	4,0	1,3	-3,5	2,2

²³ Офіційний сайт Всесвітнього банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org>.

Таблиця Х.2.2 – Темпи економічного розвитку та зростання (%) країн пограничної цивілізації

№	Країни	Роки										Середнє значення
		1991-2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	
1	Індія	5,6	3,9	4,6	6,9	7,9	9,2	9,8	9,3	7,3	4,5	6,9
2	Іспанія	2,9	3,6	2,7	3,1	3,3	3,6	3,9	3,7	1,2	-3	2,5
3	Україна	-	9,2	5,2	9,6	12,1	2,7	7,3	7,9	2,1	-8	4,8
4	Ізраїль	5,7	-0,3	-0,6	1,8	5	5,1	5,2	5,4	3,9	-1,7	3
5	Австрія	2,4	0,5	1,6	0,8	2,5	2,9	3,4	3,1	1,8	-3	1,6
6	Угорщина	1	4,1	4,1	4,2	4,8	4	4	1,1	0,6	-3,3	2,5
7	Чехія	0,2	2,5	1,9	3,6	4,5	6,3	6,8	6	3,2	-3,5	3,2
Середнє значення		3,0	3,4	2,8	4,3	5,7	4,8	5,8	5,2	2,9	-2,6	3,5

Таблиця Х.2.3 – Темпи економічного розвитку та зростання (%) країн східної цивілізації

№	Країни	Роки										Середнє значення
		1991-2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>12</i>	<i>13</i>
1	Японія	1,3	0,2	0,3	1,4	2,7	1,9	2	2,4	-0,6	-6,2	0,5
2	Аргентина	4,2	-4,4	-10,8	8,6	9	9,2	8,5	8,7	7	-1,5	3,9
3	Іран	3,7	3,7	7,5	7,2	5,1	4,7	5,8	7,8	4,5	3,2	5,3
4	Росія		5,1	4,7	7,3	7,2	6,4	7,7	8,1	5,6	-6	4,6
5	Ямайка	0,5	1,3	1	3,5	1,4	1	2,7	1,4	-1,2	-2,6	0,9
6	Бразилія	2,5	1,3	2,7	1,1	5,7	3,2	4	5,7	5,1	-1,3	3,0
7	Єгипет	4,4	3,5	3,2	3,2	4,1	4,5	6,8	7,1	7,2	3,6	4,8
8	Ірак	-	-	-	-	-	-0,7	6,2	1,5	9,8	6,9	4,7

Продовження таблиці Х.2.3

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>12</i>	<i>13</i>
9	Кувейт	3,7	0,2	3	17,3	10,2	10,6	5,1	2,5	6,3	-1,1	5,8
10	Ліван	7,1	4,5	3,3	4,1	7,5	2,6	0,6	7,5	8,5	3	4,9
11	Лівія	0,2	-4,3	-1,3	13	4,4	10,3	6,7	6,8	6,7	1,1	4,4
12	Саудівська Аравія	2,7	0,5	0,1	7,7	5,3	5,6	3	3,5	4,6	-0,9	3,2
13	ОАЕ	4,4	1,7	2,6	11,9	9,7	8,2	9,4	6,3	7,4	-0,6	5,3
14	Туреччина	3,7	-5,7	6,2	5,3	9,4	8,4	6,9	4,7	1,1	-5,1	3,5
15	Уругвай	3	-3,8	-7,7	0,8	5	7,5	4,6	7,6	8,9	1,3	2,7
Середнє значення		2,8	0,3	1,0	6,2	5,8	5,0	5,3	5,4	5,4	-0,4	3,8
1	Греція	2,3	4,2	3,4	5,6	4,9	2,9	4,5	4	2,9	-0,2	3,5
2	Філіппіни	3	1,8	4,4	4,9	6,4	5	5,4	7,2	4,6	0	4,7
3	Мексика	3,5	-0,2	0,8	1,7	4	3,2	5,1	3,3	1,3	-3,7	1,4
4	Замбія	-0,2	4,9	3,3	5,1	5,4	5,3	5,3	6,2	6,3	6	4,8
5	Танзанія	2,9	6	7,2	6,9	7,8	7,4	6,7	7,1	7,5	5	6,5
6	Португалія	3	2	0,8	-0,8	1,5	0,9	1,4	1,9	0	-4,1	0,7
7	Кенія	1,7	4,7	0,3	2,8	4,6	5,9	6,4	7	2	3	3,8
8	Ефіопія	2,9	7,7	1,2	-3,5	9,8	12,5	11,5	11,5	11,6	6,5	7,2
9	Малайзія	7,1	0,5	5,4	5,8	6,8	5,3	5,8	6,3	4,6	-3,5	4,4
10	Гонконг	3,9	0,5	1,8	3	8,5	7,1	7	6,4	2,5	-4,5	3,6
Середнє значення		3,0	3,2	2,9	3,2	6,0	5,6	5,4	6,1	4,3	0,5	4,0
1	Чилі	6,5	3,5	2,2	4	6	5,6	4,6	4,7	3,2	0,1	4,0
2	Таїланд	4,4	2,2	5,3	7,1	6,3	4,6	5,2	4,9	2,6	-3	4,0
3	Сінгапур	7,6	-2,4	4,1	3,8	9,3	7,3	8,4	7,8	1,1	-10	3,7
4	Нігерія	1,9	8,2	21,2	10,3	10,6	5,4	6,2	6,4	5,3	2,9	7,8

Продовження таблиці X.2.3

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>12</i>	<i>13</i>
5	Гана	4,5	4,2	4,5	5,2	5,6	5,9	6,4	6,1	7,2	4,5	5,4
6	Китай	10,4	8,3	9,1	10	10,1	10,4	11,6	13	9	6,5	9,8
7	Сьєрра-Леоне	-7,6	18,2	27,4	9,5	7,4	7,3	7,4	6,4	5,5	4,5	8,6
8	Ель Сальвадор	4,6	1,7	2,3	2,3	1,9	3,1	4,2	4,7	2,5	0	2,7
9	Південна Корея	6,1	4	7,2	2,8	4,6	4	5,2	5,1	2,2	-4	3,7
10	Тайвань	6,5	-2,2	4,6	3,5	6,2	4,2	4,8	5,7	0,1	-7,5	2,6
11	Перу	4	0,2	5	4	5	6,8	7,7	8,9	9,8	3,5	5,5
12	Коста-Ріка	5,2	1,1	2,9	6,4	4,3	5,9	8,8	7,8	2,9	0,5	4,6
13	Пакистан	3,9	2	3,2	4,8	7,4	7,7	6,2	6	6	2,5	5,0
14	Індонезія	4	3,6	4,5	4,8	5	5,7	5,5	6,3	6,1	2,5	4,8
15	Колумбія	2,7	2,2	2,5	4,6	4,7	5,7	6,9	7,5	2,5	0	3,9
16	Венесуела	2,1	3,4	-8,9	-7,8	18,3	10,3	10,3	8,4	4,8	-2,2	3,9
17	Панама	5,5	0,6	2,2	4,2	7,5	7,2	8,5	11,5	9,2	3	5,9
18	Еквадор	2,2	5,3	4,2	3,6	8	6	3,9	2,5	5,3	-2	3,9
19	Гватемала	3,7	2,4	3,9	2,5	3,2	3,3	5,4	6,3	4	1	3,6
Середнє значення		4,1	3,5	5,7	4,5	6,9	6,1	6,7	6,8	4,7	0,1	4,9

Додаток Х.3²⁴

Таблиця Х.3.1 – Кількість найбільших (з 2000) компаній за версією Forbes, розташованих у країнах, що відносяться до західної моделі цивілізації

№	Країни	Умовні позначення	Роки					
			2005	2006	2007	2008	2009	2010
1	США	USA	711	693	659	598	551	537
2	Австралія	AUL	35	34	41	49	44	45
3	Великобританія	GBR	131	122	123	116	94	90
4	Нідерланди	NET	32	27	28	24	21	23
5	Нова Зеландія	NZL	1	1	1	2	2	0
6	Італія	ITA	45	46	42	37	41	38
7	Бельгія	BEL	12	12	11	12	12	12
8	Данія	DEN	10	11	10	9	12	13
9	Франція	FRA	61	66	66	67	72	64
10	Швеція	SWE	28	26	28	29	22	27
11	Ірландія	IRE	8	8	11	10	9	16
12	Норвегія	NOR	9	9	11	14	9	10
13	Швейцарія	SWI	37	39	36	37	45	47
14	Німеччина	GER	63	58	57	59	57	57
15	Південна Африка	SAF	17	18	16	17	17	23
16	Фінляндія	FIN	15	15	16	16	13	11
17	Польща	POL	2	3	4	4	4	6

Таблиця Х.3.2 – Кількість найбільших (з 2000) компаній за версією Forbes, розташованих у країнах, що відносяться до пограничної моделі цивілізації

№	Країни	Умовні позначення	Роки					
			2005	2006	2007	2008	2009	2010
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>
1	Індія	IND	30	33	34	48	47	56
2	Іспанія	SPA	30	29	36	29	33	29
3	Україна	UKR	-	-	-	-	-	-
4	Ізраїль	ISR	8	9	9	10	13	11
5	Австрія	AUT	9	10	13	13	13	12

²⁴ Офіційний сайт журналу Forbes. Рейтинг 2000 найбільших компаній світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.forbes.com/2010/04/21/global-2000-leading-world-business-global-2000-10_land.html.

Продовження таблиці Х.3.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9
6	Угорщина	HUN	2	2	2	2	2	2
7	Чехія	CH	2	1	1	1	1	1

Таблиця Х.3.3 – Кількість найбільших (з 2000) компаній за версією Forbes, розташованих у країнах, що відносяться до східної моделі цивілізації

№	Країни	Умовні позначення	Роки					
			2005	2006	2007	2008	2009	2010
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Японія	JPN	326	320	291	259	288	270
2	Аргентина	ARG	-	-	1	-	-	-
3	Іран	IRA	-	-	-	-	-	-
4	Росія	RUS	13	14	20	29	28	28
5	Ямайка	J	-	-	-	-	-	-
6	Бразилія	BRA	19	19	22	34	31	33
7	Єгипет	EG	1	3	3	3	3	5
8	Ірак	IRQ	-	-	-	-	-	-
9	Кувейт	KUW	-	-	-	7	9	6
10	Ліван	LIVN	-	-	-	-	-	2
11	Лівія	LIV	-	-	-	-	-	-
12	Саудівська Аравія	ARA	-	5	5	11	15	17
13	ОАЕ	UAA	-	-	-	11	13	12
14	Туреччина	TUR	11	14	11	14	13	12
15	Уругвай	URU	-	-	-	-	-	-
16	Греція	GRE	12	12	12	12	13	13
17	Філіппіни	PHI	2	1	1	2	3	3
18	Мексика	MEX	18	17	17	16	18	18
19	Замбія	ZAM	-	-	-	-	-	-
20	Танзанія	TAN	-	-	-	-	-	-
21	Португалія	POR	7	7	8	10	9	9
22	Кенія	KEN	-	-	-	-	-	-
23	Ефіопія	EPH	-	-	-	-	-	-
24	Малайзія	MAL	14	14	14	15	19	18
25	Гонконг	HOK	32	36	45	39	42	49
26	Чилі	CHL	5	6	6	7	8	8
27	Таїланд	THA	13	13	13	14	10	14
28	Сінгапур	SIN	13	14	14	18	17	18
29	Нігерія	NIG	-	-	-	-	-	1

Продовження таблиці Х.3.3

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>
30	Гана	GAN	-	-	-	-	-	-
31	Китай	CHN	21	28	44	70	91	113
32	Сьєрра-Леоне	SRL	-	-	-	-	-	-
33	Ель Сальвадор	ELS	-	-	-	-	-	-
34	Південна Корея	KOR	41	50	52	52	61	51
35	Тайвань	TAI	35	41	42	42	45	39
36	Перу	PER	1	-	1	2	2	3
37	Коста-Ріка	COS	-	-	-	-	-	-
38	Пакистан	PAK	2	2	2	2	2	1
39	Індонезія	IDO	8	7	4	6	6	10
40	Колумбія	COL	-	2	2	2	3	3
41	Венесуела	VEN	-	1	2	2	2	3
42	Панама	PAN	-	-	1	1	1	2
43	Еквадор	EQA	-	-	-	-	-	-
44	Гватемала	GUA	-	-	-	-	-	-

Додаток Ц²⁵

Таблиця Ц.1. – Оцінка стану інституційного середовища Австрії

Показники	Роки			Зміна конкурентної позиції
	2008-2009	2009-2010	2010-2011	
1.01. Права власності	3	6	7	-4
1.02. Захист прав інтелектуальної власності	5	5	11	-6
1.03. Розподіл державних коштів	15	17	17	-2
1.04. Рівень інституційної довіри	17	24	28	-11
1.05. Нерегулярні платежі та хабарі	-	-	18	-
1.06. Незалежність судової влади	11	13	18	-7
1.07. Фаворитизм при прийнятті рішень державних чиновників	18	22	26	-8
1.08. Необгрунтованість державних витрат	25	24	26	-1
1.09. Тягар державного регулювання	39	45	39	-
1.10. Ефективність судової системи у врегулюванні спорів	8	14	18	-10
1.11. Ефективність змін у правовій системі		7	10	-2
1.12. Прозорість державної політики	25	25	17	+8
1.13. Втрати бізнесу від терористичних актів	8	1	7	+1
1.14. Втрати бізнесу від злочинності та насильницьких дій	11	19	22	-11
1.15. Організована злочинність	10	12	10	-
1.16. Надійність роботи правоохоронних органів	13	24	23	-10
1.17. Етична поведінка бізнесу	11	13	11	-
1.18. Рівень стандартів аудиту та звітності	2	11	17	-15
1.19. Ефективність корпоративного управління	17	28	30	-13
1.20. Захист прав міноритарних акціонерів	6	19	38	-32
1.21. Рівень захисту інвесторів	-	-	109	-

Таблиця Ц.2 – Оцінка стану інституційного середовища Ізраїлю

Показники	Роки			Зміна конкурентної позиції
	2008-2009	2009-2010	2010-2011	
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
1.01. Права власності	49	65	49	-

²⁵ Офіційний сайт Всесвітнього економічного форуму [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <<http://www.weforum.org>>.

Продовження таблиці Ц.2

<i>I</i>	2	3	4	5
1.02. Захист прав інтелектуальної власності	39	44	43	-4
1.03. Розподіл державних коштів	40	21	24	+16
1.04. Рівень інституційної довіри	61	38	37	+24
1.05. Нерегулярні платежі та хабарі	-	-	15	-
1.06. Незалежність судової влади	20	15	14	+6
1.07. Фаворитизм при прийнятті рішень державних чиновників	46	38	34	+12
1.08. Необгрунтованість державних витрат	60	47	44	+16
1.09. Тягар державного регулювання	36	76	85	-49
1.10. Ефективність судової системи у врегулюванні спорів	48	44	45	+3
1.11. Ефективність змін у правовій системі		23	43	+5
1.12. Прозорість державної політики	37	91	90	-58
1.13. Втрати бізнесу від терористичних актів	130	109	105	+25
1.14. Втрати бізнесу від злочинності та насильницьких дій	43	30	44	-1
1.15. Організована злочинність	48	45	57	-9
1.16. Надійність роботи правоохоронних органів	76	93	78	-2
1.17. Етична поведінка бізнесу	46	27	24	+22
1.18. Рівень стандартів аудиту та звітності	29	42	28	+1
1.19. Ефективність корпоративного управління	33	53	62	-29
1.20. Захист прав мінори тарних акціонерів	18	31	25	-7
1.21. Рівень захисту інвесторів	-	-	5	-